

MÚZEUMI ÉS KÖNYVTÁRI
KÉZIKÖNYVEK

KÖZREBOCSÁTJA

A MÚZEUMOK ÉS KÖNYVTÁRAK
ORSZ. FŐFELÜGYELŐSÉGE

FERENCZI ZOLTÁN
A KÖNYVTÁRTAN ALAPVONALAI

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1903

A KÖNYVTÁRTAN
ALAPVONALAI

ÍRTA

FERENCZI ZOLTÁN

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1903

Budapest, az Athenaeum r.-t. nyomása.

HAZAI KÖZMŰVELŐDÉS ügyének ezidőszerinti legfőbb vezetője, Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter, kultur-politikájának egyik sarktétele gyanánt vallja azt, hogy nem elég a fővárost a fensőbb művelődés intézményeivel népesíteni be, hanem az ország különböző részeiben kulturai góczpontokat kell létesíteni, a melyek az ízlés fejlesztésének, a látkör szélesbítésének és a tudományos munkálkodásnak föltételei közül egyet se nélkülözzenek.

Ezen eszményi czél elérésére szervezte a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségét, a melynek hivatása, hogy a hazánkban létező közhasználatra szánt tudományos gyűjtemények között állandó összeköttetést létesítsen és azok anyagát a nemzeti tudomány és művészet közös kincsévé s a nemzeti művelődés egyseges forrásává tegye.

A főfelügyelőség e hivatási körét a vidéki múzeumok és könyvtárak létesítésére, fejlesztésére, támogatására irányuló tevékenysége nem meríti ki. Feladataihoz tartozik az is, hogy a vidéki múzeumok és könyvtárak közvetlen vezetőit hivataluk betöltésére útmutatással lássa el.

E végből tanfolyamokra hívja meg őket, hogy illetékes szakférfiak előadásai által elméleti és gyakorlati ismereteiket gyarapítsa. E mellett szükségesnek tartja,

hogy segédkönyveket bocsásson rendelkezésükre, a melyek a múzeumok és könyvtárak rendezésében és kezelésében felmerülő összes kérdések körül tájékozást nyújtsanak.

Ilyenekből a nyugat-európai birodalmak nagy sorozatokat mutathatnak föl. Azonban a mi hazai viszonyaink sajátossága és intézményeink szerényebb keretei az azokban felhalmozott anyagnak önálló feldolgozását tették kívánatossá.

A főfelügyelőség szándéka ilyen segédkönyvekkel a múzeumi és könyvtári szervezet minden irányának szükségseit kielégíteni.

A sorozatot megnyitja dr. FERENCZI ZOLTÁN budapesti m. k. egyetemi könyvtárigazgató dolgozata, mely a könyvtárban alapvonalait ismerteti oly módon, hogy az mind a könyvtári építkezés és berendezés, mind a könyvtár kezelésének összes lényeges részleteire kiterjed.

Mivel hazai könyvtáraink, melyek még a XVIII. század végén minden tekintetben európai színvonalon állottak, azóta legnagyobb részben elmaradtak és elhanyagoltattak: úgy vélekedünk, hogy a jelen kiadvánnyal a legsürgetőbb szükség kielégítéséről gondoskodtunk.

A SZERZŐ ELŐSZAVA.

E *könyvtártani kézikönyv* más, mint valóban kézikönyv, nem akart és nem is akarhatott lenni. Feladatul azt tűztem ki a rendelkezésemre állott ívszámhoz képest, hogy röviden, de lehetőleg előadjam mindazt, mi a könyvtárpítéset s a könyvtárkezelés mai állásában első sorban jellemző és az alapismeretek megszerzéséhez szükséges. De könnyen elgondolható, hogy nagy részletességről itt szó sem lehetett; annál kevésbé lehetett szó a tárgy kimerítéséről. A könyv, mint történeti tárgy, mint gyűjtésnek, megőrzésnek, mint szerető gondozásnak, leírásnak tárgya, mondhatni kimeríthetetlen; a vele kapcsolatos kérdések, sőt különösségek (*curiosum*) száma oly nagy, hogy mindezekről számos író már köteteket írt össze, a nélkül, hogy anyagát kimerítette volna s mindazok, kik e kérdések bármelyikéről valaha írtak, művöket minden kiadásban bővebbé tették és kétségtelenül e kézikönyv sorsa is az lesz, ha valaha új kiadást ér meg. Így pl. Graesel átdolgozta, mint ismeretes, Petzholdt Július *Katechismus der Bibliothekenlehre* művét, mely eredetileg 220 lapból állt (2-ik kiad. megj. 1881-ben), a Weber-féle *Illustrierte Katechismen* sorozat számára 1890-ben, de már 424 lapnyi terjedelemben, ugyanez az 1893-iki olasz fordításban nagyobb alakban XVI-f-403 lap s az 1897-iki francia fordításban szintén nagyobb alakban 628 lap lett; de kivált a második német kiadás *Handbuch der Bibliothekslehre* ez. a. egy 584 lapra terjedő, legnagyobb 8-r. alakú könyvvé bővült. Még nagyobb változáson ment át a Rouveyre

VIII

műve, *Connaissances nécessaires á un bibliophile*. Az első és második kiadás névtelenül jelent meg, amaz 1877., emez 1878-ban és még csak egy-egy kötetben; a harmadik kiadást már két kötetben, illetve részben 1881—82-ben, a negyediket 1896-ban szintén két, de jóval terjedelmesebb kötetben adta ki saját neve alatt, s ugyanennek 1899-ben befejezett ötödik kiadása már 10 kötetre nőtt s mindenik kötet körülbelül 200 lapnyi terjedelemben, együtt egész kis könyvtárt alkot.

De nem tekintve e műveket, melyek a könyvvel kapcsolatos összes tárgyakat s az ennek kezelésére, megőrzésére vonatkozó részletkérdések majd mindenikét ha nem merítik is ki, legalább is felölelik: még olyanok is, mint Maire *Manuel pratique dn Bibliothèque* műve 591 lapnyi, Cím Albert *Une bibliotheque* műve 488 lapnyi terjedelműek, a nélkül, hogy mindazt tárgyalnák, mit ez a könyvtártani kézikönyv magában foglal. Mások pedig a könyvet illető csupán egy-egy részletkérdésről külön, még pedig gyakran több kötetre terjedő műveket írtak, mint ezt pl. a csak imént megjelent Hodkin John Eliot *Rariora* I—III. ez. műve,* vagy az az irodalom mutatja, melyet e műben maga helyén mindenütt fölemlíttem.

E kézikönyv tehát, mely terjedelmére a főntebb idézetteket távolról sem éri el, oly kimerítő sem lehetett, mint amazok némelyike főleg egyes kérdésekben; de elkövettem a lehető, hogy a mai legjobb irodalom alapján, melynek jegyzékét melléklem, vezérfonalul szolgáljon a kérdés iránt szakszerűleg érdeklődőknek. Természetes, hogy a ki ezt az irodalmat átolvassa, e műben nem sok újat fog találni; de nem is ez volt a cél, mert nem felfedezésre és feltalálásra, hanem a létezőnek megismerésére indultunk. Ki kell azonban e könyvből tűnnie annak, hogy mivel a könyvtárépítés az újabb pár évtized alatt nagy haladást tett, ehhez szakismeretek nélkül senki sem foghat; annál kevésbbé, mert minden év valami

* *Rariora being notes of some of the printed books, manuscripts* stb. London, 1902. Sampson Low, Marston et Co. I—III. 4-r.

újabb javítást teremt. E mellett itt is csakis a már feltalált javítások megismerése vezethet még újabb s célszerű javítások kitalálására, főképen a könyvtár igazgatója és az építész együttműködésével; mert amaz ismeri a könyvet és szükségeit, emez a nélkülözhetetlen műszaki megoldási módokat. így pl. Panizzi nélkül Smirke nem építette volna meg az első raktár-rendszerű könyvtárt a British Múzeumban és Lipman sohasem gondolt volna a neve alatt oly méltán ismertté lett könyvszekrények feltalálására Barack strassburgi igazgató ösztönzése és útmutatása nélkül. Továbbá csakis ez az együttműködés mentheti meg a könyvtárépületet és berendezését a szükségtelen feltalálások alkalmazásától; mert nem kell feledni, hogy minden tervezőben van valami a feltalálóból s minden feltaláló szerelmes a maga ötletébe.

A másik, a minnek ki kell e könyvből tűnnie, az, hogy a könyvtár kezelése és rendezése külön hivatást kíván s csak azok lépjenek e pályára, a kik életök feladatául választották. A tudományos előképzettségen, a bibliográfiai és könyvtártani előismereteken kívül különösen öt tulajdon szükséges e pályán: a könyveknek, a pontosságnak, a legaprólékosabb rendnek, a munkának szetete s végül az előzékenység a könyvtár látogatói iránt. Az első négy a könyvtár rendben tartására, az utolsó a könyvtár és tudomány iránti állandó érdeklődés és kedvgerjesztés végett szükséges. Ezért, még ha minden más tulajdon megvolna is bennök, a barátságatlan, komor emberek ne válaszzák maguknak e hivatást. De másrésről tudni kell az e pályára lépőknek, hogy a könyvtárnoki hivatás nem jár zajos sikerekkel, fényes hatással s ezért nagy mértékű önmehtagadást s azt a hitet kívánja, hogy a jól vezetett könyvtáraknál semmi sincs, a mi a hazai közműveltség és tudományosság előmozdítására a tanintézeteken kívül többet bírna tenni.

Végül nem mulaszthatom el meleg köszönetem kifejezését az országos főfelügyelőségnek s itt első sorban dr. Fraknoi Vilmos urnák, a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőjének, azért, hogy e kézikönyv s így az 1900. és 1902. évi könyvtárnoki

X

tanfolyamok könyvtártani előadásai eredményének könyvalakban megírására és kiadására alkalmat adtak. Bár fordítaná e kézikönyv a figyelmet nálunk is minél szélesebb körben a könyvre; bár minél általánosabban bírná felébreszteni azt a meggyőződést, hogy nincs becsebb vagyon a jó könyvnél s hogy a könyvek száma és használatának mennyisége minden országban a műveltség egyik legfőbb bizonyítéka.

Budapest, 1902. december havában.

IRODALOM.

Handbuch der Archiëctur. IV. Theil. Entwerfen, Anlage und Einrichtung der Gebäude. 6. Halbband. Gebäude für Erziehung, Wissenschaft und Kunst. 4. Heft. Gebäude für Sammlungen und Ausstellungen. Darmstadt, 1893.

Baukunde des Architekten. Zweiter Bänd. II. Theil. Zweite Aufl. Berlin, SW. 1899.

Pascal J.-L. *Les bibliothèques et les faciliés de médecine en Angleterre.* Paris, 1884. (*Extrait de la Revue génér. de Varchiteclure ei des travaux publics.*)

Petzholdt: *Mannäie del bibliotecario,* tradotto sulla terza edizione tedesca per cura di G. Biagi e G. Fumagalli. Milano, 1894.

Flechter: *Public libraries in America,* Boston, 1894. (Columbián Knowledge Series edited by Todd. II.)

Meyer A. B.: *Über Museen des Ostens der Vereinigten Staaien von Amerika.* (Abhandl. u. Berichte des k. zool. u. anthr.-ethnogr. Mus. zu Dresden. IX., I. és Beiheft.)

Greenwood Th.: *Public libraries: a history of the movement and a manuál for the organisation and management of rate-supporried libraries.* London, 1894.

Grásel Ármin dr.: *Grundzüge der Bibliothekslehre.* Leipzig, 1890. — A második s teljesen átdolgozott kiadása: *Handbuch der Bibliothekslehre.* 1902. J. J. Weber. Leipzig. — Ugyanennek francia és olasz fordításai, melyek bővebbek a német első kiadásnál: *Manuel de bibliothéconomie.* Traduction de Jules Laude. Paris, 1897. — *Manuale di biblioteconomia.* Traduzione del Arnaldo Capra. Torino, 1893.

Maire Albert: *Manuel pratique du biblioihécaire.* Paris, 1896.

Delisle Léopold: *Instructions élémentaires et iechniques pour la mise et le maintien en ordre des livres d'une bibliothèque.* Lille, 1890.

Rouveyre Edouard: *Connaissances nécessaires á un bibliophile.* Paris, 5-e édition. I—X. (A leghasznosabb ismeretek valódi kincstára.)

Gyalui Farkas: *Külföldi közkönyvtárakról.* Kolozsvár, 1900. I.

Kudora Károly: *Könyvtártan.* Budapest, 1893. Dobrowsky és Franké.

Cim Albert: *Une bibliothèque. Lart d'acheler les livres, de les classer* etc. Paris, 1902.

Centralblatt für Bibliothekswesen. 1884 óta. Leipzig. Ottó Harrassowitz. *Beihefle zum Centralblatt f. Bibliothekswesen.* Eddig. I—XXIV.

XII

Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten, hrsg. von K. Dziatzko. Berlin u. Leipzig, 1887—1902. I—XV.

Beiträge zur Theorie und Praxis des Buch- u. Bibliothekswesens, hrsg. von K. Dziatzko. Leipzig, 1894—1902. I—VII. (Az előbbinek 6., 8., 10., 11., 13—15. füzete egyszersmind)

Zeitschrift für Bücherfrunde. Eddig I — VI. Jhrg. I—XII. kötet. Velhagen und Klasing. Bielefeld u. Leipzig.

Magyar Könyvszemle. Közrebocsátja a M. Nemz. Múz. könyvtára. Budapest, 1876 óta. I—XVI. és 1892/3 óta új folyam I—X.

Bouchot H.: *Bibliothèque des connaissances utiles aux amis des livres*. I. Les Ex-libris. 1890. II. La Relieuse. 1891. III—IV. Les livres & vignettes. 1891. V. Des livres modernes qu'il convient d'acquérir. U91.

Clark John Wilhs. *The care of books*. Cambridge, 1901.

Kleemeier Friedr. Joh. *Handbuch der Bibliographie*. 1903.

A magy, nemz. máz. Széchenyi országos könyvtara. 1802 — 1902. Alapításának századik évfordulójakor ismertetik a könyvtár tisztviselői. 1903.

BEVEZETÉS.

I.

I. Közkönyvtárak szükségé. — A könyvtár fogalma. — A könyvtár szó jelentése. — Könyvtárban.

Bármily könnyűnek látszik mai nap könyvet venni s bármily olcsóvá lettek csak félszázadnyi időközött mérve is a könyvek: nyilvános könyvtárakra nemcsak szükség van, sőt nagyobb a szükség, mint valaha. Ezek szükségé éppen a könyvek nagy száma miatt nyilvánvaló. Annyi könyvet, mennyit ma a szaktudósnak használnia kell, magánlakásba sem fogadhat, sem magánember meg nem vehet. Tehát a fejlődő művelődés, a tudományok mind nagyobb elrészelése minél több és nagyobb közkönyvtárakat és u. n. sajátlagos vagy szak-, de szintén közkönyvtárakat tesz nélkülözhetlenné.

Mi a könyvtár? Könyvek tömege, mely magán vagy közcélra föl van állítva s elrendezés által használhatóvá téve. E szerint a könyvtár *magán-* és *közkönyvtár*. A könyvtárban csak az utóbbiakkal foglalkozik; mert a magánember még igen gazdag könyvtárát is úgy állítja föl, a hogy jónak látja tanulmányai vagy akár szeszélye szempontjából.

Tehát könyvek rendszertelen halmaza, az eladás céljára fölállított akár új, akár antiquarius bolt könyvei még nem alkotnak könyvtárt. Ehhez a könyvek céltudatos fölállítása és a közhasználati cél lényeges jegy; de egyébként a könyvek kisebb vagy nagyobb mennyisége nem változtat a könyvtár alapfogalmán.

Maga a könyvtár szó e görög szó fordítása: βιβλιοθήκη. [τὸ βιβλίον = könyv és =θήκη = tartó, szószerint = könyvtartó.] E szó jelenti ma már: *a)* a fölállított könyveket; *b)* a könyvtár-épületet, szobát vagy csak bútort, melyben a könyvek állnak; *c)* jelenti e kettőt együtt. A mi céljainkra az utolsó jelentés a legáltalóbb. Gyakran

könyvtár alatt értjük különböző művek gyűjteményét kiadva egy alakban és egy kiadói terv szerint, mint: *Elzevir-könyvtár*, *Történeti könyvtár*, *Nemzeti könyvtár*, *Olcsó könyvtár*, *Magyar könyvtár* stb. Könnyű belátni, hogy itt a szó jelentése a mi célunktól eltérő, különleges tartalmat vett föl.

A könyvtárakról tanít a *könyvtártan*. Ez két részre oszlik:

I. Könyvtárépület és berendezése. II. Könyvtár kezelése.

A könyvtárakra vonatkozó ismeretek összegét, Schrettinger óta, könyvtártudománynak is szokás nevezni; mert a könyvtár kezelése föltétlen tudományos készültséget igényel s ily készültség nélkül senki jó könyvtárnok nem lehet és mert a könyvek és kéziratok földolgozása — már csak könyvtári szempontból is — tudományos föladat, a tisztán kezelési eljáráson kívül.

II.

II. A legrégebb könyvtárak. — Görögország könyvtárai. — A pergamumi és alexandriai könyvtár. — Római könyvtárak. — Könyvtárak a középkorban. — A Benedekrendi szerzetesek. — A többi szerzetek. — A könyvek őrzésének módja. — Az egyetemek. — Az első nyilvános könyvtárak Olaszországban. — A könyvtárak mai fejlettségének áttekintése. — A könyvnyomtatás befolyása a könyvtárakra. — Könyvek Magyarországon az Árpád- és Vegyesházi királyok alatt. — Könyvtáraink ügye máig.

A könyvtárak bizonyos formában ép oly régiek mint talán az írás maga. Az első kézirati könyvtárak templomokban voltak; így Egyiptomban, hol pl. Phta istennő templomában, Memphisben őrizték a szent, orvosi és földművelési könyveket. Sicíliai Diodorus szerint Osymandias alapított szintén Egyiptomban, hihetőleg Thébében könyvtárt. Ez a reges király talán ugyanegy a Nagy Rhamsessel, kinek palotája romjaiban csakugyan meglették könyvtára nyomait. Az épület neve Memnonium vagy Rhamesseum volt e fölirattal: »A lélek gyógyszere«. Oly mondás, melyet Montaigne ismételt s Bulwer egy regényébe szőtt bele. Babylonban és Ninivében ékírásos téglákból állt a könyvtár. Föállítását Assurbanipálnak (K. e. 650.) tulajdonítják, melynek töredéke 1850 óta a British Museumban van. A persáknál a susai könyvtárról van adat.

Mellőzvéen itt China és India könyvtárait, Görögországban az első könyvtárak szintén a templomok archivumjai voltak. Az első

nyilvános könyvtárt Pisistratus alapította (K. e. 600.) Athénében és Polycrates Samosban. Amazt Xerxes elvitte magával s állítólag Seleucus Nicanor hozta vissza. Cnidusban volt egy orvosi művekből álló könyvtár is. Leghíresebbek voltak utóbb az Attalus király könyvtára Pergamumban (K. e. III. század vége) s az alexandriai, melyet némelyek szerint Ptolemaeus Soter a IV. században, mások szerint fia, Ptolemaeus Philadelphus alapított. (K. e. 285—247.) E könyvtár főleg papyrus-könyvekből állt s midőn II. Eumenes ilyenekkel akarta növelni a pergamumi könyvtárt, a Ptolemaeusok eltiltották Egyiptomból a papyrus kivitelét. így találták ki a pergamumiak az állatbőrök kidolgozását, a honnan az írásra használt bőrnek máig pergamen a neve. Utóbb Antonius ajándékából a pergamumi könyvtár is Alexandriába került s az alexandriai könyvtár könyvei számát ekkor 200.000-re, mások 500, sőt 700 ezerre is teszik. Közhit szerint 640-ben Omar kalifa pusztította el; de hihetőbb, hogy a múzeumban és Serapeumban két helyt őrzött könyvtárt részben a keresztyének pusztították el a IV. században, részben a törökök és 868-ban K. u. végleg megsemmisült.

Rómába, noha könyvek ott előbb is voltak, az első könyvtárt Aemilius Paulus hozta Macedóniából; ezt Sulla gyarapította, elhozván Athénéből a theosi Apellicon könyvtárát és Lucullus, ki K. e. 54-ben Kis-Ázsiából hozott könyveket. Caesar tervezett egy nyilvános könyvtárt; de csak Augustus alapította meg Asinius Pollio segítségével a Marcellus csarnokában és saját nevére nevezte el; egy másikat a királyi palotában alapított, az u. n. palatinusi könyvtárt. Utódai gyarapították. Ez óta divat lett a rómaiaknál könyvtárak állítása, úgy hogy K. u. a IV. században 28—29 nyilvános könyvtár volt Rómában fürdők és templomok mellett. Ezekon kívül magánosok is versenyeztek egymással kéziratok gyűjtésében, kiket követtek az itáliai és provinciális városok is. Mindennek csak emléke maradt. Herculaneumban a Pisók villájában fedeztek föl egy könyvtárt, mely egy 30 négyszögméteres szoba közepén állt s a falak körül is szekrények voltak.

A rómaiak a *volvare* szótól a tekercesalakú kéziratot volumennek nevezték, gyakran cseber- vagy vederalakú edényben (*capsa*) (1. kép) vagy záros szekrényben (*armarium*) tartották. A codex quadratus (codices) ritkább volt; az ilyet lefektetve őrizték.

E régi könyvtárak mind megsemmisültek a népvándorlás

alatt. A középkorban csak a templomok mentették meg a kéziratokat, melyek mellett olykor külön helyiség vagy ritkán épület volt a könyvtár; mert Pacomius, a szerzetes rendek alapítója a IV-ik században, elrendelte szabályaiban, hogy minden szerzetesháznak legyen könyvtára, melyet a házgonnok és segédje őrizzenek. Közben Constantius Bizánczban könyvtárt alapított, melyet Julianus és ifjabb Theodosius gyarapították. Későbbi időkből mohamedán uralkodók könyvtáraitól is tudunk. A K. u. VI. századtól fogva a régi kéziratok megmentésében és másolásában a szent Benedekrendi szerzetesek tűntek ki. Noha sok régi pergamenről levakarták is az írást, hogy kevés értékű kegyes dolgokat írjanak rajok; de mi

1. kép. Capsa.

maradt volna meg nélkülök az ókori írókból híresebb szerzeteik voltak: Monté Cassino, Flaurysur-Loire, Clugny, Corbie; Angliában Cambridge, Canterbury, York, Durham, Peterborough. A IX—X-ik században a congregatiók újjáalakítása, a szerzetesi együttélés rendezése új életet hozott a zárdákba. A N. Károly kolostori iskolái Hersfeldben, Regensburg-

ban, Reichenauban, Corveiben, Fuldában, az Alcuiné Toursban, aztán mások St. Germain-des-Présben (Paris), St. Gallenben több új könyvtárt is hoztak létre. Épen így a nagy székesegyházak mellett is könyvtárak létesültek, mint Chartresban, Lyonban, Laonban, Rheimsban, Cambraiban, Rouenban.

E könyvtárak körülbelül mind egyforma irányú könyvekből álltak: biblia, bibliamagyarázatok, szent atyák iratai, szentek élete, liturgiái művek, pár ókori és középkori történeti mű, aztán pár tankönyv s néhány ókori grammatikus, szónok és költő, u. m.: Cicero, Quintilianus, Seneca, Lucanus, Status, Terentius, Virgilius, Horatius, Ovidius, Plautus stb.

A Benedekrendiekkel a XII-ik század óta a cziszterciek s a XIII-ik óta a négy kolduló szerzet klastromai versenyeztek, u. m.

a dominikánus, francziskánus, augusztinianus és carmelita zárdák, melyek hihetetlen népszerűségre jutottak s belőlük kerültek ki e kor legnagyobb tudósai közül néhányan, mint Aquinoi sz. Tamás, Bacon Rogerius stb.

A középkorban a könyvek drágák lévén, erős, megvasalt tölgyfaládákba vagy díszes szekrényekbe zárták. A polczok dülten álltak s rajtok a könyvek oldalukon feküdtek. A könyvtártermet szobrokkal is díszítették, miről Plinius már az ókorból tesz, mint szokásról, említést. A becses, nagy, de mindennapi használatra szolgáló könyveket aranyozott érczből vagy fából készült mozgatható állványokon (lectrum) tartották, melyek néha egy angyallal vagy sassal voltak díszítve. Ez állványokra e könyveket hozzálánczolták és ez a szokás több helyt megmaradt a XVII-ik századig. Az ily nagy pergamen-köteteket kölcsön soha sem adták; sőt intésekkel látták el, melyek a könyv kímélését czélozták s átokkal végződtek a csonkítók ellen. A Sorbonne egy régi szabálya egyenesen meghagyja a könyvek lelánczolását s az ilyenek neve *catenati* (meglánczoltak) volt. Természetesen hozzálánczolták a könyveket néha falhoz is; még pedig nem az aranynyal, ezüsttel díszített könyveket, mert ezeket külön vasas ládákban őrizték, különben a láncz daczára ellopták volna; hanem a bibliát, missalékat stb. E szokás a XI—XII. század óta terjedt el s a könyvnyomatás ép úgy eldobatta rólok a lánczot, mint a löfegyver a pánczélt s utóbb, mint ma is a herefordi főtemplom (2. kép) melletti és a cesenai (3 kép) könyvtár meglánczolt könyveit, mint különlegességeket őrizték. Ramsayban 1833-ban is volt a templomban egy ily meglánczolt antiphonarium 1450-ből s a mansi főtemplomban egy fülkében rostély mögé zárt s így őrzött könyvet mutogattak.

A szerzetes rendek a középkor vége felé hanyatlani kezdvén, szerepüket a könyvekre nézve az egyetemek veszik át s ebben a párizsi Sorbonne volt az első, melyet könyvtára is világhírűvé tett. Mellette Oxford, Cambridge, Prága, Heidelberg, Lipcse, nálunk Pécs lettek híresebbek.

Azonban a némileg nyilvánosoknak tekinthető könyvtárak mégis Olaszországban állnak elő: a Bibliotheca Laurentiana Flórenczben, melyet a Medicis-ek, a Vaticana, melyet V. Miklós és IV. Sixtus alapítanak s mellettök említendő még a »Corvina«, Mátyás híres könyvtára. A könyvek terjedését a rongypapír lényegesen megkönnyíti.

Franciaországban Troyesben és Essonnesban már 1340-ből papírmalomról tudunk.

A valódi nyilvános könyvtárakat mindemellett csak a könyvnyomtatás teszi lehetővé. Első valóban nyilvános könyvtár a Borromeus cardinalé 1608-ból Milanóban, ezt követte az Ambrosiana 1644-ben, a Mazariné Parisban, mely csütörtökön volt nyitva s 80—100 látogatója volt e napon. Ugyanott a királyi könyvtárt a közönségnek csak 1737-ben nyitották meg, a Szent Victorról nevezett apátságét pedig 1652-ben.*

A reformatio idejében számos zárda megszűnt s így ezek könyveit városok, fejedelmek foglalják le, melyek megannyi nyilvános könyvtárak alapjai lesznek. így Hamburgnak már 1529-ben városi könyvtára volt, Göttingának 1737-ben. E mellett a XVIII. századon kezdve minden főúri kastélynak kiegészítő része lett a könyvtár: egy szép, gyakran karzatos díszterem szekrényekkel, szobrokkal, falfestményekkel. A könyvtár, írja Ph. van der Haeghen, a jó neveltséghez tartozott; de rendszeren nem a tulajdonos állította össze, hanem a megbízott könyvárus, a ki természetesen alkalmazkodott az előírányzott összegben kívül a megbízó ízléséhez. Franciaországban a de Verrue, Pompadour, Dubarry grófnők könyvtárai voltak ezek közül híresebbek.

Azonban a nyilvános könyvtárak mégis csak a legújabb időkben jutottak eddig alig elképzelt fejlődésre.

Ma már minden országban van egy központi országos könyvtár, melynek feladata, a tudományszakok általános ápolásán kívül, minden hazai nyomtatványt, legyen az bárminemű, s lehetőleg minden kéziratot összegyűjteni és megőrizni. Az első feladatot a köteles példányokról szóló törvény teszi lehetővé. Némely könyvtár fejlődéséről meggyőzhet az, hogy pl. a *Bibliothèque Nationale*ban (Paris) XIV. Lajos halálakor volt kb. 70.000 kötet, 1791-ben 150.000,

* L. a középkori könyvtárakról: Birt Theodor, *Das antike Buchwesen in seinem Verhältniss zur Literatur* Berlin. 1882.—Clark J. W. *Libraries in the medieval and renaiss. periods.* Cambridge, 1894. — U. ö. *The care of books.* Cambridge, 1901. — Cahier Ch. *Les bibliothèques du moyen-age. (Nouv. mélanges d'archéologie, d'hist.* Vol. IV.) Paris, 1877. — Gottlieb Th. *Über mittelalterliche Bibliotheken.* Leipzig, 1890. — Egger, *Histoire du livre depuis ses origines jusqu'à nos jours.* Paris, 1880. — Wattenbach, *Das Schriftwesen im Mittelalter* s ezeken kívül is még egy eléggé terjedelmes irodalom szól rólok.

1840 tájt félmillió s ma van benne 3,000.000 kötet, 300.000 térkép, 150.000 kézirat, 144.000 medaillon, 2,000.000 metszet kötetekben és mappákban s újabban a könyvek számát már 3,000.000-nál

2. kép. Középkori könyvtár Herefordban (Anglia).

is többre teszik. Az évi gyarapodás kb. 50.000 kötet. A bécsi *Hofbibliothekban* a múlt században csak kb. 80.000 kötet volt s ma van 515.000 kötet, 24.000 kézirat. A *British Museum* könyvtárában 1837-ben csak 115.000 kötet volt, 1890-ben már 2,000.000-ra tették a kötetek számát s van ma ugyanott még 200.000 térkép,

100.000 zenemű, 50.000 kézirat is. Az ily országos könyvtárak közül nagyobbak a müncheni 1,000.000 kötettel, 40.000 kézirattal; a berlini 1,000.000 kötettel, 30.000 kézirattal, a strassburgi 760.000, a drezdai 500.000, a darmstadti 450.000, a brüsszeli 400.000, a baseli 220 ezer, a hágai 200.000, az oxfordi Bodleiana 500 ezer, a stockholmi 382.000, a Bibliothèque Mazarine (Paris) 300.000, a Bibliothèque Ste Geneviève (u. o.) 180.000, a vaticani (Róma) 260.000 (26.000 kézirat), a nemzeti könyvtár (u. o.) 383.000, a milanói 229.000, a nápolyi 364.000, a flórenczi 465.000, a velencei San Marco 403.000, a madridi nemzeti könyvtár 500.000, a szentpétervári császári könyvtár 1,228.000, a washingtoni (National Library) 832.000 kötettel. Általában Amerika egynéhány év alatt csodákat művelt a könyvtárak gyarapításában. így 1899-ben volt Észak-Amerikában (Egyesült-Államok) 7184 Public libraries (nyilvános könyvtár) 35 millió könyvvel s ma már több van 8000-nél, körülbelül 50 millió kötettel. De erről a II. részben lesz még szó.

E nagy intézményekkel méltán versenyeznek s tudományos használat szempontjából gyakran meg is haladják őket, a különben legtöbbször szintén országos jellegű egyetemi könyvtárak. Ezek közül nagyobbak a göttingai 503.000, a heidelbergi 563.000, a stuttgarti 400.000, a lipcei 500.000, a würzburgi 350.000, a tübingai 340.000, a rostocki 318.000, a boroszlói 300.000, a bécsi 559.000, a prágai 260.000, a leydeni 300.000, a genti 360.000, a cambridgei 467.000, a kopenhágai 600.000, a kristianiai 360.000, a bordeauxi 200 ezer, a bolognai 255.000, a madridi 210.000, a szentpétervári 287.000, a varsói 454.000, a chicagói 300.000, a cambridgei (Észak-Amerika) Harvard-könyvtár 525.000, a tokiói (Japán) 414.000 kötettel.

Újabban a városi könyvtárak is nagy fejlődésnek indultak. Angliában 1850-ben törvényt hoztak, hogy minden 5000 lakosnál nagyobb város adót szedhet népkönyvtár állítására s 1900-ban már több mint 160 városban volt könyvtár. Az 1890-ik évben Manchesterben 970.000 kötetet 1,560.000 ember használt s ugyancsak Liverpoolban 512.000 kötet könyvet használtak. Amerikában Boston volt első, mely 1848-ban városi könyvtárt állított s ma már 747.000 kötete van. New-Yorkban négy ily könyvtár áll fenn, közülök az Astor-könyvtárban 460.000 kötet van s majdnem minden jelentősebb amerikai városban van nyilvános könyvtár. Parisban is a népkönyvtárakat évenként körülbelül 2,000.000 ember veszi igénybe. Az

európai városi könyvtárak némelyike szintén jelentékeny, pl. a hamburginak 600.000 kötete és 5000 kézirata van. De minderről a maga helyén szintén még lesz szó.

Ezek mellett kiemelendők a nagyszámú szak- és intézeti könyvtárak. Ma már nem gondolható sem felsőbb szakiskola, sem

3. kép. Részlet a cesenai könyvtárból (Olaszország).

bárminő közép- vagy más, sőt népiskola sem könyvtár nélkül; de nem egyetlen országos vagy magángyűjtemény, múzeum, képtár vagy más rendbeli hasonló intézmény sem. Még a XVIII-ik században sem volt elgondolható a könyvek e, mondhatni lavinaszerű gyarapodása s a könyvtárak e növekedése.

Hazánkra térve át, az Árpádházi királyok idejében természetesen a könyv hazánkban is szerfölött ritka volt. Erre néhány adatunk van. PL Priscianus nyelvtani kézikönyvét egy alkalommal Franciaországból, más alkalommal Németországból kellett behozni s Gellért püspök a Szentföldre akart menni, hogy St. Hieronymus műveit elolvashassa és maga másolta le őket utóbb. A pannonhalmi zárda könyveit a Vatha-féle lázadás pusztította el; de I. László 72 darab könyvet adott helyettök, köztük Cicero néhány művét is; a pécsváradi zárdának pedig I. István adott 32 könyvet. A margitszigeti zárdának szintén több könyve volt, köztük magyar is. Bizonyos, hogy más zárdáknak is voltak könyvei; főleg a biblia és miséskönyv meg lehettek sok helyt. A veszprémi káptalan könyvtárának — IV. László egy 1276-iki oklevele szerint — 4000 márká (48.000 korona) értékű egyházi könyve pusztult el. Az ily könyvek becséről fogalmat nyújthat az, hogy Gutkeledi Vid főúr a csatári zárda (Zala megye) egy, különben gyönyörű képekkel díszített XI. századi bibliáját zálogba vetvén egy Farkas nevű zsidónál, helyette két birtokkal kárpótolta a zárdát.* De világos adataink vannak a zágrábi káptalannak, a bártfai főegyháznak könyvtáiról. Kivált a középkor vége felé nálunk is szaporodtak a könyvek; így pl. a nagyszebeni plébánia anyakönyve fősorol 1370—1500-ig 240 könyvet, a pozsonyi káptalannak 1425-ben 82, a zágrábinak ugyané században 225, a veszpréminek 171, a körmöczbányai plébániának 26 könyve volt. Tudjuk továbbá, hogy a XV-ik században minden esztergomi érseknek, Zrednai Vitéz Jánosnak, Arragoniai Jánosnak, Estei Hyppolitnak (57 darab), Bakocs Tamásnak, Szathmáry Györgynek, Oláh Miklósnak, Veranchich Antalnak, könyvtára volt és Csontosin csak a Szepességben a XV-ik századból 16 könyvtárt ismertet. Tudjuk, hogy Báthori Miklósnak, Janus Pannoniusnak is szép könyvtára volt.** Mátyás könyvtára, a

* Fejérpataky László: *A Gutkeled-biblia. Magyar Könyvsz.* 1892—3. 5. 1.

** L. Fejérpataky L.: *A veszprémi káptalan könyvtára a XV-ik század első felében.* (Magy. Könyvsz. X. 136. 1.) — Csontosin J.: *Adalék a szepességi XV. sz. könyvtárhoz és Adalék Oláh M. könyvtárhoz.* (U. o. III. 329. 1. és VIII. 61. 1.) — Ipolyi A.: *Egy középkori magyar plébános könyvtára.* (U. o. I. 229. 1.) — Fraknói V.: *Vitéz J. könyvtára.* (U. o. I. 1., 79., 190. 1.) — *Adatok a hazai középkori könyvtárak történetéhez.* (U. o. 1888. 85. és 1889. 88. 1.) — Ábel Jenő, *A bártfai Sz. Egyed temploma könyvtárának története.* Bp. 1885.

Corvina, világhírű lett s ő évenként 33.000 aranyat áldozott kéziratok szerzésére és másolására. Könyvtára minden esetre több ezer daraból állt és még a XVII. században is megvolt egy tekintélyes maradványa. Ma Európa különböző könyvtáiraiban hitelesen kimutatható *Corvina-codex* van 130 darab, belőlük 35 (határozottan *Corvina* 12—13) a budapesti egyetem és 11 a Nemzeti Múzeum könyvtárában.

A XVI-ik századtól fogva a könyvnyomtatás terjedésével az állapotok lényegesen javulnak; minden iskolának volt kisebb-nagyobb könyvtára és tudjuk is, hogy pl. az esztergomi elpusztult, mások meg, mint Brassóban, Lőcsén, újra alapultak s nem egy magánosnak is volt szép könyvtára. A XVII-ik században különösen az erdélyi főiskolák könyvtárai gyarapodhattak. De szép könyvtára volt a szepesi káptalannak, melyet Bocskai katonái pusztítottak el 1604-ben, Zrínyi Miklósnak Csáktornyan, Pázmán Péternek Esztergomban, az IUésháziaknak, Thurzóknak, Rákócziaknak, Geleji Katonának,* Teleki Mihálynak, Apafinak, a Bethlen Gábor főiskolájának Gy.-Fehérvárt, melyet 1658-ban a törökök pusztítottak el; a brassóiról tudjuk, hogy 1689-ben égett le. Általában ekkor már nálunk is minden főúri kastély kiegészítő része lett a könyvtár.

Híresek voltak ez időben továbbá a debreczeni és sárospataki főiskolák könyvtárai is és általában ily intézetet akkoriban könyvek nélkül gondolni sem lehet. Mindezek máig is megvannak s természetesen az utóbbi századokon át folyton gyarapodtak. A XVIII-ik századból a budai egyetem könyvtára kiemelendő, aztán a Bod Péteré,** Széchenyi Ferencz grófé, a Rádayé Péczelen, az Esterházy-családé füs-Martonban, utóbb a Köleséri Sámuelé, Mikó Imréé, gr. Kemény Farkasé, Nagy Istváné, Jankovich Miklóssé, melyet a Nemzeti Múzeum számára az ország 125.000 forintot vett meg. így alapultak magánosok kedvezéséből a Teleki-könyvtár Maros-Vásárhelyt, a Batthyány-könyvtár Gyula-Fehérvárt, a Csaplovics-könyvtár Alsó-Kubinban, a Bruckenthal-könyvtár Nagy-Szebenben s a Nemzeti Múzeum könyvtára alapját is a Széchenyi Ferencz magánkönyvtára vetette, meg.

* Koncz, *Geleji K. Istv. könyveinek lajstroma, Magyar K.-Sz.* 1899. 270.1.

** Radvánszky Béla: *Bod P. könyvtárának jegyzéke. (Magyar Könyvsz. IX. 58. 1. Állt 888 műből, 58 kötet kéziratból.)* — Ballagi Aladár: *A nádásd-ladányi könyvtár. (U. o. 1889. 311. 1.)*

Ha a magyarországi könyvtárak 1885-ik évi statisztikáját (szerk. György Aladár) megtekintjük, ennek főbb adatai a következőket mutatják: volt akkor 1357 köz- és 913 magánkönyvtár, együtt 2270, összesen 7,328.198 kötettel, melyek közül a 36 nyilvános könyvtár mindenike 30.179 átlag mennyiségű kötettel rendelkezett. Könyvtáraink közül 129-ben volt több mint 10.000 kötet s volt bennök összesen 3,417.122 darab. Ezek közül a XVIII-ik századnál régibb volt 12, a XVIII-ik században alapult 30, a XIX-ikben 71. Magyarország legnagyobb könyvtárai jelenleg: 1. A budapesti egyetem könyvtára 230 ezer kötettel, 45 ezer apróbb nyomtatvánnyal, körülbelül 900 ősnymtatvánnyal, 1095 hazai magyar és latin 1711 előtti nyomtatvánnyal stb. — 2. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 178.578 kötettel, melyekhez járul egyéb anyagban, egész az egy lapnyi nyomtatványokig stb., még további 179.109 darab s együtt tehát 357.687 darab. Van benne 17.139 darab kézirat, 260.000 oklevél, 16.977 köt. hírlap stb. és 1030 ősnymtatvány. — 3. Magyar Tudom. Akadémia könyvtára 150.000 kötettel (357 incunab. és 20.000 kézirat). — 4. Szent-Benedekrend könyvtára Pannonhalmán 133.355 kötettel és 17.917 füzetel. — 5. Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtára Kolozsvárt 80.000 kötettel, 2000 kézirattal, 8000 oklevéllel. — 6. Egyetemi Könyvtár Kolozsvárt 66.000 kötettel. — 7. Érseki főegyházmegyei könyvtár Egerben 58.000 kötettel. — 8. Báró Bruckenthal-muzeum könyvtára (Nagy-Szeben) körülbelül 100.000 kötettel és 968 kézirattal. — 9. Somogyi-könyvtár Szegeden 58.061 kötettel. — 10. Ev. ref. főiskola könyvtára Debreczenben 75.523 kötettel, 1493 kézirattal. — 11. Érseki főegyházmegyei könyvtár (Esztergom) 101.323 kötettel (738 incun. és 1461 kézirat). — 12. Műegyetem könyvtára 60.442 kötettel. — 13. Iparművészeti Múz. könyvtára 565\$2 kötettel és mülappal. — 14. Központi Statisztikai Hiv. könyvtára 78.447 kötettel stb.

I. RÉSZ.

Könyvtárépület és berendezése.

I.

A könyvtárnak külön épület kell. — Az ókori könyvtárak elhelyezésének módja. — Könyvek őrzése a középkorban. — A renaissance kora. — Példák a renaissance-kori könyvtárakra. (Teremkönyvtárak.) — Karzatos rendszer. — Példák. — Hibái. — Raktárrendszer. — Amerikai rendszer. — Hiányai.

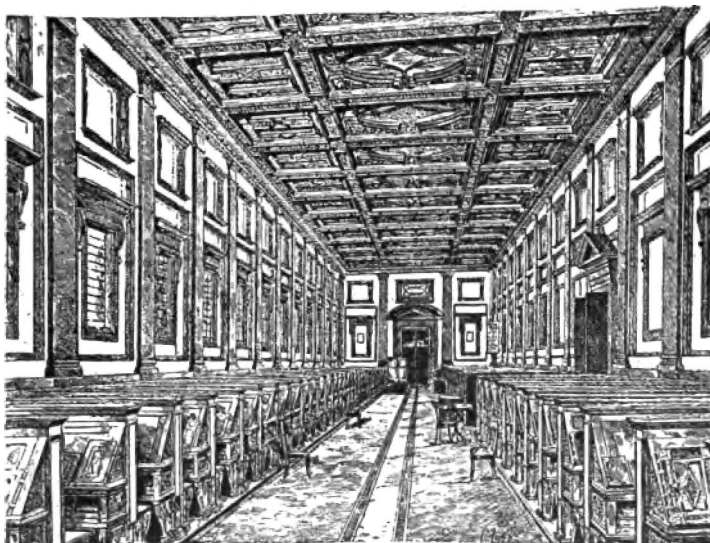
A könyvtár a maga külön céljainál s annál a módnál fogva, hogy a könyvek egészen sajátos fölállítást igényelnek: egyenesen csak e célra készült épületet tesz szükségessé. Ezt ugyan már a legrégibb időkben belátták, de azért a kérdésnek ez az oldala is csak újabban fejlődött oda, a hová kell.

Az ókorban az említett köz-, magán- vagy szent iratokat, voltak légyen papyrusra, pergamenre, téglákra, cserepekre, viasz- k-, bronz- stb. táblákra írva, mint láttuk, templomokban, királyi paloták egyes részeiben vagy valamely hivatali épületben őrizték, mint Ninivében Kujundsikban, Egyiptomban a Ramesseumban, vagy Rómában a templomok tabulariumjaiban.

Ezek azonban nem voltak könyvtárak oly értelemben, mint a Pisistratus-féle vagy az Aristotelesé Athénében, a Polycratesé Samosban, az Attalusé Pergamumban, a Ptolemeus Soteré Alexandriában. Miként voltak ezek elhelyezve, nem tudjuk pontosan. A rómaiak csak ez országok meghódítása után állítottak könyvtárakat, minők az említett bibliotheca Octavia (I. képét *La grandé Encyclopédie*. VI. 665. 1.) és Palatina. Ezek közül az elsőnek képét megrajzolta Lévail (*Romé antique au siecle d'Auguste*), mely e szerint a Jupiter és Juno templomához és az Octavius-féle csarnokhoz volt csatolva. Más könyvtárak Augustus óta fürdőkhöz voltak kapcsolva s utóbb minden előkelő római ház kiegészítő részét tették, mint a Herculeumban 1752-ben fölfedezett Asinius Pollioé, mely az idősebb

Plinius (VII. 30. és XXXV. 2.) leírása szerint szobrokkal, az istenek és híres férfiak arczképeivel volt díszítve. De az ókorból kétségtelesen csak az alexandriai felelt meg egy valódi nyilvános könyvtár igényeinek, t. i. az, mely a múzeumhoz volt csatolva, s tehát nem a Serapeum melletti könyvtár.

A középkorban, a könyvnyomtatást megelőző nagy irodalmi mozgalomig, a könyvtárak meglehetősen jelentéktelen alkatrészek voltak úgy a főúri kastélyokban, mint az apátságokban, szerzetes-

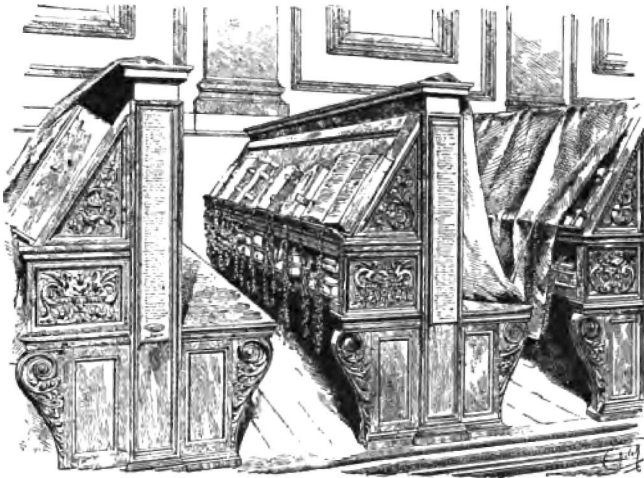

4. kép. A Bibliotheca Laurentiana olvasóterme Flórenczben.

házakban vagy templomok mellett. A st.-galleni apátságnek képén, egy XI-ik századi kéziratban, a keleti szentélytől jobbra, a sekrestye egyik függelékében egy meglehetősen nagy szoba volt a könyvtár = *scriptorium* s e név mutatja, hogy ott kéziratok készültek. Ilyen volt minden nagyobb apátságban, kivált a sz. Benedekrendiek apátságáiban, melyekhez több helyt könyvkötő-műhely is járult, de csak midőn a kéziratok és könyvtárak fontossága nagyobb lett. A XIII. században Szent Lajos a Sainte-Chapelle mellett külön termet vagy szobát jelölt ki könyvtáruul; V. Károly a Louvreban három szobát használt e czélra s ezzel a királyi könyvtár alapját vetette meg;

rokona, Orleansi Károly, a bloisi kastélyban alapította azt a magán-könyvtárt, mely a mai *Bibliothèque Nationale* alapját tette.

Az egyetemek és coëgiumok könyvtárai a középkorban (*librarium*) szintén csak a főépület alkatrészei voltak. Ilyen Franciaországban a múlt századig fennállt kettő a középkor végéről. Egyik az, mely a káptalani templomhoz tartozott Noyonban. Ez állt a nevezett templom mellett, a sétára szolgáló csarnok fölött, egy egészen fából épült, kilencz ablakú hosszú teremből. A könyvek törpe szekrényekbe voltak bezárva s a gyakrabban használtak lánczczal

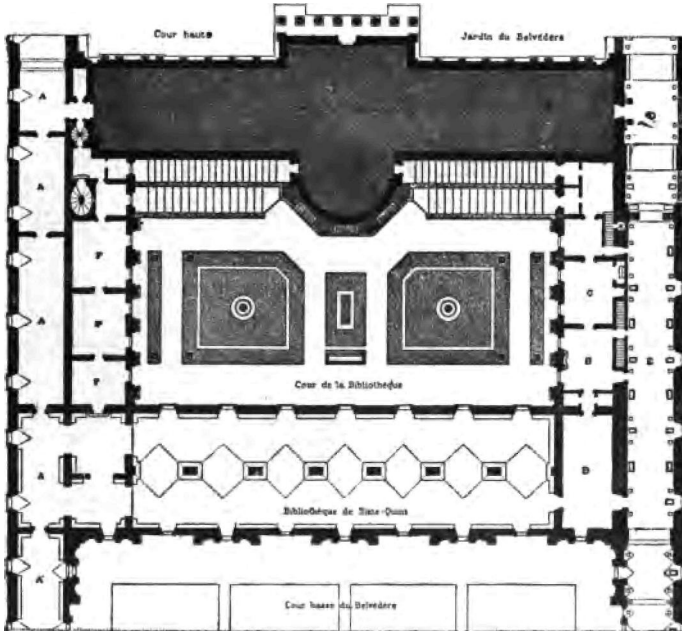

5. kép. Székek és támlányok a Bibliotheca Laurentianában Flórenczben.

állványokhoz erősítve. A másik Parisban maradt meg, mely a Collège de Navarre számára épült, mely ma az École polytechnique. Állt egy hosszúkás épületből, melynek földszintjén a levéltár-terem, emeletén a könyvtár volt 19, de keskeny ablakkal. Ez ablakok közt, a fölül állványban végződő szekrényekben álltak a könyvek, melyeket ugyanott az állványra fektetve kellett használni. E könyvtárt lebontották 1867-ben,

A renaissance a könyvtárépületre vagy a könyvek helyiségére nézve nagy változást okozott. Az ekkor épült könyvtárakban fő cél volt a kiállítás, a látványosság. Kívül tehát palotaszerű épület volt a könyvtár, benn egy vagy több díszterem, melyeket olykor

régiség-múzeumnak is használtak. A könyvek díszszekrényekben álltak csakis a fal mellett, vagy aztán a teremben sorban elhelyezett kiállítási állványokon oldalra fektetve. Ezek közül ismertebbek: A *Bibliotheca Laurentiana* (Flórencz), melyet a Mediciek építettek Michel Angelo tervei szerint. Építeni kezdték 1524-ben, az előcsarnok Michel Angelótól való, befejezte Vasari 1571-ben. Nagy terme, melyen gyönyörű állványokon állnak a könyvek, méltán bámulat tárgya. (4—5 kép.)

6. kép. A Vatikán könyvtára Rómában. (Alaprajz. — $\frac{1}{1000}$ nagyság.)

A. Könyvtári terem. B. Olvasóterem. C. Könyvtárok szobája. D. Chiaromonti-muzeum.
E. Feliratos kövek terme. F. Levéltári terem.

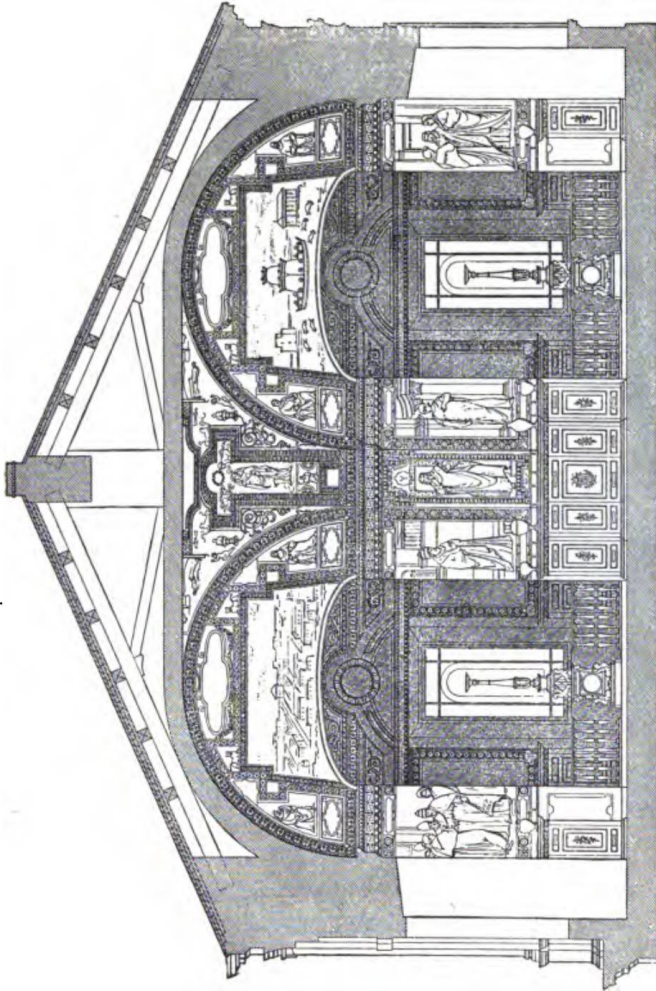
A *fontainebleau*i, hová I. Ferencz helyezte el a becses kéziratokat, könyveket és ritkaságokat, melyeket előtte XII. Lajos a bloisi kastélyban gyűjtött volt össze.

A *káptalan templomának könyvtára* Siennában, melynek boltját és falait Pinturicchio festményei díszítették.

A *Szent-Márk könyvtár* Velenczében, melyet 1536-ban Sansovino kezdett építeni s híres ép úgy külső arányai és díszei miatt,

mint bent mennyezeti festményei, lépcsőháza és emeleti karzata miatt.

A *Bibliotheca Vaticana*, melyet V. Sixtus Fontainm által 1588-ban kezdett építtetni s IX. Pius újabban helyreállított. Ennek

7. kép. A Vatican könyvtára Rómában. (Keresztmetszet. — 1/150-höz.)

nagyterme 708 m. hosszú, 15.6 m. széles, 9 méter magas és kettős boltozata 6 pilléren nyugszik. A falakon a képek a hét egyetemes zsinatot ábrázolják, középen kiállítási tárgyak vannak s a pillérek

körül és a falak mellett alacsony szekrényekben kéziratokat őriznek. (6—7. kép.)

A *Bodleiana* (Oxford), melyet eredetileg Richárd de Bury alapított 1336-ban, ki *Philobiblion* címmel a legrégebb bibliographiai művet írta. E könyvtárt, melyet közben Gloucester hercege, Humphrey, a jó, 600 kötettel növelt, Bodley Tamás 1634—40-ig kibővítette egy pótépítménnyel s innen a könyvtár neve. A pótépítmény alakja H s ez már egy oszlopokon nyugvó karzattal is el van látva. (8. kép.)

8. kép. A Bodleiana pótépítménye Oxfordban.

A *Ste Genevieve apátság* könyvtára a XVII-ik századból Parisban. Az apátság emeleti részén két, egymást keresztben "metsző" hosszú teremből állt, a metsző középponton kupolával, melyen egy freskó sz. Ágostont ábrázolta könyvei között.

E könyvtárak leghelyesebb elnevezése: *teremkönyvtár*. Ebben ez a nagyterem nemcsak könyvtár, hanem egyszersmind olvasóterem, hivatalnokok dolgozó helyisége, címterek (catalogus) terme stb. Ma már ilyeneket csak kisebb könyvtárak számára építenek, midőn a könyvtár csak része egy nagyobb épületnek, pl. valamely együletnek, kisebb múzeumnak. Általában ilyen beosztásúak a régebbi kastélyok könyvtárai, melyek kivált a XVIII-ik században terjedtek el

nagyon még nálunk is; sőt ha kastélyokban könyvtártermet építenek, az ma is a teremkönyvtár alakját ölti fel s alig is lehet más.

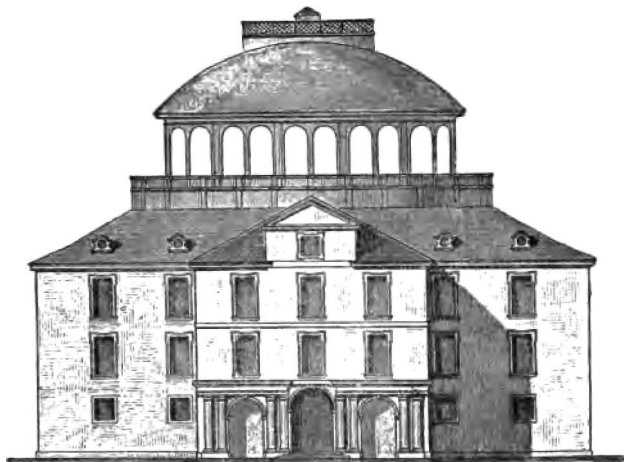
Magától értetődik, hogy az ily könyvtárakban a falak melletti magas szekrényekből hágsóval kellett és kell levenni a könyveket s e többnyire díszteremnek az építész ízlése különböző díszítést és beren-

9. kép. A szentgalleni szerzetkönyvtár.

dezést adott. A hely szűke azonban mihamarább a terem közepére is szekrények rakását kívánta s így lassanként a *karzatos* (gallériás) *rendszer* jött szokásba, melynek régibb alakja a *Bodleiana* pót-építményében látható. E karzatok a magas terem falai közepénél vonultak el s lehetővé tették a hely kihasználását egész a mennyezetig. Ez a javítás a teremkönyvtárakat egész napjainkig megtartotta, s gyakrabban építik, mint hinni lehetne. Ilyen pl. Budapesten

az új országház könyvtárának főcsarnoka az épület Duna felőli részén a földszint és félemelet összefoglalásával.

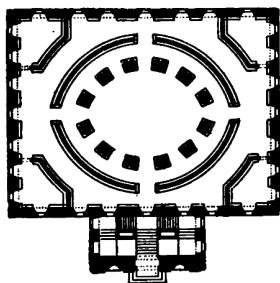

10. kép. A régi hercegi könyvtár Wolfenbüttelben.
(Külső kép. — Vsoo-noz.)

A karzatos teremkönyvtárak mintái:

Mannheimban a választófejedelmi kastély könyvtárterme.

A szentgalleni a benedekrendi kolostorban, mely ma kath. tanítóképző és reáliskola. (9. kép.)

11. kép. A régi hercegi könyvtár Wolfenbüttelben.
(Alaprajz. — $\frac{1}{1000}$ -hez.)

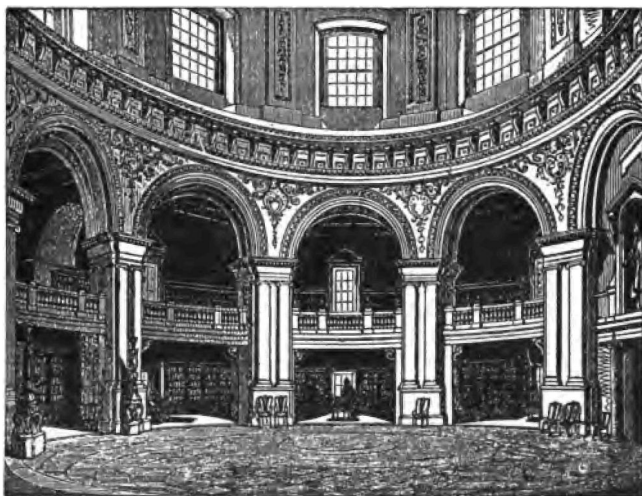
Az *udvari könyvtár* nagy terme Bécsben, mely a József-térre néz s 1722-ben Fischer von Erlach építette. Hossza 78, szélessége 17 m.; a hatalmas boltozatot Gran freskói díszítik. A terem közepét Habsburg-uralkodók szobrai foglalják el.

A híres *wolfenbütteli* régi könyvtár, melyet Antal Ulrich herceg építtetett 1706—23-ig Korbnak olasz mintára készült terve szerint. Ez volt Németországban az első önálló könyvtárépület. Befejezése Vilmos-Ágost herceg idejére esik. A 41 m. h. és 31 m. sz. épületben egy tojásdad terem emelkedik tizenkét oszlopon s az egészet egy 24 ablakú

lámpa koronázza. Ez tehát fölülvilágítással ellátott terem s három emeletnyi magas. Az épületnek azonban csak alsó része volt tömör

12. kép. A Radcliffe-könyvtár (library) Oxfordban.
(Külső kép.)

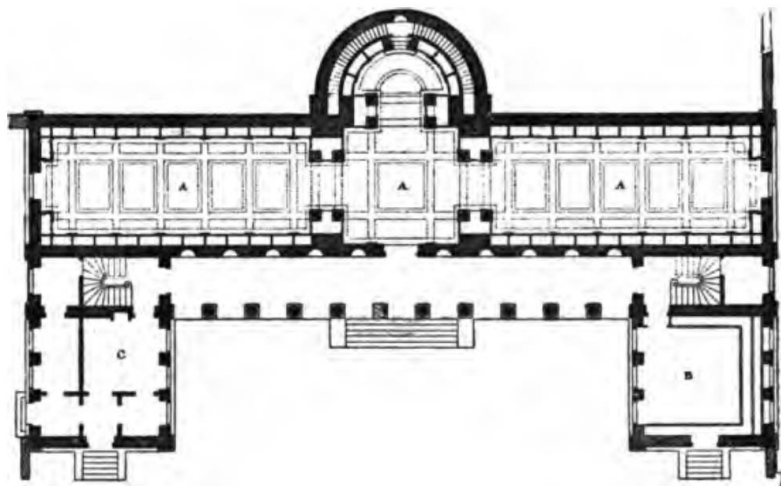
13. A Radcliffe-könyvtár Oxfordban. (Belső kép.)

fal, a felső része favázás fal és faépitmény s ma már tűzveszélyessége miatt újat építettek. (10—11. kép.)

A *Trinity-College* könyvtárterme Cambridgeban, épült Wren

tervei szerint 1676-ban. A korinthisz oszlopokkal díszített terem több mint 60 m. hosszú, 12 m. széles és magas.

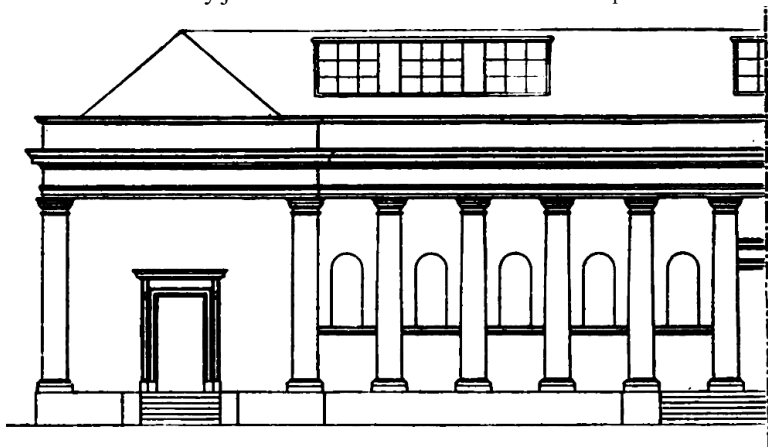
A *Radcliff-könyvtár* köralakú épülete Oxfordban, melyet Gibbs terve szerint 1740-ben építettek s kupolás nagyterme ma olvasótermül szolgál. (12- 13. kép.)

14. kép. Nyilvános könyvtár Amiensben. (Alaprajz. — $1/100$ -hoz.)

A. Könyvterem. B. Olvasóterem. C. Könyvtárnok lakása.

A *hercegi könyvtár Karlsruheban*, melyet egy keresztfolyosó négy részre oszt s ezeket keresztfalak 5—5 fülkére osztják, mi természetesen a hely jobb kihasználását teszi lehetővé. 15. kép.

Nyilvános könyvtár Amiensben. (Külső kép. — $1/100$ -hez.)

A *berlini királyi könyvtár*, melyet 1744—80-ig Unger és Boumann tervei szerint építettek. Ez eredetileg a két felső emeleten átnyúló 81 m. h. és 17.5 m. sz., egyetlen karzattal elválasztott nagy teremből állt.

Az *amiensi nyilvános könyvtár*, melyet Cheussey 1824-ben 50—60.000 kötetre épített s melynek felső világítással ellátott nagy könyvterme van egy karzattal. (14—16. kép.)

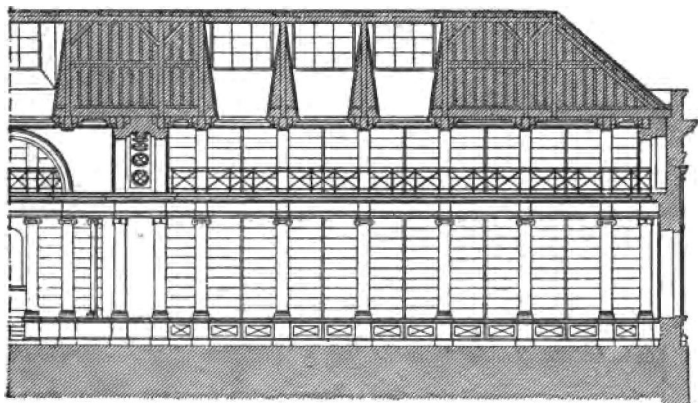
Ez a karzatos rendszer uralkodik újabb épületek közül:

A *müncheni királyi könyvtárban*, melyet Gärtner tervei szerint 1832—43-ig építettek, azzal a különbséggel, hogy a 8 m. magas könyvtermek egymás fölött két karzattal vannak ellátva 22 m. magasságban s így ebben minden könyv kézzel levehető. Az épületben több mint hetven könyvtárszoba van.

A *budapesti egyetem könyvtárának* könyvrakodó helyiségeiben, melyekben szintén két egymás felett álló karzat van; de az alsó karzat alatt csak egy sor, ívrétű könyv helyezhető el. A könyvek itt is kézzel leszedhetők, legfeljebb kis lépcsőfokok kellene. Itt a karzatok s a könyvszekrények, a második emelet kivételével, kovácsolt és öntött vasból valók. (17. kép.)

A teremkönyvtárak hibái:

- a) a hely bennök kihasználva nincsen;
- b) a karzatokon való föl- és lejárás miatt a könyvek lehozása és helyretevése nagy idővesztéssel jár;

16. kép. Nyilvános könyvtár Amiensban. (Hosszmetszet. — $\frac{1}{250}$ -mez.)

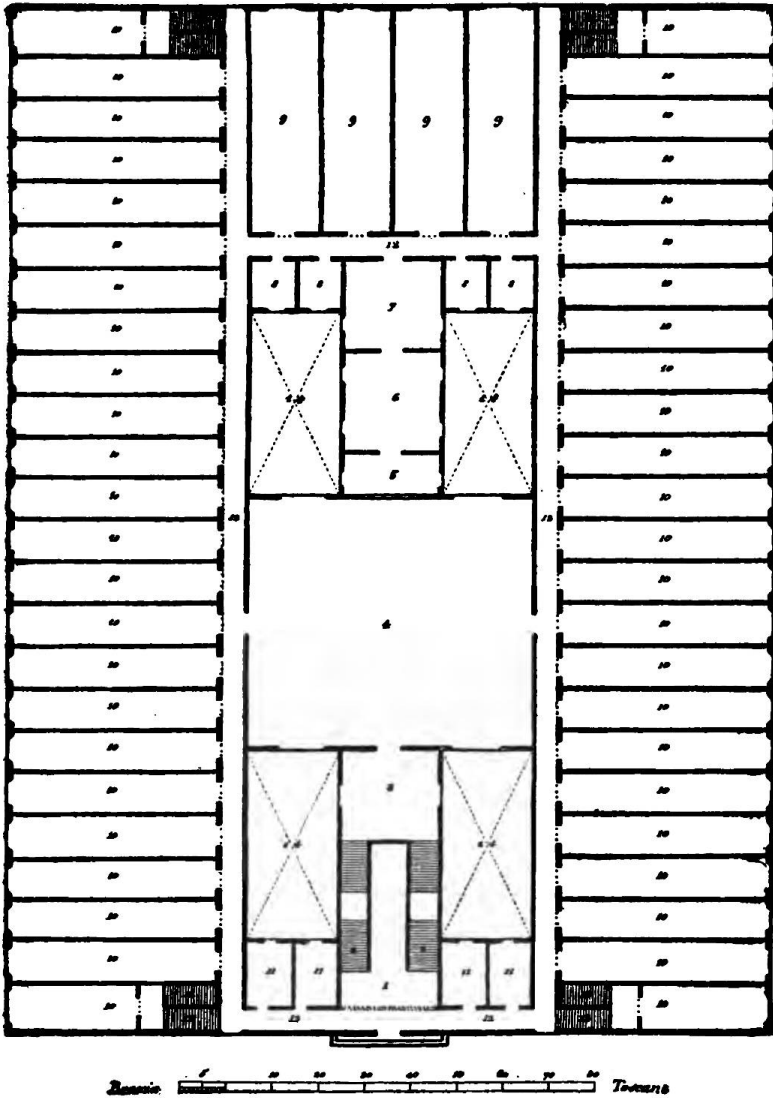
- c) a legtöbb helyt kénytelenek hágcsót használni, a mi nemcsak kényelmetlen, hanem veszélyes is;
 c) kevés számú könyv elhelyezésére aránytalanul költségesek;

17. kép. A budapesti egyetemi könyvtár egyik könyvraktári helyisége.

e) a könyvszekrények elfoglalják a falterületet s így ezek nem állhatván szabadon, a teljes tisztogatás lehetetlen.

E körülmények már a múlt század eleje óta szükségessé tették a jó beosztású könyvtár tervét. Della Santa 1816-ban (*Della*

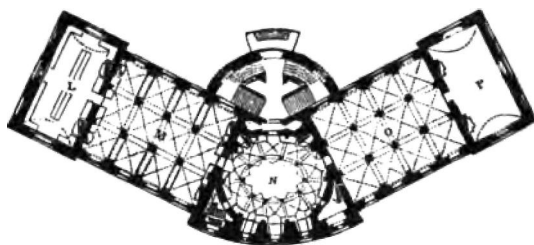

18. kép. Della Santa könyvtár-terve.

1. Bemenet. 2. Lépcsők. 3. Csarnok. 4. Olvasóterem. 5—6. Czintárak. 7—8. Hivatalok.
9. Ritkaságok terme. 10. Könyvraktárak. 11. Raktári helyiség.

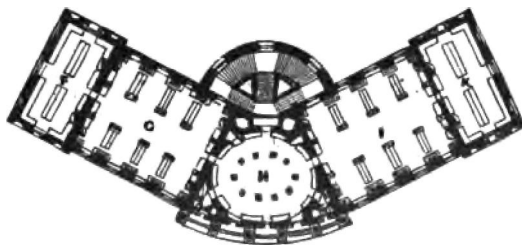
costruzione e dél regolamento di una pubblica universale biblioteca művében) egy normál-tervben azt a megoldást ajánlta, hogy a közbül elhelyezett olvasóterem körül apró fülkék volnának építendőek egymás mellett, melyekben fal melletti szekrényekben állanának

a könyvek. (18. kép.) Mások, mint Sotokof a császári könyvtárban Szent-Pétervárt (1795), (19—20. kép.) Labrouste Henrik Parisban a Sainte-Geneviève könyvtárban (1843—50) a bajon akkép akartak segíteni, hogy a nagyteremben a falmelletteiken kívül keresztszekrényeket is alkalmaztak. így pl. az utóbbiban az épület felső része

19. kép. Császári nyilvános könyvtár Szt-Pétervárt. (Földszint.)
L. M. N. Kettős példányok, folytatásos művek. O. P. Kézirattár.

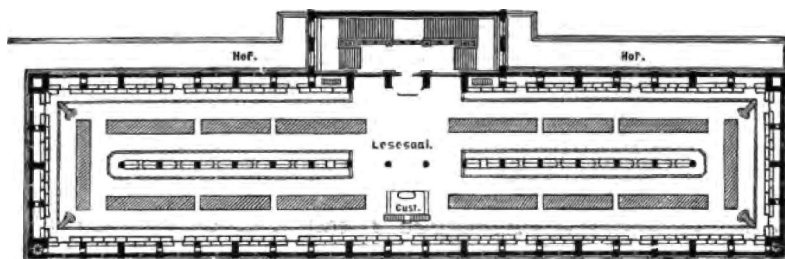
egyetlen terem 1780 m.² nagyságban s ebben van 420 olvasóra hely; a termet közepén 18 vasoszlop választja ketté, melyek az íveket tartják s ezek közt 2*50 méter magas kettős, szabadon álló szekrények állnak; a falaknál 5 méter magas falszekrények vannak, melyek mellett 2*50 m. magasságban karzat fut végig. (21—22. kép.)

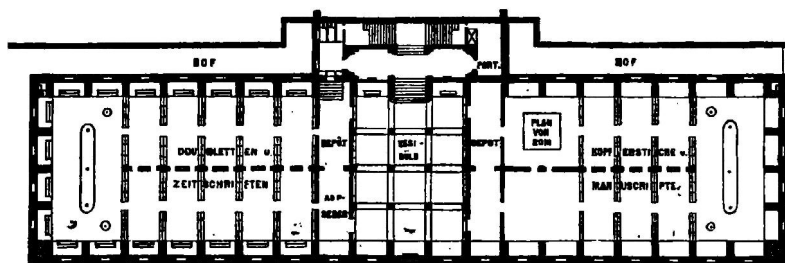
20. kép. Császári nyilvános könyvtár Szt-Pétervárt. (Főemelet.)
C. Művészetek, mesterségek. F. Irodalom. H. Természettudományok. I. Történelem.
K. Bölcsészet és jog.

Azonban ez még mind nem volt a ma ismert legcélszerűbb megoldás; de a mai könyvraktár-szerkezet ebből a rendszerből fejlett ki, a mennyiben kitalálták, hogy a karzatokat annyira közelítsék, hogy a két szekrény közt csak egy karzat kelljen s az így egymáshoz közel elhelyezett szekrények közt az áttört padlójú karzatok

szilárd padlót alkossanak. így körülbelül 2.50 m. magas könyv-emeletek álltak elő, melyeken minden könyv szabad kézzel levehető. Ezt a rendszert *raktár-rendszernek* (magazin-rendszer) nevezik. E nemben első volt a *British Museum* pótkönyvtáráépülete,* mely a négyszögű udvarra épült, közbül a maga nemében páratlan, 45 m. átmérőjű és 30 m. magas köralakú kupolás olvasóteremmel s a körülte fekvő raktárrendszerű könyvtermekkel. Panizzi Anthony

(Emelet.)

(Földszint.)

21—22. kép. Ste Geneviève-könyvtár Parisban.

igazgató rajza szerint tervezte Smirke Sidney s elkészült 1857-ben. Ez a könyvtár-építészetben korszakot alkotó találmány volt, melyet a *Bibliothèque Nationale* pótéptítményében Labrouste, a Ste Gene-

* Dr. Beyerbach (előbb könyvtérnök, majd levéltárnok M. m. Frankfurtban) már 1817-ben beadott a városnak egy könyvtártervet egy raktárrendszerű könyvtárra; de ezt a mérnökök elvetették s dr. Wolff csak 1893-ban találta meg a félretett terveket. A városi könyvtárban emléktáblát állítottak neki. Gyalui: *Külf. közkönyvt. és Baukunde des Architekten* II. 2 Theil 95. és 99. lap, hol a tervek is közölve vannak.

viéve-könyvtár építője, már javítva tüstént alkalmazott s azóta általánosan elterjedt. Követték e módszert folyton javítva és tökéletesítve Madridban, Leydenben, Lipcsében, Amsterdamban, Stockholmban, részben a bécsi egyetem könyvtárában (Ferstel), Rostockban, Halléban, Greifswaldban, Kölnben, Stuttgartban, Brüsszelben (a kibővítés-

23. kép. Egyetemi könyvtár Kopenhágában.

ben), Göttingában, Halléban (Tiedemann 1880-ban francia mintára), Augsburgban, Baselben és Amerika összes legújabb könyvtáiraiban. Azonban czélszerűsége daczára sem fogadták el mindenütt ezt a rendszert, különböző okok mellett a miatt sem, mert nem ismerték. így a kopenhágai, (23. kép.) a budapesti egyetemi könyvtár az 1870-es évekből különböző modorú, de karzatos (gallériás) rendszerűek s ilyen az 1902 év őszén megnyílt parlamenti könyvtár is Budapesten, viszont a régiek közül ilyen berendezésű a mi

Nemzeti Múzeumunk könyvtára is, melynek könyvtermeit és karzatait a mellékelt kép mutatja (24. kép.), továbbá a pannonhalmi (25. kép.), marosásárhelyi Teleki könyvtár és számtalan más.

Ezen kívül Amerikában a legújabb időkig megmaradtak a teremkönyvtárak, a hová e minta régibb angol könyvtárakból származott át. Ezek állnak egy óriási teremből fölülvilágítással; ennek középtere olvasó-helyiség, az oldalfalakon 1—6 emelet magasságig

24. A Nemzeti Múzeum könyvtára. (Könyvtermek.)

oldalvilágítással ellátott fülkék vannak, melyekben falmelletti szekrényekben állnak a könyvek hágcsós rendszerrel vagy a nélkül. Ilyenek Amerikában és másutt a Wellesley-college (Wellesley), (26. kép) a Peabody-könyvtár (Baltimore),* (27. kép) Astor-könyvtár (New-

* A Peabody-könyvtárterem pl. 26 m. h., 21 m. sz. és 19 m. magas. E könyvterem előtt van építve egy 11 m. h. és 22 m. sz. olvasóterem. A nagy könyvtárteremben a fülkék (alcove-ok) egymás fölött 6 emeletesek; egyenként 5.50 m. mélyek, 3.50 m. szélesek s bennök az átjárást fal melletti nyilasok teszik lehetővé. Az egész templomszerű hatást tesz s 150.000 kötetre van tervezve.

York), mely azonban megszűnt mint önálló könyvtár s a New-York public library-ba olvadt be 1895 óta, Athenaeum-könyvtár (Boston), a Courts of Scotland solicitors könyvtára (Edinburg), a grenoblei

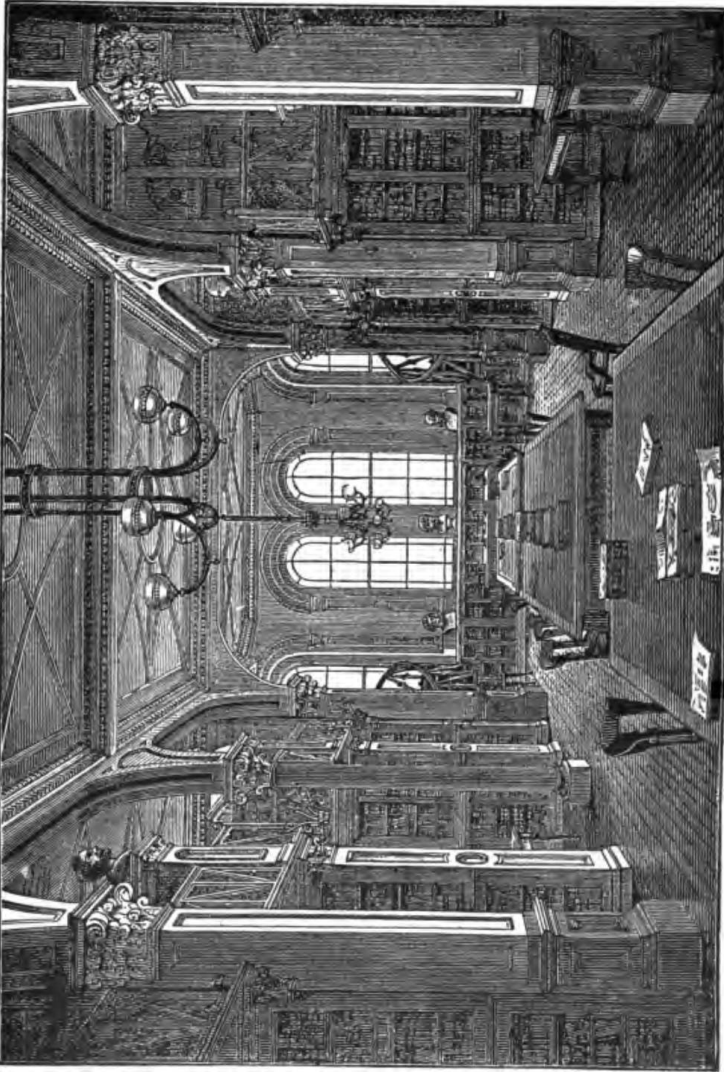

25. kép. Részlet a pannonhalmi könyvtárból. (A balszárny egy része.)

városi könyvtár (Questeltől, a terem közepén múzeumi szekrényekkel), a cincinnati, bostoni stb. városi könyvtárak helyiségei.

E módszer hiányai: *a)* a terem közepe olvasóteremül a folytonos zaj miatt nyugodt tanulmányozásra nem alkalmas; *b)* a

könyvraktár a számos, néha 40—50 fülkében nem tekinthető át; *c)* a *könyvek* lehozása a sok emelet miatt nehéz s a hely kihasználva még sincs; *d)* a terem fűtése, minthogy a meleg fölszáll, bajos

26. kép. Wellesley-College könyvtára Wellesleyben.

és költséges; *e)* a meleg a terem felső részén majdnem tűrhetetlen s emberek, könyvek ártalmas; *f)* a kibővítés lehetetlen vagy igen bajos; *g)* tűz esetén az egész könyvtár menthetetlen. Mindezekért

27. kép. Peabody library Baltimoreban.

az amerikai könyvtárnokok egyesülete az 1881-ben Washingtonban tartott congressuson egyhangúlag elvetette ezt a rendszert.

II.

A könyvtár célja. — A könyvtár alkatrészei. — Az önálló épület szüksége. —

A könyvtárépület szükséges részei. — A könyvtárépület feltételei. — Beosztás.

— A szokásos kétféle beosztás. — Példák. — Külső stylus.

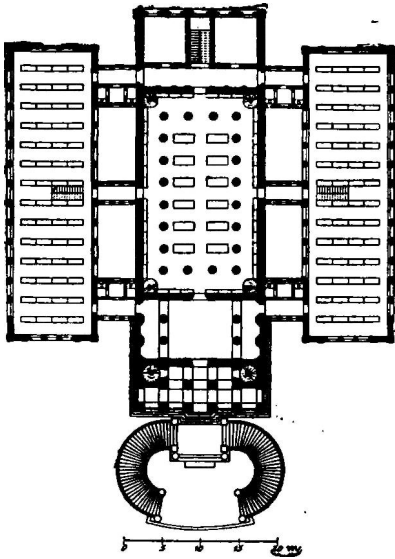
Ha ekképen megtekintettük a különböző rendszereket, mielőtt a legjobb, a raktár-rendszer leírását adnók, a könyvtárépület-ről a következőket vegyük figyelembe. A könyvtár célja kettős: megőrizni a gyűjteményt a jövő koroknak és a jelen számára használatát biztosítani. E két célnak kell megfelelnie a könyvtár-épületnek.

A nagyobb könyvtár alkatrészeit teszik: *a)* nyomtatott könyvek; *b)* lapok, folyóiratok, röpiratok, füzetek és egy-lapnyi nyomtatványok; *c)* kéziratok; *d)* térképek; *e)* zeneművek; *f)* réz-, aczél-, fa- stb. metszetek, fényképek; *g)* ritka kézirati díszművek, művészi nyomtatványok; *h)* ősnymtatványok; *i)* kettőspéldányok (dupplicata). Ezekon kívül némely helyt a könyvtárhoz esetleg más múzeumi gyűjtemények, mint olajfestmények stb. tartoznak, sőt újabban Matuszewsky Boleslav, szentpétervári udvari fényképész, kellő választékkal történeti kynematographiai gyűjtemény föllállítását is javasolta Parisban a *Bibliothèque Nationale*ban.

Szakkönyvtárakban természetesen egyik-másik alkatrész hiányzik; a népkönyvtárak is pl. majdnem kizárólag egyoldalú gyűjteményből állanak. Természetesen az emelendő külön épület mindig az elhelyezendő anyaghoz alkalmazandó. Némely helyt továbbá a könyvtár egyesítve van levéltárral (archívum), mint Münchenben, Hannoverben (tartományi levéltár és könyvtár), Augsburgban (kerületi és városi könyvtár), Kölnben (városi könyvtár és levéltár), Brémában (városi könyvtár), a mi Nemzeti Múzeumunkban; vagy hozzá van kapcsolva az állam más nagy gyűjteményeihez: Grenoble, Karlsruhe, British Museum. Tehetik a könyvtárnak alkatrészeit régi pénz-, práhistoricus, történelmi régiség- vagy antik-gyűjtemények, mint a Lenox-libraryban (New-York), Stuttgartban a kir. könyvtárban. Lehet továbbá, mint akadémiai, múzeumi stb. könyvtár, csak alkatrésze valamely intézménynek s ennek főépületében foglal el egy részt. Néha önállást igénylő nagyobb egyetemi könyvtárak is véglegesen az egyetem főépületében vannak elhelyezve, mint Bécsben. Mindez esetekben azonban szükséges az, hogy a tisztán könyvtári

célokra fentartott helyiségek lehetőleg külön és a legújabb találmányokat figyelembe vevő berendezést kapjanak. Nincs oly kedvezőtlen építészeti megoldás, melyen a berendezés által segíteni ne lehessen s főleg figyelembe veendő, hogy a külön modorú fölállítást igénylő tárgyak egymástól helyiségekként is el legyenek választva. Ma azonban győzelmesen terjed az elv, hogy könyvtárnak önálló épület emelendő.

A könyvtárépület szükségletei: a) gyűjteménytárak, u. m.

28. kép. Valliano-könyvtár Athénében.

(Alaprajz.)

dalról szabad s kivált nagyobb városokban, a beözönlő por ellen, fasorral körülvelt tér. 2. Lehetőleg akkora szabad terület, mely a világosság beözönlését egy oldalon se akadályozza meg. 3. Az épület ment legyen nedvességtől, tűzveszélytől. 4. A terület olyan legyen, hogy az épületet bármikor ki lehessen bővíteni, az épület alaptervezetének lényeges változtatása nélkül. E végre ajánlják azt, hogy a könyvtárt egyéb célú helyiségekkel kell összekötni s szükség szerint fokozatosan kiűritni a könyvtár számára; de mert így egyik sem kapja meg a neki való helyiséget, e mód nem ajánlható.

A szabad területre ma mind nagyobb súly helyeznek.

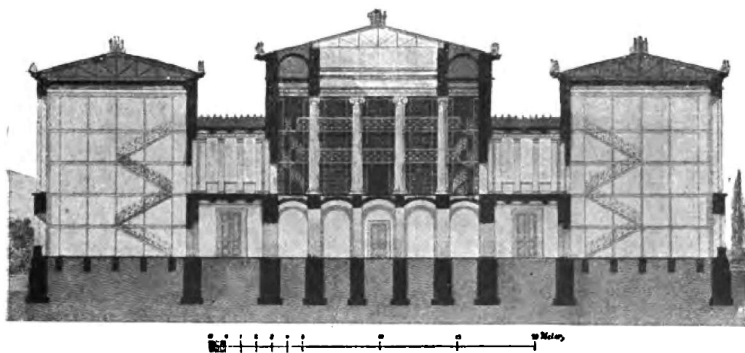
könyvraktár s a könyvtárhoz csatolt gyűjtemények elkülönített helyiségei: b) a közönség használatára szánt helyiségek, u. m. olvasó-, kikölcsonzó- és mellékhelyiségek; c) igazgatási, u. n. irodai helyiségek; d) igazgatói és egy-két szolgálakás (kapus, fűtő); e) esetleg egy nagyobb terem nyilvános előadásokra, kiállítások rendezésére. Mind e helyiségek úgy tervezendők, hogy a könyvtár legalább 25—50 évre el legyen látva; természetesen jobb, ha több időre, vagy legalább is könnyen bővíthető legyen.

Ehhez képest a könyvtár-épület föltételei: 1. Minden ol-

A Bibliothèque Nationale Parisban pl. négy utca keríti (Rue Richelieu, Vivienne, Colbert, Petits-Champs) már 1824 óta, midőn az egykori Hotel Mazarint ennyire bővítették, és még sem tartják mentesnek a tűzveszélytől; ezért volt szó róla, hogy a Palais

(Homlokzat.)

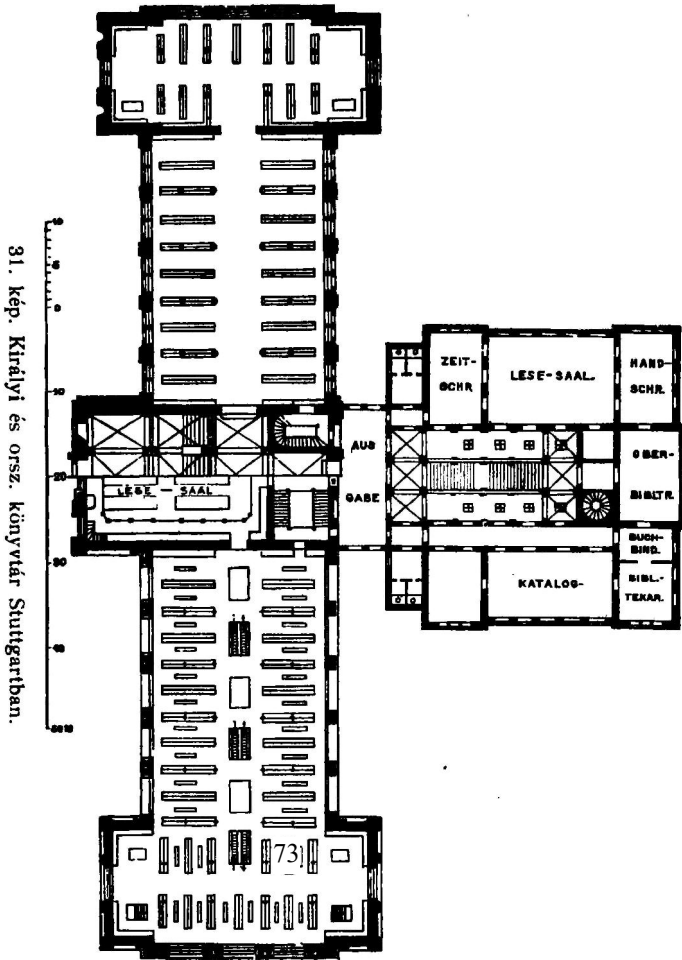
(Hosszmetszet.)

29—30. kép. Valliano-könyvtár Athénében.

de Luxembourgba vigyék át, mely Paris legszebb parkjában áll. Szabadon áll Londonban a British Museum nagy épülete is.

E tekintetben még mintaserű épületek: Ste Geneviève (Paris), a müncheni királyi, stockholmi, hallei, greifswaldi, kiéli, stuttgarteri, göttingai, wolfenbütteli, augsburgi, strassburgi, baseli egyetemi és

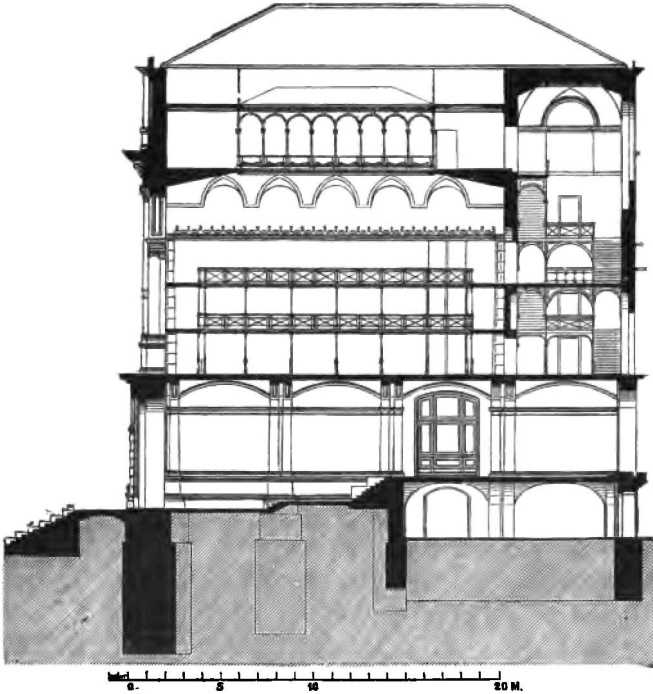
országos stb. könyvtárépületek s gyönyörű az elhelyezése a Nemzeti Múzeum épületének Budapesten; majdnem teljesen szabadon áll a Haus-, Hof- u. Staatsarchiv új épülete Bécsben, míg az Egyetemi

Könyvtár Budapesten épületek közé van szorítva, melyek miatt a tűznek nagyon is ki van téve és sötét is.

Ha már a szabad terület megvan s a legújabb könyvtár-épületek szerint nem terem-, hanem raktár-rendszerű könyvtárt tervezünk, a következők tartandók szem előtt:

a) Az igazgatási és iroda-helyiségek elkülönítendők a könyvtárteremtől; ha nincs villamos világítás, elkülönítendők világításra s természetesen fűtésre is, mert mindez apasztja a tűzveszélyt. Ez a szabály épen úgy áll a központi állami levéltárakra is, mint a könyvtárakra, melyekben a raktárrendszer ujabban szintén általános alkalmazásra talált.

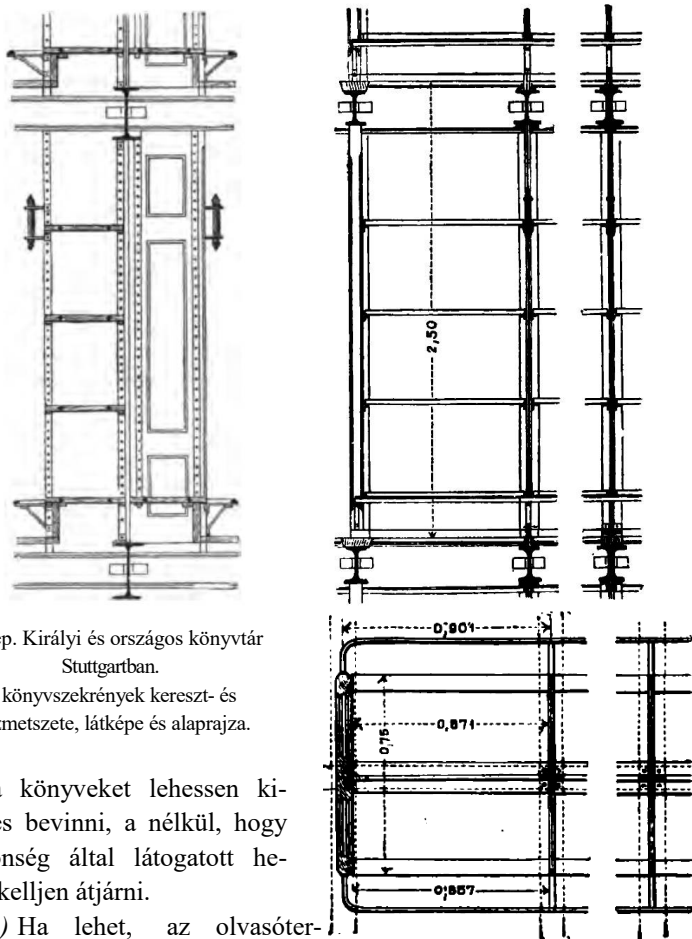
32. kép. Királyi és országos könyvtár Stuttgartban.

Keresztmetszet az olvasó-termen keresztül, a közép-kiugró rész irányában.

b) A tervben kiindulásul az igazgatási és olvasó helyiségek veendő, hogy t. i. ezekből könnyen és gyorsan lehessen a forgalmat lebonyolítani; mert minden megtakarított perz a könyvek kihozásánál s bevitelénél egy nagyforgalmú könyvtárban a személyzet munkáját nemcsak lényegesen apasztja, hanem ez esetben kisebb személyzet is elegendő.

c) Az olvasóterem vagy termék s a kikölcsönzés helyiségei úgy helyezendők el, hogy az utcáról könnyen hozzájok lehessen

férni. Kapus, ruhatár, mosdók, árnyékszékek a bejárat körül valók s ez a bejárat ellenőrizhető legyen, pl. a ruhatárból. A közönségnek csak egy bejárata legyen s legfeljebb oly óriási intézeteknél, mint a British Museum vagy Bibliothéque Nationale, engedhető meg kettő. d) Az olvasóterem legyen távol az utcza zajtól s ez és a kikölcsonzó helyiség a könyvtermekkel úgy legyen összekapcsolva,

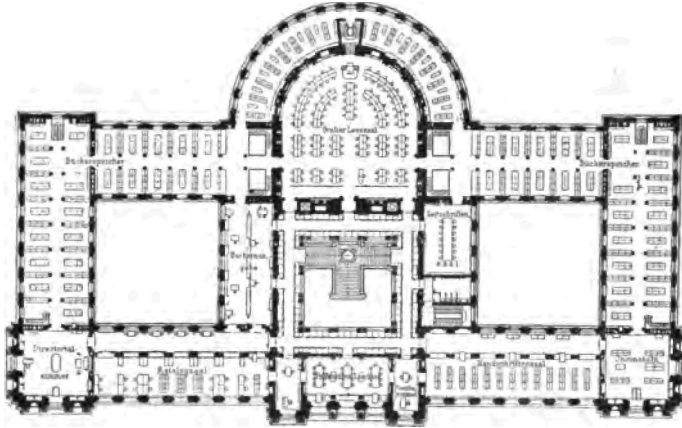
33. kép. Királyi és országos könyvtár
Stuttgartban.

A könyvszekrények kereszt- és
hosszszelvénye, látképe és alaprajza.

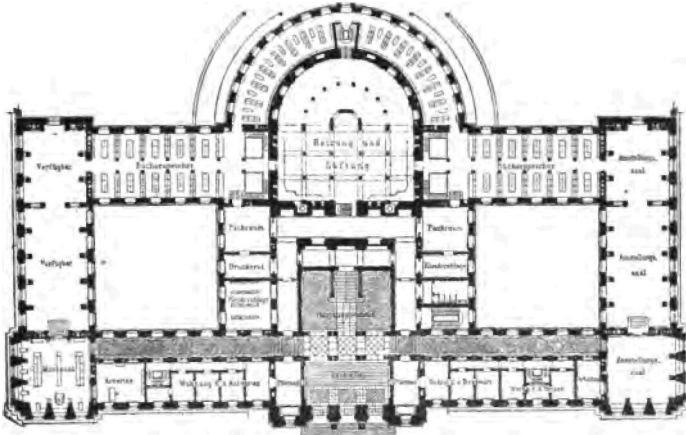
hogy a könyveket lehessen kihozni és bevinni, a nélkül, hogy a közönség által látogatott helyeken kelljen átjárni.

e) Ha lehet, az olvasóterem s igazgatási helyiségek egész külön épületszárnyban legyenek; mert ezeknek tervök, beosztásuk, céljuk, fűtésök, világításuk egészen más, mint a könyvtermeké. Az ily elhelyezés a könyvtermek kibővítését is könnyebben teszi lehetővé.

E szempontból különösen két elhelyezés szokásos. Egyik az, hogy az olvasóterem közbül van elhelyezve, melytől jobbra, balra és hátra állanak könnyen elzárható módon a könyvraktárak. Ilyen pl.

(Első emelet.)

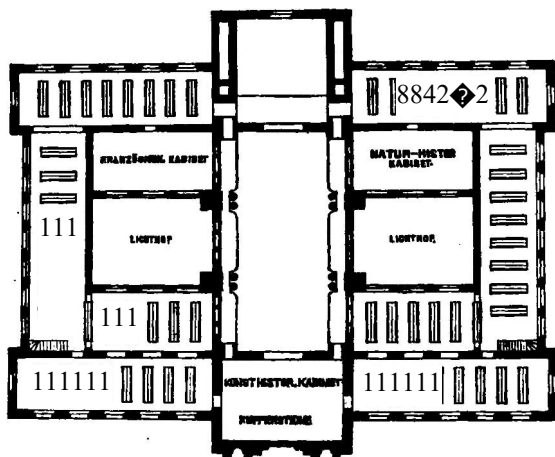

(Földszint.)

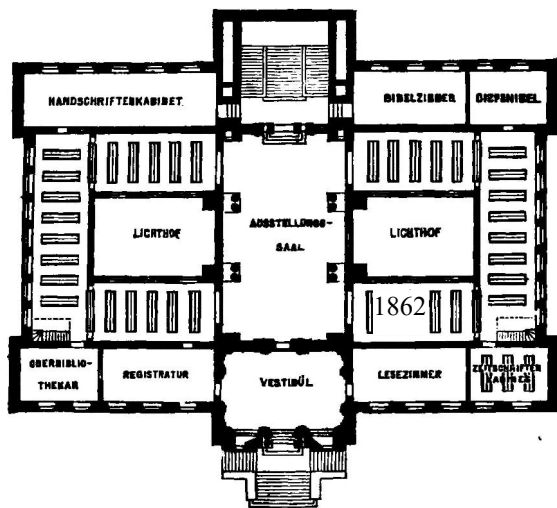
34—35. kép. Egyetemi könyvtár Lipcseben.

a Hansen terve szerint épült gyönyörű Valliano-féle könyvtár Athénében. (28—30. kép.) Vagy a másik, még kedvezőbb mód a U alakú épület, a milyen a királyi könyvtár új épülete Stuttgart-

ban. Épült Landauer terve szerint 1878—85-ig. Ennek hosszú homlok-része csupa könyvraktár s a rövidebb hátsó részben vannak az

(Emelet.)

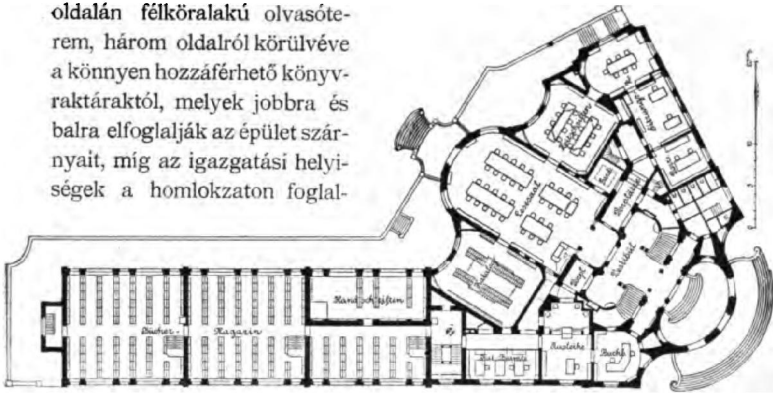

(Földszint.)

36-37. kép. Új hercegi könyvtár Wolfenbüttelben.

olvasó és igazgatási helyiségek. (31—33. kép.) Az elhelyezés tekintetében mintaszerű a lipcsei egyetemi könyvtár, új épülete is (épült 1888—91-ig), melynek hátsó közép részében van a pompás, hátsó

oldalán félkör alakú olvasóterem, három oldalról körülvéve a könnyen hozzáférhető könyvtáraktól, melyek jobbra és balra elfoglalják az épület szárnyait, míg az igazgatási helyiségek a homlokzaton foglal-

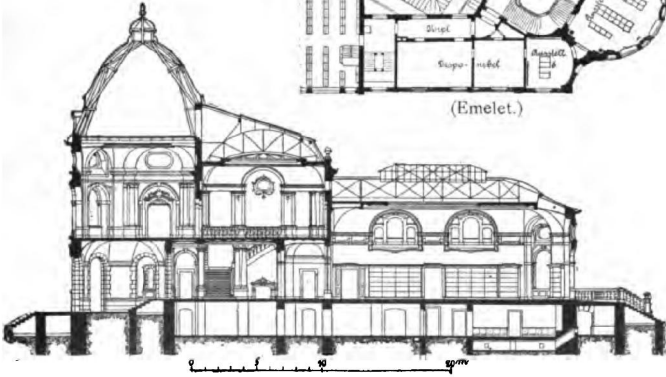

(Földszint.)

nak helyet (34—35. kép.) Hasonlóan jó elhelyezésű kisebb arányokban az új wolfenbütteli hercegi könyvtár, a közepén álló szép kiállítási teremmel, a homlokzaton elhelyezett igazgatási helyiségekkel és olvasóval s a két oldalszár-

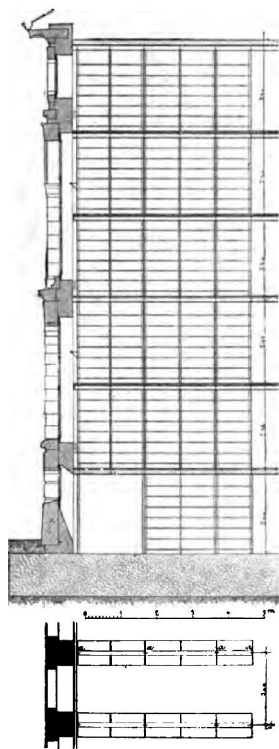

(Emelet.)

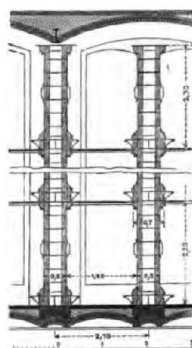

Metszet az előépítményen át.

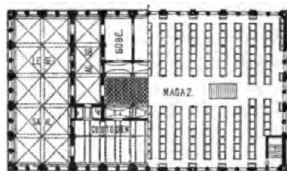
38—40. kép. Egyetemi könyvtár Baselben.

41. kép. Egyetemi könyvtár Baselben.
A könyvraktár keresztmetszete
és alapja.

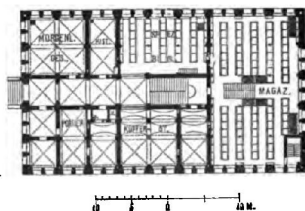

Könyvvállványok.

I. emelet.

II. emelet.

Földszint.

nyon és hátul elhelyezett könyvraktárakkal. (36—37. kép.) Némileg más terv, de az elkülönzés

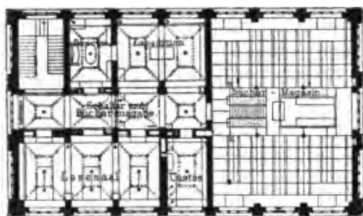
elve vezette az új egyetemi könyvtár építőit Baselben. Az épület szabadon fekszik a növénykertben s ennek háromszögű telke egyik szög-

42-44. kép. Egyetemi könyvtár
Halléban. (Terv. Tiedemann.)

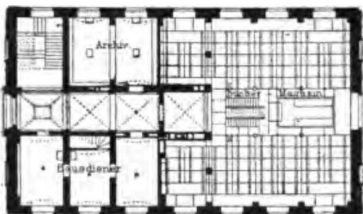
létében áll az épület zöme a lépcsőházzal, olvasó s más termekkel és igazgatási helyiségekkel, míg az épületnek balra hosszan elnyúló szárnya alkotja a könyvraktárt, a mely az olvasóteremtől kissé távol s egyoldalúan fekszik. (Tervezte La Roche s megnyílt 1896.) (38—41. kép.) Természetesen kisebb könyvtárakban az olvasó terem s egyéb helyiségek nem tehetők külön épületszárnyba. Ez esetben az olvasóterem a raktár egyik oldalrészeként szerepel.

A fönnebb leírt épületek, ha tér van, könnyen bővíthetők. Azonban a központi tervű könyvtárak, melyek befejezett épületet adnak, annyira tetszetősek, hogy számos új könyvtárépületet építettek így, mint Hallében, (42—44. kép) Greifswaldban, (45—46. kép) Kiéiben, (47—50. kép) Strassburgban s ilyen alajában véve a British Museum új könyvtári része is. A legújabb s minden kritika daczára, a legszebb könyvtári épületek egyikében, a strassburgiban pl. az épület közepén van a négyszögű pompás olvasóterem, melynek kupolája magasan kiemelkedik. Az épület homlokzatán vannak az igazgatási helyiségek és az olvasóteremtől hátra és két oldalt vannak a könyvraktárak, mindenütt kétoldalú világítással s ugyanitt az olvasóterem előtt van a kikölcsonzó helyiség, mi a munkát rendkívül megkönnyíti. (51—52. kép.) Ellenben egészen eltértek e tervtől az épen most építés alatt álló New-York Public Librarynál, hol a fő olvasóterem (800 olvasóra) a legfelső emeleten hátra s a 7 könyvemeletű könyvraktár $1\frac{1}{4}$ millió kötetre alatta van elhelyezve.

A központi elhelyezés gondolata vezette Delessert építészt, midőn a *Bibliothèque Nationale* kibővítésének idejében egy 800.000 kötetre tervezett kőralakú épület tervrajzát készítette el, mely 7600 m.² területet foglalt volna el. (53. kép.) Hasonló kőralakú épületet emeltek Fuller és Chillon a parlament könyvtárának Otta-

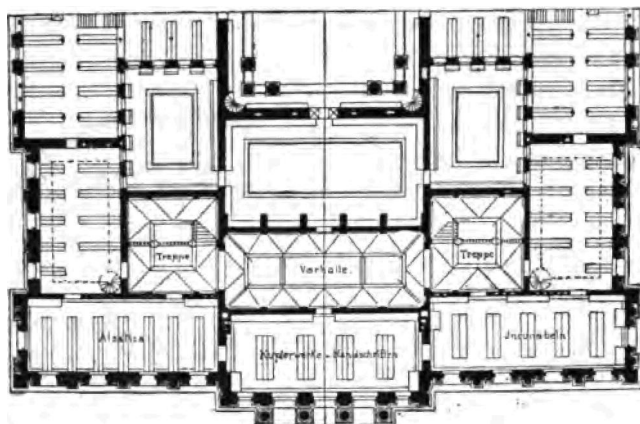

(I. emelet.)

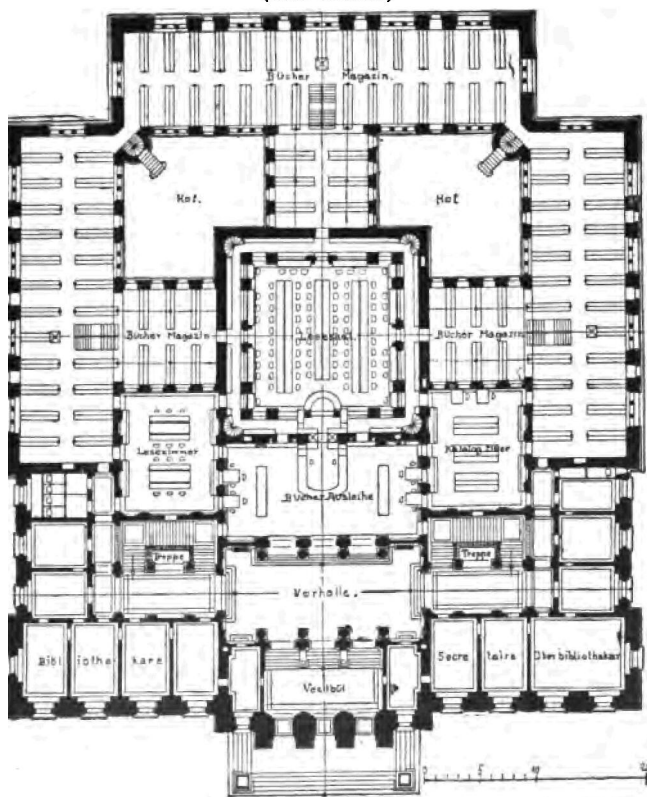

(Földszint.)

45—46. kép. Egyetemi könyvtár Greifswaldban.

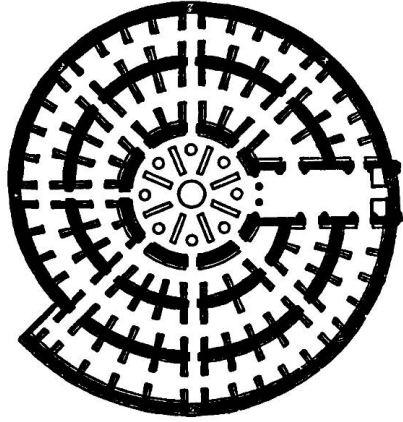
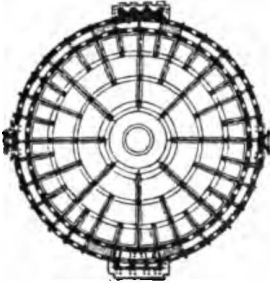
(Első emelet.)

(Földszint.)

51—52. kép. Egyetemi könyvtár Strassburgban.

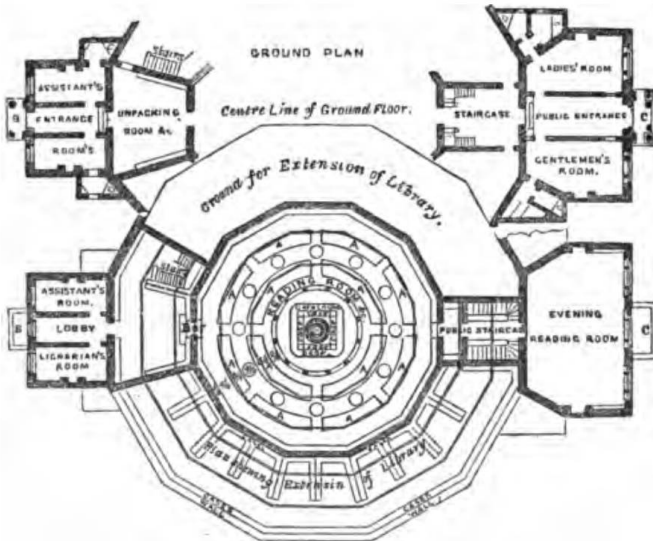
Ennek előnye az lenne, hogy olcsóbb volna; mert minden köralakú vagy többszögű épület — a dolog természeténél fogva — költségesebb. Maire Albert legújában egy négyszögű, de hosszabb mint széles épületet javasol, nagy belső udvarral.

53. kép. Delessert könyvtár-terve.

55. kép. Csigametenü könyvtár-terve.

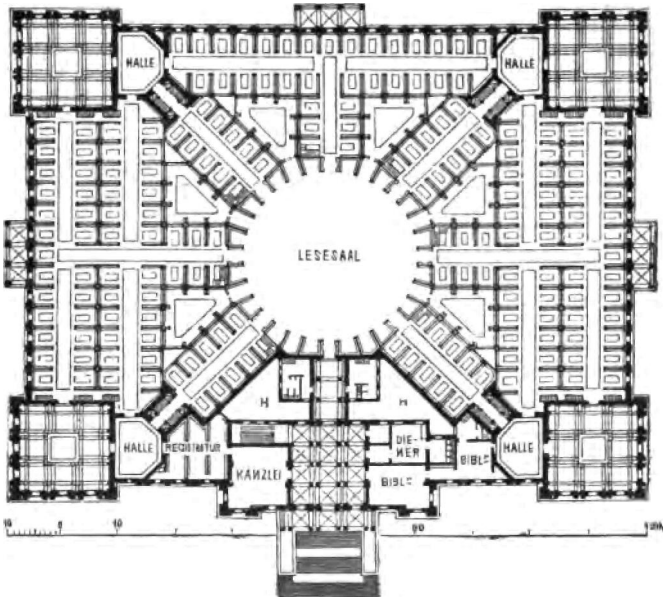
Az udvar közepén külön s minden oldalon szabad épületben, földszinten, a két rövidebb oldalon a főépülettel összekapcsolva volna

54. kép. Wyatt Papworth könyvtár-terve.

az olvasóterem, kétfelől oldalvilágítással s e fölött volnának egy-két emeleten a szükséges lakások. A földszinten, az olvasóterem-

mel tehát egy színen, helyezendők el: kapus, ruhatár, könyvkiadás, új könyvek beírása, hivatalok, katalógusok, igazgatói iroda, titkári hivatal, incunabulumok, kéziratok, ritkaságok, doktori értekezések, térképek, nagyalakú művek, folyóiratok terme, raktárak, külön dolgozótermek, szükségszékek s néhány fentartott helyiség. A könyvraktárak a négyszögű épület emeleit foglalják el, mely részek tehát fölfelé volnának bővíthetők. A tűzveszély ellen az egészet oly magas fallal venné körül, mint az épület maga, melyet a

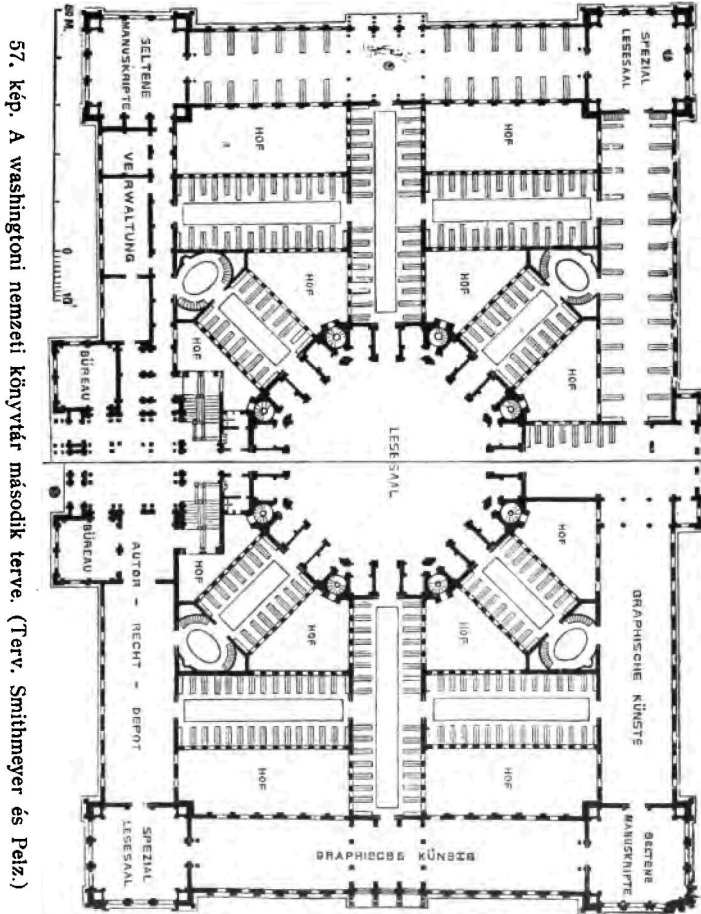
56. kép. A washingtoni nemzeti könyvtár jutalmazott pályaterve. Első terv.
(Smithmeyer és Pelz terve.)

főépülettel kis folyosók kötnének össze.* Ez által elérhető volna a teljes olvasótermi csend, mindenütt a teljes világosság, a kiszolgálás gyorsasága s a biztonság tűz stb. ellen.

Itt és ezzel kapcsolatban van helyén szólni pár szót még a könyvtárépület külsejéről. Az, hogy miféle stílusban épüljön, némileg közömbös és díszessége főleg azon összegtől függ, mely ráfor-

* *Centralbl. f. Bibliothekswesen.* XVIII. 244. 1. E körfal alakja és a főépülettől való távolsága nincs világosan kifejtve. Ezért csak röviden említjük.

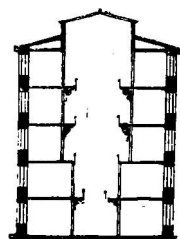
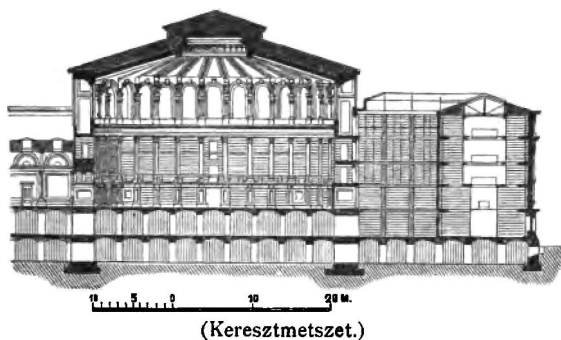
dítható; de a könyvtár célja és fontossága, kivált ha nagyobb szabású, megköveteli a monumentális stílust. Az újabb könyvtárak közül a göttingai pótéptítménye vagy a haliói (65. kép.) új épület egészen egyszerűek; de ezek majdnem kivételek.

57. kép. A washingtoni nemzeti könyvtár második terve. (Terv. Smithmeyer és Peiz.)

Közelebbről néhány könyvtárt barokk stílusban építettek, mint az augsburgi kerületi és városi (66. kép.) s a baseli egyetemi könyvtárt. (67. kép.) Máshelyt régi gót templomokat csatoltak az épülethez, mint Göttingában a Paulinusokét s Leydenben egy másikat. Angliában és Amerikában az angol-gót stílus részesült egy ideig

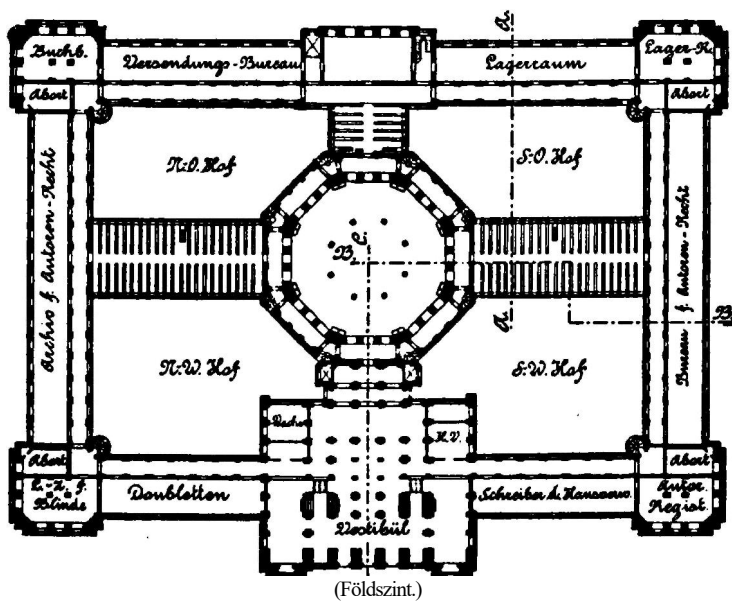
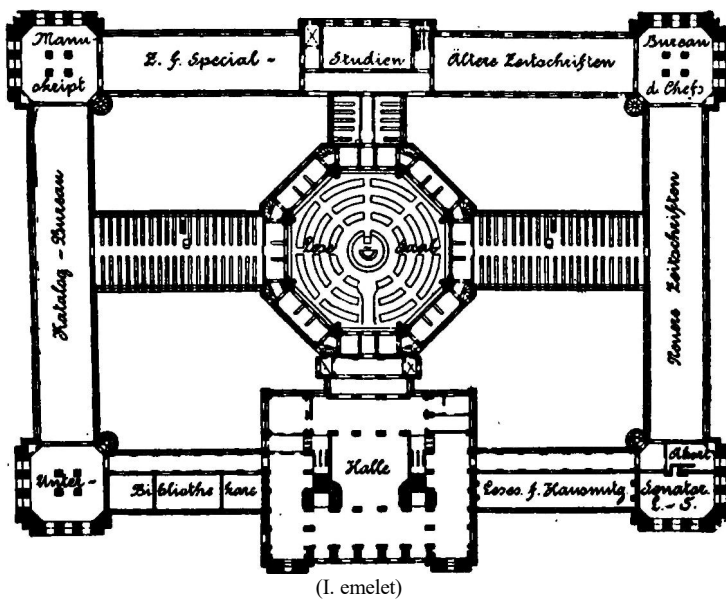
kedvezésben. Újabbán a Columbia University könyvtára (New-York) oszlopcsarnokos római stílusban épült a Pantheon mintájára. (1897.) Legkedveltebb és méltán, mert könyvtárhoz legjobban talál, az olasz renaissance-stílus. Ilyenben épült a strassburgi Hartel és Neckelmann tervei szerint (1889—1894.), (68. kép.) a Ste Geneviève könyvtár Parisban, (69—70. kép.) a wolfenbütteli, a stuttgarti, a lipcsei, a chicagói Newberry Library, ugyanott a városi nyilvános (71. kép.), a bostoni városi nyilvános könyvtár (72. kép.), továbbá a washingtoni congressus könyvtára, (73—74. kép.) a müncheni királyi könyvtár stb. Az athénai Valliano-könyvtár görög dór-stílusban épült s a maga nemében a legszebbek egyike. A renaissance-stílus, melyben a budapesti Egyetemi Könyvtár is van építve,

58. kép. Nemzeti könyvtár Washingtonban. (Második terv.)

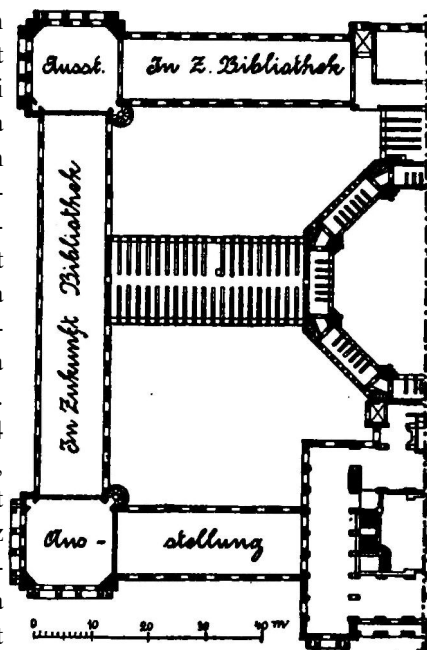
mint látható, a leggyakoribb. A régibb teremkönyvtárak természetesen annak a kornak stílusát tüntetik föl, a melyben épültek s minthogy többnyire a XVIII. századból valók, a barokk-stílust fogjuk túlnyomó számban találni bennök.

A külső elosztásban főleg az érdemel figyelmet, hogy más lévén az olvasótermek és igazgatási helyiségek célja, másnak kell lenni a külső tagozásnak is. E tekintetben is jó, ha e kétféle részek el vannak különítve. így pl. a könyvraktárak törpe emeleteket, a többi helyiségek magas emeleteket kívánnak. U. n. zárt központi épületeknél e kettős kívánalmat úgy egyeztették össze, hogy egy rendes emeletből, milyenek az igazgatási helyiségekhez kellene, két könyvraktári emeletet alkottak s a könyvtárt rendes két emeletű épületnek teivezték, a mi 5—6 könyvraktár-emeletnek felel

59—60. kép. A washingtoni nemzeti könyvtár alaprajza, a mint megépítették.

meg. Így pl. Halléban minden 4.6 m. magas rendes emelet két, 23 m. magas könyvemeletet ad s a kettős ablakok tengelytávola 4.1 méter. Hasonló az eset Greifswaldban, hol a tengelytávól 40 m. Göttingában a pótépítményben az emelet magassága 5.5 m. s ez ad két könyvtáremeletet, melyek már kissé magasak, de ilyenek voltak a régi emeletek s ezekhez alkalmazkodtak; azonban a tengely-távól csak 31 m. s a legnagyobb 4.8 m. Természetes, hogy ily esetekben minden második könyvemelet padozata keresztben metszi az ablakokat. Máshelyt a könyvraktár beosztásában külsőleg nem alkalmazkodtak a könyvraktári emeletekhez, hanem óriási ablakokat terveztek, tekintet nélkül a könyvtári emeletek beosztására. Pl. Stuttgartban a könyvraktár ablakai 54 m. tengelytávólban állanak, 4 m. szélesek s 9 m. magasak, a mi 4 könyvraktári emelet magasságának felel meg. Ez elrendezés célja a minél teljesebb világosság; mert a könyvraktár sohasem lehet

(II. emelet.)

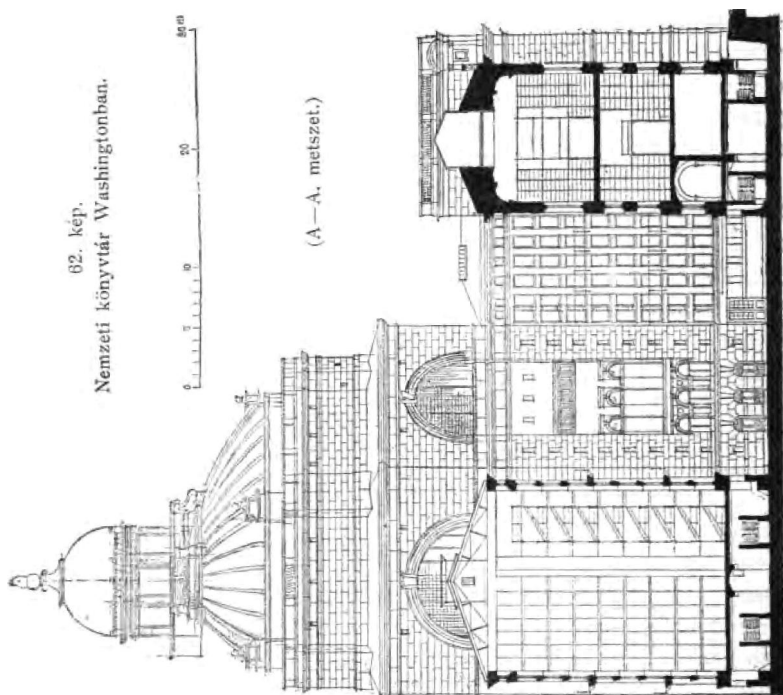
61. kép.

Nemzeti könyvtár Washingtonban.

igen világos, míg ennyi világosság a többi helyiségekben igen sok volna. Augsburgban, a városi és kerületi könyvtárban, -négy könyvtári emelet van összefoglalva. Az ablakok 3 méter szélesek és 5 méter magasak; tehát az egész emelet magasságában nyúlnak föl. (L. 66-ik kép.)

Baselben az elkülönített könyvraktári részben teljesen más külső elhelyezést alkalmaztak. így pl., hogy a könyvszekrényeket 2 m. tengely-távólra helyezhessék el, minden 3.3 m. széles két ablak közé egy-egy 15 m. keskenyebb ablakot építettek s így minden falközre és nagy ablak középhez merőlegesen egy-egy könyv-

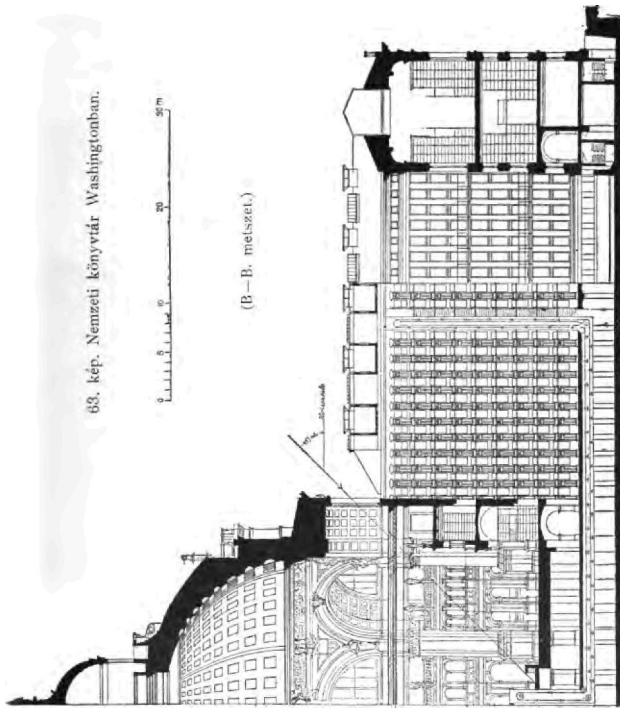
szekrény esik s az egész két emeletre épült rész alól 2, felül 3 és az udvar felől 4 könyvemeletet alkot. Ez a beosztás a 38-ik sz. képen (alaprjz) jól kivehető. Legújabbán a bécsi Hof-, Haus- u. Staatsarchiv 1901-ben befejezett épületében a 11 könyvtáremeletről kettő a souterrainben van; de a többi 9 szintén függetlenül van beosztva minden külső emeleti rendszer nélkül, a 6-ik

és 9-ik emelet közt szilárd padlóval. (Tervezték Pokorny, Hofer, Holzland.)

Természetes, hogy a belső díszítésnél a raktárrendszerű könyvtárakban, hol a hely kihasználása a fő cél s ez az újabb tervek előnye, a könyvtermek vagy raktár maga semmi díszítést nem tűrnék, egyedül a sima falak jók; hiszen úgy is mindenüvé könyv jön s a por elleni védekezést is a díszítések lényegesen megátolnák. A díszítés ma már csak a lépcsőházra, kiállítási és olvasó-

termekre szorítkozik s valóban az új könyvtárépítészet ezek architektonikus díszítésében néha pazarul jár el, mint alább lesz róla szó, a mi inkább felesleges, mint czélszerű. E tekintetben Maire figyelmeztetése is igen helyesek, ki a könyvtárépület anyagául a vasat

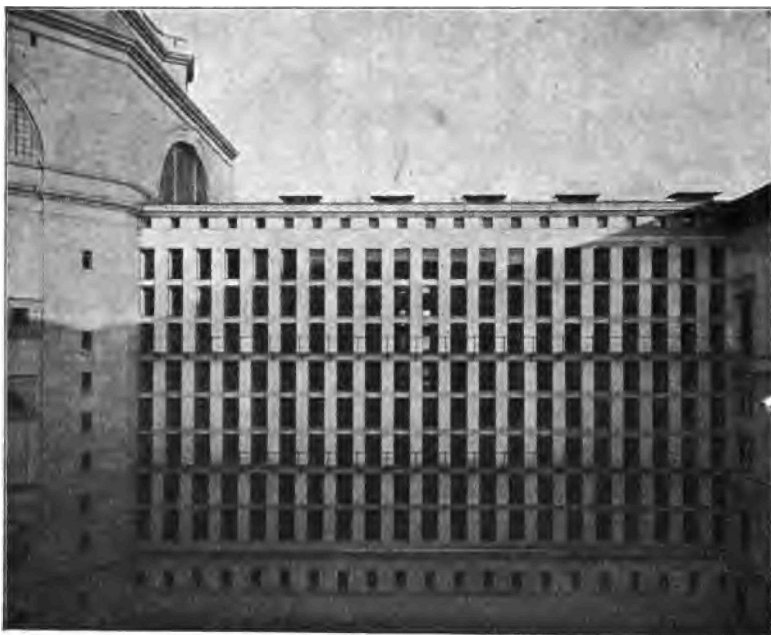

és téglát, díszítésre a különböző színű mázos téglákat ajánlja; az alsó részeket faragott kövekből építtetné, a többit vasvázak közé rakott téglából, kivéve az ablaknyílásokat és szögleteket, melyekhez szintén faragott köveket ajánl a tartósság céljából.

III.

A háromféle könyvraktári rendszer. — A karzatos rendszer. — A raktárrendszer belső elosztása. — A raktárak fekvése. — Világítás módjai nappal. — Szekrények elhelyezése és tengelytávolsága.

Mínthogy a könyvtár túlnyomó részét a könyvek teszik, tehát a könyvraktár az épület legfontosabb része. Láttuk a könyvtár-építés történeti áttekintésénél, hogy a legrégebb volt a könyv-

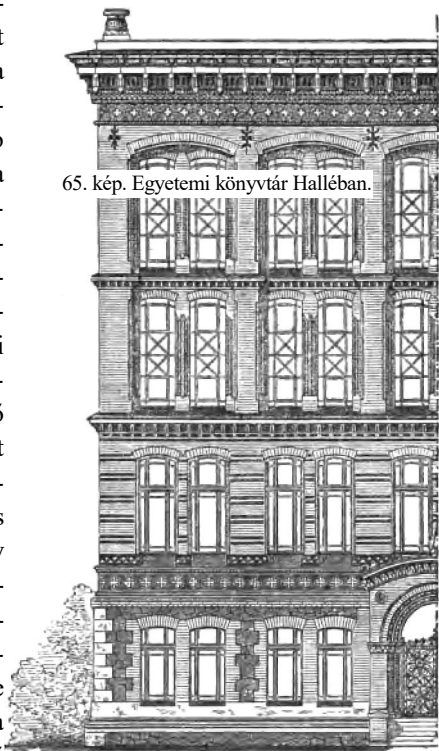
64. kép. Nemzeti könyvtár Washingtonban.
(A könyvraktár egy részének képe az udvarról.)

raktárban a *hágcsórendszer*, melynél a terem magasabb részeiről hágcsóval szedték le a könyveket. Valljuk meg, hogy ma is ez a rendszer még a legelterjedtebb. Ennek lényeges javítása volt a *karzatos (gallériás) rendszer*, melyet, ha oly magasságban alkalmaztak, hogy a hágcsót ki lehetett kerülni, a könyvtárak régi, lassú gyarapodásának meg is felelt. A legújabb könyvtárépítési mód a könyvek elhelyezésére a *raktárrendszer*.

Ha valahol csak a falakat használják fel könyvek felállítására, vagy a helyi viszonyok, mint világítás, vagy már kész termék, csak nagy tengelytávolságú párhuzamos könyvszekrények felállítását (pl. 2.50—3 v. több méter tengelytávolság) teszik lehetővé, ahhoz legelőnyösebb oly karzat, mely 2.30—2.50 cm. magasságban fut végig a szekrények mellett s lehetővé teszi a könyveknek kézzel vagy legfőlebb egy-két lépcsőfokra állással való levehetését. A karzat szélessége 0.80—0.85 m. s a védőkoriátnak magassága legalább 0.90 m. legyen. Kevesebb magasságnál megtörtént, hogy a kutató, a mint a leveendő könyvet kereste, elvesztvén az egyensúlyt, a koriáton átesett. Szükséges továbbá a karzat padozatának a szekrények melletti részén kb. 20—25 cm.-nyi nyílást hagyni, hogy az alatta levő legfelső könyvsor világosságot kapjon;* de e nyílás hálóval bevonandó a biztonság végett s 15—20 cm. magasságban egy végigfutó vaspálcza alkalmazandó, mely megakadályozza, hogy a könyvet kereső a nyílásba lépjen; e vaspálcza egyszersmind arra is szolgálhat, hogy az illető ráálljon s a felső sor könyveit kézzel elérje. A karzatnak szilárdnak s oszlop-alátámasztás nélkül készültnek kell lennie; mert az oszlop helyet foglal s világosságot vesz el. (75—77. kép.)

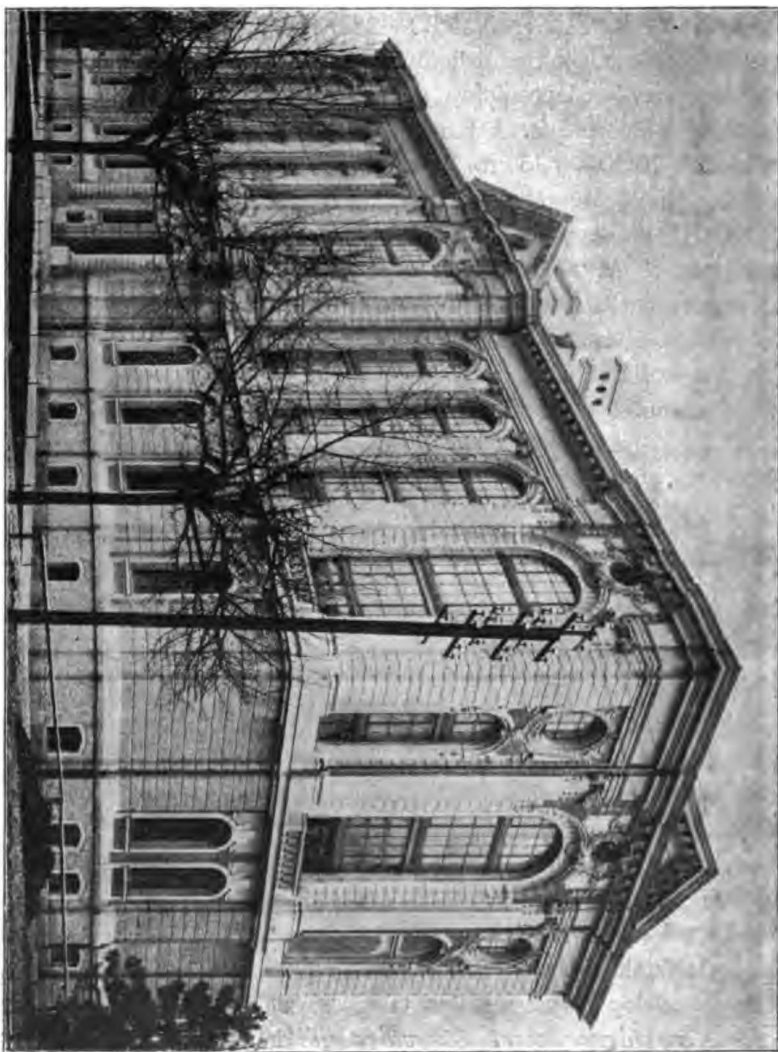
A raktárrendszerű könyvtáraknál kettős a beosztás: a) Az egész könyvraktár részére egyetlen nagy termet építenek, melyben

* A budapesti egyet. könyvtár karzatai 67 cm. szélesek és 87 cm. magasak, de nincs világító nyílás.

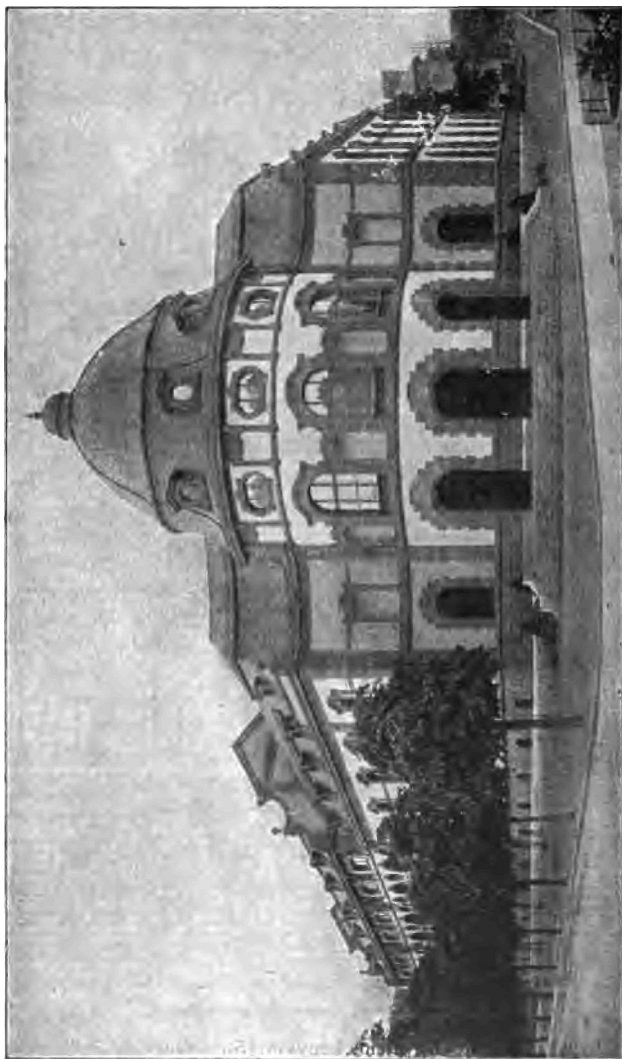
65. kép. Egyetemi könyvtár Halléban.

az emeleteket a könyvszekrények magasságában, tehát körülbelül minden 2.50 m.-re elhelyezett áttört vagy máshelyt szilárd padlók alkotják s mely padlókat magok a könyvszekrények vastartói vagy osz-

lopai tartanak. Ez a mód az áttekintést nagyon elősegíti, *b)* Több nagy termet építnek, mint Lipcsében és Wolfenbüttelben tettek, teljesen hasonló beosztással, melyeket egymástól tűzálló vasajtókkal lehet

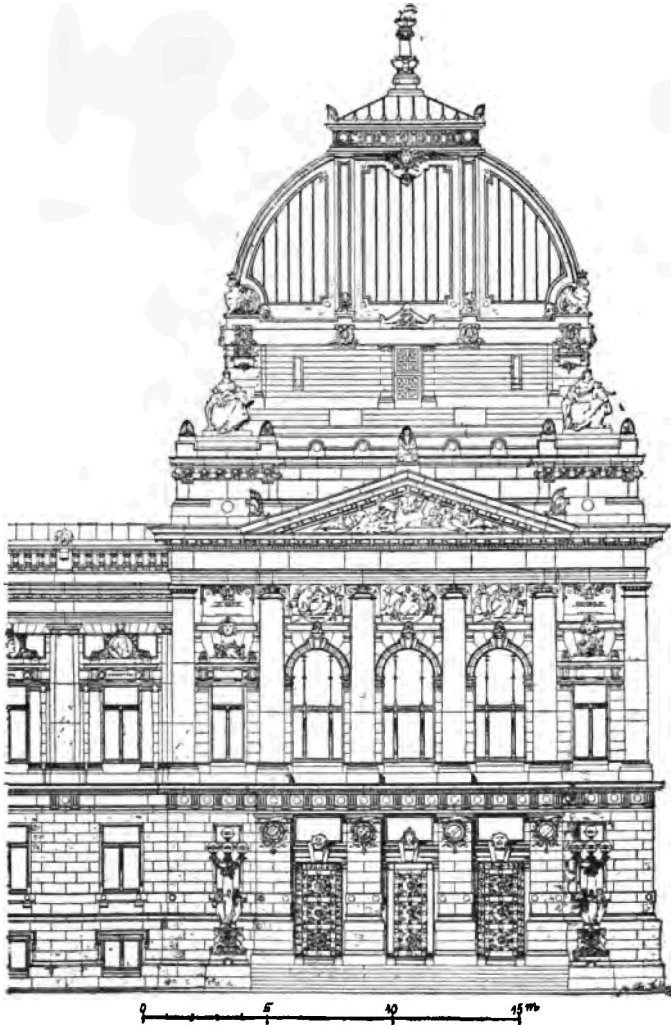
elzárni (toló v. más ajtókkal), a mi lehetővé teszi tűz esetén a könyvtár egyes részeinek megmentését. A lipcsei könyvtár 800,000, utóbbi

67. kép. Egyetemi könyvtár Baselben.

400,000 kötetre épült. Mindkét esetben a külön felállítandó gyűjteményeknek (ritkaságok, kincsek, incunabulák) külön helyiségek szükségesegek. Lipcsében az elkülönített könyvtermeken belől magokat a

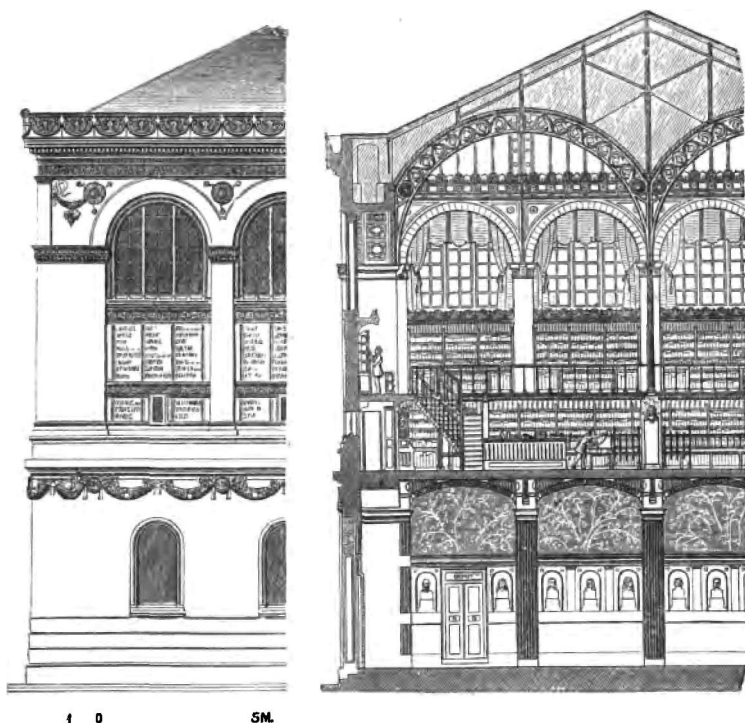
3 méter magas könyvtáremeleteket is (összesen 5) szilárd betonpadló választja el egymástól. Ez emeleteket vasoszlopok tartják s

68. kép. Egyetemi könyvtár Strassburgban.

a könyvszekrényekben minden könyv kézzel elérhető. Ha csak egy polccsal is magasítják őket, 1.000,000 kötet helyezhető el az épületben; de e felső sor ekkor csak lépcsővel érhető el

A raktárak lehetőleg ne feküdjenek a nap miatt sem nyugatnak, sem délnek. Ha így fekszenek, az ablakok vagy homályos üveggel (Leyden, Halle) vagy port tartó függönyökkel látandók el, de mindkét mód a világítást apasztja. Minthogy a raktárban fő a világosság, kétoldalú oldalvilágítással kell építeni minden lehető esetben; ha kell, felső világítás alkalmazandó; szükség esetén

69 — 70. kép. St. Geneviève-könyvtár Parisban. (H. Labrouste terve.)

mindkettő. Legjobb a két-, esetleg háromoldalú oldalvilágítás. E mellett, ha ez kielégítő s ha a vasból készült szekrények lehető kevés világosságot fognak el, a raktár mélysége lehet az eddigi próbák szerint (Rostock, Halle, Göttinga, Kiél, Stockholm, Greifswald) 20 m. is; egyoldalú világításnál legfőlebb 6—7 m. még a legnagyobb és legszélesebb ablakok alkalmazásával is. Nem kell feledni, hogy a raktárrendszer, épen mert minden helyet kihasznál, több világosságot kivan s városon erre, hol nagy épületek fogják fel a

fényt, még nagyobb ügyelet kell, mert szellőztetése is nehezebb. Hozzáveendő, hogy az ablakok sűrűségének és nagyságának határt

71. kép. Nyilvános könyvtár Chicagóban. Épült 1893-ban.

szab az, hogy a szekrények sohasem a fal mellett, hanem a falakra merőlegesen állván, az ablakok tengelytávolának meg kell egyezni

72. kép. Nyilvános könyvtár Bostonban.

a kettős könyvszekrények tengelytávolával, hogy a világosságot ezek helyes módon nyerték; vagy oly elhelyezés alkalmazandó, hogy

felváltva minden második kettős szekrény az ablak tengelyébe essék. Épen az egyoldalú s nem kielégítő világítás okozza, hogy noha kar-

73. kép. Nemzeti könyvtár Washingtonban. (Smithmeyer és Peiz.)

zatos rendszer szerint épült, 7 m. mélység mellett is a budapesti egyet. könyvtár könyvtermei a földszinten és első emeleten sötétek.

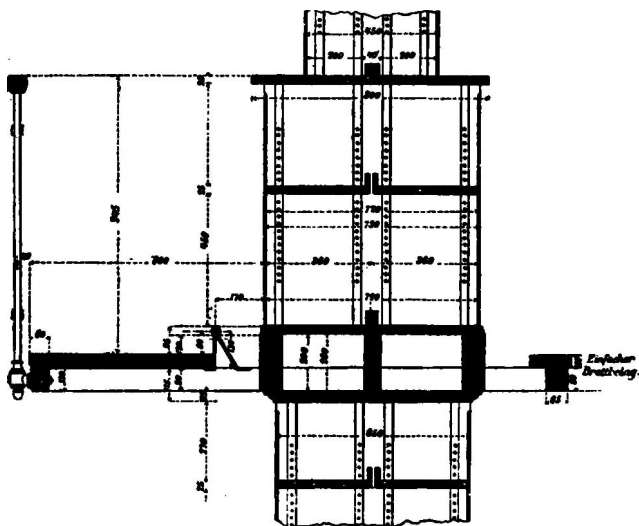
erős fénye és a forróság miatt. Igaz, hogy mint az amsterdami egyetemi könyvtár raktárában, mely házak közt állván, csak felső világitásról lehetett szó, kettős, szellőztethető üvegfedelet és függönyöket lehet alkalmazni, de ezek a raktár alsóbb részeit elsötétítik. Felső világitás helyett u. n. nagy tetőlámpa oldalvilágitással talán meg-

74. kép. Nemzeti könyvtár Washingtonban.
(Lépcsőház.)

felelőbb volna, ha ugyan elég fényt bocsát be. Több helyt a kétféle világitás egyesítése található, mint Halléban, Kíciiben, Greifswaldban, hol a lépcsők és folyosók megvilágítására, Budapesten az egyet., könyvtárban, hol az olvasóteremben és egyik melléklépcső fölött és Baselen, hol az olvasó-, katalógus-, folyóirattermekben s a lépcsőházban van felsővilágitás alkalmazva.

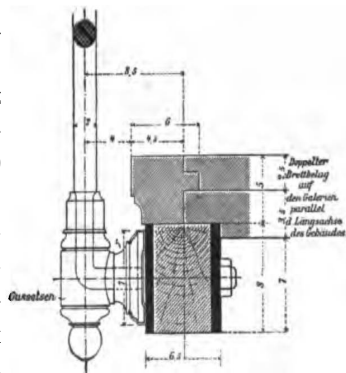
A felső világítást a könyvtárban először Smirke Róbert és Sidney a *British Museum* udvari részén alkalmazták; követték e

75. kép. Karzat a göttingai egyetemi könyvtárban. (Metszet. — 7₁₆-höz.)

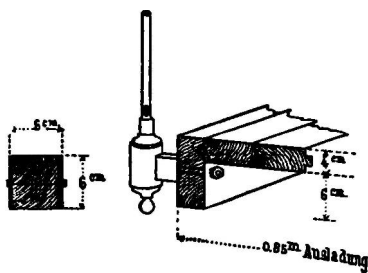
példát Leydenben az egyet, könyvtár egyik részében s Labrouste a Bibliothéque Nationale-ban. A tapasztalat azt mutatja, hogy legfőbb négy 230—250m. magas könyvemeletet lehet így, még áttört padlókkal is megvilágítani s így épen utóbbi helyt, noha a felülvilágítás az egész fedélre kiterjed, a legalsó, az ötödik könyvemelet, borús napokon sötét. E raktár 900,000 kötetet bír befogadni.

Az így világított és tervezett raktárban a könyvszekrények, mint már említettük, csupán a termek középrészét foglalják el s merőlegesen állanak a falakhoz; tehát sohasem a falaknál. Természetesen egyoldalú

76. kép. Karzat a göttingai egyetemi könyvtárban. (Részlet. — 1/16-höz.)

világítás mellett csak egy sorban; kétoldalú vagy felülvilágítás mellett kettős sorokban helyezhetők el, közbül egy kb. 1.30—1.50 m.² széles folyosóval. E folyosók szükségesek azért, mert ezekből nyílnak föl- és lefelé a szükséges belső lépcsők, melyek az összes könyvemeleteket összekötik; felülvilágításnál pedig a világítás átbecsátására ugyanitt korlátokkal ellátott nagyobb világító nyílásokat alkalmaznak a lépcsőkön kívül. E belső lépcsők száma természetesen a raktár nagyságától függ. A British Museumban minden 12 m.-re van egy. Legjobb, ha egyenesen haladók s szélességük már 55 cm.-re elég. Nem felsővilágításnál az emeleteknek tűz esetén való elkülönítése végett e lépcső és világító nyílásokra vas csapóajtók teendők. Keskenyebb könyvraktárakban (Amster-

Karzat a Bibliotéque Nationale (Paris)
kisebb könyvtermeiben.

a legkisebb tengelytávolság, mely esetben 1*30 m. lesz a két szekrény közti terület a közlekedésre s ez elég is. Azonban vagy a külső stílus követelményei vagy a miatt, hogy a szekrények közé kisebb asztalokat kívánunk egyetemi könyvtárakban a tanároknak elhelyezni, e tengelytávolságot nagyobbra szokták rendszeren venni. Szolgáljon összehasonlításul a következő táblázat:

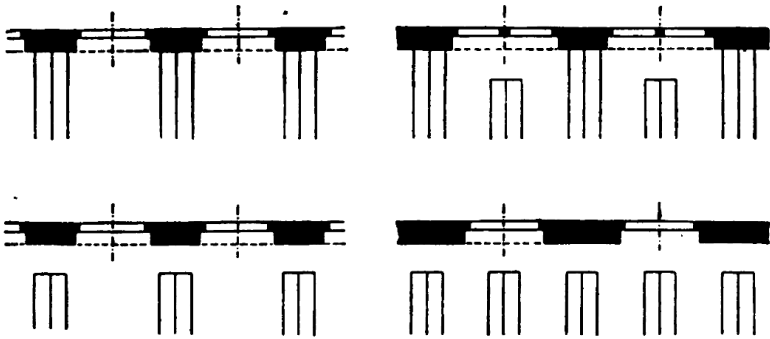
Baselben, Greifswaldban, Kíében, Augsburgban.....	2.00 m.
Frankfurt a/M. vár. Kvt.....	2.05 »
Darmstadt műegy. Kvt.....	2.06 »
Halléban, Wolfenbüttelben.....	2.10 »
Strassburgban	2.30 »
British Museumban	2.44 »

* Strassburgban 1.30 m., Baselben 1.50 m.

dam) e középlépcsők helyett a négy szögletben csigalépcsőket szoktak alkalmazni; de kényelmetlenségök miatt csak szükségből jók. Természetes az is, hogy mentől kisebb a párhuzamosan elhelyezett kettős könyvszekrények tengelytávola, annál több szekrény s annál több könyv helyezhető el. Föltéve, hogy egy rendes kettős szekrény mélysége 70 cm., akkor 2"00 m. lehet

Stuttgartban.....	2.70 m
Valliano kv. Athénében kb.....	2.80 m
Bibliothèque Nationaleban.....	3. - 3.21 m
Göttingában	3.10 és 4.80 m
Lipcseben kb.....	4.00 m
Rostockban	4.00 m
Newberry-könyvt. (Chicago)	1.40 m

Az előbbiekből világos, hogy a könyvszekrények távolsága összhangba hozandó az ablakokkal úgy szépészeti, mint főleg világítási okokból. Legtermészetesebbnek látszanék, ha minden két ablak

78. kép.

közé esnék egy kettős könyvszekrény; ámde ekkor igen nagy (legalább 275 cm.) kellene lennie a két szekrény tengelytávolságának vagy igen keskenyek s alaktalanok volnának az ablakok. Általában a mellékelt képen szemlélhető négy elhelyezés van gyakorlatban, melyek közül a két utolsó mód a czélszerűbb s itt is jobb az, hol a fal és szekrények közt (78. kép.) keskeny út van.

* A kettős szekrények t. i. csak 40 cm. szélesek.

IV.

Számítások a könyvek elhelyezhetőségéről. — A polczközök magassága. — A könyvszekrények. — Könyvemeletek magassága s a szekrények beosztása. — A könyvek súlya s a tér kihasználása. — A szekrények anyaga. — Belső oszlopok. — Szilárd vagy áttört közpadlók. — A közpadló. — Világító nyilasok. — Egyéb berendezési részletek. — Felhúzó gépek. — Porolásra alkalmas helyek. — Külön bejárat. — Vasablakok, villámhárító, tűzjelző. — Fedélszerkezet. — Intézkedések a nedvesség ellen. — Vitruvius szavai.

Most a legközelebbi kérdés az, hogy a könyvtár építésénél és könyvszekrények készítésénél a könyvek mennyiségét véve alapul, ezekről minő tapasztalat vonható le? Majdnem általános igazság, hogy egy m^2 könyvszekrénybe, feltéve, hogy a polczok és könyvek közti hely veszteség nem túlságos, elfér átlag 90—100 kötet; Staender (*Das Einheitsmass für die Raumberechnung von Büchermagazinen*) szerint azonban csak 66 s számításait a greifswaldi könyvtárra alapította, hol Gropius és Schmieden 130 könyvet számítottak egy m^2 -re. Gilbert u. ott e számot 80-ra, Wolf a Frankfurt a/M. könyvtárban 102-re teszik. Természetesen régi, nagy alakú könyvekből kevesebb; de a 8r-nél kisebbekből jóval több fér el.

Minden könyvtárban általában háromféle könyv nagyságot különböztetnek meg: 2r, 4r, 8r (az utóbbiakhoz veszik a 8 rétüeknél kisebbeket is) s e háromféle nagyságú könyveket külön polczokra rakják; rendszerint legalól a 2r, főlebb a 4r s legfelül a 8r és kisebbréti műveket. Olykor, mint Karlsruheban (Udvari és Tartományi Könyvtár) az épület földszintjén helyezik el a nagy alakú s a többiben a kisebb alakú könyveket; de ez nem czélszerű; mert minden szakot így két helyt kell elhelyezni. E három csoportba osztás megadja a polczok magasságának méreteit s ezek a következők: 8r könyvek mind beférnek 25 cm. magasságú polczokra, a 27 cm. magasságú ritka s bátran a 4r könyvek közé tehető. A 4r és 2r könyveknél már nagyobb az ingadozás. Steffenhagen amazokra 33, emezekre 45 cm. magasságot vél szükségesnek; de a 2r-nél a legmagasabbak egész 55 s a 4r könyveknél 39 cm. magasak. Petzholdt (*Katechismus der Bibliothekenlehre* 36 1.) a három magasságra 28, 42 és 58 cm.-t számít, inkább többet valamivel, mint kevesebbet.

Ha a könyvszekrény hosszabb 2 m.-nél, akkor közbül függőleges fal oszsa ketté. Legjobb, ha e függőleges falak egyforma,

pl. 1 m. távolságra állnak; mert bizonyos rendszeres számítás alapjául szolgálhatnak.

Az egyes könyvemeletek a raktárrendszerben feltétlenül csak oly magasak legyenek, hogy minden könyvet kézzel le lehessen venni; mert ez egyik legfőbb előnye. Ezért, minthogy e rendszer-nél fő a tér pontos kihasználása, itt szabatos számításra van szükség. Steffenhagen (*Über Normalhöhen für Büchergeschosse*) e tekintetben a következő számítást adja: Ha 8456.4 folyóméter könyvsomál, véve 6 könyvtáremeletet s minden szekrényt 9 polcczal, a polczok magasságát 25 cm.-ről 27-re emeljük, a veszteség 626*4 folyóméter lesz, melyre kb. 19,000 könyv helyezhető el; s ugyanakkora a veszteség, ha könyvemeletenként a szekrények felett már csak 2 v. több cm. fölhasználatlan tér marad is.

Itt tehát a következő elvek veendőek figyelembe:

a) Minden szekrényben alól 10—15 cm. talpazat kell, hogy az ott járók a könyveket lábukkal ne rongálhassák.

b) Ezen felül 2.15—2.20 m. magasság volna az (tehát a talpazattal együtt 2.30—2.35), melyről még minden könyv elérhető. De minthogy ez a magasság a könyvpolczokra nem ad jó beosztást; ezért Steffenhagen id. művében, Kíében tett számításai alapján, 2.47 m. magasságot ajánl az alsó, szerinte csak 3 cm-re tett holterületen kívül s így 2.50 m. volna a kihasznált magasság; de így a legfelső sor könyvei kézzel le nem vehetők. Ehhez már lépővasak kellenek, mikről alább lesz szó. Az egyes könyvtárakban az emelet-magasság következő:

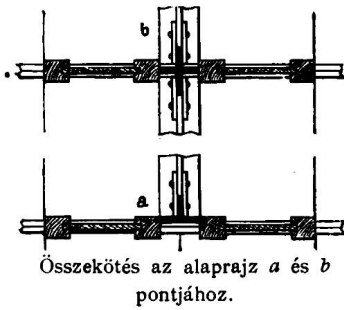
Bibliothèque Nationaleban s ennek nyomán Greifswaldban	2.50 m.
Kir. kvt. Stuttgartban, Városi kvt. Hannoverben, Egyet.	
kvt. Baselben * és Strassburgban	2.20 *
Herczegi kvt. Wolfenbüttelben, Egy. kvt. Halléban	2.30 »
British Museumban.....	2.44 »
Lipcsében (a hely nincs kihasználva)	3.00 »
Városi kvt. Frankf. a/M.: 3 emeleten	2.43 »
2 » 	2.45 »
Népkönyvtár Bostonban	2.28 m.
Királyi kvt. Stockholmban	2.38 m.
Városi kvt. Kölnben	2.40 »
Egyet. kvt. Kíében 3 emeleten.....	2.40 »

* Ebből 2.10 m. a kihasznált magasság.

Egyet. kv. Kielben 2.emeleten.....	2,50 m.
Augsburgi vár. kviban kb.....	2,30 »
Newberry kv. (Chicago)	2,30 »
Public library (u. o.)	2,10 és 2,30 m
Maire Albert 2.15 m.-t ajánl a szekrények magasságára.	

A szekrények mélységére nézve két gyakorlat szokásos: vagy egyforma mélyre csinálják tekintet nélkül az alakra, vagy pedig a 2r, 4r és 8r alakúakra más-más mélységgel. Szokottabb, mert egyszerűbb az első mód. Ez esetben 70 cm. mélység felelne meg kettős szekrénynek; de ez is szinte sok s tulajdonképpen a mi 60—64 cm.-nél több, már felesleges. A Newberry-könyvtárban (Chicago) a kettős faszekrények 50 s ugyanott a Public libraryban a kettős vasszekrények csak. 40 cm. mélyek. Augsburgban a kettős szekrények 75 cm. mélységűek. Göttingában az új rész berendezésében külön méretnek szerint a 2r könyvek szekrényei 40, a 4r-eké 30r a kisebbeké 20 cm. mélyek. E beosztás ugyanazon könyvszekrényen is alkalmazható. A rendes szokás az, hogy a könyvszekrény alja mélyebb, felső része keskenyebb s az alsó résznek így üresen maradt lapja mintegy asztalként szolgál. Ez Minneapolis (America) közkönyvtárában raktárrendszert! állványokon is van alkalmazva. A gyakorlatban a könyvszekrények többnyire igen mélyek; mert kettős szekrénynél már 60—64 cm. mélység mellett marad elég szellőzésre szükséges tér. A többi úgyis csak porfészek.

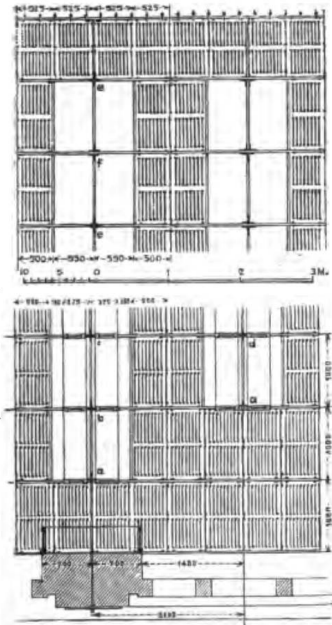
A könyvek súlyára nézve a következő számításokat tették: Egy folyóméter könyv átlagos súlya 20—25 kg. Egy 2.30 m magas s 1 m. széles szekrény könyvsúlya átlag 200 kg., ha a könyveket vegyesen állítják föl; lényegesen több a különböző alakú könyvek elkülönítésével; felmegy t. i. 500 kg-ra is. Göttingában 1 köbméter könyv és szekrény együttes súlyát 835 kg-ra vették az építésnél; Tiedemann, midőn a hallei könyvtárt építette, próbák alapján 1 könyv súlyát 0.6 kg-ra s 1 kbm súlyát (ha a szekrényt félig telve gondoljuk s a térvesszéssel alig is tehető többre) 300 kg-ra tette s így öntött vasból készült szekrényekkel együtt a súly 1 köbm.-re nem több 500, kovácsolt vasnál 750 kg-nál még akkor sem, ha nagyobb megterhelésre számítván, ennek megfelelően erősebbre építetjük a szekrényeket. A könyvraktár területének teljes kihasználása alatt azt értjük, ha leszámítva a belső lépcső- és világító nyilasokat s mellékhelyiségeket, egy m²

Összekötés az alaprajz *a* és *b* pontjához.

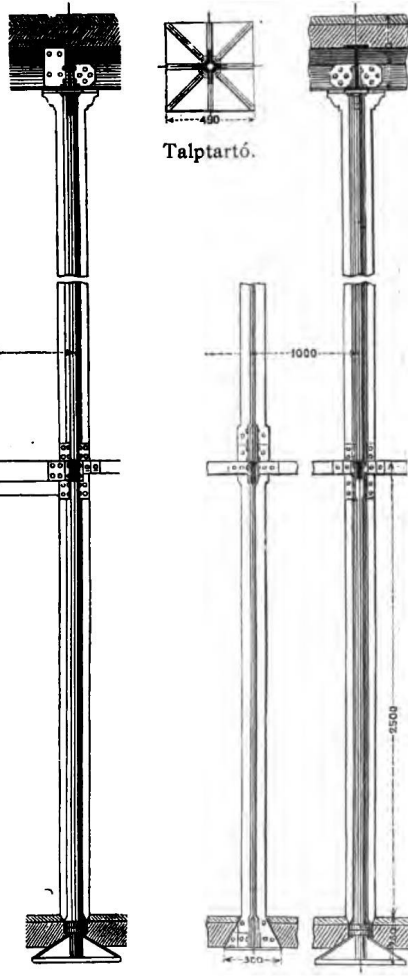

Összekötés az alaprajz *f* pontjához.

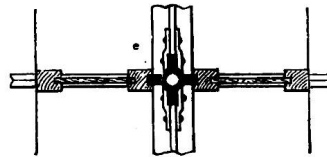

A vasépítmény alaprajza s az áttört padlók.

79. kép. Vaselépítmény a kielii egyetemi könyvtár raktárában.

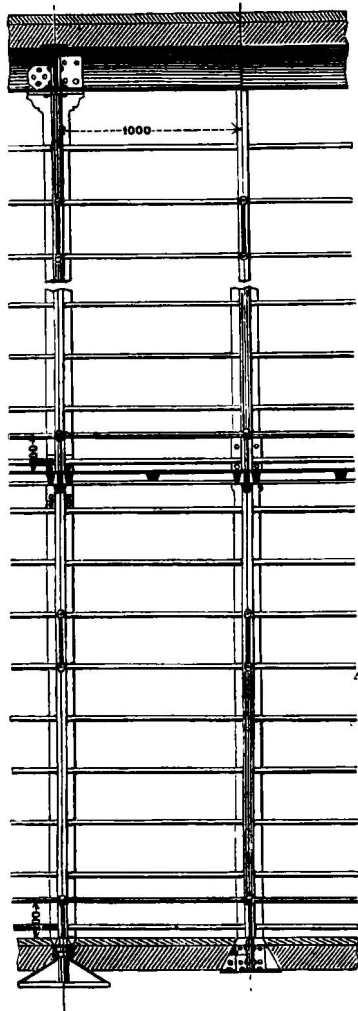
Vastartók az alaprajz *c* pontjához.

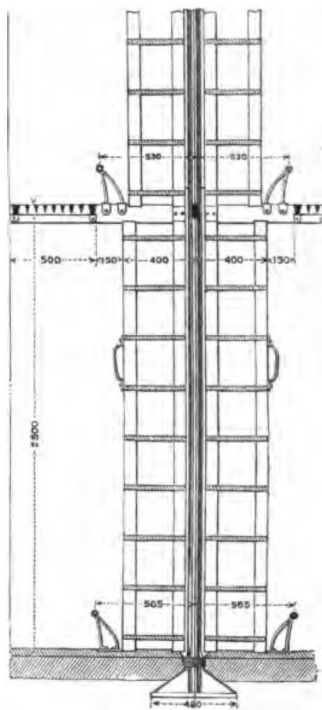
Összekötés az alap *e* pontjához.

alapterületre, 2*5 m. magas könyvraktári emeletek mellett, 250 kötet elhelyezhető s ezt a washingtoni congressusi könyvtárban elérték.

A raktárrendszert! könyvtárakban a falakat csupa kőből építik, mint az természetes. A belső berendezés túlnyomólag vasból készül a tűz- és férgectől való biztonság miatt. Meg kell azonban az általános hittal szemben jegyezni, hogy

A könyvszekrények képe.

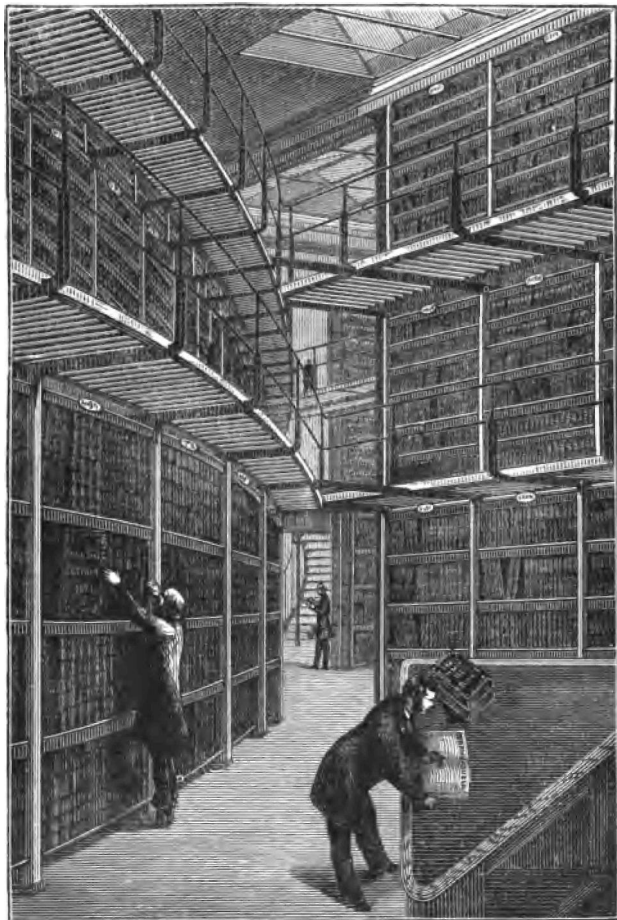

A szekrények keresztmetszete.

80. kép. Vasszerkezeti részek a kiéli egyet, könyvtárban.

a könyv nem tartozik a könnyen gyúló tárgyak közé s így a belső faberendezés, a hol vasra a pénz nem telik, nem okvetetlenül elvetendő. Télen fűthető könyvraktárakban a vasberendezésnek

adandó előny; ellenkező esetben talán inkább a fának. Noha megjegyzendő, hogy nagyobb tűz esetén csak a vasszekrény könyvei menthetők meg; mert a faszekrénynél előbb a szekrény ég el s a

81. kép. Részlet a British Museum könyvraktárából.

könyvek máglyaszerű halommá omlanak; a vasszekrény kitarja, míg az összes könyvek rajta elégnak.

Ezt a belső szekrény-berendezést könyvraktárakban, ha a raktár szélesebb, az alaptól a tetőig felnyúló közbül eső vasoszlopok tartják. Ezekon nyugszik a tetőszerkezet is s ezek tartják a köz-

bül eső, a könyvtáremeleteket elválasztó áttört vagy szilárd padlókat is. Ezek a vasoszlopok vagy öntött vasból valók vagy szögös T-vasakból vannak összeállítva. Előbbire példák a British Museum, Halle, utóbbira Bibliothéque Nationale, Basel, Kiel (79—80.

82. kép. Egyetemi könyvtár Leydenben.
(Részlet a könyvraktárból.)

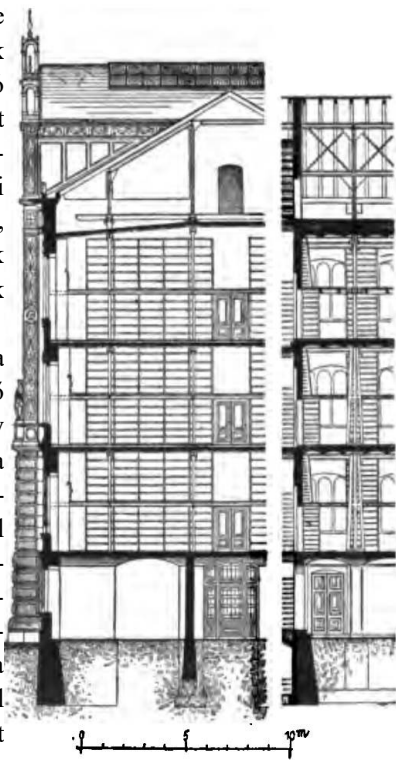
kép) könyvraktárának vastartói. Legjobb, ha ezek keresztmetszete, mint Baselben, keresztalakú. Fából ezek az oszlopok soha sem volnának készíthetők a tűzveszély és a miatt, hogy túlságos vasosak volnának. Ez oszlopok közepén, két sorban úgy helyezendők

el, hogy köztök legyen a kettős könyvszekrények között hosszában elvonuló folyosó.

Ez a belső berendezés a szilárd vagy áttört közpadlókkal kétféle lehet: *a)* vagy minden könyvtárelemt külön vasgerendázatot kap s így ezen nyugszanak a szekrények és az összes megterhelés a padlórostélyokkal együtt; *b)* vagy a könyvszekrények oldal-vastartói az alaptól egészen felnyúlva mint megannyi oszlop-szerkezetek tartják a könyveket s ez esetben ők hordják az áttört padlót is s ekkor szilárdságuk oly arányban nagyobb. És e szerint vagy a közfalakba vannak beépítve az emeleket elválasztó vasgerendák, vagy a közpadlókat csak az oszlopok és könyvszekrények vastartói tartják. Ez utóbbi esetben a raktár egy üres tér, melyet merőlegesen a szekrények s vízszintesen az emeletpadlók metszenek.

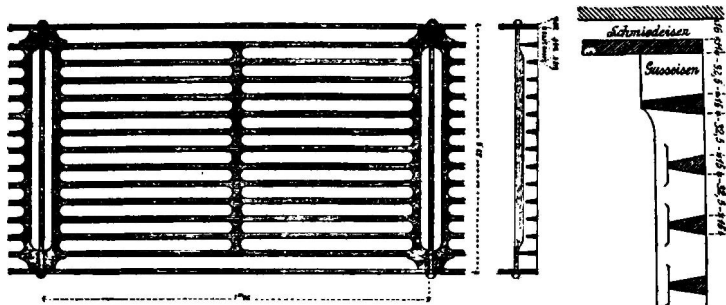
Itt a padlóknál különösen a következő pár szempont emelendő ki: A gyakorlat azt tanítja, hogy 4—6 könyvtárelemten át csupa áttört padló semmi esetre sem czél-szerű; mert tűz esetében sokkal nagyobb terület van veszélyeztetve; mert a tisztaságot nehéz fön-tartani, minthogy a legfelső emeletről is minden por s egyéb a legalsó részig lehull vagy leszáll s ugyanazt a szemetet minden emelet az alsóbbnak adja; és végre mert az ilyen helyiségek fűtésénél éppen az a kellemetlenség áll elé,

mint a teremkönyvtáraknál: azaz fön't elhordozhatatlan lesz a meleg. Ezért minden két könyvtári emelet szilárd padlóval választandó el, melynek színvonala essék össze a vele egy vonalba eső egyéb helyiségekével. Például kiemelendő, hogy a British Museum könyvraktárában a por ellen alig bírnak védekezni. Az alól fölvert por fölszáll a legfelső emeletig s onnan megfinomodva újra lejön

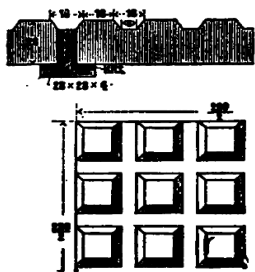
83. kép. Egyetemi könyvtár Rostockban. (Terv. H. Willebrand.)

a legelsőig. Lipcsében, Strassburgban minden könyvemeletet szilárd padló választ el, Augsburgban, Rostockban minden kettőt, Greifswaldban az alsó kettőt a felső négytől, Hallában minden közpadló áttört, mint a British Múzeumban, Leydenben és Bibliothéque Nationaleban (81—83. kép). Természetes, hogy felülvilágításnál nem

84—85. kép. Öntöttvas padló részlet a Bibliothéque Nationaleból, Parisban.

marad más választás a csupa áttört padlónál. E közpadlók több-féleképen készülnek. Leggyakrabban öntött, I vagy T átmetszetű rostélyvasakból. Ezekre jöhetnek, ha világosságra nincs szükség, különféle fedőlapok öntött vasból, vaspléhből, deszkából stb.

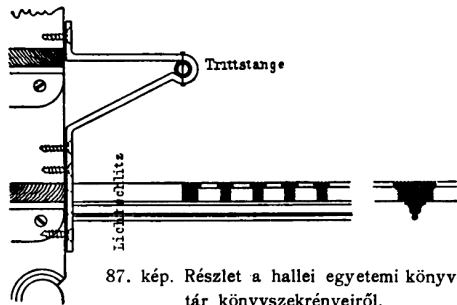
86. kép. Üvegpadló-részlet a Reichstagsbibliothekből Berlinben.

Máshely betonból készítik a szilárd padlót (Lipsee, Strassburg, Basel), a washingtoni congressusi könyvtárban fehér márvánnyal vannak a rostélyok födve, hogy a fényt visszaverjék, melyek a biztos járás végett felül csiszolatlanok s csak alól csiszoltak. Máshely mint Wenker is javasolja a maga rendszerénél, a padlót a világosság áteresztése végett Siemens-féle üveg-

lapokból készítik (84—86. kép). (A Princeton University könyvtárában üveglapokból áll a padló, noha csak felülvilágítás van.) Ha áttört a padló, a rostélyokat a világosság irányában hosszában s nem keresztbe kell fektetni; ugyancsak a járás irányában is hosszában fekdjenek, különben a cipő orra folyton beléjük akad s a járás kényelmetlen.

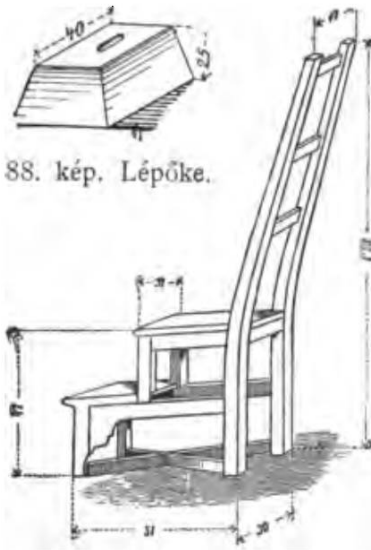
Szokásos továbbá a raktárrendszerénél a világosság áteresztése végett, különösen a felső könyvsor megvilágítására, egy-egy nyílást

hagyni a szekrények hosszában, mely kb. 25—27 cm. széles; de hogy a könyveket és embereket óvják a leeséstől, befonják vagy sodrony-, vagy erős spárgahálóval. (Brit. Mus., Bibl. Nation., Halle.) Újabban igyekeznek elkerülni e nyílásokat. E nyílások külső szélére, különösen, ha a könyvemelet 220 m.-nél magasabb s ekkor a felső sor könyveit szabadkézzel elérni

87. kép. Részlet a hallei egyetemi könyvtár könyvszekrényeiről.

nem lehet, a szekrények talpára két oldalt erősített tartókra, a szekrények talpmagasságának megfelelően vaspálczákat tesznek, melyek egyszersmind korlátul szolgálnak e nyílásokhoz. Ha már a könyvlevevő fellép e vaspálczára s a könyvszekrények szélébe megfelelő függőleges fogantyúk vannak a kéz számára, a felső sor könyveit is elérheti bárki, minden más segéd-eszköz nélkül, ha 2'35—240 m.-nél a könyvemelet nem magasabb (87. kép). Ha magasabb, akkor lépővasak helyett mozgatható lépcsők vagy ilyesmik kel-
lenek. (88—89. kép).

88. kép. Lépőke.

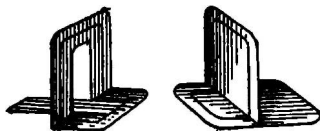
89. kép. Lépcsős szék.

elferdüléstől megóvassanak. Ezeknek igen jó mintáit Soeneckennél (90. kép) s másoknál lehet kapni. Minthogy gyakran szükséges,

Egyéb részletek továbbá, hogy a kettős könyvszekrényeknél a polcz belső oldalán hosszában kb. 4 cm. magas vékony deszka vagy pléh erősítendő, hogy a könyveket a becsúszástól megóvja. A drótháló, mit Londonban láttam, szükségtelenül drága s porfészek. Szükségesek továbbá minden könyvtárban megfelelő számú könyvtámaszok festett vaspléhből szögletre hajtva, hogy a félig üres polczok könyveit feltámaszszuk s hogy ezek mindig egyenesen állván, az

hogy a raktárban levett könyvben azonnal lapozni lehessen, e czélra, a hol lehet, a szekrények közé kis asztalok teendők. Ha a szekrények kis tengelytávola nem engedi, akkor magához a könyvszekrényhez itt-ott kis deszkalapok erősítendők. (91. kép)

A feltűnően nagyalakú könyvek számára, melyeket néha felállítani

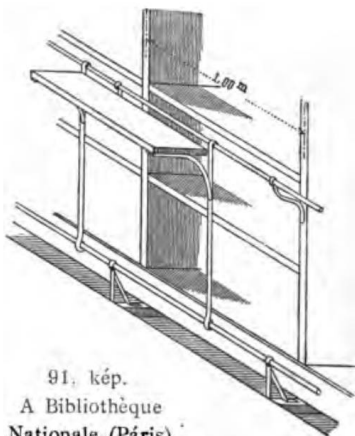
90. kép.

Könyvtámaszok aczélemezéből.

csak fektetni lehet, külön szekrények állítandók azon szak közelében, melyhez tartoznak. Az ily szekrények, természetesen, megfelelő szélesség mellett, szükséges, hogy több merőleges, belső vékonyabb falat kapjanak, hogy a könyvek a ferdén állástól megóvassanak (92. kép).

A fektetésre szükséges könyveknek czélszerű az oly szekrény, melyben fiókok helyett kihúzható deszkalapok vannak beillesztve, s az ily könyveket ezekre fektetjük.

A könyvraktár berendezéséhez tartoznak a felhúzó gépek is. Ezek közül mindenesetre jó pár kézi felhúzó gép alkalmazása; mert a felhúzással kíméltetnek a könyvek s ezeknek természetesen a legújabb s legczélszerűbb szerkezet adandó. A British Museumban és Bibliothéque Nationaleban kézi felhúzó gépek vannak; a baseli legújabb könyvtárban 100 kilót megbíró víznyomású emelőgépekkel szállítják fel és le a könyveket. Mindenesetre szükséges e gépek vasrészeit bőrrel bevonni, hogy a könyvek ne sérüljenek meg. Czélszerű továbbá, kivált magasabb könyvraktárakban, víznyomású személyfelhúzó gépek alkalmazása a hivatalnokok és szolgák számára a gyors közlekedés végett. Majdnem hihetetlen, hogy mennyi idő-, fáradság-, sőt személyzet-megtakarítás érhető el ez által. így pl. Meyer A. B. megjegyzi, hogy a John Ererar-Libraryban (Chicago) egy könyv kihozatala a czélszerű

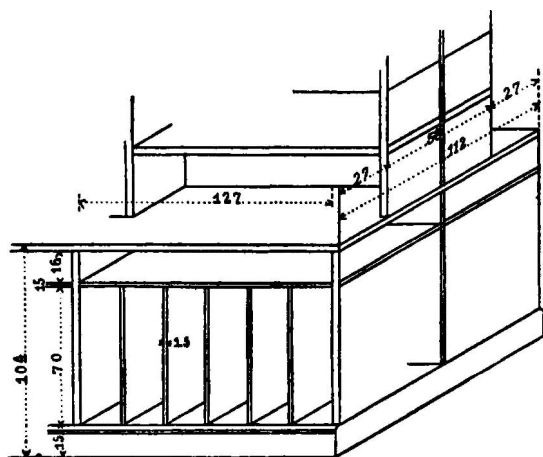

91. kép.

A Bibliothéque Nationale (Páris) könyvszekrényein alkalmazott asztalka.

berendezés következtében 1 perczet és 38 mp.-et vesz csak igénybe. E gépek berendezése természetesen szakszerű mérnököt kíván; mert majdnem minden év találmányai újabb és újabb javításokat nyújtanak e téren.

A könyvraktárban, lehetőleg minden emeleten, gondoskodni kell arról, hogy a könyveket legyen hol kiporolni; mert ez a könyvtár főtartására a legfontosabb feladatok egyike. A könyvtárt évenként le kell porolni oly formán, hogy a könyveket helyük-ről levéttjük s magát a szekrényt is gondosan nedves ronggyal letisztítatjuk. Természetesen a por kevesebb lesz, ha a padlót állan-

92. kép. Könyvszekrény nagy alakú könyvek számára.
(A strassburgi egyetemi könyvtárból.)

dón tisztán tartjuk. A porolásra legjobb, ha minden könyvemeleten e célra szabad erkélyek vannak, hová a könyveket kihordják. (Brit. Mus., Göttinga.) A tisztántartás épen ezért könnyen és pontosan csak oly rendszernél eszközölhető, hol a könyveket kézzel el lehet érni s nem kell őket lépcsőkön vagy hágcsókon fel- s lehordani és a hol a szekrények nincsenek a fal mellett; tehát csakis a raktárrendszernél. Természetes az is, hogy pontosan záró ablakok, lehetőleg kettősek (nem mint a német könyvtárak raktáraiban, egyes ablakok) lényegesen meggátolják a por behatolását; viszont, mint említettük, szilárd padlójú könyvemeletek mellett könnyebb a tisztántartás, mint áttört padlóknál. A takarítás eszközei számára minden könyv-

emeleten külön kis helyiség építendő, hogy ne kelljen őket le- s felhurcolni, mi gyakran szintén akadály a tisztogatásban.

Továbbá, noha általában helyes, ha a raktár úgy van építve, hogy egyetlen vasajtóval le lehessen zárni az egészet, gondoskodni kell róla, hogy kívülről is hozzá lehessen férni s ezt legjobban tűzmentes, kívülről bevezető kőlépcső által érjük el, melyről szükség esetén minden emeletre be lehet jutni és ezt a lépcsőt szintén vasajtó védje kívülről tüztől, betöréstől.

Nem felesleges gondoskodás, hogy ha az épület városban, más épületek közelében, szűk utczában van, kívülről vasablakok alkalmazása, melyek a szembenlévő ház égése esetén védelműl szolgáljanak; valamint villámhárító, tűzjelző-készülék az ily épületek természetes és szükséges alkatrészei, előbbi, kivált ha az épület magára áll, nagyobb téren. A villámhárítóra nézve megjegyzendő, hogy a túlnyomóan vasszerkezetű könyvtáraknál egy külső vezetéknek nem sok értelme volna s ezért legjobb ilyenkor magokat a vasszerkezet oszlopait használni fel levezetőkül s gondoskodni, hogy ezek a földdel megfelelően kapcsoltassanak egybe, mint ezt a hallei könyvtárnál Helmholtz javaslata szerint alkalmazták.

Megemlítjük azt is, hogy szokásban van s igen helyesen, a könyvtárépületek fedélszerkezetére is különös gondot fordítani. Így pl. a rostocki egyetemi könyvtár legfelső emeletén, noha a fedélszék vas, mégis, hogy égés esetén a fecskendők vize be ne hatoljon, a padlást külön cementburkolattal is ellátták. Halléban a könyvtár teteje egészen lapos s kiválóan biztos szerkezeten kívül homokréteg is van rajta s így biztosítva a külső kigyúlás ellen.

Különös óvintézkedést kivan a könyvtár a nedvesség ellen. A por mellett ez a könyv legnagyobb ellensége. Rouveyre szépen jegyzi meg, hogy »a könyv élőlényhez hasonlítható, mely telve érzékenységgel, szeszélylyel vagy eredetiséggel; tehát gyakorlott bánásmódot, gondos megőrzést és állandó gondosságot igényel«.

A könyv tehát megéri a környezetet s természetesen nem szereti a sötét zugokat; de épen nem a nedvességet. Csak látni kell, hogy szelíd, mosolygó világításban minő kedves kép az, a melyet a különböző színbe kötött és minden portól tisztán tartott könyvek nyújtanak. Legjobb nekik a keleti fény s ezt már a rómaiak tudták. Ebben a könyvek mintegy fölédnek, a kötések megérnek

s aranyozásukat és más díszeket valami kedves patina lepi meg. Vitruvius sorai általában ismertek, ki erről így ír: (Lib. VI. cap. 4.) »Cubicula et bibliothecae ad orientem spectare debent, usus enim matutinum postulat lumen, item in bibliothecis libri non putrescent, nam quaecunq; ad meridiem et occidentem spectant, a tineis et humoré vitiantur, quod venti humidi advenientes procreant eas et alunt infundentesque humidus spiritus palore volumina corrumpant*.

Mindezekért a könyvek jobban vannak elhelyezve emeleten, mint földszinten. De ha földszinten is állnak könyvek, akkor az épület nedvesség elleni biztosítása szükséges vagy pinczék által vagy az alap fölött, mint Halléban s a technicai egyetem könyvtárában Darmstadtban, 80—90 cm. üres tért kell hagyni, hogy az épület e része más egyéb óvintézkedéseken kívül folyton szellőztethető is legyen. E célra szolgálnak továbbá a jó magas földszint és pontosság az építésben, a különféle elszigetelő módszerekkel.

V.

A különböző szekrény-szerkezetek. — A szekrényfalak készítésénél szükséges szempontok. — Mozgatható polczok. — A fogas lécz. — A polcz anyaga. — A rézsappal való állíthatóság. — Ebrard és Wolf találmánya. — Roth módosítása. — Green módosítása. — Smith módosítása. — Lipman szerkezete. — A baseli szerkezet. — Stikeman polczai. — Dahl és Krücken, dr. Uhlworm szerkezete. — Wenker könyvszekrénye. — Pauli, Koch, Müller polczai. — Staender polczai. — Eredmények. — Egyéb ritkaságok stb. őrzésmódja.

Manapság a hely kihasználása s egyéb célszerűségi okok különösen előtérbe állították a könyvszekrények ügyét s az utóbbi évek alatt a különféle rendszerek egész sora jött létre. Ezekről külön kell szólnunk.

Magoknál a szekrényfalaknál, legyenek azok akár fából, akár vasból, a következő szempontok méltók a figyelemre: *a)* Sohase legyenek mélyebbek annál, mint szükségesek, *b)* A függőleges vagy közép-falak ne legyenek vaskosabbak, mint a teherbírás kívánja s legyenek teljesen simák, hogy a könyvet könnyen lehessen rongálás nélkül kivenni s visszatenni, *c)* Ha vasból vannak, ezek álljanak teljesen sima pálczákból, hogy a világosságot átbocsássák, könnyen legyenek törölhetők s rajtok minden szöglet vagy kiálló rész, díszítés stb. csak arra

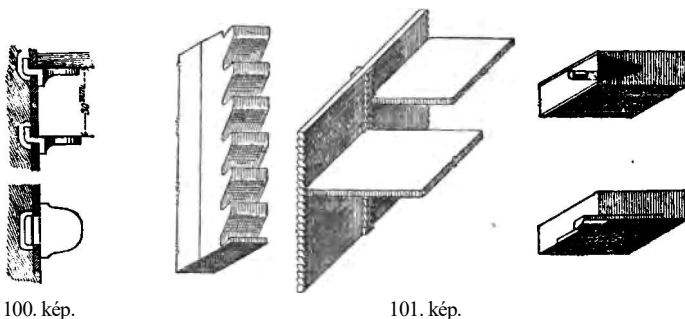
való, hogy a könyvek megsérüljenek, *d)* A faszekrényeknél kerülendő minden homlokdísz; mert ez meg csak arra jó, hogy a felső . sor könyveit félig elfödje s a hely kihasználását megakadályozza. Természetesen kerülendők az oly díszléccek is a függőleges szekrényfalak élén, melyek nem engedik, hogy a szélső könyvek egyenesen álljanak, vagy elfedik őket. Kerülendők az ajtók bármily alakban, valamint függönyök s ilyesmik, *e)* A kettős szekrények közé hátfal nem kell; elég, mint említettük, egy alacsony támasz; . a hátfal csak elfogja a világosságot, levegőt s alkalmas a por lerakódására.

A szekrényekben a könyvtartó deszkák lehetnek szilárdan beilleszthetők vagy mozgathatók. A mozgathatók előnye annyira szembeötlő, hogy ma már csakis ezek ajánlhatók. E célra legrégibb a fogas lécz, mely ma is legáltalánosabb, de a legrosszabb a következő okokból: ezek mellett a polczok csak 4—5 cmnyi közökben mozgathatók fel és le s így helyvesztést okoznak, holott épen ez ellen valók volnának; a szélső könyvek mindig ferdén állnak; a polcz mozgatása nehéz s ezért ott sem igen bajlódhatnak, hol helyet lehetne ez által nyerni.

Másik kérdés: miből készüljön a polcz? A legújabb időkig elterjedt volt a 2.5—3.00 cm. vastag deszka. Szokták az ily polczot rámásán készíteni, mi jobb, de költségesebb. Halléban pl. a polczok keményfa rámai 25 cm.-esek, a betétlap 1.5 cm. vastag. Természetesen féregtől mentes fa választandó, s olyan, melyet a szű kevésbbé támad meg. A fenyőfapolcz a szurok-kiizzadás miatt gyakran kellemetlen s ezért ezt kívül-belől világos olajfestékkel kell bevonni, hogy vizes ruhával törölhető legyen. A férgek ellen több helyt a lyukacsos vagy léczekből összeállított polczokat ajánlják; de a por miatt egyik sem ajánlatos. Mások a deszkalapok befedését ajánlják palával, vékony érez-, üveg-, porcellán-, faience-lapokkal; de ez költséges és kellő tisztogatás mellett felesleges is. A New Record Office könyvtárában (London) 2 cm.-es palalapokból készítették a polczokat s viaszos vászonnal vonták be; tettek próbát durva üveglapból készütlekkel is, de nedves időjárásakor izzadtak. A British Museumban a polczok farámára erősített vaspléhből állnak vörös bórral bevonva. Amerikában a congressus könyvtárában (Washington) a polczokat acélrostélyból készítették (2 cm. vastag s 6 kg. nehéz) s a Bauer-Barff-féle eljárással menté tették a rozsdától.

négy szeget kell mozgatni, tehát a fáradság majdnem annyi, mint a fogas lécznél; az egyes rézcsapok méreteinek egyenlőknek kell lenni, különben a deszka nem áll szilárdan; ha a deszka csak kissé is megvetemedik, akkor inog és ha nem illeszkedik be elég jól, könnyen dül. Mindazáltal használatuk sok helyt megvan, így a Bibliothèque Nationaleban, Stuttgartban, Karlsruheban, Halléban, a német Reichstag könyvtárában (Berlin), Göttingában és ujabban a budapesti egyetemi könyvtár néhány új szekrényén is. Igen érdekes ennek az a módja, mélyet Charlottenburgban az új népkönyvtárban alkalmaztak; de ebben az állíthatóság csak 3 cm. (100. kép.) Különben ma már e módot mind ritkábban alkalmazzák.

Az ily szegecssek helyett a *New Record Officeban* (London)

100. kép.

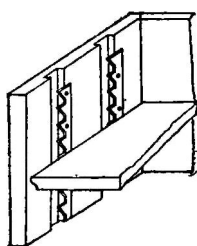
101. kép.

egy más módot alkalmaztak, t. i. ott szögletvasak (30—30 mm. hosszú részekkel) tartják a pala-polczokat s e szögletvasak alsó oldala át van fúrva, valamint a szekrény vasból készült oldala is s az ezeken átdugott szegecs tartja a szögletvasakat, melyek felső lapjain áll a polcz. De ezzel a móddal tért megtakarítani épen nem lehet s a kezelés sem könnyű a gyakorlatban.*

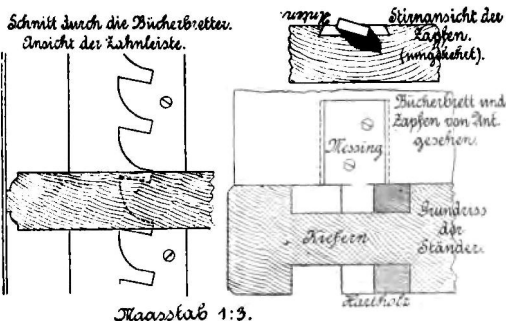
Ezek helyett *dr. Ebrard* és *Wolf* a fogasléczet próbálták sikerrel megjavítani a Majna melletti frankfurti városi könyvtárban, mely mód alkalmazást talált Giessenben az egyetemi és Augsburgban a városi könyvtárban is (101. kép). Ők t. i. a szekrény belső részén, a hol nem áll útban, meghagyták a fogas léczet s a külső részen a szekrény függőleges oldalainak szembe néző fala kap a fogas léczeknek megfelelő vajatokat vagy fogakat. A szekrénynek

* *Centralblatt für Bibliothekswesen*. X. 23. 1.

ez a része készülhet keményfából vagy öntött vasból. Már most a polcoknak mind a négy szöglete kiálló vascsapokat kap, melyek hátul a fogas léczre, elöl a vájatokba illeszkednek s így a könyvek simán fekhethetnek a szekrény oldalfalán. E csapokat vagy becsavarják a polczok végeibe, vagy ráerősítik az erre külön öntött vaslapokat, melyek vége a csapot alkotja. E módon a könyvpolczokat még könyvekkel megrakva is lehet feljebb és lennebb mozgatni. Természetesen a könyvszekrények e mellett készülhetnek akár fából, akár kettős vaspléhből. A szekrények m²-e kerül egészen vasból kb. 17, fából, szemben vasfogakkal, kb. 12 és egészen fából fafogakkal kb. 8 koronába; de ez a mód jobban ajánlható a pontosabban kidolgozható fából, mint vasból. Hiánya e módszernek,

102. kép.

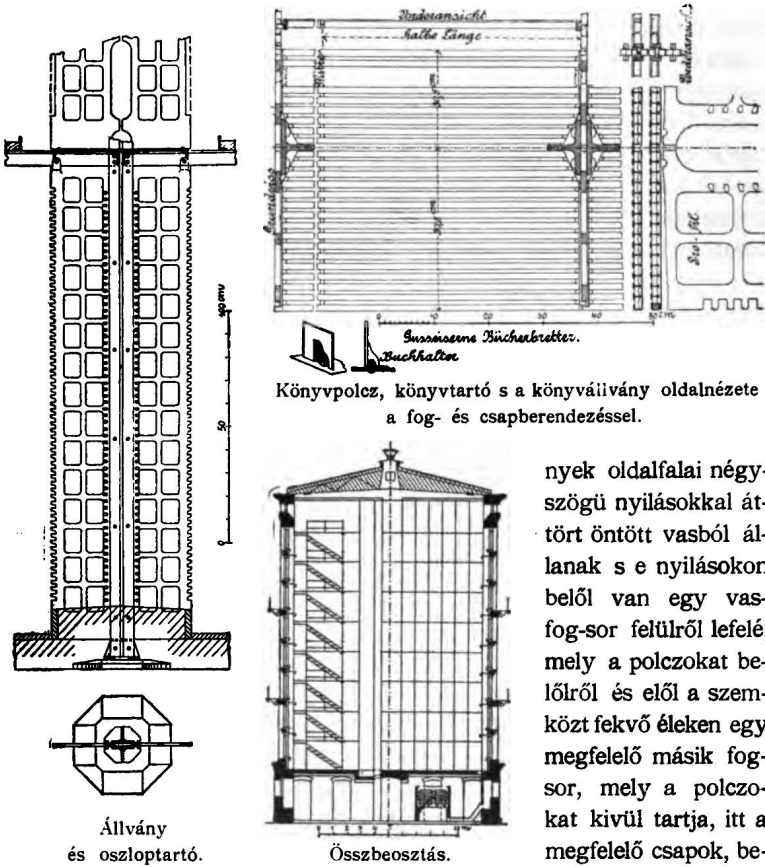

103. kép.

hogy a polcz legkisebb vetemedése már nem teszi pontosá a csapok beilleszkedését a fogakba.* Ezért ennek a módnak *Roth* azt a módosítását alkalmazta Grácban (Steiermarkische Biblioth. am Johanneum), hogy ő, a polczokat tartó mindkét fogasléczet a szekrényfal belső oldalára szegeztette megfelelő vájatok fölé s így a csapok nem a polcz négy végére, hanem két szélső oldalába bennebb kerültek, mi a polcz könnyű lebillenését okozza s a könyvek még sem fekhethetnek jól a szekrény oldalához az oda szegett léczek miatt (102. kép). Ugyanennek egy másik módosítása a berlini országház könyvtárában alkalmazott polczszerkezet (103. kép). Szintén ugyanennek módosítása a *Bernkard R. Green-féle is*. (Washingtonban a Congressus könyvtárában és számos más könyv-

* U. o. XI. 573. 1.

tárban alkalmazva. Amaz több mint 2 millió kötetre épült.) Részletes és szakszerű leírását adja Jörges. (*Die modernen Systeme-von Büchergestellen* 1895.) E szerkezet egészen vas; a szekré-

Könyvpolcz, könyvtartó s a könyvállvány oldalnézete a fog- és csapberendezéssel.

Állvány és oszloptartó.

Összbeosztás.

104—107. kép. Raktárberendezési részletek a Nemzeti (Congressus) Könyvtárból Washingtonban.

nyek oldalfalai négy- szögű nyílásokkal át- tört öntött vasból áll- lanak s e nyílásokon belől van egy vas- fog-sor felülről lefelé, mely a polczokat belőlről és elől a szem- közt fekvő éleken egy megfelelő másik fog- sor, mely a polczot- kat kívül tartja, itt a megfelelő csapok, be- lül a polcz ráfekte- tése által. Magok a könyvpolczok rozsdá

ellen mentesített, alól gömbölyű, felül laposra csiszolt aczélpál- czából állanak; de ezeket lehetne itt is akár fából, akár vaspléh- ből stb. készíteni (104—108. kép).

Egy másik, a *Smith-féle rendszer*, tulajdonképen nem más,

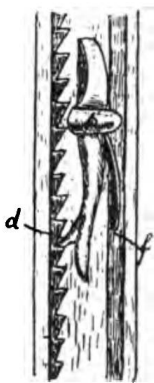
mint egyik faja a tartószegek. Ebben a szekrények belső oldalában merőlegesen felülről lefelé két négyszögű vájat van (19 mm. széles, 13 mm. mély) s ezekben befelé fordulva egy-egy fogas lécz. Ebben a vájatban mozognak fel s alá a gömbölyű tartószegek, melyeken

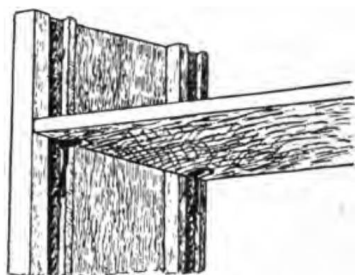
108. kép. Nemzeti (Congressus) Könyvtár Washingtonban.
(Részlet a könyvtraktárból.)

a polcz nyugszik és e szegek rögzítésére szolgál alól a szeg nyele; ebből egy fognyúlvány t. i. a fogaslécbe kapaszkodik, melyet oda egy rugó nyom. Ezzel a rendszerrel Amerikában próbát tettek s megelégedésre talált, mint Jörges egy könyvtárak jelentéséből idézi. (109—110. kép.)

Mellőzve a Leuthold szintén fogasléczen alapuló rendszerét, melynek gyakorlati értéke úgy sincs,* Európában mondhatni a legnépszerűbbé vált könyvszekrény- és mozgatható polczszerkezetet *Lipman R.* strassburgi lakatos készítette (111. kép). Az ő rendszerének alapelve, hogy a kettős könyvszekrény számára csupán csak egy, a középen álló fogasléc tartót használ s a mint nekem beküldött képeiből és leírásaiból kitűnik, ez a következőképpen működik: Egy szekrény áll két-három egyenlő osztályból s természetesen 3—4 ily függőlegesen álló vastartóból hornyozva és fogaslécczel ellátva. Minden részben van 6—6, azaz kétoldalon 12 s ezekből 10 mozgatható polcz fából vagy vaspléhből. Ezek két

109. kép.

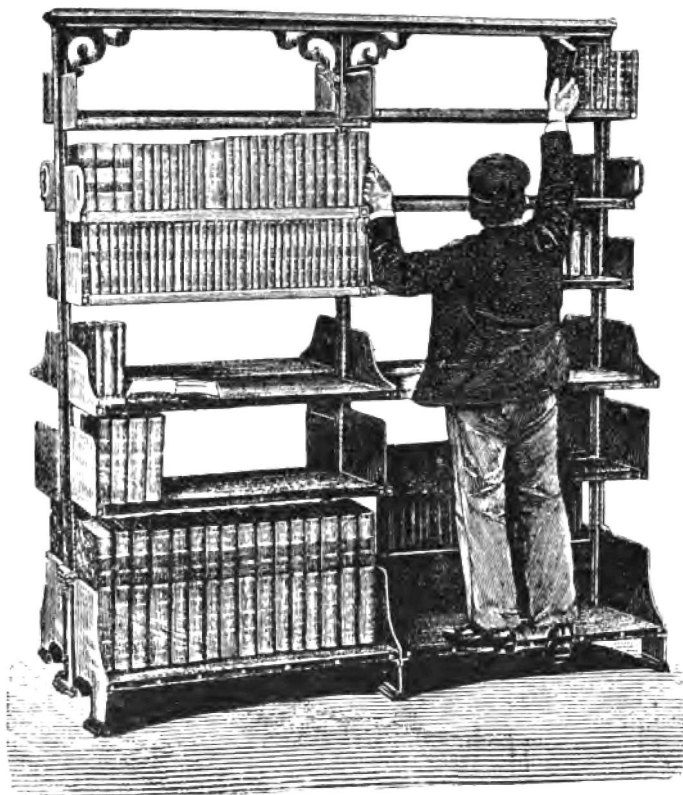

110. kép.

végekon függőleges vaspléh-tartóval vannak ellátva, melyek szerepe kettős: óvják a könyveket az oldalon való leeséstől s másodsor ezek belső felükön külön szerkezet által eszközlik, hogy a polcz bekapaszkodik a vájatba és a fogaslécbe s neki szilárd tartást ad. A polcz fölfelé mozgatása egyszerűn az által történik, hogy a polczot alája tett kézzel fölfelé emeljük s mihelyt elbocsátjuk, magától belezökken a fogaslécbe és megáll. Ha lefelé akarjuk eresztetni a polczot, a külső szélén megemeljük, mi által kikapcsolódik a fogasléczből; de mihelyt elbocsátjuk, helyt marad. Előnyei: a) Könyvekkel való megterhelés mellett is a polcz szabatos, könnyű emelése vagy leszállítása egyszerű emeléssel, a nélkül, hogy kiesésétől kellene tartani, b) A legnagyobb térkihasználás az által, hogy a polczok teljesen a könyvek szélességéhez alkalmazhatók és hogy a polcznak elől támaszai

* *Centralblatt für Bibliothekswesen.* X. 218. 1. részletesen leírva.

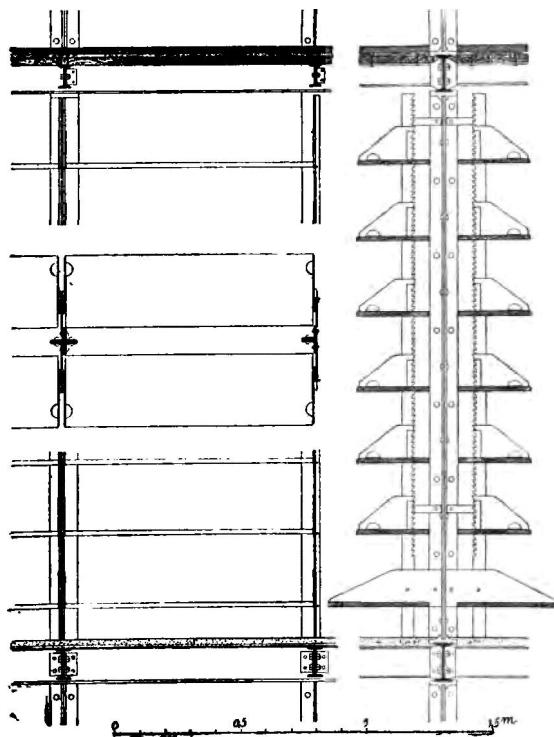
nincsenek. így pl. függőleges magasságban elérhető, hogy az egyik könyvsor felett a következő polcz már 2 cm.-re állhasson és hogy alól a 2r, fönnebb a 4r és 8r s kisebb könyvek más-más szélességű polczokat kapván, elég nagy marad a legkisebb, pl. 2 méteres szekrény-tengelytávolság mellett is, a szabad terület a szek-

111. kép.

rények közti közlekedésre, *c)* Nem lévén a szekrényeknek oldal-fala, a világosság és levegő mindenütt szabadon hatolhat be. *d)* Mindez nagy mértékű anyagmegtakarítással jár, e miatt sokkal kisebb megterhelést okoz s a szemnek is kellemes látványt nyújt; mert csaknem csupán a könyvek látszanak. Alkalmazva van: a strassburgi egyetemi, a darmstadti polytechnicumi, a stuttgarti építő ipari iskola, a Majna melletti frankfurti Rothschild-féle stb.

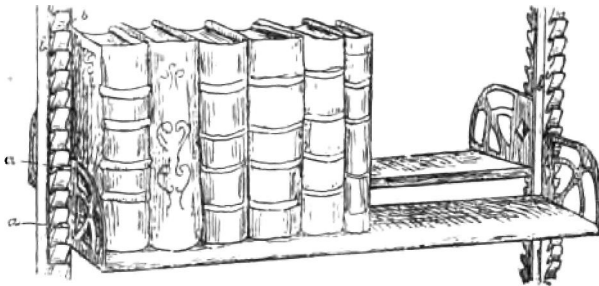
könyvtárakban; eddig összesen kb. 50 könyvtárban. Kiemelendő e rendszer előnyei közül, hogy lépő-vasak nincsenek; hanem az alsó, szilárd polcz, mely egyszersmind a szekrény talpa, szélesebb s erre állva (a könyvek bennebb tolatnak) a legfelső polcz könyvei is levehetőek, mi végre az ötödik polcz oldalpléhei fogantyúkkal vannak ellátva, hogy meg lehessen fogódnani; viszont szélesebb a harmadik

112. kép. Könyvállványok a baseli egyetemi könyvtárban.

polcz is, melynek kívül, a könyvek előtti szabad része asztalul szolgálhat. (t. i. 45 cm. széles, a felső három polcz 25—25 cm., a 4r könyvek polczai 40 cm. szélesek, a legalsó 50 cm.) A szekrények magassága 2*20 cm. raktárrendszerénél. Ezzel teljesen rokon a *baseli* rendszer. Megjegyzendő azonban, hogy a baseli rendszer némileg módosított s erre az ottani »Maschinenbau-Gesellschaft« külön szabadalmat vett. A baseli alakot a 112. sz. kép mutatja.

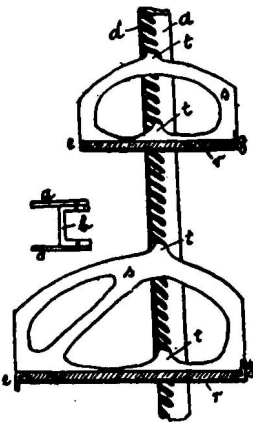
Ugyancsak a középben elhelyezett fogasléc-szerkezeten alapszik s így ezekkel rokon a *Stikeman-féle rendszer*, melyet New-Yorkban készítenek. (A B. & W. T. Westervelt, 102 Chambers Street,

113. kép.

Cor. Church.) (113. kép). A kettős szekrény vagy állvány közepén van egy vastartó s ehhez jobb- és balfelől egy keskenyebb fogas lécz van erősítve szintén vasból.

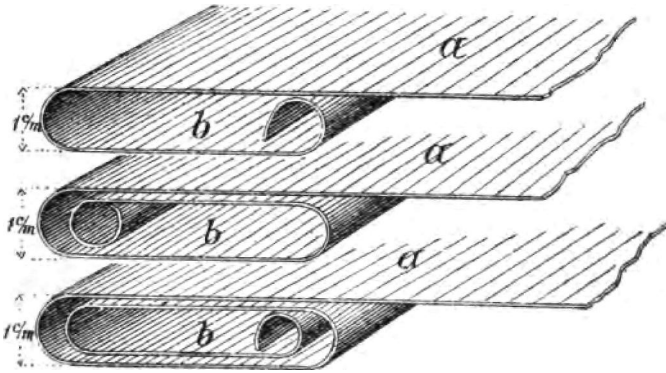
A polcznak két végén áttört aczél vagy vastartó van, mely a könyvek támaszául szolgál, melynek hátsó részén fönt és lent két vascsapja (*a*) van s ezek 2—2 fogba kapaszkodnak a fogas léczen, míg a polczot a hátradülestől a szélesebb vastartó védi. A szerkezetet feltűnő egyszerűsége látszik ajánlani, a mint a kép mutatja. Függetlenül Stikemantól *Dahl* és *Krücken* építészek Marburgban egy ugyanezen elven alapuló rendszert találtak ki, melynek közelebbi ismertetéséről itt lemondunk, mert az ábrából teljesen ért-

114. kép.

Hasonlóan csak megemlítjük a dr. *O. Uhlvorn-félet is*. (Casselben városi könyvtárnok), melyben a fogasléc nem a polcz két oldalán, hanem a közepén foglal helyet s nem két fogasléczbe kapaszkodik a polcz, csak egybe, melynek közép részén egy, a fogas lécznek megfelelő s abba illeszkedő másik fogas lécz van s a polczot oldalra eldőléstől a fogaktól jobbra-balra alkalmazott erős pléhfalak védik.

A *Wenker-féle könyvszekrény* szintén a fogasléc rendszerén alapszik; de itt a fogak nem a szilárd könyvtartón, hanem a polcot tartó oldalpléheken vannak. Dr. Wenker G., könyvtárnok Marburgban (Egyet, könyvt), e szekrényt az új marburgi könyvtár számára készítette, a hol előbb egy kisebb próbaépítményben különösen két szempontból tettek vele kísérletet: meg akarták próbálni, hogy a könyvszekrények kisebb tengelytávola és a könyvtáremeletek alacsonyabbra szállítása nem akadályozza-e meg a világosság eloszlását és a kényelmes mozgást? E szintén vasból készült szekrény a kisebb tengelytávolon kívül a tér kihasználását a könyvpolczok vékonysága által is akarja eszközölni az állíthatóságon kívül

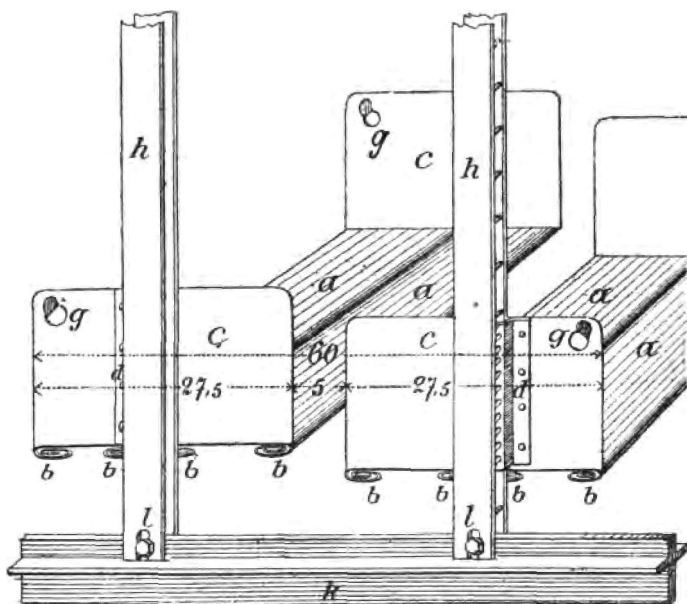
115. kép.

a. A polcz vaspléhből. b. Behajtás egyszeresen és kétszeresen.

E végre a polczok $1 \frac{m}{m}$ vastag vaspléhből állnak s szilárdságukat az által nyerik, hogy szelőkön hosszirányban (115. kép) 1—2-szer szükség szerint behajtva, 1 cm. vastagságra présekéinek. (A deszka-polcz25—3cm.) A 2r és 4r könyvek számára egymás mögött két ily polcz fektetendő a kellő szélesség végett. E polczok oldalain egy-egy 2 mm.-es pléoldal (c, melyeken g nyílás szolgál fogantyúként) védi a könyveket a leesés ellen s ezek czélja ezenkívül még: a) eszközlik a polczok vízszintes állását, mi végre alól kis tartónyulványuk van; b) eszközlik a polczok fennebb vagy lennebb állítását a külső oldalukra erősített fogazott lécz (d) által 1 cm.-nyi fogtávolsággal, melyek a két oldalon álló függőleges vastartók megfelelő hágcső-szerkezetű fokaiba kapcsolódnak (116-118. kép h. e.). E függő-

leges vastartók természetesen a könyvszekrény tartói is s a könyvemeletek gerendáihoz vannak erősítve (*l*).

Látható, hogy mint a Lipman-féle szekrényen, a polczokat itt is a könyvekhez lehet alkalmazni; így a 8r könyvek polczai 19'5, a többieké 30 cm. szélesek, tehát a könyvek háta megetti holttér a lehető legkisebb, világosság és levegő nagyobb tért kap, a szekrények tengelytávola apasztható. Viszont a függőleges irányú helymegtakarítás is a gondolható legnagyobb, mert a fogak 1 cm.-nyi

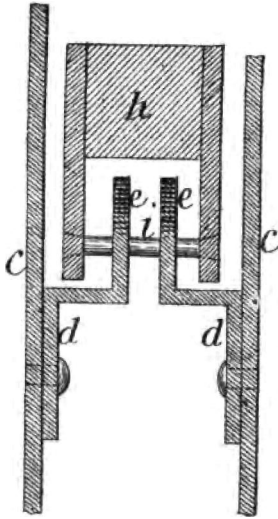

116. kép.

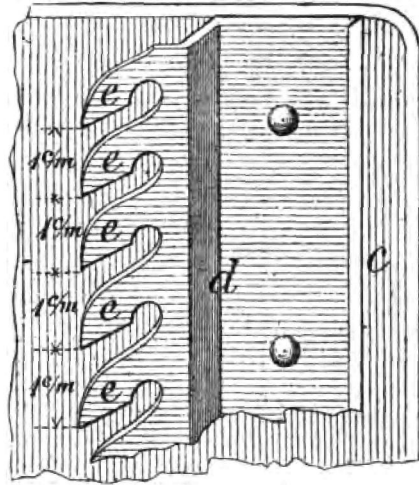
polczállítást is lehetővé tesznek s a polczok is csak 1 cm. vastagok. E két körülmény a következő helymegtakarításra vezet: Minden 2.30 cm. magas könyvemeletre be lehet állítani hét könyvpolczot. Ha ezek deszkából készülnek (3 cm.), akkor a Wenker-féle szekrény-nél az 1 cm.-es polczok mellett 14 cm. a megtakarítás s így a Wenker-féle könyvemeletek 2.16 m.-re építhetők 2.30 m. helyett s így minden könyvet kézzel le lehetvén venni, lépővasakra nincs szükség. A két szekrény tengelytávját 1'85 m.-re lehet apasztni, mi mellett a két szekrény közti szabad tér még a 2r könyvek

helyein is 1.21 m. Végre a kettős szekrények legnagyobb szélessége 64 cm., míg fönn a 8r könyveknél már csak 43 cm.

E szerint, ha a régebbi könyvemeleteket 8-ra vesszük, e berendezéssel ugyanazon magasságra 9 férne be s a kisebb tengelytávól mellett minden 7 szekrény helyett 8 volna beállítható, a mi lényeges megtakarítás.* E rendszer a poseni tartományi könyvtárban jól bevált; de úgy látszik, hogy noha utóbb a feltaláló pár javítást is csinált rajta, a Lipman-félevel s a baselivel nem fog

117. kép.

118. kép.

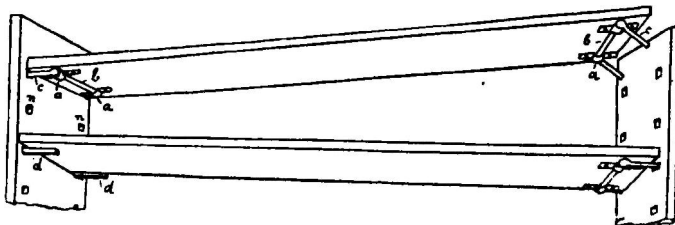
versenyezni bími. E Wenker-féle rendszerrel rokon a *Pauli Augustus-féle* (Brooklin, Amerika), ki ezt utóbb javított alakban szerkesztette meg, továbbá a *Koch-féle* szintén amerikai rendszer; de mindkettő részletes ismertetéséről itt lemondunk.

Hasonlóan bátran mellőzhető itt a *Müller G. F.* (Boroszló, Kátzelohle. 8. II.) könyvszekrénye, ki a polczok állíthatása végett gömbölyű oszlopokat alkalmazott, melyeken egy fel és le mozgat-

* Részletesebben leírtam: *Magyar Könyvszenle.* 1895. 146.1. Készíti e szekrényeket F. zum Egén műlakatos (Marburg a/Lahn); egy méter széles állvány 25 s minden további 22 márkába kerül. V. ö. *Centralblatt für Bibliothekswesen.* X. 532. 1. és XI. 48. 1.

ható gyűrű s azon alkalmazott csavar (v. körhagyó ék) által lehet a polczokat fennebb és lennebb állítani, a mi magában véve nem új s számos eszközön, gépen stb. lelt már régóta alkalmazást; de nagyobb berendezésre nem alkalmas.

Kiválóbb ennél a *dr. Staender J.-féle* (igazg. a boroszlói egyet, kvt-ban s e szekrényeket u. o. Koebner W. készíti), melyet egyszerűsége jellemez s alkalmazták a boroszlói egyetemi és ugyanott a primási könyvtárban. Ezt a mellékelt ábrából jól meg lehet érteni. A faszekrény-oldalokban négyszögű vésetek vannak (12 $\frac{m}{m}$ m., 18 $\frac{m}{m}$ sz. és 15 $\frac{m}{m}$ mély) s a polcz alatt két gyűrű van megerősítve, melyben forogható tengelyen ül a két csap, melyek a vésetekbe találnak s tartják a polczot. E mozogható csapok helyett egyik oldalon szilárdak is alkalmazhatók. Hiányai: az állíthatóság

119. kép.

távola legalább 3 cm. s így nagy a helyvesztés; továbbá hogy a polczot emelni lehessen, le kell minden felette álló könyvsort szedni.* (119. kép.)

Az eddig tárgyaltakból a következő tanulságok vonhatók le a raktár berendezésére nézve, A szekrények, ha csak a lehetőség megvan, vasból készítendőek annál is inkább, mert ma már ritkán építenek télen fűthetetlen könyvraktárakat. Hasonlón vaspléhből (újabbban több helyt ajánlva zománcozott vaspléhből) készítenődök a könyvpolczok is s ez esetben csakugyan semmi éghetetlen anyag a könyvraktárakban nem lesz a könyveken kívül. Az éghetlenséget nem számítva, csak vasból lehet könnyed, a világosságot, levegőt minden oldalról átbocsátó szekrényeket készíteni s csak

* Itt több rendszer ismertetését szándékosan mellőztük, így az L. B.-félé, Lau Emil-félé (Stettin), a berlini országház könyvtárban alkalmazott fogasléc-szerkezetet.

a vas engedi meg bármely rendszer mellett a tér pontos és teljes kihasználását. Természetesen a vas minden része megóvendő a rozsdától vagy olaj-, vagy Bessemer-féle festék vagy valamely más eljárás által, melyet nem egyet ismer az újabb technika. Csak ki nem próbált eljárás nem ajánlandó. Ha faszervezet alkalmazható csak, akkor az Ebrard és Wolff vagy a Staender-féle szekrény látszik legajánlatosabbnak. Ha vasból készülnek a szekrények, akkor a Lipman-baseli, Wenker és Stikeman szerkezetei ajánlkoznak legjobban. Ezek közül Közép-Európában a Lipman-féle terjedt el leginkább, melynek csak csekély módosítása a baseli. A módosítás főképp

120. kép. Kiállítási szekrények és állványok a British Museumban.

egy biztosító szerkezetben áll a polcz esetleges billenése ellen. A hely függőleges kihasználására nézve a Wenker-féle szerkezet előnyösebb, mint bármelyik s az ő könyvpolczainak elmés szerkezete nem hagy kívánni valót; de a fel- és lemozgatásban az előny a Lipman szerkezetéé, a mely egyszersmind egyszerűsége miatt a szekrény hosszában a legkevesebb térvesztést okozza. Egyebekben a térkihasználásban e kétféle szerkezet egyenlő előnyöket mutat. Minden könyvtárnak vannak azonban oly tárgyai, melyek nem rakhatók a többi könyvekkel együvé a raktárba. Ezek közé tartoznak pl. a metszetek (réz-, aczél-, kőmetszetek, önálló fényképek stb.). Ezeknek legjobb külön szobát építtetni vagy legalább külön szekrényt, hová elzárhatók, portól, naptól megóvhatók. Nagy könyv-

tárakban ezeket egészen külön kezelik s a könyvtár külön alkatrészét teszik, mint a British Museumban, Bibliothèque Nationaleban vagy minő a térkép-gyűjtemény a drezdai királyi könyvtárban.

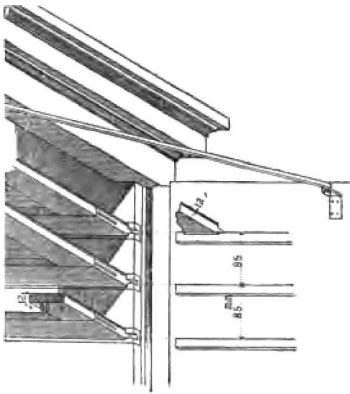
Vannak továbbá a könyvtáraknak ritkaságai, történelmi és más kincsei, az ősnymtatványok közül egy-egy a legkorábbiak-

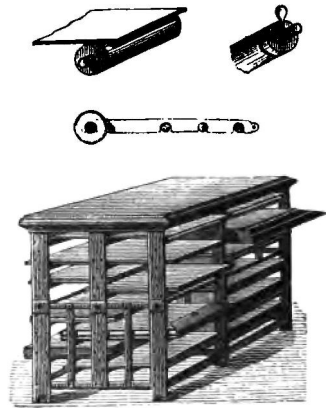
121. kép. Kiállítási szekrények és állványok a British Museumban.

ból, talán egy 36 vagy 48 soros biblia, egy vagy több darab Corvina, régi codex stb. Ezek közül a legbecsesebbek számára, ha számuk elég nagy, külön, teljesen tűztől mentes szoba építendő a földszinten; ha számuk kevés, akkor 1—2 tűzmentes szekrény is egészen megfelelő, s ezek arra is jók, hogy idegen könyvtárhoz kikölcsönzött drága műveket, kéziratokat bennük őrizzünk. A kiállításra szánt dolgokra nézve egy külön terem építendő alkalmas üvegszekrényekkel (120— 121. kép). E szekrények készítése módja

mondhatni számtalan; de jó és teljesen megfelelő szekrények készítését csupán az asztalosra bízni nem szabad. Mindenesetre mindenki, ha metszeteket vagy ilyesmit akar rendezni, előbb fölkeres egy oly közgyűjteményt, hol metszeteket s ilyeseket már rendeztek és az ott látottakat fogja figyelembe venni, vagy megfelelő szakkönyvekhez folyamodik. A metszetek számára a fiókos szekrények a legjobbak. Ezeknél fő, hogy a port kizárják s e célra különböző módszereket használnak: posztótöltelékkel látják el őket a nyilasoknál, vagy gummipántokkal. Amaz azonban könnyen molyos lesz; emez pedig idővel eltöredezik, A pontos munka ér a legtöbbet. A fiókokat

122. kép. Szekrény a göttingai egyet. könyvtárban, kihúzható polczokkal.

123. kép. Asztal gördülő lapokkal, térképek stb. számára.

legjobb alul és felül közfalakkal készíttetni; így biztosabbak és tartósabbak; e mellett legjobb, ha elejük leereszthető egy rugóval s hogy hátul a betett lapok föl ne görbüljenek, kb. 10 cm.-nyire befedendők. A fiókok feneke készíthető vaspléhből is; ekkor bőrrel vagy viaszos vászonnal bevonandó s legjobb, ha oly szekrényeket készíttetünk, melyek közös ajtóval, vagy redőnyvel egyszerre lezárhatók. A kiállítási szekrényeket lehet úgy készíttetni, hogy alsó részök metszetek vagy térképek őrzésére használtassék. A nagyobb lapok, akár metszetek, akár térképek számára oly szekrények ajánlatosak, melyekben fiókok helyett csak betolható deszkalapok vannak, melyek teljesen kihúzhatók azáltal, hogy a vaskarral kitámasztható ajtókon megfelelő léczekre fekszenek, vagy

hengereken gördülnek s úgy vannak beillesztve, hogy hátsó részök a teljes kihúzásnál megakad s ki nem eshetnek (122—123. kép). A becsesebb metszeteket vagy egyenként ráába kell tenni, vagy az egy tengelyre függesztett ablakszerű ráákban őrzendők. A térképek vagy összehajthatón vászonra vonva őrzendők könyvalakban s ekkor úgy kezelendők, mint a könyvek; vagy egész alakban vászonra vonva s pálczákkal ellátva, tekercsalakban u. n. esernyő-tartóalakú álványokra helyezendők. Különböző találmányok vannak továbbá arra is, hogy a térképeket egymás háta megé lehet függönyszerűleg akasztani s tetszés szerint bármelyiket leereszteni vagy felgöngyölni. A kéziratok vagy könyvalakúak s ekkor úgy őrzendők mint ezek vagy egyes lapokból, pár ívből állanak s nem lehet őket könyvalakban kezelni. Ezekre nézve szintén fiókos szekrények, dobozok a legalkalmasabbak, mint a metszeteknek. Szükséges, hogy a biztosság okáért az ily hivatalnok felügyelete alatt álljanak s más hozzájuk, ennek tudtán kívül, ne juthasson, különben az ellenőrzés bármily foka is lehetetlen. Ugyané helyiségek foglalják magokban a bármi okból a többtől elkülönzött könyveket (remota), melyenek nagyobb könyvtárban gyakran fordulnak elő (124. kép).

124. kép. Az elzárt rész ritkaságok számára a Bibliothèque Nationaleban.

Külön helyiség kell továbbá a könyvtárból kiselejtezett kettős példányok számára. Természetesen itt kettős példányok alatt nem azokat értjük, melyek a rendes könyvtárba be vannak sorozva. Általában szükséges, hogy minden közkezen forgó műből legalább két példányunk legyen s ok nélkül egy könyvtár sem veti el a

birtokába jutott kettős példányt. Azonban az eladásra, cserére vagy elajándékozásra szánt kettős példányok okvetetlenül külön czímtározandók és külön teendők a többi könyvtől, már csak az összeelegyedés kikerülése végett is s ezek helyisége lehet a raktárrendszernek megfelelően is berendezve.

Végre nem lesz felesleges pár, u. n. fentartott helyiségről sem gondoskodni, oly czélokra vagy oly kisebb gyűjtemények elhelyezésére, melyekre előre számítást sem lehet tenni.

V.

Olvasóterem. — Az ú. n. nagy olvasóterem. — Elhelyezése, világítása. — Asztalok elhelyezése, méretei, berendezése. — Külön helyek. — Felügyelet. — Kézikönyvtár. — Nagyobb olvasóterem: Bibl. Nationale, British Museum, Ste Geneviève kvt., Congressus kvt. (Washington), bostoni népkvt. olvasótermei, néhány egyetemi könyvtár (budapesti, bécsi, lipcei, strassburgi, baseli) olvasóterme. — Felügyelet. — Folyóiratok olvasóterme.

A könyvraktáron kívül a könyvtár legfontosabb részei az olvasóterem. A könyvtárakban rendszeren legalább két olvasóterem van: a nagy olvasóterem és egy kisebb a folyóiratok számára; rendszeren más helyiség van a kéziratok s más a ritkaságok használatára is. Egyetemi könyvtárban külön dolgozó-helyiség szokott lenni a tanárok számára is. A Newberry-könyvtárban (Chicago) a nagy olvasóterem kívül még 7 külön olvasóterem van minden tudományszaknál, mert az egyes tudományszakok is külön raktárakban vannak felállítva.

Az olvasóteremek közül a nagy, nyilvános terem érdemel itt külön figyelmet. Különösen oly könyvtárakban, ahol a könyveket épen nem, vagy csak megszorítva adják ki, különös gond fordítandó rá, mint pl. népkönyvtárakban. Ugyanez az eset a British Museumban, honnan könyveket senki sem vihet haza, Amerika számos könyvtáraiban s a Bibliothéque Nationaleban, honnan ugyan kapható ki könyv, de nem könnyen. Az ilyen közolvasóterem legtöbb helyt valódi díszterem. Különös gond fordítandó benne: a csendre, világításra, fűtésre és szellőzésre.

A csendet elérjük, ha az épületnek az utczai zajtól távolabb eső részére helyezük az olvasótermet, ha akár fa-, akár terrazzo- vagy betonburkolatból készült padlóját bevonatjuk legalább 5 ^m/_m

vastag linóleummal vagy kamtulikkonnal, melyek mindenike hangfogó s könnyen tisztítható.

Az olvasótermek alakja, rendszeren négyszögű, mint a Ste Geneviève, strassburgi, budapesti egyetemi stb. könyvtárban, vagy négyszögalak, de egyik rövidebb oldala félköralakú, mint Lipcsében, Baselben, Bibliothèque Nationaleban, vagy köralakú, mint a British Museum híres olvasóterme, vagy többszögű, pl. a Congressus könyvtárában (Washington) nyolczszögű. Ez utóbbi helyeken az olvasóterem kupola-boltozatos.

Az olvasóterem nappali megvilágítására legjobb a magas oldalvilágítás. Ha ez elégtelen, akkor felülvilágításhoz kell folyamodni. Pl. a budapesti egyetemi könyvtár olvasótermében egyoldalú magas és felülvilágítás van egyesítve. A magas oldal- vagy felülvilágítás egyik előnye, hogy az oldalfalakat kézikönyvtár felállítására lehet használni, minek szüksége nagyon is szembeötlő. A míg tehát a könyvraktárban a felülvilágítás czélszerűtlen és elégtelen, annál czélszerűbb az olvasóteremben s ezért majd mindenütt alkalmazva van, mert így mindenüvé egyenlő fény esik. Egyoldalú oldalvilágítás sohasem elég, ha csak nagyon keskeny termet nem képzelünk s kétoldalú világítás mellett is csak az ül kényelmesen, ki balról kapja a fényt.

Oldalvilágításnál (kétoldalú) az olvasóasztalok az ablakokra merőlegesen állítandók két sorban, hogy közbül járni lehessen. Felülvilágítás bármily berendezést megenged; de természetesen az asztaloknak keresztben való párhuzamos elhelyezése két sorban, úgy, hogy az asztalok mindkét oldalán is közlekedni lehessen, legczélszerűbb s a hely legjobban kihasználható mellette. A British Museum világhírű olvasótermében közepén van a felvigyázó hivatalnokok emelvénye s az asztalok sugárszerűen vannak elhelyezve, mi természetesen a tér kihasználására nem kedvező; de a felügyeletre annál alkalmasabb. Ilyen olvasótermekben az asztalok koncentrikus elhelyezése ajánlkoznék; de az ily félköralakú asztalok a dolgozásnál alkalmatlannok, még ha csak a külső oldalakon képzeljük is az ülést. Ez az elhelyezés látható sugárszerűen haladó utakkal a Congressus {Washington) és a Columbia University (New-York) könyvtáraiban.

A dolgozóasztalok legyenek keményfából, szilárdan építve s nem helytelen, ha oda vannak erősítve, mint a budapesti egyetem könyvtárában. Magasságuk 76—78 cm., a szélességük, ha mindkét

oldalón ülnek, legalább 1*20 m. legyen; de jobb, ha 1*40 m. Ha közbül valami választó van, hogy a szembeülők ne zavarhassák egymást, ennek a választófálnak szélességével az asztal is legyen szélesebb. E választófal egyébiránt szükségtelen. Egy olvasónak kell az asztalnál 1 m. hosszú hely, 1*25 m. bővön elég; de 90 cm.-nél kevesebb már elégtelen. E tekintetben a következő méretek ismeretek egy-egy olvasóra:

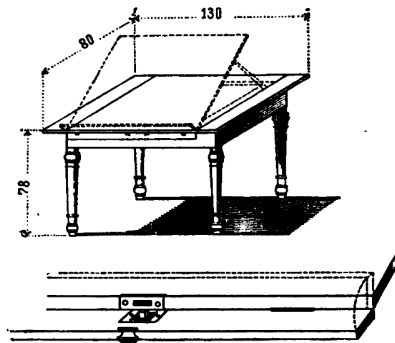
	Hosszúság	Mélység	Magasság	Szélesség
British Museumban	1'27	0'62	0'76	0'45 m
Biblioth. Nat.-ban	1'00	0'56	0'76	0'46 >
» Ste Geneviève-ben	0'65	0'75	0'75	0'47 >
Kalsruheban	1'05	0'66	0'78	0'45 >
Leydenben (egy. kv.)	1'00	0'72	0'78	0'46 >
Kir. kv. Brüssselben	1'00	0'90	0'76	0'46 >
Göttingában (egy. kv.)	1'00	0'62	0'78	0'47 >
Halleban (egy. kv.)	1'00	0'62	—	—
Baselben (egy. kv.)	1'20	0'80	—	—
Strassburgban (egy. kv.) ...	1'00	0'85	—	—
Augsburgban (vár. kv.) ...	0'90	0'72	—	—
Budapesten (egy. kv.)	0'65	0'65	0'81	0'48 >

Az asztalok elhelyezésére nézve szükséges továbbá, hogy két-két asztal közt is szabadon lehessen közlekedni s ehhez eddigi tapasztalat szerint keskenyebb asztaloknál egyik asztalközéptől a másikig 3-20—3-30 m. és szélesebbeknél 335—3*50 tengelytávolság szükséges. Maire egyik asztal szélétől a másikig 1*50 m.-t kivan. Ha az asztal közepén hosszában valami elválasztó fal van, hogy a két szembenlevő olvasó egymást ne zavarja, akkor ez a választófal 10—12. cm. magas szokott lenni. Legjobb volna 50—60 cm. magas választófal; de ez megnehezíti az ellenőrzést. E válaszfalat különböző czélokra használják, u. m. ebbe helyezik el a tinta-tartót, több helyt úgy, hogy csak alólról lehessen kivenni s így föl nem dönthető, máshelyt e mellett úgy van készítve, hogy oda írónok és tollak tehetők vagy rajta állanak a lámpák (Lipce). Az, hogy az olvasók magok vigyenek tintatartót, nem engedhető meg.

Az olvasó kényelmére legjobban berendezett asztalok a British Museumban vannak. Ugyanis 18 cm. széles és 45 cm. magas emelvény választja el a szemközt ülőket; ebben minden helynél egy kinyitható és 90*-ra kifordítható ajtóféle van, mely könyv-

támaszszá alakítható s elválasztja az olvasót az előtte ülőtől; mint-hogy pedig az utána ülő is kinyitja ezt a rekeszt, mindenki teljesen elkülönítve dolgozik a 62 cm. mély és 1.27 m. széles aszalterületen. Az asztal lapja czinkeztet pléh, bőrrel bevonva. Több helyt az asztal alatt is minden hely deszkázattal van elkülönítve, mint Göttingában s a Bibliothèque Nationaleban, hol e deszkaválaszfalakra pár kisebb fog van alkalmazva a kalap s efféle számára. Ez azonban nehezíti a tisztogatást s ezért kerülendő. Az asztalok bevonandók fekete bőrrel, viaszkos vászonnal vagy posztóval. Némely helyt feketére vannak festve (Bibliothèque Nationale) vagy feketére páczolt tölgyfából készültek (Halle). A helyek megszámozandók s a könyvkérő-lapra ez a szám felírandó.

A rendes helyeken kívül czélszerű, ha minden olvasóteremben van néhány külön hely azok számára, kik szokatlanul nagy alakú vagy egyszerre több művet kívának használni s ezért nagyobb helyre van szükségük. Göttingában e végre oly asztalok vannak, melyeknek lapja föl-támasztható s támlául használható (125. kép). Czélszerűek e végre az újonnan kitalált amerikai asztalok, melyeknek széle kihúzható, vagy egy rugóval felemelhető s ez által az asztal nagyobbítható vagy kisebbíthető. Helyes továbbá az olvasókban a nagyobb könyvek számára könyvtámlákat adni. Ilyeneket pl. Soenecken pléhből készit feketére festve s teljesen megfelelők. Igen alkalmasakat fából is lehet készittetni, ha nagyobbakra van szükség.

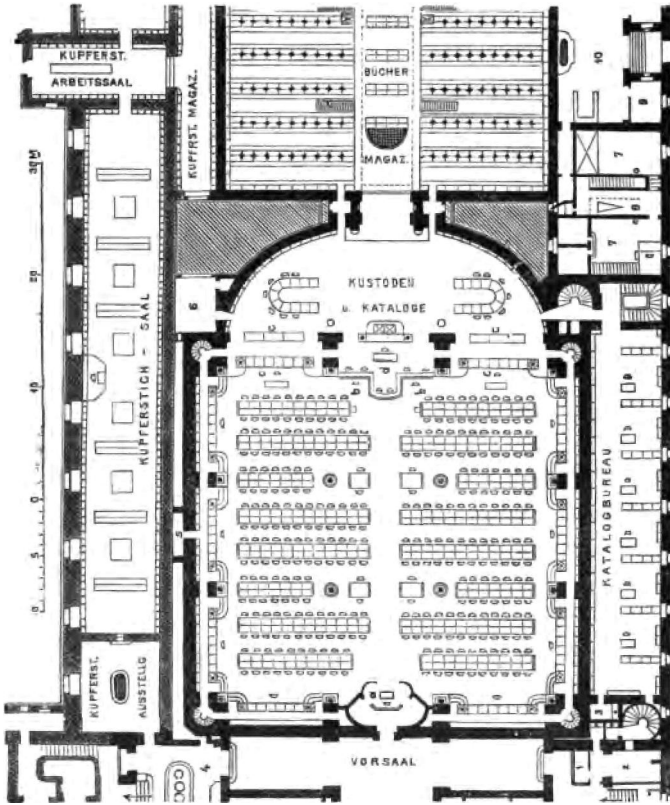

125. kép. Támlánnyal ellátott asztal a göttingai egyet. könyvtárban.

Minden olvasóteremben szükséges, hogy állandón legyenek szolgálak s legalább egy felügyelő. Utóbbinak az egész fölötti áttekintés lévén kötelessége, tehát emeltebb helyre van szüksége. Négyzetűgű teremnél ez legjobb, ha a bejárattal szemben van a terem végében. Körtermeknél vagy többszögűeknél (British Museum, Congressus kvtára Washington) ez a középben van elhelyezve. E helynek korláttal

kell az olvasóktól elkülönítve lennie s ellátva írásra, a könyvek át-
 vevésére alkalmas asztalokkal, támlányokkal, polczokkal.

Minden olvasóteremben szükséges egy kézi könyvtár. Szótárak,
 encyclopaediák, pár nagyobb bibliographiai mű és pár ilyes, u. n.

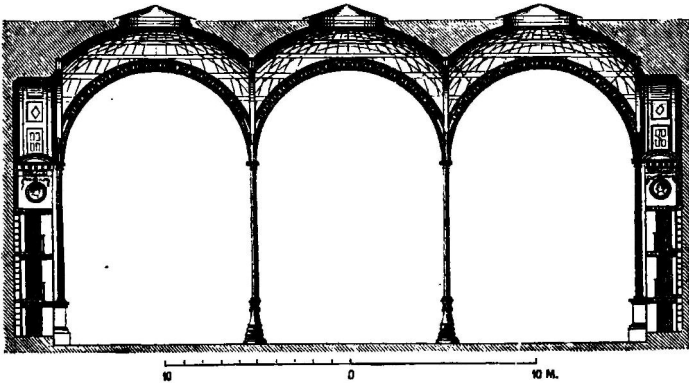
126. kép. A Bibliothèque Nationale könyvtára.

(Alaprajz.)

1. Kapus. 2. Átjáró. 3. Szükségszék. 4. A metszetgyűjtemény előtere. 5. Tűzoltói ügyelet.
6. A könyvtár felügyelője. 7. Rendőrség. 8. Víz puskák. 9. Ruhatár. 10. Bejárat az érem-
 gyűjteményhez. Az olvasóteremben: a. Jelentkező hivatal, b. Könyvkérő hely. c. Czímárak.
 d. Örök.

utánanézésre szükséges könyv, legyen benn a legkisebb olvasóterem-
 ben is, melyeket bárki kérés nélkül használhasson. Nagyobb olvasó-
 termekben ennél több kell. A felül- vagy magas oldalvilágítás által
 szabadon maradt falterületre könyvszekrények teendők, egy-két, egy-
 más felett álló karzattal. Ezekben azok a könyvek helyezendők el,

melyek legszükségesebbek s leggyakrabban használtaknak, hogy a kereső gyorsan kapja meg. Ez a kezelést is rendkívül megkönnyíti. E művekről külön nyomtatott katalógus adandó ki, mely az asztalokon álljon. Ez az olvasótermi könyvtár folyton kiegészítendő vagyis inkább kicserélendő az ott használt művek új kiadásaival, míg a régiek a raktárban helyeztetnek el. Természetesen így az olvasóterem u. n. teremkönyvtárrá alakul át s az ide helyezett könyvek melegség, nedvesség és por miatt általában többet szenvednek, mint a raktárban levők s emellett úgy letakarítani őket, mint

127. kép. A Bibliothèque Nationale olvasóterme.
(Keresztmetszet.)

amazokat, sohasem lehet. De ezekkel a bajokkal az előnyök mellett számolni kell.

A legnagyobb olvasótermek közül kiemeljük a következőket: A *Bibliothèque Nationale* olvasóterme 1300 m² s van benne párhuzamos asztalok mellett 345 ülőhely és 60 állóhely az oldalakon az olvasó támlányoknál. A terem félkörű része a felügelőké s egy lépcsőfokkal magasabban áll, rácszal elkülönítve. Megvilágítja 9 felüvilágító (4 m. átmérőjű mindenik) és három oldalablak s külön felüvilágító van a hivatalnokok által elfoglalt félkörű rész felett. A termet a kilencz felüvilágítónak megfelelő kilencz bolt fedi, ezeket 16 sugár öntöttvas oszlop tartja, melyekből 4 a terem középrészén áll s 12 a falaknál. A helyek számozottak, az asztalok részben billárdposztóval vannak bevonva. Alól a lábtámasz alatt a melegítő csövek futnak végig; a meleget 24 falnyílás adja a felső karzat felett,

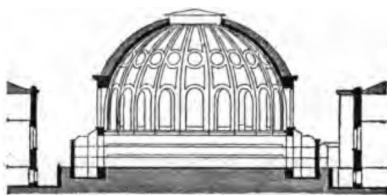
továbbá oldalt elhelyezett pároltató szerkezetek a levegő nedvességéről gondoskodnak. Az oldalfalakon három karzat fut végig könyv-

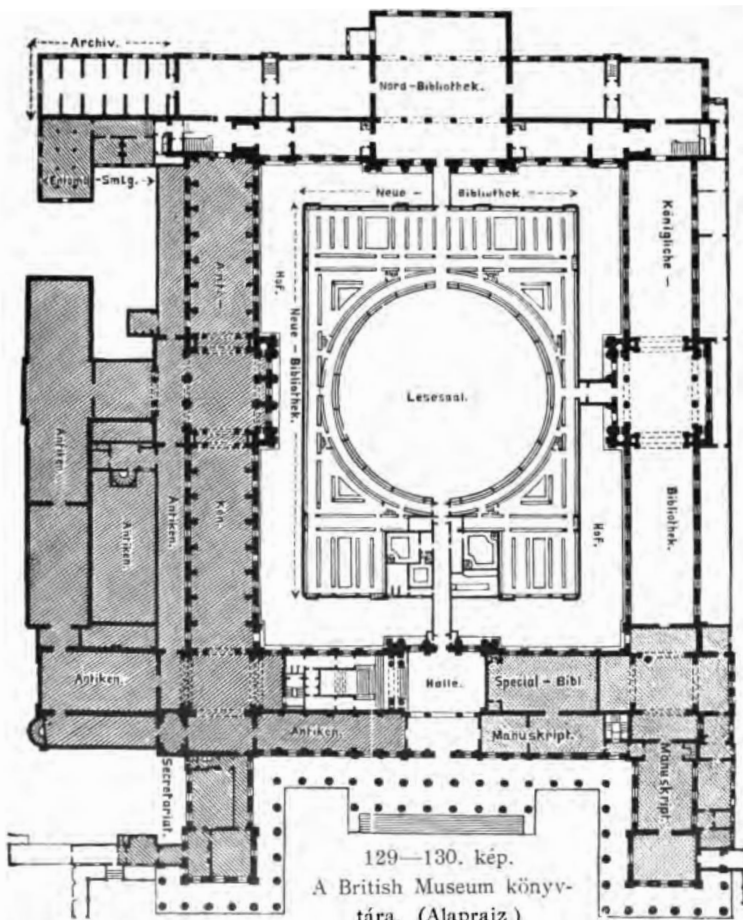
128. kép. A Bibliothèque Nationale olvasóterme.

szekrények mellett. Ezekben a szekrényekben 80.000 könyv helyezhető el s e mellett mindkét oldalon 2—2 oszlop közt 2 m. magas szekrények vannak, melyekben a közönség által használt szótárak

105 bibliographiai művek állanak. A teremben van még négy állvány nagyobb művek számára s pár asztal fentartott helyekkel (126—128. kép). A *British Museunt* olvasóterme 1421 m² területű; megvilágítja 20 oldalablak (8.24 m. magas, 3.65 m. szé-

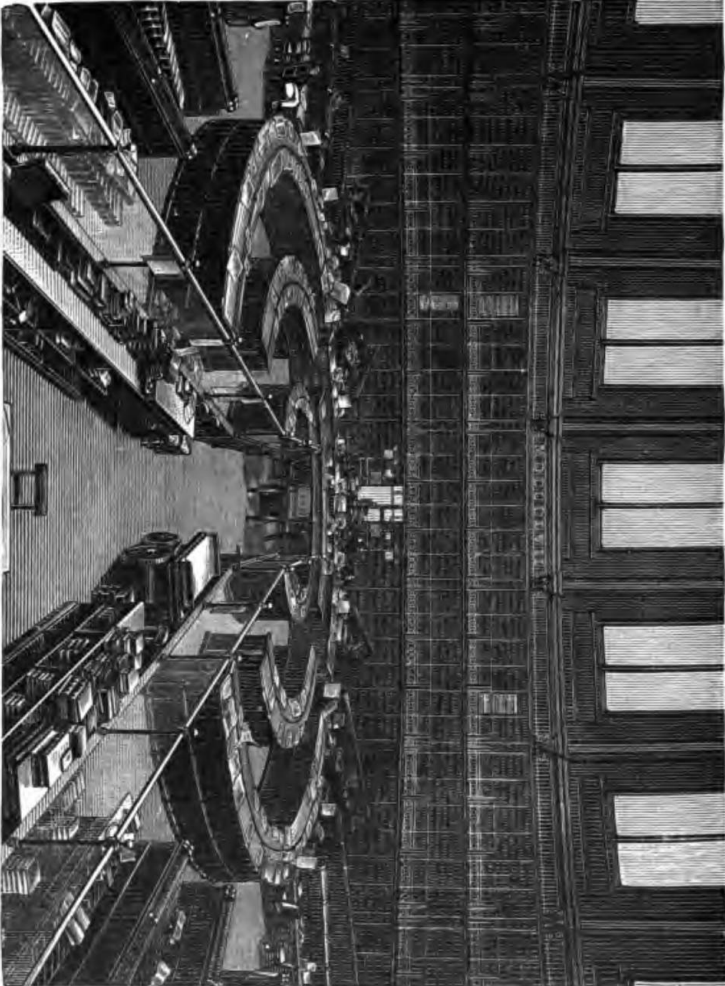
(Az olvasóterem kupolája.)

129—130. kép.
A British Museum könyvtára. (Alaprajz.)

les) s egy felülvilágító. A terem még komor londoni napokon is elég világos. A kupola 32-30 m. magas és átmérője 42.67 m. Csak

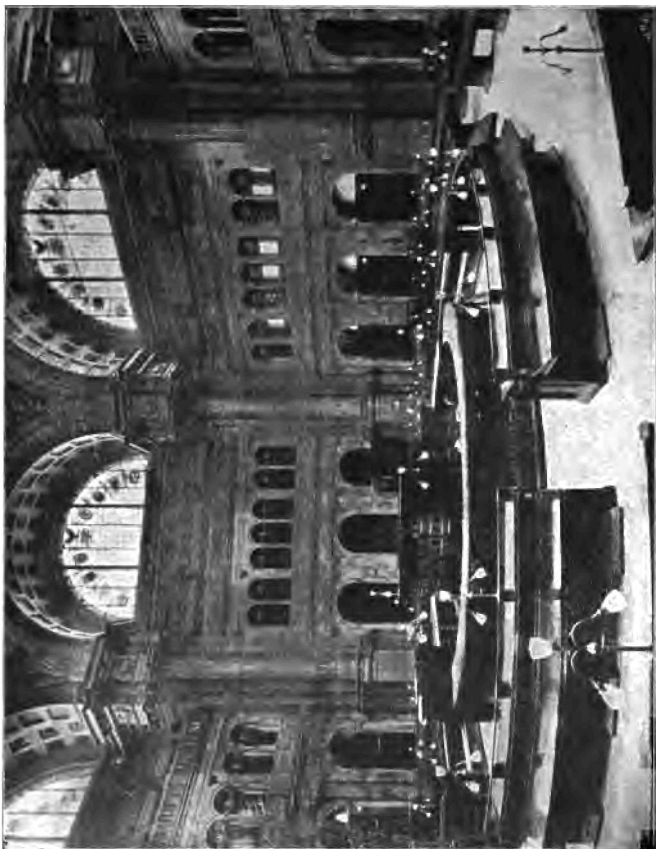
61 cm.-rel kisebb átmérőjű a római Pantheonnál s nagyobb a Szent-Péter-templom (Róma) s a Szent-Pál-templom (London) kupoláinál. Díszítése kék alapon arany. Van benne összesen 364 ülőhely; ebből 304 nagyon kényelmes. A felügyelet a terem közepéről történik

131. kép. A British Museum könyvtárának olvasóterme.

s ez a hely 46 cm.-rel magasabb. A katalógusok, melyek nagy, pergamentlapokból álló könyvek, a felügyeletre elkülönített hely körül két concentrikus szekrényben vannak elhelyezve, melyeken támla van s ezekre fekteti őket a használni akaró. A betűrendes

czímtár kb. 850 fólió kötetből áll, melyekbe a kinyomatott címeket beragasztják. Az ülőhelyek számozottak. A melegítők itt is a sugáralakban elhelyezett asztalok alatt haladnak el s ez asztalok középső részén árasztják ki a meleget. Körül a falaknál a közönség használatára 244 m. magas szekrényekben 20.000 kötet áll.

132. kép. A Congressus könyvtárának olvasóterme Washingtonban.

Ezeken kívül felettük még két karzat fut körül a köralakú terem falai mellett s az ezek melletti szekrényekben 40.000 kötet fér el. A bejárattal szemben van a közlekedés a raktárakkal, melyet a közönségtől rács választ el mindkét oldalán (128—130. kép).

A *Bibliothèque Ste Genevieve* olvasóterme (Paris) 1780 m² területű, az egészet 18 vasoszlop két hajóra osztja s az így nyert

területen 14 asztalnál van 420 hely. A falak melletti 5 m. magas szekrények könyvekkel vannak megrakva s 2.50 m. magasban egy

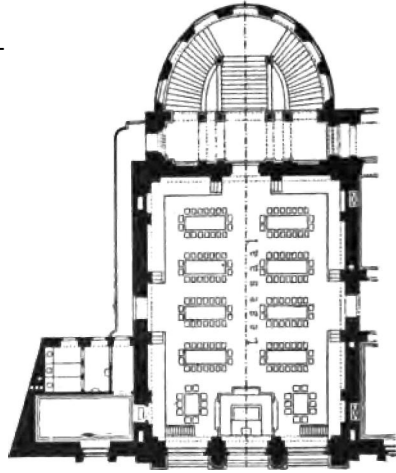

133. kép. Public Library Bostonban. Bates Hall.
(Építették Mc Kim, Mead & White.)

karzat fut végig. Közül a vasoszlopok közt 2.50 m. magas kettős szekrényekben szintén könyvek állanak. Elfér a teremben e szekrényeken 100.000 könyv. A terem nagyon szép s magas oldalvilágítása van.

A *Congressus könyvtárának* olvasóterme Washingtonban 804 m² s magassága 24 m. E mellett vannak oldalfülkék, melyek mélysége 5 m., szélessége 11 m.; ezeket 8 félkörű ablak világítja meg; ezen kívül a terem felső világítással van ellátva s az oldalfalak sárga márványlapokkal vannak fődve, mi a fény eloszlására kedvező. A hivatalnokok helye itt is közbül van; az olvasóasztalok körben állnak e körül és lassan emelkedő lapjuk van. Befér kényelmesen 250 olvasó. A teremből három oldalt lehet a könyvraktárhoz jutni ?

A *bostoni népkönyvtár* (alapítójáról Bates Hall) olvasóterme szintén a legszebbek egyike. Kétoldalú magas oldalvilágítás van benne s egy törpe korlát választja el egy kisebb teremtől, hol a legszükségesebb könyvek és a czímtárak állanak. A terem majdnem teljesen fehér; a fényt a dongaboltozat nagyon hatásosan veri vissza. Mindehhez pompás asztalok, kényelmes székek csatlakoznak s egy nyitott erkély a terem egyik oldalán még hatásosabbá teszi az egészet, melynek különben célja, hogy onnan egész titokban ellenőrizték az olvasókat (133. kép).

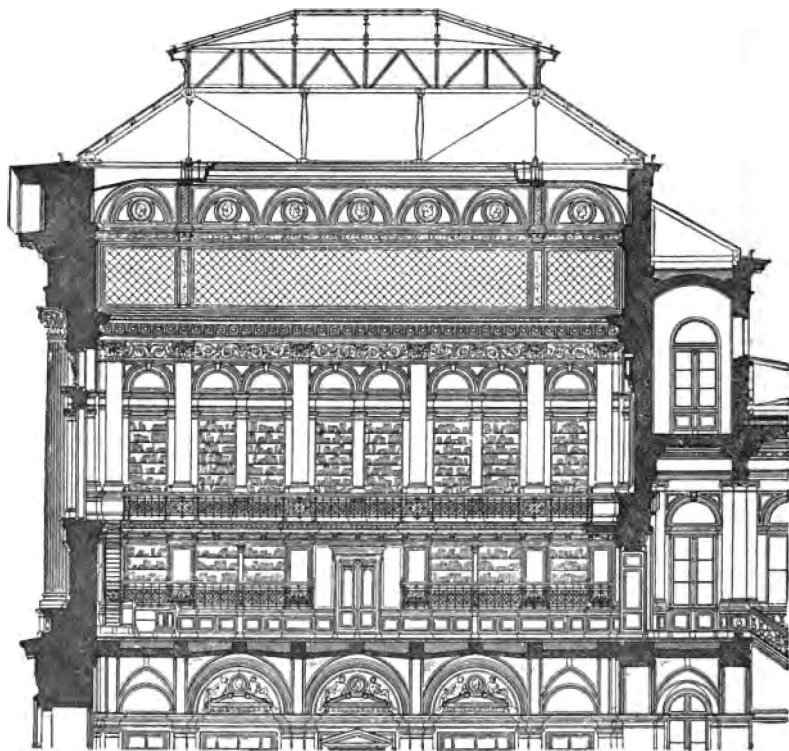
134. kép. A budapesti egyetemi könyvtár olvasóterme.
(Alaprajz. — $\frac{1}{500}$ nagyság.)

Az egyetemi könyvtárak olvasótermei közül a legszebbek a következők:

A *budapesti egyetem könyvtáráé*, mely egyik keskenyebb oldalán három nagy ablakból oldal-, ezenkívül nagyon jó felülvilágítással van ellátva. A falakon három oldalon két karzattal ellátott könyvszekrények vannak, melyekbe 12.000 könyv helyezhető el. Van benne 120 hely. A felülvilágító alatti kisebb falterületeken (lünette) Lotz Károly falfestményei láthatók (a tud. és művészetek allegorikus alakjai s alattok a tudományok kiválóbb képviselői), a bejárat felett a király, I. Ferencz József, olajfestésű képe Vastagh Györgytől. A terem területe: 2227 m.²; 17.4 m. h.,

12*8 m. sz., 151 m. magas. Este megvilágítja 58, az asztalokra és korlátokra erősített gázlámpa (134—136. kép.)

A *bécsi egyetem könyvtárának* olvasótermében kizárólag felülvilágítás van. A terem 46.50 méter hosszú, a falakon kétemeletű karzatokkal, melyekre 50.000 kötet fér. Befér 400 olvasó; de az asztalok csak 95 cm. szélesek.

135. kép. A budapesti egyetemi könyvtár olvasóterme. (Metszet.)

A *lipcsei egyet., könyvtárának* olvasótermében 200 olvasó fér el s félkör alakú részén magas oldal-, a többin felülvilágítása van. A falakon kézi könyvtár van elhelyezve. Az olvasóterembe a pompás oszlopcsarnokos fölépcső vezet s mintaszerű berendezésében a legelsőek egyike. A félkör alakú részét kivéve, 3 m. magas könyvszekrények vannak benne s ezek felett vannak az ablakok (137. kép).

A *strassburgi egyet., és orsz. könyvtár* olvasóterme az épület

közepén áll s teljes négyszög, nagy pompával berendezve, három ablakból magas oldal- s ezenkívül felülvilágítással is ellátva. A könyvtár falain három sor karzat van; ezeken 33.000 kötetű könyvtár.

136. kép. A budapesti egyetemi könyvtár olvasóterme.

Van benne 80 hely és külön asztaloknál még 10 külön hely. Az asztalok középtengelytávola 350 m, szélességük 170 m., közbül az elválasztón kétoldalú könyvpolccsal a kihozatott könyveknek. A kupolája szerfölkött magas.

A *baseli egyet, könyvtár* olvasóterme már kisebb, 18 m. hosszú, 10 m. széles és 8 m. magas. Mindössze 4 asztal mellett 36 olvasóra van benne hely s ezen kívül egy külön asztal. A terem egészen világos színű és nemesen egyszerű. Villamos lámpákkal

137. kép. A lipcsei egyetemi könyvtár olvasóterme.

van világítva, melyek üvege 36 cm.-re áll az asztaltól és 1 — 1 m. távra állanak egymástól.

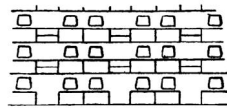
A nagy olvasótermekben, épen a nagy mérvet öltött látogatottság miatt, újabban mind nagyobb gondot kell fordítani a felügyeletre s fájdalom, gyakran ez is sikertelen a gondatlanok vagy könnyelműek, sőt rosszakaratúak ellen. Az emeltebb

helyről a felügyelet ma már nem elég. Nagyobb könyvtárakban örök járnak folyton fel és alá; mert a felügyelő nem láthat mindent s gyakran még a lámpák s ilyesek is gátolják az ügyeletben. Ily felügyeletre szolgál a Bates Halinál említett erkély s a washingtoni congressusi könyvtárban a folytonos körüljárákálás. A florenczi legújabbban tervezett állami könyvtárban csak egyoldalú rövid olvasóasztalokat folyton emelkedő padlón hoztak javaslatba, mindegyiknél csak két helyivel (138. kép); e mellett fönt egy loggia a titkos felügyeletet tenné lehetővé.

Folyóiratok, lapok, kisebb röpiratok és ilyesmik használásához külön olvasóterem kell, mely lehetőleg közel legyen a nagy olvasóteremhez. Ha ezek nagy használatnak vannak kitéve, alig van megőrzésökre más lehetőség, mint az ideiglenes befűzés.

Legjobb az oly berendezés, hol minden, a könyvtárba járó folyóiratnak külön helye van és az érkező új számot azonnal oda teszik, óa többit, míg a kötet teljes lesz, a falhoz helyezett szekrényekben őrzik az esetleges keresők számára. Kisebb berendezésnél a folyóiratok szekrényben állnak tár olvasótermében Flórenczben s onnan veszik elé és teszik vissza.

A folyóiratok szekrénye lehet nyílt vagy tolóajtóval készült, mélysége 50 cm. Ha a folyóiratok benne fekvő helyzetben állnak, akkor egy-egy rekesz 20—25 cm. magas és ekkor némely helyt dülten készítik a rekeszek lapját. A rekeszek szélessége a 8r folyóiratok számára 28, a 4r-nek 37 s a 2r-nek 50 cm.-nél több ne legyen (139. kép). A folyóiratok és lapok használata nálunk a temérdek kávéház miatt kevésbé jelentékeny; de Amerika s Anglia népkönyvtáraiban használatuk rendkívül nagy. Azért ott szokásos a nagyobb lapok számára külön, a merőlegestől csak kevésbé hátrahajló állványokat készíteni, melyek előtt olykor egyszerre 3—4-en is állva olvassák a lapot. A lap egész nagyságában fekszik a támlán nyitva s közepén a hajlásnál aczélpálczával van a támlához erősítve (140. kép). A régi számot rendszeren egy hétig tartják még a rekeszekben készletben s azután elrakják.

138. kép.

Olvasóasztalok tervbe vett elhelyezése az új állami könyvtár olvasótermében Flórenczben.

VII.

Kikölcsönző helyiség. — Előadó terem. — Egyéb helyiségek. — Igazgatási helyiségek. — Czimtár-szoba. — Czimtárak. — Elhelyezésük. — Czimtárak berendezése. — Különböző módszerek. — Irodahelyiségek, padlója. — Esti világítás. — Fűtés. — Szellőztetés. — Gépek elhelyezése.

Az olvasótermeken kívül minden könyvtárban, a hol kikölcsönzés van szokásban, kell lennie egy kikölcsönző helyiségnek, még pedig akkorának, hogy befogadhasson nagyobb számú kikölcsönzőt is. Ebben a könyvet kiadó és bevevő hivatalnok és szolgálak egy korláttal választandók el a kikölcsönzőktől. A közönség számára u. ott legyen egy pár asztal, több szék, írószerek s ez a rész különösen legyen teljesen világos. A hivatalnok számára szintén szükséges a korláton belül egy könyvszekrény, hová a kiadandó és bevett könyveket helyezze; írásra egy asztal; a tértvények megőrzésére egy jó és czélszerű szekrény kihúzható fiókokkal.

139. kép. Folyóirat-szekrény.

Vannak oly kisebb könyvtárak, hol az olvasóterem és a könyvkikölcsönzés egyesítve van s ugyanegy hivatalnok ügyel fel az olvasókra s végzi emezt is.

De ez csakis kicsiny látogatottság mellett lehető. E kikölcsönző helyiség legyen valahol a bejárat-hoz közel, hogy könnyen meg lehessen találni; jó, ha az olvasóteremhez is közel van. Ez az eset a strassburgi könyvtárban, hol a csarnokkal szemben a kikölcsönző helyiségbe lehet jutni s ezen át van a bejárat a nagy olvasóterembe.

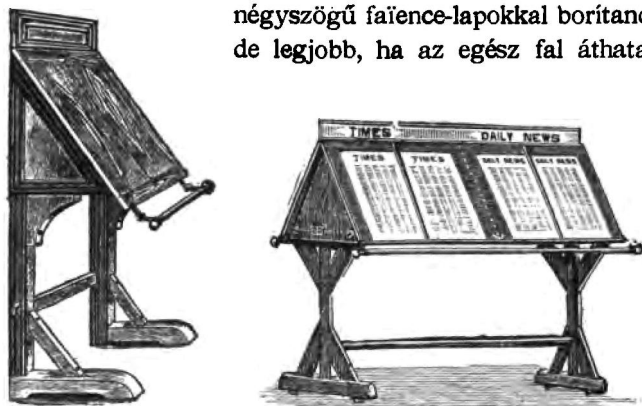
Mindenesetre bárhol is a hivatali dolgozószobáktól külön kell helyezni, különben a kikölcsönzők a hivatalnokokat munkájokban zavarják.

A könyvtár helyiségei közé kell sorolnunk, különösen kisebb városokban, hol termek ritkán vannak, egy-egy előadó-, felolvasó-

termet is. Ez Anglia és Amerika nagyobb népkönyvtáraiban csaknem sohasem hiányzik.

Az olvasótermekhez közel helyezendők el végre a szükség-székek s igen jó, ha ezekkel egyesítve mosdókészülék is van; mert a könyvek használata után a kézmosás többnyire mellözhetetlen. De e mellett különféle vízvezető készülékekre, úgy mosásra, mint mindennemű szemét és piszok eltávolítására az épület könyvraktári és hivatali helyiségeiben is szükség van. Oly épületben, hol naponkint több száz egyén fordul meg, a vizet nem szabad kímélni. Természetesen a szükség-székek szilárdak s legújabb módszer szerint készültek legyenek, nagy, világos, szellőztetővel ellátott ablakkal s a

fal legalább 1·50 m. magasan okvetetlenül négyszögű faience-lapokkal borítandó be; de legjobb, ha az egész fal áthatatlan s

140. kép. Hirlap-állvány.

mosható anyaggal van borítva. A vízvezeték itt legyen önműködő módra berendezve, hogy pl. felállásra vagy az ajtó nyilasára működjék.

A szorosan vett könyvtárigazgatás a következő helyeket teszi szükségessé:

a) Igazgatói szoba, esetleg egy dolgozó- és egy fogadószoba; b) Iroda, hol a könyvtárba bejövő minden könyvet beigtatnak a Járuléki naplóba (Szerzeménykönyv), s egy időre az újdonságokat megtekintésre kiállítják; egyszersmind a hivatalos iratokat is kezelik. Ugyanitt tartják a füzetekben vagy ily részekben megjelenő műveket, a míg egy-egy kötet teljes lesz. c) Ezzel további összeköttetésben kell egy nagy hosszú terem, melyben az

őrök stb. dolgoznak s hol e munkához szükséges segédkönyvtár áll. Ez lehet esetleg egy terem helyett több kisebb szoba; de amaz előnyösebb, nem kellvén a könyveket egyik hivatalnoktól a másikig, egyik szobából másikba hurczolni. Helyes, ha a katalógusok is ebben a teremben állanak; de némely helyt a külön katalógustermet jobban kedvelik, *d)* Kell egy pár helyiség csomagolásra s eszközök tartására, *ej* Némely nagyobb könyvtárban van külön könyvkötő műhely; sőt van kisebb nyomda is a feliratok s ilyesek készítésére; de emez csak a legkritkább esetben. Mindé helyiségeket a végre, hogy a munka zavartalanul folyhasson, a lehetőségig keletnek, vagy még inkább északnak kell helyezni.

E helyek közül legfontosabb az, hol a czímtárak (katalógus) őriztetnek s ennek berendezése egyenesen e czímtárak minőségétől és mennyiségétől függ. Minden könyvtárnak szüksége van a Szerzeménykönyvön vagy Járuléki naplón kívül még legalább három fő czímtárra (katalógus):

a) Betürendes czímtárra, melyben a művek egyes czédulálapokra betürendben vannak könyvészetileg leírva a szerző neve, vagy ennek híján a legfontosabb tárgyszó szerint.

b) Szak-czímtárra, melyben a művek többnyire szintén czédulákra vannak leírva s az egyes tudományszakokon belül, a hány a szak, megannyi betürendes czímtárba szedve.

c) Hely-czímtárra, majdnem kivétel nélkül 2r. könyvekben, melyben a könyvek elhelyezésök sorrendjében vannak beírva.

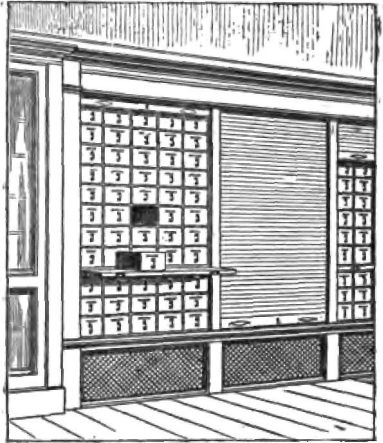
Ezekhez járulnak továbbá u. n. külön-czímtárak pl. a régi magyar könyvtárról, incunabulumokról, metszetekről s egyéb külön gyűjteményekről.

Egyrésztől okvetetlenül szükséges, hogy mindé czímtárak az ezekben dolgozó hivatalnokok keze ügyébe essenek, másrésztől, hogy az olvasótermi szükségletek kielégítésére kéznél álljanak; tehát a hivatali helyiségeket okvetetlenül az olvasóteremmel egy emeleten s ennek közelében kell elhelyezni.

E czímtáraknak a berendezése, mondhatni, a hány könyvtár, annyiféle. Leggyakoribb, bárha távolról sem a legezészerűbb, hogy a czédulák dobozokban állanak vagy vízszintesen, vagy merőleges állásban. Ez esetben a dobozok számára keményfából könyvpolczok kellene s ezek előtt asztal vagy támla, melyeken e dobozokat kényelmesen lehessen használni. E berendezésben az

a hiba, hogy a czédulák kivethetők s így esetleg eltévednek vagy gondatlan kezelők fölforgatják a betűrendes elhelyezést; már pedig .mind a kettő mondhatatlan zavarok okozója. Természetes, hogy a ki tehetné, hogy egy könyvtár czímtározását, mely nagy közhasználat alatt áll, maga kezdje el, ma már jobb módozatot választana; de ez ritka eset és sok száz dobozra menő, gyakran pár 100,000 czédulát újra íratni nem lehet mátol holnapra. Ennélfogva, hol megvan ez a rendszer, meg is szokták tartani.

Ennél jobb módszer a czédula-czímtárak biztosítására az, hogy ma már erős kártyapapírra írják őket s lehetőleg kisebb alakban. Többnyire téglányalakot használnak. Ezeket aztán a kellő felírással ellátott fiókos szekrényekbe helyezik, melyek fiókjai csak félig húzhatók ki s a fiókok felső része pár aczélpálczával úgy van lezárva, hogy a czédulák merőleges állásban mozgathatók, de ki nem vehetők s így megzavarásuk ki van kerülve. Ilyen módszer található pl. legújabbban a német Reichstag könyvtárában Berlinben. A falhoz erősített szekrény t. i. egyenes és 11 fióksor van benne. Az egész szekrény három merőleges rekeszre van osztva, melyek elől vasredőnyökkel zárhatók le. A fiókokon fogantyú s a szükséges felírás s minden szekrényen egy méter magasan egy kihúzható asztallap van. A szekrények magassága kb. 220 m. (141. kép) A másik két címtár (helyes reál-czímtár) szekrényei a terem közepén állnak egymással háttal s a falak mellett üvegszekrények vannak az új szerzemények számára.

141. kép. Czédulaczímtár-szekrény a Reichstags-Bibliothekban Berlinben.

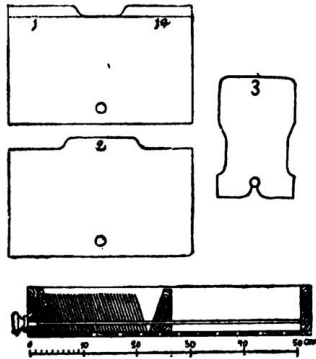
Hasonló a berendezés az új baseli könyvtárban, a hol a fiókok felső részén két aczélhúr van s ezek védik a czédulákat a kivethetés ellen. Egy fiókba 1000 czédula fér s a szekrényekben 500 fiók van; tehát $\frac{1}{2}$ millió czédulát lehet elhelyezni. Hasonló végre a szerkezet a berlini udvari könyvtárban is és sok más helyt, különösen Amerikában többnyire ez a módszer szokásos. E rendszemek

minden előnye mellett hátránya, hogy a czédulán a cím csak felülről nézve, ferdén látható, s ha hosszabb, egész végig csak nehezen, vagy épen nem is olvasható el; de különös előnyét meg az teszi, hogy minden czédulakatalogust bármely pillanatban át lehet alakítani e rendszerűvé, a nélkül, hogy újra kellene íratni, a mit minden más rendszerré átalakításnál tenni kell. Ezen a bajon Dr. Maas Georg Berlinben egy új módszerrel kívánt segíteni, mely minden nagyságú czédula-czímtárhoz talál. Ugyanis ő fiók helyett egy oly deszkát tervezett, mely közepén homyozott s ebbe kis, ki nem vehető-ércztartókat, melyek a czédulát becsípi és úgy tartják, míg elől és hátul erős érczlapok a czédulákat összetartják s egy rugó rajtok ezek lapozását lehetővé teszi. Ebben a nehézség csak az, hogy a bármily vékonyra préselt ércztartócskák nagyon vastagítják a czédula-czímtárt az alsó részen. (*Centralbl. f. Bibliothekswesen.* XVIII. 265., 603. XIX. 66. 1.)

A czédulák biztosítására különböző más módszerek is vannak. Ezek közé tartoznak a különféle csavarokkal ellátott könyvtáblák, melyekben a czédulák könyvalakban őriztetnek s merőlegesen, a táblák sarkainál áthaladó két csavar, melyeknek megfelelő két lyuk van a czédulákon is, védi az egyes lapokat a kivehetés ellen, de nem gátolja meg új lapok bármily számban való beigtatását. Ilyen szerkezet többféle van; pár Olaszországból került s az elsőt Sacconi készítette. Megemlítendő itt az, a mit Hollandiában több helyt és a Bibliothèque Nationaleban stb. lehet látni, hogy a czédulák a könyvtáblával együtt a saroknál kb. 2 cm.-re kis oldalbevágást kapnak és vékony spárgával köttetnek össze. Olcsó és kis könyvtárakban jó módszer. Ez esetekben a czédulák kisebb 8-r. alakúak s a téglányalakú könyvek harántrétben állanak, hátukon a szükséges jelzéssel. E módban a nehézséget csupán a czédulák közbeigtatása, a spárga mindannyiszor való levágása s újrakötése okozza; de olcsóságban és egyszerűségben kívánni való egyéb alig lehet. Az említett bajon többen igyekeztek segíteni, mint Uhlworm, ki a spárga helyett egy érczkapcsot alkalmazott, de nem talált tetszésre; Franke és Molsdorf egy érczárót alkalmaztak helyette, melyet Lipman lényegesen megjavított. Legújabbán dr. Zinsser, a wiesbadeni tartományi könyvtár újrendezése alkalmával, egészen a hollandi módszer mellett maradva, a spárgakötést egy igen elmés zárószervezettel helyettesítette, melyet egyszerűsége és pontossága igen ajánlani lát-

szik. (*Centralbl. f. Bibliotheksw.* XIX. 64. 1. részletesen leírva.) Még csak azt jegyezzük meg, hogy mindé módoknál helyes, ha a czédulák balról jobbra menő sorrendben helyzetnek betűsorba, mert a forgatás egyszerűbb s a czédulán a vezérszó kívül esik; míg a jobbról balra való beosztásnál belül fogna esni. A czédulák nagysága átlag 7X22 cm. e rendszereknél.

Másik mód, mely Franciaországból került s Amerikában többféle módosulásban elterjedt, (142. kép) a Bonnange-féle czédula-szekrény, mely abból áll, hogy kisebb alakú czédulákat helyeznek vályúalakú fiókokba, melyeket alsó végükön egy, a czédulákon áthaladó aczélpálca, más esetben a szekrény két oldalán levő horony véd a kivevés ellen. Ennek egyik változata a fogas aczélpálczával, rugóval és kulcsal működő Staderini-féle. E mód hibája csupán az, hogy csak kis czédulák használhatók s így csak nagyon is rövidített könyvczímeket lehet rajok írni, a mi nem kis baj. Az így használt czédulák felső részén nem ritkán egy kiálló párkány van, melyre a könyv száma s a szak jön s aztán különböző színű czédulákkal különböző megkülönböztetések tehetők. Pl. más-másszínű czédula jelzi, hol Új Szak Vagy Új betű következik.

142. kép.
Amerikai czímtár-berendezés.

Ezeket a jelzőtáblácskákat gyakran pléhből készítik. Néha különböző színű czédulák jelzik azt is, hogy a könyv helyén, kiadva, vagy a könyvkötőnél van.

Egészben véve a czédula-czímtárnál jobb a nagyobb alak s ez van inkább elterjedve. Legajánlatosabb kemény kártyapapírt használni, fiókokban állva elhelyezni s kivehetősöket a leírt szerkezettel védeni; e móddal használtatnak el a czédulák legkevésbé, pedig ezek készítése a könyvtár legnagyobb munkája. Épen ez okból nem javasolható a Halléban gyakorolt mód, hol a hosszúkás alakú, kb. 8 cm. széles és 25 cm. h. czédulák alsó vége bőr- vagy kenderhevederrel van összecsatolva, hogy a széteséstől megvédessenek.

Ha végre a betűrendes és szakcímtárak könyvekbe iratnak be, vagy a kinyomatott címeket nagy foliánsokba ragasztják,

mint ez a British Museumban a gyakorlat, akkor az ily föliánsoknak megfelelő szekrényeket kell készíteni s ezeket támlával kell ellátni, melyekre a kivett köteteket helyben fektetni lehessen, s hogy ezek mentől jobban kimehessenek, be kell a támlákat s a szekrények polczeit bőrrel vonni.

Végre röviden jegyezzük meg, hogy a tűzveszély leginkább az iroda és ilyes helyiségeket fenyegeti. Tehát a fapadlót lehetőleg itt is kerülni kell, vagy legalább is asphaltnba rakatni le. De legjobb asphaltn-, gyps-, vagy terrazzo-padló, a hol kell, linóleummal bevonva, melyek közül a szürke színűnek előny adandó világossága miatt-

A könyvtár esti világítására nézve, a hol a könyvtár esti használata ezt szükségessé teszi, csak a gáz és villany jöhet tekintetbe vagy mind a kettő együtt. Természetesen régibb könyvtárakban a gáz szerepel, a legújabbakban kizárólag a villany és a hol villanyvilágítás használható, a gázt ki kellene okvetetlen küszöbölni, mert hihetetlenül rongja a levegőt és a könyveket. Általában megjegyzendő, hogy magukban a könyvraktárakban egyik világítás sem jó: a gáz, mert melegít s elrontja a könyveket és a villany, mint Wiesner bizonyítgatja, a könyvek papírjának elsárgulását s így chemiai elváltozását okozza. Ezért ívlámpák csak folyosókra s előcsarnokokba valók. Tehát a hol a könyvtermekben a gáz be is van vezetve, nem szokták meggyújtani és általában be sem kellene vezetni; a villanyvezetékeket pedig a szekrényekre erősítik, úgy hogy a lámpák zsinegen függenek felakasztva s végig vezethetők a sorokon a könyv megkapása végett, aztán újra elothatok s visszaakaszthatok. így van pl. Strassburgban és Baselben. Máshelyt s Amerikában különösen, a drótok a szekrények felett vonulnak el, a villanyos körték onnan lógnak le a szekrényre s csak azt a szekrényt világítják meg, melyben keresnek valamit. Ezek elhelyezése természetesen a szekrények beosztásától függ. De mindé világító berendezések mellett könyvtárakban ép úgy, mint a színházakban, éjjel Rübollámpákat vagy égő gyertyákat kellene üveglámpákban alkalmazni a vízcsapok mellett s lépcsőkön, min Halléban, Göttingában stb. Az olvasótermekben ívlámpákat is alkalmaznak, de csak a magasban s ezek nem teszik még feleslegessé az asztalok fölé alkalmazott körtéket. Baselben e körtéket az olvasóasztalok fölé 36 cm.-re helyezték zöldes ernyővel és tejüveggel. Ezt a magasságot találták legkedvezőbbnek.

A fűtésre nézve megjegyzendők a következők. A könyvtárban minden oly helyiséget, a hol emberek tartózkodnak, télen át fűteni kell, még pedig a padlókat 12° s a levegőt 20° Celsiusra kell melegíteni. Természetesen a könyvtermek fűtése is czélszerű; de itt $13\text{--}14^{\circ}$ Celsius elég, ha ott állandón nem dolgoznak s e fűtésre szilárd padlókkal ellátott könyvemeletek különösen alkalmasak. Több helyt azonban a raktárakat épen nem fűtik; (Udv. kvt. Karlsruhe, nagyhercegi kvt. Darmstadt, városi kvt. Augsburg, királyi kvt. Stuttgart, Stockholm, egyet. kvt. Rostock, hercegi kvt. Wolfenbüttel) Strassburgban 10° C.-ra fűtik. A fűtés módszerei közül csak a központi gőzfűtés ajánlható, gondos szellőztető-készülékekkel kapcsolatban. A szellőztetésre nézve az ablakon át történő a por miatt kevésbé ajánlatos; ha épen nincs más mód, akkor szövetből készült ablakbetétek volnának használandók; de legjobb a mai technikai módszerekkel a központi fűtéssel kapcsolatos szellőztetés és friss levegő beszívattyúzása. A központi fűtések közül a meleg levegővel való fűtés azért, mert nagy légmozgást okoz és sok port visz magával a felsőbb rétegekbe, kevésbé ajánlatos, mint a gőz- vagy melegvízfűtés.

A por ellen Amerika több újabb könyvtárában, melyek porral, füsttel nagyon is megterhelt levegőjű városrészekben fekszenek, azt a módot gondolták ki, hogy az egy darabból álló tükörlakokat por-, füst- és légmentesen illesztették be s a levegő be- és kiszívattyúzását mechanikai készülékekkel eszközölték s eszközlik, mely mellett magát a levegőt is a beeresztés alkalmával megtisztítják, megmossák. Így rendezték be pl. ezt a chicagói *Public library-ban*, a hol a souterrainben óránként vascsöveken az épületből $\frac{1}{2}$ millió köbméter levegőt szívattyúznak ki és ugyanannyit be. A beszívattyúzott levegőt egy permetező készüléken át tisztítják meg s hideg időben melegítő-csőveken vezetik át. Minden terembe a mennyezet alatt megy be a friss és alól jön ki a rossz levegő a padló feletti nyilasokon. Azonban 1899-ben kénytelenek voltak a nagy meleg miatt az ablakok egy részét kinyithatókká alakítani. Hasonló eset történt a *Newberry library* nagyszerű épületében ugyanott; ezért utóbb az ablakokat szintén kinyithatókká változtatták; holott ugyanez a berendezés jól működik pl. a *Congressus könyvtárában* (Washington).

Megemlítendő körülmény még az is, hogy több amerikai

Könyvtárban, egész külön vízvezetékét alkalmaztak (Chicagói Newberry és Public library) s ugyancsak a villany- és melegfejlesztésre külön gépek vannak az épület pinczéiben. Mindez nagyszerű ugyan; de hátránya, hogy a hatalmas gépek mozgása reszketteti az épületet, a finomabb részek, mozaikok megrepedeznek s a zaj is feltűnő nagy. E körülmények azt a tanácsot adják, hogy ily nagyszabású berendezés esetén e gépek külön épületben helyezendők el.

VIII.

Néhány könyvtár rövid leírása: British Múzeum, Bibliothèque Nationale, budapesti rostocki, greiffswaldi, hallei, kiéli egyetemi, stuttgarti királyi, a Valliano-könyvtár, a lipcei, strassburgi egyet, és tartományi, a baseli egyetemi könyvtár.

A *British Museum* épült 1823—50-ig s világhírű gyűjteményeinek, melyek 12 osztályt tesznek, egyik része a könyvtár. Az egésznek beosztása a mellékelt rajzokból kivehető (129—131 kép), melyben a könyvtár helyiségei vonalozva vannak. Az udvart a könyvtár és olvasóterem céljaira Panizzi akkori igazgató tervei szerint a múzeum eredeti épületének tervezője, Smirke Róbert tervezte s halála után testvére, Smirke Sdney fejezte be 1857-ben s 1879-ben egy új szárnnyal bővítették kéziratok, lapok sat. számára. Az udvaron emelt épület központja a nagyszerű köralaku olvasóterem, melyről már szoltunk. Maga ez az egész rész 8*2 és 9 m-re áll a múzeum belső körfalaitól. A könyvraktár teljesen körüveszi az olvasótermet s ez volt az első raktárrendszerű könyvtár. Ebben a három közpadló áttört, s a felülvilágítás miatt a könyvszekrények hosszában mindenütt 27 cm. széles világító nyílások vannak; ezeket 27 cm. magas védőkorlátok kerítik, melyek egyszersmind a felső sor könyvei levevésére lépővasakul szolgálnak. Magának a Múzeum épületének homlokzata 140 m. hosszú s 44 jón oszlop díszíti.*

A *Bibliothèque Nationale* (előbbi nevén *Bibl. Impériale*) 1724-től fogva a Hotel Mazarinban van elhelyezve. A kibővítési munkálatokat Visconti kezdte és Labrouste végezte 1854—75-ig, a

* Részletesebben I. Erdélyi Pál. *A British Museum könyvtára. Magyar Könyvszemle.* 1897. Két cikk. — Degener H. A. L. *Die Biblioth. d. Brit. Museum. Zeitschr. f. Bücherfreunde.* VI. 1 Heft. 1902.

ki a nagy olvasótermet s a könyvraktárakat építette a *British Museum* tanulmányozása alapján; de már czélszerűbben. Az olvasóterem itt is némileg központi elhelyezést nyert és már volt róla szó. Épült 1859—1867-ig. A vele együtt épült raktár 900.000 kötetet bír befogadni s egyenesen az olvasóteremmel van összekötve. Ennek csak felső világítása van s a világító nyílások és lépővasak épen olyanok, mint a *British Museum*-ban. Az emeletek száma 5, mindenik 2.3 m. magas; borús napokban az alsó részek nem elég világosak. A fából készült kettős szekrények 80 cm. szélesek és 1.07 m. távra fekvő közfalakkal három részre vannak osztva. A padlók mind áttörtek és öntött vasrostélyokból állanak. A raktár többi része karzatos beosztású. Az olvasóterem máris kicsiny és egy még nagyobb olvasótermet terveznek a teleknek a Rue Vivienne és Rue Colbert által határolt beépítetlen terén. (126—128 kép.)

A budapesti egyetem könyvtára (143. kép) (terv. Skalnitzky és Koch) nem sorolható a modern berendezésű könyvtárakhoz. Sem a hely nem volt számára szerencsésen választva meg, sem terveze és berendezése nem czélszerű. Épült azon a telekreszen, melyet a budapesti Ferenczrendi szerzet az egyetemnek ajándékozott az egyetemmel 1872. máj. 26-án kötött egyesség alapján. A telek területe 2400 □ m. Ez a szerződés megengedte, hogy az új Ferenczrendi épület egyik oldalának ablakai a könyvtár telkére nyíljanak, mi minden tekintetben szerencsétlen gondolat. Épült a könyvtár 1873 máj. -től, 1875 decz. haváig, került 712,925 firtba (1.425,850 kor.), tehát használhatóságához képest nagyon jelentékeny összegbe. Áll egy souterrainból (fűtő, házmeister, egy szolgáló lakásával, a központi fűtés három helyiséggel, több pincze-, raktár- és kettőspéldányok helyiségeivel), földszintből és két emeletből. Földszinten van a szolgáló lakásának egy része, az olvasóterem alatt a nagy oszlopos előcsarnok, a hirlap- és folyóirat-könyvtár két kisebb olvasó helyiséggel, a theologiai két könyvterem s egy őri lakás, mely felett a félemeleten egy második őri lakás van. Az első emeleten van a nagy olvasóterem, mely a második emeletig nyúlik fel a felsővilágítás végett, továbbá az igazgatás és hivatal öt, meglehetősen sötét helyisége, egy előtér, három nagy könyvterem és egy metszetszoba. A fölépcső, mely szép, csak az első emeletig, az olvasóteremhez vezet; a második emeletre, a mi végzetes hiba, csak két melléklépcső vezet s a

könyvtermekben sem volt eredetileg belső lépcső. A második emeleten van az igazgató két részre osztott lakása s két nagy könyvterem, meg egy kisebb terem kéziratok és ncnunabulák számára. Az épület jelentékeny része sötét, a minnek főoka az, hogy csak egyoldalú világítás van benne, holott könnyen lehetett volna kétoldalút alkalmazni. A berendezés karzatos rendszerű; e karzatok s a könyvszekrények a földszinten és I. emeleten vasból, a II. emeleten keményfából készültek, melyekről már volt szó. Az épület 1901-től el van látva tűzjelzővel és villámhárítóval. Világítás mindenütt gáz. A fedélszerkezet fából van s egyik különös hiánya az épületnek, hogy a könyvtermekben vízcsapok nincsenek és hogy a fedélzet esővize a padláson belől van levezetve, mi minden zápornál aggályos, hogy víz ömlik be a padlásra, mi ismételve megtörtént. Az épület alakja szeglet a Ferencziek-tere és Reáltanoda-u. sarkán; de minthogy csak keskeny rész esik a Ferencziek-terére, a homlokzat nem elég szembeöltő, mely különben elég szép olasz renaissanceban van tervezve; de a köralakú ablakok széles ablakfáikkal a világosság beeresztésére kedvezőtlenek.

A rostocki egyetem könyvtára. Ez a központi egyetemi épület egyik elkülönített része, megnyílt 1871-ben s az első raktárrendszerű könyvtár volt Németországban. Az egyetemi épület közép részétől tűzbiztos lépcsőház választja el a könyvtárt az épület jobb felén, mely rész két oldalon van világítva. A földszinten van három boltozott levéltári szoba, ezen van három egész emelet, 6 könyvtári emeletre osztva, melyekben minden második közpadló áttört s ezeket a vasszekrénytartók hordják. A könyvszekrények tengelytávola 4 m. az ablakok miatt; de szükség esetén minden kettő közé még egy szekrény tehető be. A padlás padozatát felül égés és víz esetére Háusler-féle facement (Holz cement) burkolat védi.

A greifswaldi egyetemi könyvtár, Gropius és Schmieden tervei szerint épült 1879—1882-ig; négyszögű épület 23*5 m. széles és 45 m. hosszú. Bejárata a keskeny oldalon, hol egy 3 m. széles folyosó van. A földszinten balra van két levéltári szoba, jobbra szolgálakás s alatta a pinczében a fűtőberendezés. Az I. emeleten van az igazgató szobája, két hivatali, egy könyvkiadó, egy őrszoba s az olvasóterem. Az épület hátulsó része könyvraktár, melyet

* Szilágyi S. *A budap. m. k. egy. kvtár.* Budapest, 1882.

alól és legfelül boltozat véd. A belső rész összesen 5 könyvtár-emeletre van osztva, földszinten 2-re, I. emeleten 3-ra, s az alsó két emeletet a többtől szilárd közpadló, a többit egymás közt áttört

143. kép. A budapesti egyetemi könyvtár.

padló választja el, melyek magassága 2.5 m. A könyvszekrények hossza 8 m, az ablaktengelybe esőké 7.25 m. s tengelytávuk 3.05 m. Került az egész 217.200 M.-ba. Természetesen az árhoz képest külseje egyszerű vörös téglafal, sárga kőpárkánnyal és ablakkörözettel, renaissance-formákkal. (45—46. kép.)

Hallei egyetemi könyvtár. Épült 1876—81-ig 550.000 kötetre Tiedemann tervei szerint; hasonlóan négyszögű épület s áll földszintből és 3 emeletből. Pincze csak a központi fűtés számára van alatta; de a nedvesség ellen 80 cm. magas szabad tér van hagyva az egész épület alatt. A lépcsőházat felső világítás világítja meg, melyen, hogy a könyvraktárakban közlekedni lehessen, jámi lehet. A főlépcsőn kívül az egyik oldalon külön, tűzmentes lépcsőn is meg lehet a raktárakat közelíteni tűz esetén. A beosztás a mellékelt alaprajzokból látható. Az épületet meleg levegővel fűtik, a raktárakat 10°, a dolgozó-helyiségeket 20° C.-ra. A raktáremeletek 2*3 m. magasak; a szekrények oldalai 5 cm.-es deszkából készültek s az Öntött vastartók közé vannak beerősítve. A padlók mind áttörtek, öntött vasrostélyokból állanak, melyek szögletvasakon nyugszanak. (42—44, 65. kép.)

A kiéli egyetemi könyvtár ugyancsak Gropius és Schmieden tervei szerint 1881—1884-ig épült 375.000 kötetre, mely egészben ugyanazt az alap gondolatot mutatja, melyet a greifswaldinál látunk. Az épület beosztása a mellékelt tervekben jól kivehető. Figyelmet érdemlő újítás, hogy a fedél-űr felülvilágítással ellátott pót-raktárnak van átalakítva. (47 — 50. kép.)

A stuttgarti királyi könyvtár 1878—1883-ig épült kandauer tervei szerint s került 2,106.048 márkába. Az épület magas souterrainen áll s minthogy az épület könyvtár és múzeum együtt, ebben a 37 m. magas souterraineben vannak elhelyezve a római feliratos kövek és ilyes emlékek. A 5 m. magas földszinten a württembergi régiségek tára van s a 9.8 m. magas első emelet könyvtári célokra szolgál; még pedig a 98 m. hosszú és 29 m. széles főépületben van a raktár és a T alakú épületnek középső, hátranyúló részében (35 m. hosszú és 32 m. széles), vannak az olvasóterem és a hivatali helyiségek, mely rész földszintjén a könyvtárigazgató lakása van s ugyanez alatt szolgálakás és raktárak. A könyvraktárban a kettős szekrények 75 cm. szélesek, 6 m. hosszúak s 195 m. tengelytávra állanak; a két közpadló áttört vasrostélyokból áll. Az óriás ablakok oldalvilágításán kívül, tekintettel az épület mélységére, 6 m. széles felülvilágítás is van, mely a könyvszekrények közt futó középfolyosó felett egész hosszában nyúlik végig a fedélzeten. A raktáremeletek magassága 227 m. s az első emeleten 4 könyvemelet van, míg a díszes középteremben 2 karzat van

csupán. A főbejárat a hosszú főépület közepén van, mely egy nagy előcsarnokba vezet s innen van két oldalt bejárat a múzeumba. Innen egy középfolysó a hátulsó szép lépcsőhöz viszen, mely az emeleten levő csarnokhoz vezet, honnan átellenben a közönség által használt helyiségekhez és hivatalokhoz vannak a bejáratok. Ez emeleti csarnokkal szemben van az említett díszterem a két karzattal. (31-33 kép.)

A Valliano-könyvtár Athénében. Th. von Hansen tervei és Ziller vezetése alatt 1887—1892-ig épült, mint társépület a Hansen Christ. által ugyanott épített akadémiához s egyike a legszebb és legnemesebb görög stylusú épületeknek. A költségeket (2.000.000 márka) a Valliano testvérek fedezték. A mellékelt képek az egész berendezés hű képét adják. E szerint a két félköralakú lépcsőn a jon stylusu emelvényre s ebből az előcsarnokba jutunk, innen a középben elhelyezett olvasóterembe, mely szintén oszlopokkal van díszítve s oldalfolyosók kötik össze a két oldalt párhuzamosan nyúló könyvraktárakkal. Ez utóbbiak 5 könyvtáremeletet foglalnak magokba, melyek átlag 2.3 m. magasak, mind vasrostélyokból alkotott középpadlókkal. Az igazgatási helyiségek hátul vannak 3 emeleten elhelyezve. Az épület hármás tagozata már külsején látható. Az olvasóterem csak felülről van világítva s a két oldalon elhelyezett márványoszlopok megetté kézikönyvtár van. A szolgálakás s más ily helyiségek a souterrainben vannak. Az egészben elfér 400.000 kötet. Némi hiánya, hogy az igazgatósági helyiségek több emeleten vannak elosztva s a két raktár nincs semmi egyenes összeköttetésben, csak az olvasótermen át. (28—30 kép.)

Lipcsei egyetemi könyvtár. Az épületet 1888—1891-ig építették Rossbach Arvéd tervei szerint. Szabadon áll s feloszlik egy középrészre, melyet minden oldalon három szárny körít s ezekkel két négyszöget alkotó udvart zár be s ugyané középrész hátul félkörben fejeződik be. A főépület homlokzatán földszinten van az előcsarnok, a díszes lépcső, jobbra-balra két kisebb lakás s a két oldalrészben boltozatos kiállítási termek. A lépcső mellett vannak a ruhatárak, nyomda, pakkoló-szobák stb. s az olvasóterem alatt a fűtő és szellőző berendezés. Az I. emeleten vannak a homlokzaton a czímtárterem, dolgozószobák, tanárok olvasóterme, kéziratterem stb. A többi hátsó és félkörű részek csupa 3 m-es szilárd padlóval elválasztott könyvraktárak; ehhez képest az épület többi részén az

emeletek 6 m.-esek s a legfelső emelet csak 3 m. magas. Így van öt könyvemelet s a felső könyvemelet kiterjed az egész épületre. A termek mélysége 1075, mindenütt kétoldalú világítással ellátva és vasajtókkal külön elzárhatók. Az épületben mindenütt cementpadozat van, linóleummal bevonva. A pillérek tengelyeiben álló könyvszekrények fából vannak és 24 m. magasak; tehát lépővasakkal s fogantyúkkal vannak ellátva. Az ablakok tengelyébe eső asztalmagasságú szekrények nagyalakú könyveknek valók. Mindenütt gázvilágítás van. A czímtárszoba és berendezése külön figyelmet érdemel, viszont a nagyszerű lépcsőház is. Czélszerű, hogy bármikor az épület bővíthető. Az épület fényes és pompás minden részében. Az építő alap gondolata volt, hogy az összes könyvtermek el legyenek különítve a közönségtől s ezekben járnak le a nélkül, hogy folyosón, olvasótermen stb. kellene átjárnak. Összes építési költség volt 2,250.000 márka. (34—35, 137 kép.)

A strassburgi csász. egyetemi és orsz. könyvtár. A strassburgi városi és szemináriumi könyvtár 1870. aug. 24—25-ike közti éjjelen a németek ostroma alatt leégett s ugyanott veszett a híres *Hortus deliciarum* codex is 1170-ből, mintegy 500, a legrégebb incunabulummal. E leégett könyvtárak helyett a már a német kormány által kinevezett dr. Barack Károly Ágost igazgató páratlan buzgalommal új könyvtárt alapított, melyhez az egész művelt világból küldtek adományokat s már 1872-ben, az új német egyetem megnyitásakor, 200.000 kötetből állt, melyeket a Rohan-Soubise hercegi kastélyban helyeztek el; de már ekkor önálló épületről gondolkoztak. A végleges tervet Hartel és Heckelmann dolgozták ki 850.000 kötetre. Az építés költségei tettek 1,411.000 márkát, melyből a vasszekrény-szerkezet és egész belső berendezés 285.000 márkába került. Épült 1889—1894-ig. Az épület szabad téren fekszik a császári palotával szemben; alakja négyszög. A homlokzaton a földszinten, a lépcsőház és előcsarnok két oldalán vannak az igazgatási helyiségek; fölöttök a kiállítási termek s a magas pincze-helyiségekben a könyvkötő műhely, szolgálások, pakkoló-szobák, fűtőberendezés. Az igazgató nem lakik bent. A könyvkikölcsönző és olvasótermekbe az előcsarnokból egyenesen lehet bejutni s ezek mellett van a kapus, ruhatár stb. Az előcsarnoknak, két fölépcsőnek, kikölcsönzőteremnek s a melettök levő pár teremnek csak felső világítása van; az olvasónak felső és magas oldalvilágítása is van három

félkörű ablakon át. Az olvasóteremről már volt szó. A könyvraktár-emeleteket vas közpadlók választják el beton-betéttel s 8 könyv-emelet van, 2.20 m. magasak, melyeket felülről is világítanak. Az épületben van öt felhúzógép, kettő a kikölcsonzóteremben. Az olvasótermet meleg levegővel melegítik, a többi részt gőzfűtéssel. A homlokzat olasz renaissance s nagyon díszes épen úgy, mint a raktárt tartalmazó oldalak. A termek közül az emeleti középterem díszes. Az épület számos megtámadás tárgya volt. Legtöbb a panasz, hogy az olvasóterem túlságosan magas, hogy nagyon szellős úgy ez, mint a kikölcsonzóterem, hogy a raktárak nyomottak és alant nem elég világosak.* (51—52; 68. kép.)

Baseli egyetemi könyvtár. Épült 1894—1896-ig La Roche tervei szerint. Az épület sajtóságos telke (t. i. egy nagyobb háromszög alakú telek egyik hegyesszögébe épült) s az a feltétel, hogy a könyvraktár teljesen elkülönítessék a közönség által látogatott helyektől: egészen különös tagolást okozott; t. i. egy szögletépületet, melynek fő előrészében van az előcsarnok, ebből az olvasóterembe jutunk, melytől jobbra van a folyóiratok, balra a czímtárak terme s ugyancsak balra oldalt a könyvkötő-műhely, kikölcsonzószoba és a hivatal, melyekhez jobbra az utcára ülésterem stb. csatlakozik. Az I. emeleten a csarnok felett szép kiállítási terem, mellette egy kisebb; jobbra a paláographia és a térképgyűjtemények külön termei s egy tanterem vannak. Az épület kb. 50 évre így elég. A raktár balra utcavonalban hosszan nyúlik el, mely alatt 1 m. vastag betonréteg van alapul rakva a körfalak s a tetőt hordó alakú † vastartók számára. A kéziratok számára a földszint balszárnyában külön terem van, melynek egy hasonló terem felel meg a pinczében, honnan tűztől mentes lépcső vezet oda fel. Az olvasóteremről már volt szó. Ebben, meg a czímtár- és folyóiratok termében felső világítás is van az oldalvilágításon kívül, épen így az előcsarnokban is. A tető alatti emelet mennyezetét mindenütt erős betonréteg védi a felső tűztől, míg a raktár-emeletek szilárd padlói fából vannak. Az egész épületben melegvíz-fűtés van. Különösen kiemelendő az épület külső tagozatán, hogy a könyvraktári részen minden három könyvszekrény egy nagy és két kisebb ablak által mintegy külön

¹ L. kivált Hausmann S. *Die kais. Univ.- u. Landesbiblioth. in Strassburg.* 1895.

részlet van feltüntetve s ez a szögletépülettel összhangba van hozva. Az épület azért épült barokkban, mert ez a stílus összesik a város legnagyobb virágzása korával.* (38—4L 67. kép.)

* L. a baseli könyvtárról: *Biblioth. zu Basel* és *Ratschlag für die öf. Biblioth.* 1893. E helyen szándékosan mellőztük a gyakran több millió doláron épült, de a mi viszonyainknak semmiképen meg nem felelő amerikai könyvtárat. Az érdeklődőknek más műveken kívül különösen ajánljuk: Fletcher, *Public librarians in America* 1894. — Mayer A. B. leírásait az *Abhandlungcn und Berichte des k. zool. u. anthrop.-ethnogr. Mus. zu Dresden*. IX. és *Beikefl* u. ehhez. Kivált ez utóbbiban néhány kitűnő leírás található a New-York public library-ről, a Columbia University könyvtáráról (New-York), New-York state library-ről (Albany), Buffalo public library-ről, John Crerar library-ről (Chicago), Newberry és Chicago public library-ről s az University of Chicago könyvtáráról.

II. RÉSZ.

A könyvtár kezelése.

I.

Könyvtárak fajai: országos, egyetemi, intézeti és szakkönyvtárak, törvényhatósági és népkönyvtárak; utóbbiak főleg Angliában és Amerikában.

A könyvtárakat azon helyzet szerint szokták megkülönböztetni és felosztani, melyet elfoglalnak. E tekintetben lehetnek:

1. Országosak, a melyenek jóformán csak a XIX. században keletkeztek. Régen nem igen voltak ily könyvtárak; mert vagy világi, vagy egyházi testületekéi, vagy valamelyik uralkodóházéi voltak. Franciaországban pl. csak a forradalom változtatott e helyzeten s tette a közkönyvtárakat államiakká. Más helyt, mint pl. Németországban, ma is az ily országos könyvtárak többnyire vagy tartományi, vagy nagyhercegi, királyi, császári vagy udvari könyvtárak, s legtöbb esetben az uralkodó-család házipénztárából tartatnak fenn. Az országos könyvtár jellegét, minő hazánkban a Nemzeti Múzeumé, különösen az adja meg, hogy közvetlenül a kormány alatt áll s költségvetése önállón szerepel az állami költségvetésben. A többiekkel szemben való kivételes helyzetét többek közt az is mutatja, hogy köteles példányokhoz van joga a legszélesebb értelemben véve, s a hazai irodalom megőrzésében, a tudományos czélon kívül, egész külön szerepe jut.

2. Egyetemi könyvtárak, melyek ép úgy országosak mint az előbbieket, azonban úgy szerepelnek, mint az egyetem egyik intézete; noha ma az általános óhaj Németországban is, hogy minél országosabb jelleget nyerjenek, a mint ez a strassburginál az eset. Ez annál szükségesebb, mert a tudományok összeségét leginkább ezek ölelhetik fel; másrésről az egyetemek egyes karai, sőt tanzékei is az intézetekben és szemináriumokban amúgy is külön könyvtárakat szerveznek maguk számára.

3. Még más könyvtárak azok, melyek rendszeren *nem nyilvános jellegűek*; tehát egyes fakultásokhoz, akadémiákhoz, középiskolákhoz, kórházakhoz, röviden valamely közintézményhez vannak kapcsolva. Ha ezeket nyilvános szakintézmények (földtani, iparművészeti, állattani, műtörténelmi, szépművészeti, gazdasági, kereskedelmi, közlekedési muzeumok stb.) mellett szervezik, kiválóan *szakkönyvtárakká* válnak s azért nagyjelentőségűek, mert a leggazdagabb országos könyvtár sem fogja felölelni bírní ma már az emberi ismeretek összeségét; úgy mint ezek, főleg részleteiben nem; valahányszor tehát valamely szakrészlet tanulmányozása szükséges, még a legnagyobb könyvtár is kiegészítésre szorul. E szakkönyvtárak az újabb időkben rendkívül megsaporodtak nálunk is, mint mindenütt, s szaporodásuk és növekedésük beláthatatlan.

4. *Törvényhatósági könyvtárak*, a hová a városi könyvtárak is tartoznak, melyek eredete rendszerint az, hogy egy-egy polgár saját gyűjteményét városának vagy megyéjének adományozza. Ezek a legújabb időkig nemcsak nálunk, másutt is, olykor nagyon becses gyűjteményekkel, meglehetősen elhanyagolt állapotban voltak; mert az egyes törvényhatóságoknak nincs eléggé módjában, hogy ezekről is tudjanak gondoskodni. Újabban nálunk az állam mind nagyobb gondot fordít rájuk s új korszak nyílt meg a vidéki könyvtárakra és muzeumokra, mióta 1897 december 10-én ő Felsége megerősítette az Országos Felügyelőséget s megalapult ugyané célra a Muzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, melyekkel kapcsolatban és egyetértően működik az Országos Múzeumi és Könyvtárbizottság.* Azóta az állam ezeknek évi működése elősegítésére évi állandó általányn s így pl. 1902-re 211,500 koronát bocsátott e bizottságok rendelkezésére. Itt azonban a tennivaló igen sok még, míg pl. oda jutunk, a mely fokon Anglia vagy Amerika ma van, a hol jóformán egyetlen város sincs, a melyben nyilvános városi könyvtár ne volna; sőt mondhatni, ott a nép minden műveltségi fokának megfelelő könyvtárakat alapítottak, melyek hatalmas elősegítői a közhaladásnak. Itt különösen magánosok azok, kik a köznek segítségére jönnek s megkönnyítik az állam munkáját az által, hogy épületet emelnek nagyszerű, nyilvános olvasóteremmel, vagy alapítványt tesznek le a könyvtár gyarapítására és fentartására.

* 79458/1897. sz. a. *Magyar Könyvszemle*, 1898. 82. 1.

5. Ez utóbbi könyvtárak nagy részben már a *népkönyvtárak* közé tartoznak. A népkönyvtári intézmények számra és kiterjedésre Angliában és Amerikában jóval meghaladták Európa más államainak országos, egyetemi s egyéb mindenfajta nyilvános könyvtárait együttvéve. Ezek ott nem hiányoznak egyetlen nagyobbacska városban vagy egyetlen nagy város népes munkásnegyedében sem. Némelyek közülük (public v. free public libraries a nevük) elérik, sőt meghaladják a mi legnagyobb európai könyvtárainkat is. Gyakran muzeumokkal vannak kapcsolatban, van bennök előadó-, sokszor hangverseny-terem s céljuk a nép, illetve a lakosság képzése a legszabadabb s legkiterjedtebb alapon. Ezért jellegük nem tudományos; inkább mulattató és ismeretterjesztő; egyszersmind a legszélesebb önkormányzati alapon kormányozzák és vezetik őket. Amerika legrégebb könyvtára Cambridgeben a Harward college-é 1638-ból, mely ma is fönáll még. Az önálló népkönyvtárak eredete Franklinra vihető vissza, ki Filadelfiában 1732-ben alapította az első, a ma már két diszes épülettel rendelkező népkönyvtárt. E kezdemény hatására 1876-ig ezek száma Észak-Amerikában 3682-re emelkedett,* körülbelül 121/2 millió kötetel, s 1891-ig 3803-ra, több mint 31 millió kötetel és ugyanott összesen 8 állam van, melyekben a nyilvános könyvtárak együttes kötetszáma nagyobb 1 milliónál, közülök Massachusetts könyvtáraiban 8 ½ millió, New-York államiban 5.260,000, Pennsylvaniáéiban 3 millió kötet volt 1891-ben.** Az első városi könyvtár alapítására az első kivételes határozatot Boston hozta 1847-ben s ma már e könyvtárra, melynek kötetszáma 747,000 kötet, évenként kb. 1.700,000 koronát fordítanak, hivatalnokainak száma több 250-nél, és' 1898/99-ben 65,000 olvasó több mint 1.200,000 kötetet vett ki. Magában az egész Massachusetts államban 349 város és község közül 342-ben van külön épületben népkönyvtár, s így egyedül könyvtár-épület több van benne, mint pl. egész Németországban minden fajta könyvtár együttvéve. Azóta Boston példája egész Amerikában irányadó lett. Az amerikai közkönyvtárak alapjellege, a mit bölcsen az angolok is követték, hogy mindenütt előbb egy nagy központi könyvtárt alapítsanak

* *Public libraries in the United States of America.* Bureau of education. 1876.

** Schultze Ernst, *Freie öffentl. Bibliotheken.* 42. 1.

s aztán ez létesít a különböző városrészekben fiókkönyvtárakat és nem megfordítva. Ennek helyessége legyen itt csak röviden említve, nem lehetvén czélunk róla itt bőven szólni. Ez a központi könyvtár mindig valóban valahol a »központon« van, igen gyakran szabad téren. Igyekeznek külsőleg és a belső berendezésben kerülni mindazt, a mi szegényes. E könyvtárak állandóan nyitva vannak kora reggeltől esti 10—11 óráig, s így minden tisztogatás bennük éjjel történik. A népkönyvtárak állandó alkatrészei: fűtött előcsarnok, kikölcsonzóterem a könyvraktárral s czímtárakkal; külön olvasóterem könyvek, hírlapok és folyóiratok számára; a könyvtárnok szobája; mellék-helyiségek; gyakran külön olvasóhelyiségek 16 éven aluli gyermekek és nők számára is. Utóbbiaknak legtöbb helyt most még csak a nagy olvasóteremben van külön asztala. E népkönyvtárak nem ritkán ú. n. villa-alakban vannak építve. Már említettük, hogy igen sokat közülök egy-egy gazdag polgár emelt. így pl. Carnegie Andrew emeltette az edinburgit, ki hasonló czélokra Angliában és Amerikában több mint két millió fontot (48 millió koronát) áldozott. Könyvtárai közül az edinburgi népkönyvtár (épült 1887.) márványoszlopokkal van díszítve, a falakat faience- és mahagonifa-burkolat borítja. Ilyenek az amerikaiak is, igen sokszor még szebbek. Emeljük ki továbbá a Peabody-könyvtárt Baltimoreban, a Howard-könyvtárt New-Orleansban, a Carnegie-könyvtárt Pittsburg-Alleghanyban, mely előadó-teremmel, szépművészeti múzeummal és zenei s színházi előadásokra hangverseny-teremmel van összekötve; a bostoni népkönyvtárt Bates-Hallnak nevezett olvasótermével (arról, a ki építette), az Astor- (alapult 1849-ben, megnyílt 1854-ben) és Lenox-könyvtárt (alapult 1870-ben, megnyílt 1878-ban) New-Yorkban. Mint már említettük, e két utóbbiból s a Tilden-alapítványból (körülbelül 10 millió korona és 20,000 kötet könyv) egyesítve létesült a *New-Yorki nyilvános könyvtár* (New-York public library), melynek számára az V. Avenue-n szabad térre építettek köz- és nyilvános könyvtárépületet. Ennél az épületnél az volt az alapelv, hogy a világ legjobb könyvtárát építsék. Összegyűjtötték rá minden adatot s 91, könyvtár-építészetben jártas építészt hívtak fel pályázatra. Ezek közül pályázott 85 s közülök hatnak terve jutalmat nyert. Ezek közt új pályázat alapján Carrére és Hastings terve szerint elkezdték az építést 1897-ben. Az épület olasz renaissance-stílusú, két udvart bezáró két négyszögből áll s díszes téren van elhelyezve, melyet

szökőkutak, szobrok stb. ékitnek. Ebben — mint már említettük — mint épületben, a legfontosabb újítás az, hogy az olvasótermek a második emeleten vannak. Az építés költségeit 10 millió koronára számították.

Angliában az 1850-diki Ewart-törvény hozta létre a városi és népkönyvtárakat, mely megengedte, hogy minden, legalább 5000 lakójú város, e célra minden font adó után kb. 2% pótdót (!/2 penny) szedhessen. Manchesterben nyílt meg az első könyvtár e törvény alapján s azóta a törvény többször módosult, végleg eddig 1893-ban.* Jó hatását mutatja az, hogy máig több mint 160 városban vannak ily könyvtárak s mintegy 5 millió korona adó foly be e célra évenként. Magában Londonban ma már 26 népkönyvtár van összesen 1/2 millió kötetel; az évi látogatottság összege 11 millióra megy, a kikölcsönzések száma 4 millióra. E könyvtárak egyike a híres *People's Palace* is, a British Museum könyvtárára emlékeztető nyolczszögletű olvasótermével. E számban a londoni tudományos közkönyvtárak látogatottsága befoglalva nincsen. A többi városok népkönyvtárai közül híresebbek a Birmingham városéi, pompás központi épülettel, (1861. ápr. 3-tól alapít ott 11 népkönyvtár együtt 242,218 kötetel) Leadsé, Manchesteré, Liverpoolé több, vagy közel 200,000 kötetel s 1 —1 milliónyi évi forgalommal. Természetes, hogy ily bámulatos siker Angliában is csak nagy adományokkal volt elérhető s valóban 1854-től 1896-ig több mint 40 millió koronára megy az e célra egyesektől adományozott összeg. Berendezésben és kezelésben e könyvtárak majdnem ugyanolyanok, mint az amerikaiak. Legelői van bennük, az előcsarnokból nyílván, a hirlapterem, melyben dült támlányokra van erősítve 30—40 napilap, melyek mellett csak állva lehet olvasni. E mellett van a folyóiratok terme, majd a kézikönyvtár, továbbá a kikölcsönző hely, aztán tudományos könyvtár, több helyt külön ifjúsági könyvtár stb.

Noha Európa más országai is megpróbálták az amerikai és angol példa követését, még messze állanak tőlük. Németországban a berlini népkönyvtárak adtak az ügynek nagyobb lendületet, a hol különben nem a központosítás *élvét* követték. Jelenlenleg ott

* *Centralblatt. Bibliothekstvesen.* X. 1893. 105-117. 1. — *Comenius-blatter f. Volkserzickung.* 1899. 35. 1.

27 népkönyvtár van kb. 105,000 kötetel összesen. Ezenkívül Frankfurtban (Majna mellett) vannak hasonló jó könyvtárak. Szászország 1875-ben törvényhozásilag gondoskodott róluk s több más kisebb állam is megelőzte Poroszországot. Hasonló mozgalom több-kevesebb sikerrel megindult mindenütt. Franciaországban jelenleg mintegy 40,000 iskolai és népkönyvtár van; nehéz ugyan megállapítani, hogy mily sikerrel működnek; de különösen 1870 óta a haladás ez irányban is nagy. Schweizban 760 nép- és 823 ifjúsági könyvtár van s mindenesetre hátrább áll, mint vámi lehetne. Magyarországon a népkönyvtárak terén a mozgalom még egészen új! Általában is a könyvtári intézmény újabban kezd emelkedni az évi állami segélyek következtében. Népkönyvtárak alapításában különösen az egyes közművelődési egyletek kezdtek buzgólkodni, s nem csekély sikerrel; aztán a földmivelési minisztérium s végre a Muzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, mely 1901-ben az első népkönyvtári szervezeti szabályzatot dolgoztatta ki, melyre György Aladár vállalkozott s munkáját a nagy bizottság is. elfogadta. A tervezet címe: *Magyar népkönyvtárak** Mindezeknek annál nagyobb sikere remélhető, mert a magyar köznép általában szívesen és gyönyörrel olvas s most már a tanácsnak jelentékeny összeg áll e célra rendelkezésére. Az 1901-dik évi javadalom felosztásáról a *Magyar Könyvszemle* 1901. 418. lapján az olvasható, hogy összesen 35,400 koronát adott a tanács, főképen népkönyvtári célokra.

Hazánkban a népkönyvtárak intézménye legjobban van elterjedve a szász nép közt Erdélyben, a hol alig van olvasni nem tudó szász s hol majdnem minden népiskolai könyvtár egyszersmind népkönyvtár. E tekintetben e kis nép Erdélyben előbb áll, mint Németország bármely állama. Ezt Schultze maga beismeri.**

* Azóta megjelent *Utasítás a népkönyvtárak szervezésére* ez. a. Budapest. 1902. Kiadta a Múz. és Könyvtárak Orsz. Tanácsa, 67. 1. (Benne az ajánlható művek jegyzéke.) L. még u. annak *Jelentése* 1901—2.

** E kérdésről magáról egész könyv volna írható; de itt csak általában szólhatni róla. Irodalom a népkönyvtárakról: Norrenberg: *Stadt- u. Volksbibliotheken in Nord-Amerika*. 1894. (a *Bildungsvereinban*). — U. ö: *Die Volksbibliotheken, ihre Aufgabe u. ihre Reform*. Kiél. 1896. — U. ö: *Die Bücher- u. Lesehalle*. Köln. 1896. — Reyer: *Handb. des Volksbüdnngswesens*. Stuttgart. 1896. — U. ö: *Entwicklung u. Organisation der Volksbibliotheken*. Leipzig. 1893. — Aschrott: *Volksbibliothek ti. Volkslesehalle*. Berlin. 1896. — Tews: *Volksbiblio-*

A magán- vagy általában oly könyvtárak, melyek a közhasználattól el vannak zárva, nem lehetnek e könyvben tárgyalva. Az előbbiekhöz még csak azt teszszük, hogy mindé könyvtárak a kezelésre és gyarapításra nézve teljesen más szempontok alá esnek. Mi e könyvben kiválóan az első és második pont alatt elősorolt könyvtárak kezelésével fogunk foglalkozni.

II.

Könyvtáralapítás és könyvtárfejlesztés. — A könyvtáralapítás szempontjai s az eljárás. — A könyvtárgyarapítás szempontjai. — Ruskin a könyvekről. — A könyvek fontossága könyvtári szempontból. — Ritka könyvek s ezek ismertető jelei.

A könyvtára nézve különbséget teszünk arra nézve, hogy valakinek főadata megalapítani, vagy a már készen kapott könyvtárt tovább fejleszteni. Szóljunk röviden először a könyvtáralapításról. Ennél a következő szempontok veendőik figyelembe:

a) Az a kör, melyben a könyvtár mozogni fog. E szerint egy szak- vagy egy kisebb körben mozgó könyvtárnál egészen más szempontokat kell figyelembe venni, mint pl. egy országos vagy hasonló természetű egyetemi könyvtárnál.

b) Ehhez képest a kellő kiválogatás megtehetése végett első sorban össze kell gyűjteni szakkönyvtárnál főleg a szakra, egyetemes könyvtárnál az egész egyetemes irodalomra kiterjedkedő bibliográfiai műveket, lexikonokat, életrajzi szótári műveket; természetesen itt is oly arányokban kell kiterjedkedni, a milyen a könyvtár. E tekintetben vannak első-, másod- vagy harmadrendű

thehen. (Padag. Magazin. 1894. 40-dik füzet.) — Jeep E. dr.: Centrale Volksbibliothek. Charlottenburg. 1896. — Die erste öffentl. Lesehalle der Stadt Berlin. 1896. — Die zweite öff. Lesehalle der Stadt Berlin. U. o. 1898. — Greenwood: Public libraries. 1894. — Fletcher Will. J.: Public libraries in America. London. 1894. — Centralblatt f. Bibliothekswesen 1900 óta melléklapja: Blätter für Volksbibliotheken u. Lesehallen. Lipcse. (Harrasowitz.) — Schultze Ernst dr.: Freie öffentliche Bibliotheken. Volksbibliotheken u. Lesehallen. Stettin. 1900. — Ninth report of the free public library commission of Massachusetts. 1899. Boston. (The free public libraries. By Henry Stedman Nourse.) — Trommsdorff P. Die Birmingham free libraries, 1900. (XXIV. Beiheft z. Centr. f. Bibliothekswesen.) és még sok más. A népkönyvtárak legjobbban Massachusettsben vannak kifejlödvé.

szükségletek; mert ma már csodálatos a gazdagság, s a bibliográfiai művek nagy összeget nyelnek el évenként. Említsük meg csupán a legnevezetesebbeket: Petzholdt: *Bibliotheca Ubliographica*. 1866. — U. ö. *Neuer Anzeiger für Bibliogr. u. Bibliothekswissensch.* 1856—1886. (31 köt.) — Vallée Léon: *Bibliographie des bibliographes*. 1883. — Stein M. H.: *Manuel de bibliographie générale*. 1897.* — Slater J. H.: *The library manual: a guide to the formation of a library*. 1892. — Brunet: *Manuel du libraire et de l'amateur de livres*. I—VI. 5. édition és Suppl. I—II. 1860—80. — Graesse J. G. Th.: *Trésor de livres rares et précieux*. I—VII. 1859—69. — Maltzahn Vendelin von: *Deutscher Bücherschatz*. 1875. — Heyse C. W. *Bücherschatz*. 1854. A Conversations-Lexiconok közül legfőbbek a Mayer- és Brockhaus-félék németben, francziában Larousse: *Grand dictionnaire*. I—XV. vagy ugyanennek kis kiadása, továbbá a *La grandé Encyclopaedie*, mely még mind foly, végre az Ersch és Gruber: *Allgemeine Encyclopaedie der Wissenschaftenu. Künste* (ma is foly 1818 óta). Angolországra nézve legjobb az *Encyclopaedia Britannica*, magyarban a *Pallas-Lexikon*; s általában ma minden nagyobb nemzetnek van Conversations-lexicon, legújabbban román nyelven is jelenik meg egy. E mellett Németországban jelenik meg három bibliográfiai nagy mű: Kaiser: *Vollständ. Bücher-Lexicon*, mely 1750-től máig minden német könyvet felölel. — Heinsius: *Alig. Bücher-Lexicon*, mely 1700-on kezd. — Hinrichs: *Katalog*, mely félévenként jelen meg 1797 óta s ma már öt évenként összefoglaló kötetei is vannak. (I—IX.) Ma mindháromnak külön szak- és tárgykatalogusa is van. Ezek mellett a heti, havi, negyedévi stb. címűtárak egész sora van, melyek címeit igen könnyű megtudni.

Angliára nézve legfontosabbak: *The London Catalogue of books, ihat have been printed in Great Britain since 1700*. — Low: *The English Catalogue* 1835—1893., s ugyanennek évi betűrendes kiadványa: *English Catalogue of books*; Francia-

* Langlois Gh. V. és Stein H.: *Manuels de Bibliographie historique*. I—III. 1891 — 1902. (I. Les archives de l'histoire de France. II. Manuel de bibliographie générale. III. Les sources de l'histoire de France.) A II. kötet szakok szerinti felsorolja az összes 1896-ig bárhol megjelent bibliográfiai műveket. E nemből a legteljesebb és nélkülözhetetlen. E mellett minden nagyobb nemzet irodalmában is található összefoglaló mű az illető nemzet bibliográfiai munkáiról.

országra nézve: Quérard: *La Francé littéraire*. I—X., és Suppl. I—II. 1854—64. — Quérard és Bourquelot: *La littérature française contemporaine* (az előbbi folytatása). I—VI. — Az újabb időkre nézve nélkülözhetetlen Lorenz: *Catalogue général de la librairie française*, 1840-tól máig. Az évekre legfontosabb a *Bibliographie française* heti folyóirat, évenként ellátva betűrendes és szakcímtárral.* Magyarországra nézve legfontosabbak: — Sándor István: *Magyar könyvesház*. 1803. — Szabó Károly: *Régi magyar könyvtár*. I—III. 1—2. (III. 1—2. k. Szabó K. és Hellebrant.) — Petrik G.: *Kalauz az újabb magyar irodalomban*. — Petrik G.: *Magyarország bibliográfiája*. 1712—1860. I—III., és Pótk. — U. ő: *Magyar könyvészet*. 1860—75. — Kiszlingstein S.: *Magyar könyvészet*. II. 1876—1885. — *Magyar könyvészet*. 1876—1889. — *Magyar könyvkereskedők évkönyve*, 1890-től. — Kertbeny K. M.: *A magyar nemzeti és nemzetközi irodalom könyvésze*. (I. Magyarországra vonatkozó régi német nyomtatványok.) 1880. — U. ő: *A magyar irodalom a világ-irodalomban*. 1876. — Kertbeny és Petrik: *Ungarns Deutsche Bibliographie*. 1801—1860. I—II. 1888. — Heckenast G.: *Bibliographiai értesítő*. 1840—1842. — *Honi literatúrai hirdető*. 1840—1842. Kiadja Eggenberger. — Demjén József: *Az 1849—57. évi magyar könyvészet*. — *Magyar Könyvszemle*, 1876-tól. (Új foly. 1892/3-tól.) — *Catalogus bibliothecae hung. Francisci com. Széchenyi*. 1799—1815. — Pray Georg.: *Index rariorum librorum bibliothecae univ. reg. Budensis*. 1780—81. — *Magyar Minerva*, 1900. s. köv. évekről, melyek felsorolják az egyes könyvtárak összes nyomtatott címtárait is, melyeket itt szintén mellőzünk.

Az írók életrajzairól szóló művek közül legfontosabbak: Jöcher: *Alig. Gelehrtenlexicon*. I—IV. 1750—51. és Suppl., melyet Adelung s. utóbb Rotermund készítettek, I—VII. — Michaud: *Biographie universelle*. I—XLV. 1842—65. — Hoefer: *Nouvelle biographie générale*. I—XLVI. 1857—66. — *Allgemeine Deutsche Biographie*, 1875-től máig. I—XLV. kötet. Pótkötetei most is

* A többi, nagy részletességre nem terjeszkedhetvén s az érdeklődőt a nagyon bő, bár korántsem teljes Gräsel: *Mcmuel de Bibliothéconomie* (Paris, 1897.) 451—462. lapjára és ugyanennek új német kiadásában: *Handbuch der Bibliothekslehre* 493 — 508. 1.; de főleg Stein id. művére utalván, itt mellőzzük. Az egyes helyeken úgysis lesz még szó róluk.

folynak. — Wurzbach: *Biographisches Lexicon*. I—LX. köt. 1856—91. — *Dictionary of national biography*. 1885-től. — Sparks. *Library of American biography*. I—XXV. — Szinyeyi J.: *Magyar írók élete és munkái*. Ezek mellett az egyes szaktudományok művelőiről is külön életrajzi művek vannak, melyeket itt mellőznünk kell.* — Végre az egyes szakokra nézve nagyon használható címértart lehet összeállítani antiquar-címértárakból is, ha őket szakok szerint rendezzük s bekötöttjük az egyes tudomány-szakok szerint.

c) A kellő tájékozódás után körül kell tekinteni, hol lehetne egyszerre egy nagyobb szakkönyvtárt venni; mert egyszerre nagyobb összegért gyakran két-három oly értékű könyvtárt vehetni, mintha a könyveket egyenként vásároljuk össze. Könyvtáralapítás esetében magánosok gyakran ingyen is odaadják könyveiket. Igen jó a könyvadományozásra való felhívás is; de természetesen mindig csak a könyvtár keretében; mert szükségtelenül könyveket összehalmozni s minden lehető megőrizni csak országos vagy az ezzel egyenrangú egyetemi könyvtár feladata lehet.

d) Az így már megalapított könyvtár kiegészítésénél állandó figyelemmel kísérjük az antiquar-katalogusokat; mert ha a magán-eladó rendszerint olcsóbb mint az antiquarius, ez is jóval olcsóbb mint a rendes könyvtáros.

Az új szerzeményeknél, melyek a könyvtár gyarapítására vagy továbbfejlesztésére szolgálnak, a következők veendő figyelembe:

a) Itt a rendes könyvtáros ki nem kerülhető; sőt — különösen kisebb helyeken — nagy szükség lévén legalább egy jó könyvkereskedőre, a könyvtárnok kövessen el minden lehető, hogy támogatása által virágzó helyzetbe juttassa. A könyvtár és szállítója közt bizonyos együttműködés szükséges; emez hamar megérti annak irányát, szükségeit s oly új könyveket hozat bemutatásra és kiválogatásra, melyek körébe vágnak. Természetes, hogy az új beszerzéseknél a könyvtárnok legszorosabban a könyvtár célja körében marad, még pedig annál gondosabb válogatással, minél kevesebb a vásárlásra fordítható összeg.

b) Még ajándékot sem fogad el, hacsak a kicserélés vagy eladás jogát meg nem adják, ha könyvtára keretébe nem illik.

* V. ö. Stein: *Manuel de bibliographie générale*. 1897.

Pl. a ki gazdasági szakkönyvtárt akar létesíteni, mit tegyen egy-egy bár jó, hittudományi stb. művel?

c) Csak azért, mert valamely mű ritkaság, nem veszi meg.

d) Ha kiváló szakférfiak nem állanak az új szerzeményekben segítségére, a szakfolyóiratok bírálatait vagy a könyvészeti szakfolyóiratok ismertetéseit veszi a szorosán vett, lehetőleg állandó becsű tudományos művek megvételében irányadóul. (*Deutsche Litteraturzeitung, Litterarisches Centralblatt, Polybiblion, Afhenaeum, Revue critique* stb. és a könyvtár irányába vágó szakfolyóiratokat.) Egy szóval, mindig tekintetbe veszi Ruskin következő szép szavait:

»Egy könyv különösképen nem társalgás eszköze, hanem megírt dolog és írva nem azért, hogy egyszerű közlés legyen, hanem, hogy állandó maradjon. A társalgásra szánt könyvet kinyomatják, mert szerzője nem szólhat egyszerre ezekhez; ha ezt tehetné, beszélné; a könyv nem egyébre való, mint hogy megsokszorozza hangját. Ön nem társaloghat barátjával, a ki Indiában van; ha ezt tehetné, társalogna; tehát ír, s levele csak arra való, hogy elvigye szavait. De a könyvet nemcsak azért írják, hogy megsokszorozzák a szavakat, hanem hogy megőrizzék. A szerzőnek van valami mondanója, a mi neki igaznak és hasznosnak vagy valami jóltevően szépnek látszik. Tudta szerint ezt még senki sem mondta; tudta szerint senki sem is tudja mondani, ő született rá, hogy elmondja, világosan és szózatosan, ha tudja; világosan mindenesetre. Élete egész folyamán ez a dolog, vagy a dolgoknak ez az összege az, mely neki kijelentetett; az igazi tudásnak ez a része, ez a látkép az, mely a naptól és a földből az ő osztályrésze és neki felőlelni megengedett. Örömet, megrögzítné ezt örökre, örömet bevésné sziklára, ha tudná, mondván: íme, az én legjobb részem; a mi a többit illeti, ettem, ittam, aludtam, szerettem, gyűlöltem mint más; életem pára volt s nincs többé; hanem ezt, ezt láttam; ezt ismertem; ez (ha belőlem megérdemli valami, hogy reá emlékezzenek) méltó a ti emlékezetetekre. Íme könyve; íme ő a saját kis emberi körében s úgy, a milyen volt; íme ez az ő igazi inspirációjának foka, az ő felirata és névaláírása. íme az, hogy mi egy könyv.*

Mindemellett is tagadhatatlan, hogy könyvtári szempontból nemcsak a tudományos forrásművek, a tudományt valamely irányban előrevivő monographiák, korszakot alkotó munkák fontosak;

hanem őket a következő körülmények is fontosakká teszik, kivált szélesebb körű és jellegű könyvtárakban, minők:

a) A nagy régiség. Általában minden régi könyv becses, s minél régiebb, annál becsesebb, b) Ha nevezetes szerző műve. c) Ha híres kiadó (Elzevir, Aldus, Plantin Moretus, Estienne, Tótfalusi stb.) kiadványa d) Ha különös tárgyról vagy erről sajátos beosztással, felfogással szól, vagy egyéb sajátos van benne; pl. hogy ajánlva van valamely híres férfiúnak, vagy néha »A sátánnak«, »Vénusznak«, vagy mint Scarron, ki »a nőtény kutyája«-nak ajánlotta egy művét. e) Ha különös a kiállítása, papírja, kötése, f) Ha különös az alakja, pl. szokatlanul nagy vagy ú. n. kolibri-könyv, g) Ha szokatlan sorsot ért meg. h) Ha egy vagy több híres ember birtokában volt.

De fontosságán kívül a könyvet a könyvtárra nézve különöseri becsessé teszi, ha ritka. (Opus rarissimum vagy opus albo corvo rarius.) A ritkaságnak következő ismertető jeleit sorolhatjuk fel: a) Vannak oly könyvek, melyek eredetüknél fogva oly ritkák, mint a kéziratok; t. i. akármilyen okból kevés példányban nyomták őket, mint pl. Rónay Jácint *Naplója* mely 10 példányban nyomtatott; de előfordulnak még kevesebb példányban nyomtatottak is. b) Ritkává teszi őket több körülmény, mint pl. hogy idők folytán a példányok megsemmisültek. Ilyenek a könyvnyomtatás legkorábbi termékei (Guttenberg, Füst, Schöffler kiadványai), az ezekkel egykorú fatáblanyomású könyvek (Xylographia), vagy a melyeken valamely város neve először áll az impressumban. Ilyenek a tiltott és elkobzott művek; a lefoglalt és megsemmisített művek, mint pl. Petőfi 1849 és 1851-diki elkobzott kiadásainak pár megmaradt példánya. Ilyenek a magánnyomdák kiadványai, mint pl. a keresdi nyomda egyetlen kiadványa, a gróf Bethlen Farkas *Historiarum Pannonico-Dacicarum libri X.* (XVII. század) példányai. Továbbá általában ilyen minden incunabulum (1500 előtt megjelent könyv) és kivált melyeket a rubricator és illuminátor a nyomtatáson kívül kidíszítettek kézrajzokkal, szeldíszekkel, miniatűrökkel. Ilyenek a rézmetszetekkel vagy szép fametszetekkel, pl. a Dürer, Cranach által illusztrált, továbbá a rézmetszéssel nyomott könyvek (chalkographia); ilyenek a nagy és ritka szép kiállítású, bármely időből eredő művek; a pergamenre, selyemre nyomott, az aranynyomású, az akár a XIX. századból eredt, de kézzel kiszínezett növény- és állattani, vagy kosztümöket feltüntető dízművek, melyek mindegyikének egyéni jellege

van. Ritkák továbbá a latin, görög, francia s másnyelvű klasszikus írók, költők első kiadásai (editiones principes). Mi általában ritkának nézünk minden 1711 előtt megjelent magyar nyomtatványt, melyek közt sok az unikum. Ritkákka lesznek idővel a kis terjedelmök miatt elveszett vagy eldobott apró nyomtatványok, mint a jezsuita-dramák programjai vagy a magyar forradalom alatti nyomtatványok általában; valamint mindazon művek, melyek forgalomba nem is kerültek, vagy valamely város vagy hely különös oldaláról szólnak s el nem terjedtek. Ritka valamely kiadás vagy példány, ha oly tulajdonsága van, melylyel a többi nem bír (pl. valamely nagy ember sajátkezű ajánlása s több más). Mindezek közül a becsre legkiválóbbakat cimeliumoknak(χειμήλια) szokták nevezni (magyarul: kincs, ritkaság), s természetesen külön őrzik őket.

III.

Járléki napló. — Beosztása. — A beírásra vonatkozó szabályok. — A folytatások jegyzéke. — Pecsét, bélyeg. — Ex-librisek. — Bélyegzés módja. — A járléki napló mint helyczimtár. — Kötés a czimtározás előtt.

A könyvtárban a legelső tennivaló, hogy minden könyvet, kéziratot vagy bármely más, a könyvtár állagához tartozó tárgyat, akármily úton került a könyvtárba, a beérkezés sorrendjében bevezessünk egy *Járléki naplóba*, vagy *Szerzeténykönyvbe*. E napló mindig bekötött és lapszámmal ellátott könyv legyen, s bármily beosztás mellett is a következő rovatokat tartalmazza: sorszám; év hó és nap; kitől és hogyan szereztetett; könyvárusi ár; becsár (e kettőre czélszerű külön-külön rovat); kötetszám; könyvtári jelzet; megjegyzések.

Ennek vezetésére a következő szabályok veendőek figyelembe:

a) Legjobb, ha ez a napló nemcsak hosszában, hanem keresztben is vonalozva van, s így minden könyvet külön vonalra vezetünk; mert áttekinthetőbb. Helyes, ha minden lapra bizonyos kerek-számban vezethetők be könyvek: 10—15—20. Minden keresztrovat 1 ½—2 cm. távolra álljon.

b) A bevezetést nagyobb könyvtárakban jó minden héten ugyanazon nap végezni. A műveket a beérkezés sorrendjében kell bevezetni; tehát a könyvárusoktól jövő művek a sorszámmal ellátott

kísérő jegyzékek sorrendjében vezetessenek be s a *Járuléki napló* számát rá kell vezetni a könyvárusi jegyzékre is, a mi kétes esetben az utánanézést megkönnyíti.

c) A *Járuléki napló* számát ráírjuk a könyvre is. Ebben a szokás különböző: írható a könyv cím lapjára, alól, kevéssé fel-tűnő számmal, így: 555/1902. írható a címlap hátulsó lapjára vagy a mű utolsó lapjára; azonban füzetekben felszámított műveknél ez nehézséget okoz. Szokásos (nálunk a Nemzeti Múzeumnál, továbbá a berlini kir. könyvtárnál) a beérkezés napját is rávezetni a könyvre s erre külön bélyegzőt használnak. A berlini kir. könyvtárban a napot a könyv boríték lapjára nyomják, melyet mindig hozzákötnek a könyvhöz.

d) A könyv címét lehető röviden írjuk be: szerző neve, rövid cím, év és alak. A cél csak az, hogy a könyv felismerhető legyen, s ezt elérjük, ha ugyanazok vezérszó alatt írjuk be, a mely alatt a czédula-czímtárba. A könyv árus által egyszerre az egész évfolyamra vagy kötetre beszámított folyóiratokat és füzetekben megjelenő műveket csak egyszer írjuk be. Azonban nagyon sok oly folyóirat és mű van, melyeket a könyv árus is füzetenként kénytelen beszámítani s a számlába egyenként sorolni fel. Ily esetben legjobb, ha mi is így vezetjük be a naplóba; de kötetet csak az első füzeméi jelzünk, a megfelelő rovatban. Ha csak kötetet írunk be s addig várunk míg teljes lesz, sok nehézséget okozunk a számlák átnézésekor, mert könyvünk nem egyezik meg a könyvárusi számla sorrendjével s mert némely műnél évekig kell várni, míg az első után egy új füzet jön.

e) A sorszám évenként újra kezdendő, s e naplóból, ha pontos, könnyen megállapítható, hogy a könyvtár minden polgári évben hány kötettel szaporodott, hogy mennyit adtunk ki vásárlásra, mennyi a más úton bejött művek becsértéke stb.

f) Nagy könyvtáraknál az ajándékokról és a vett könyvekről külön naplót vezetnek; ekkor szokásos az ajándék-művekhez valami jelzést tenni, pl. így: 555/1902, melyről felismerhető, hogy a könyv melyik naplóban van. A számlák kifizetése a járuléki napló alapján történik s a kifizetendő számlára rávezetjük minden tételhez a megfelelő naplósámot; ilyenkor egyszersmind a naplóban is helyes, ha a megtörtént kifizetést megjelöljük, pl. úgy, hogy a megfelelő tételnél az árt két irónnal aláhúzzuk, így: 8 kor. 50 fill.

Mint már említettük, a folyóiratokat s az egyszerre beszámított, füzetekben megjelenő köteteket csak egyszer írjuk be s ezekről külön, ideiglenes gyarapodási címjegyzéket vezetünk kartonpapíron, külön czédulákon, melyekre az egyes füzeteket vagy számokat s a beérkezés napját is beírjuk. A könyvtáros az ily füzeteket és számokat külön könyvbe írva szállítsa be s az átvevő hivatalnok mindannyiszor írja alá. Midőn egy kötet teljes, ezt az ideiglenes czéduláról kihúzáván, a rendes címtárba vezetjük be. A ki nem húzottak azt jelentik, hogy a füzetek még bekötetlenül az ideiglenes, erre szolgáló szekrényben állanak. Természetesen, az ily folyóiratok s füzetes vállalatok a bekötésig az erre szolgáló szekrényekben betűrendben őriztetnek. E szekrényekről az épület-berendezésnél már volt szó.

A beérkezett és a *Járuháki naplóba*, vezetett könyv már a könyvtár tulajdonává lett. Ezt egyebekben kívül a pecsét vagy bélyeg fejezi ki, mely az eltulajdonítást vagy kicserélést meggátolja, vagy legalább figyelmezteti a netalán eltulajdonított könyv vásárlóját a mű tulajdonosára. Régen erre a jelzésre a gyakran művészi kivitelű, elmés vagy más tekintetben kiváló ex-librisek vagy különböző feliratos és a könyv táblájára ragasztott czédulák szolgáltak, melyek — különösen újabban — szenvedélyes gyűjtés tárgyai lettek s terjedelmes irodalmat hoztak létre.* Az ex-libris 1511 körül Nürnbergben keletkezett s a Pirkheimer-félt, mint elsőt, Dürernek, mások egyik tanítványának tulajdonítják. Eredetét hihetőleg a nyomdász- és könyvkereskedői jelvényeknek köszönheti. De mások szerint már a XV. században is voltak ex-librisek. Ma azonban az ex-librisek csak magánkönyvtárakban ajánlhatók, mert közkönyvtárból elvitt könyvről könnyen lefejtethők. E szerint közkönyvtárban csak a bélyeg

* A sok közül 1. Leiningen-Westerburg: *Deutsche u. oesterr. Bibliothekszichen, Ex-libris*. Mit 262 Illustr. J. Hofmann. Stuttg. 1901. — Seyler Gust. A.: *Illustr. Hmdb. der Ex-Libris-Kunde*. 1895. — Walter von zum Westen: *Ex-libris. (Sammlung illustrierter Monographien.)* — *The Ex-libris Sertés*. Castle Egerton, Hamilton Walter, Allén Charles Dexter, Labouchère és Noma szerzőktől. London. — Bouchot Henry: *Les ex-libris et les marques de possession du livre*. Paris. 1891. — Bertarelli Achille, Prior David-Henry: *Gli exlibris Italiani* 1902. — *Archives de la soc. des collectionneurs d'ex-libris et de relieures historiques*. 1894 óta Paris stb. — Rouveyre: *Connaissances nécessaires á un bibliophile*. VI.

jöhet szóba s az ex-libris csak díszre vagy a helyszám felírására szolgálhat. Igaz ugyan, hogy a bélyeg a könyv értékét kisebbiti; de ez közkönyvtárra nézve mindegy. A bélyeg okvetlenül a címlapra jöjjön, s ebben rendes szokás a címlével hátuljára nyomni, hogy a címlapot ne rútsuk el. Minden könyvre legalább három bélyeget kell tenni; tehát az említetten kívül egyet a könyv végére s egyet valahová a közepére, rendszeren valamely meghatározott számú lapra, pl. az 50-dikre. E mellett minden képes melléklet vagy minden más tábla, minden a könyvhöz tartozó rész, minden külön beérkezett füzet és mellékletei, minden különálló kép vagy metszet a hátlapján megbélyegezendő; de oly móddal, hogy azért be ne piszkoljuk őket s a nyomás legyen tiszta, olvasható. E célra a kaucsuk-bélyegzők volnának legalkalmasabbak, s különösen lehetne őket keskeny, hosszúkás alakban készíttetni s ez által a könyvet jobban kimélni. Azonban a kaucsuk-bélyegzők könnyen romlanak s festékük idővel elhalványul. Ezért a rézbélyegzőnek s olajos-festéknek előny adandó, noha kevésbé tiszta. Franciaországban a könyvön a három bélyeg állami könyvtárakban rendeletileg kötelező.

A könyvek e módú beigtatására nézve megjegyezzük még, hogy a hol a könyveket tartalmukra s alakjukra nézve minden tekintet nélkül teszik egymás mellé, a *Járuelki napló* olykor helycímirtár gyanánt is szolgál, s ekkor az nem évenként megújuló, hanem végetlen sorszám szerint halad. Az ezzel járó nehézségek s az ily rendezés furcsasága azonban oly szembeötlő, hogy csak épen megemlítjük; valamint csak megemlítjük azt is, hogy ajánltatott e naplónak betürendes czéduhákon való vezetése; de ezzel épen leltárszerúsége van megrontva.

Shokás továbbá német könyvtárakban a munka sorrendjére nézve azt tenni, hogy a beigtatás után a megvett műveket az iktató irodában közszemlére teszik ki, hogy kivált egyetemi könyvtárakban, az érdekelték megszemléljék. Ezután a könyvek könyvkötőhöz mennek, s csak a már bekötött könyveket czímtározzák. Ez utóbbi sikerrel csak ott tehető, hol magában a könyvtárban van könyvkötő-műhely, vagy a hol legalább is minden könyvet azonnal bekötnek; de ez a legtöbb könyvtárban mind máig s bizonyára még sokáig csak »pium desiderium«.

IV.

Czímtárak (katalogus) fontossága. — Felosztás. — Három egyetemes címtár.
— Külön címtárak. — Tudományos betűrendes címtár.

A könyvnek leírt elkönyvelése után kezdődik a könyvtár legfontosabb munkája, a címtározás, melynek módjára nézve épen azért nagyon eltérők a vélemények, s tehát mondhatni, majdnem annyi a szokás, a mennyi a ház. Mersan ennek fontosságáról helyesen mondja, hogy »minden könyvtár, minden gyűjtemény jó címtár nélkül csak egy haszon nélküli raktár, egy gazdag halma, mely nem használható s tehát értéktelen*. A könyvtári címtárak lehetnek *egyetemesek* vagy *külön* (specziális) címtárak. Egyben ma már körülbelül általános a megegyezés, hogy három *egyetemes* címtárra minden könyvtárnak szüksége van:

a) *betűrendes címtárra*, mely a legfontosabb, melyben a könyvek címei szerzőjük vagy ennek híjában valamely vezérszó szerint betűrendben vannak, felsorolva;

b) *szakcímtárra* vagy *tudományos címtárra*, melyben a könyvek címei szakok szerint, de a szakon belől szintén betűrendben vannak beiktatva;

c) *helycímtárra*, melyben a könyvek címei oly rendben vannak beiktatva, a hogy föl vannak állítva a szekrényekben.

Ezeken kívül a könyvtárnak és kincseinek terjedelméhez képest minden könyvtárban több-kevesebb *külön* címtár szokott lenni, ú. m.:

a) hazai könyvtárakban a *Régi magyar könyvtár* I—II., esetleg III. sorozatának címtárai, melyek közül legalább is a két első mindenütt külön van felállítva;

b) incunabulumok címtára;

c) kéziratok, metszetek, esetleg térképek, zeneművek, címlíumok, kódexek stb. címtárai.

Mindezekon kívül szokásban van mindmáig is több könyvtárban még egy *egyetemes betűrendes címtár* készítése, mely a könyvtár műveit azon tudományos anyag szerint szakonként dolgozza fel, melyet a könyvtár művei felölelnek, oly módon, mint ma készül pl. a Hinrichs-féle *Verzeichniss der im deut. Buchh. erschienenen Bücher, Landkarten etc.* hasonló jegyzéke minden kötet

végén, a milyen ugyanennek, Kaysemek Öt-öt éves Fünffjahrs-Katalog-jához a *Sachregister*, *Sach- und Schlagwortregister*, továbbá a Georg és Ost *Schlagwort-Katalogfa*, eddig megjelent I—II. r. milyenek ma már a folyóiratok czikkeiről is készülő *Schlagwort-Katalogok*, a *Bibliographie der deutschen Zeitschriften-Litteratur* 1896 óta (Herausgegeben von Dietrich), szak- és szerzők szerinti jegyzékkel s 1900 óta a bírálatok jegyzékével is, melyben a bírált művek betűrendben vannak felsorolva, aztán Jordell D.; *Réperioire bibliographique des principales revues francais* (1897 óta) s hasonlók Amerikában és Angliában, és végre a milyent a Lorenz-féle francia czímtárhoz készült *Tâble des matieres* kötetei adnak, csakhogy ezeknél is még részletesebb. Ez a czímtár tehát rengeteg munka, s a mai pompás anyag-feldolgozások, kimutatások s a fentemlített hasonló, de tökéletesebb művek mellett, mondhatni, ha nem is felesleges, de nem okvetetlenül szükséges. Minden könyvtára nézve sokkal olcsóbb, ha mindé fontos bibliográfiai és tudományos segédeszközöket megszerzi s ezeket bocsátja olvasói rendelkezésére;* mert ha valaki az illető kérdés szakirodalmát ismeri, azt könnyű megtudni, hogy belőle a könyvtárban mi van meg.

IV. a) *Betűrendes czímtár.*

Betűrendes czímtár könyvalakban és lapokra. — A czédulák neme, alakja. — Beosztása. — Könyvcím. — Teljes és rövidített cím. — Példák. — A címek készítésére főbb szabályok. — Impressum leírása. — A könyv alakja. — Jegyzetek. — A pontos betűrend.

A betűrendes czímtár készülhet könyvbe és egyes lapokra azaz czédulákra. Amannak némi előnye, hogy a cím el nem veszhet és könnyebben áttekinthető; de időnként — a könyv lapjainak betelése miatt — egész részeket, sőt köteteket is újra kell írni; emennek előnye, hogy soha sem kell a már jól megírt czédulát újjal

* Azon folyóiratok, melyek az egyes tudományszakokban az irod. mozgalmakat felölelik, itt föl nem sorolhatók, minők pl. *Jahresber. für deutsche Literaturgeschichte* 1890 óta, a *Litierarisches Echo* stb. stb. Csupán megemlíjtük, hogy Houben Heinr. Hub. és Kerpeles Gusztáv Berlinben újabban az egész XIX. századi német hirlap- és folyóirat-irod. tökéletes könyvészetet akarják kiadni. L. *Entwurf zu einer deutschen Bibliographie* Houbentől. Leipzig. 1902. Ilyet nálunk id. Szinyeyei József kezdett kiadni: *Folyóiratok Repertoriuma*. 1. 1. 2. II.

kicszerélni és akár a címleírás, akár a jobb berendezés céljából könnyen változtatható, utalólapok tehetők be tetszés szerinti számban; de aztán megeshetik, hogy egy-egy czédula elvész, a mi valóságos veszedelem. Ma már — igen kevés kivétellel — a betűrendes czímtárnak czédulákra írása van elfogadva. Legjobb a helyzete azonban annak a könyvtárnak, mely mindkettőt meg bírja készíttetni s a czédula-czímtárt saját, a kötetekbe írtat a közönség használatára bocsáthatja. A czédula-czímtárról szólunk először.

Itt első sorban is a *czédula-lapok* minősége és alakja veendő figyelembe. Ha a czédulákat a dobozokban álló helyzetben kezeljük, a mi czélszerűbb, akkor kemény táblapapír használandó, s ekkor a kisebb alak előnyösebb; minden esetben jobb a nem teljesen hófehér papír, mert kevésbbé piszkolódik. Ha a czédulák fekvő Tielyzetben állanak, akkor a meritett papír általában megfelelő; itt is jobb az erősebb. Ezért még ha a czédulaczímtár más papírra volt is kezdve, helyes, ha a könyvtár átvételekor ilyen papírra folytatjuk a czímtározást. Ha módunkban van, hogy a czímtározást mi kezdjük, — minthogy ez oly munka, melyet nem lehet minden 8—10 évben újra kezdeni — nagy körültekintéssel fogunk neki s feltétlenül megállapodunk először, hogy a czédulákat miképen helyezzük el; mert más alakot igényelnek (t. i. keskeny téglányalakot) a sarokzárral könyvalakban elhelyezendők vagy dobozokban és fiókokban őrizendők; másrészt pl. a francia és amerikai rendszerű fiókok berendezése már magában megszabja a czédulák alakját és anyagát. Legtöbb esetben ez a választás nincs módunkban s ekkor folytatjuk úgy, a hogy előttünk elkezdték, hacsak feltűnő okok újonan kezdendő czédulázást nem tesznek szükségessé/

Legvalóbbszínű, hogy minden könyvtárnak a sok bajoskodást igénylő sarokzáros szerkezetek helyett a dobozt vagy fiókos rendszert fogja választani. Ez esetben egy körülbelül 17/21 cm. nagyságú czédulát előnyösebbnek vélünk a kisebbnél, a kezelés köny-

* Álljon itt pár adat a különböző nagyságú czédulákról: Göttingában 21 — 16 cm., Berlinben, k. könyvt. és Königsbergben, egyet. könyvt. 19 ½ — 15 cm., Bonnban 20—14 cm., Boroszlóban 19½—13½ cm., Kielben 21½ — 13 ½ cm., Greifswaldban 21—11½ cm., Strassburgban 16—11 cm., Berlinben, egy. könyvt. 18—11 cm., Bibliothèque Nationale 6—8½ cm., Amerikában nagyon sok helyt 12½-7½ cm. és 12½—5 cm.

nyebbsége miatt, s azt, hogy több papír fogy így, nem szabad tekintetbe venni. Ez a czédula fektethető akár magasságában, akár szélességében. Lehet vonalzott, a mi a csinosásra nem lényegtelen. Ez esetben a czímet körülbelül 5 cm.-rel lejjebb kezdjük, a felső tiszta részre. szükségünk van a különböző könyvtári jelzések végett. E magasságban egy vagy két erősebb keresztvonal nagyon alkalmas a vezérszó elkülönítésére vagy arra, hogy a vezérszót e két erősebb vonal közé írjuk, és szintén jó egy merőleges vonal a széltől 4 cm.-re, hogy az írás csak addig terjedjen. A cím- vagy vezérszót nagyobb betűvel s kinnebb kezdjük, hogy szembeötölőbb legyen; de azért a czédula többi része is tiszta, erős írással írandó. Törlések a leírásban lehetőleg ne legyenek, s így pl. Olaszországban szabály, hogy csak vörös tintával tehetők benne javítások. Néha a czédulák a könyvczím különböző alkatrészei számára megannyi külön rovatot kapnak. Ilyen czédulákat használ a müncheni királyi könyvtár mintájára pl. a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára is, s több helyt láttuk, de nem ajánljuk.

Mindez meg lévén állapítva, a második kérdés az, milyen *könyvczímet* akarunk írni? A könyvczím leírása lehet teljes és rövidített, de mindkét esetben hünek kell lennie. Hű a leírás, ha a könyv czímet eredeti nyelven és helyesírással, hibáival, sajtáságaival és írásjegyeivel megegyezően adja, de mindig latin betűkkel a cím- vagy vezérszóban. Teljes a címleírás, ha mindazt magában foglalja, a mi a címlapon áll, kivéve a szerző gyakran hosszú címeit, mottókat s ilyesmit. E mellett részletezi a köteteket megjelenés, lapszám, mellékletek szerint. Ez esetben a címleírás gyakran segéd-eszközökkel is kiegészítendő. Könnyű belátni, hogy ez a nehezebb; de teljes bibliográfiai pontosságot csak ez a mód ad. Rövidített a címleírás, ha a címből csak a lényegest adja, a miből a könyv más könyvektől vagy ugyané könyv más kiadásaitól megkülönböztethető. Itt a rövidítésnek természetesen különböző foka lehet, s minden szabatos körülírás daczára, a leíró önkényének van alávetve és nem kevés gyakorlatot igényel. Mindkét esetben azonban a czímet magábfoglaló leírás a következőkből áll: 1. név- vagy vezérszó; 2. cím; 3. kiadás (átdolgozott, bővített, fordítás, kivonat vagy különnyomat); 4. kötetszám; 5. kiadás helye, éve, kiadó (nyomtató és kiadó, bizományos) neve és a könyv tartalma, a mennyiben a címlapon jelezve van; 7. alak; 8. kötetek részletezése lap-

szám szerint; 9. kiemelése a könyvben levő önálló képek számának, nemének, tábláknak stb.; 10. megjegyzések (kötésről, a könyv különös sorsáról, szeldíszítésekről, különösen incunabulumoknál, hogy vannak-e benne jegyzetek és kitől erednek, a könyv nem chyrotypia-e? stb.). Végre alul, pl. balra jön a könyv kötésének jelzése, jobbra a darabszám s középre a *Járuvéki napló* száma. A szak és szám, mely alatt a könyvet elhelyezzük, a czédula felső részén hagyott üres helyre jön vagy középre, vagy a jobbfelőli szögletbe.

Álljon itt pl. egy műnek teljes és ugyanannak rövidített czíme.

Teljes czím:

Pariz Pápai Franciscus. Dictionarium Latino-Hungaricum, Succum et Medullam Purioris Latinitatis, Ejusque Genuinam In Linguam Hungaricam Conversionem, Ad Mentem Et Sensum Proprium Scriptorum Classicorum, Exhibens: Indefesso XV. Annorum laboré, subcisivis, ab ordinariis negotiis, temporibus collectum, & in hoc Corpus actum a Francisco Pariz Pápai.

Tyrnaviae. 1762. Typis Collegii Academici Soc. Jesu. 8r. Elől 4. sztl. lev., 742. 1.

Dictionarium Hungarico-Latinum, Olim magná curá A Clarissimo Viro Alberto *Molnár* Szentziensi Collectum; Nunc veró Revisum, & aliquot vocabulorum, in Molnariano desideratorum, millibus Latiné redditis locupletatum, Studio, Et Vigiliis Francisci *Páriz* Pápai. 743—1068. 1.

Rövid czím:

Páriz Pápai Franciscus. Dictionarium Latino-Hungaricum. Tyrnaviae. 1762. Typis Coll. Academicis Soc. Jesu. 8r. Elől 4. lev., 742. 1.

Dictionarium Hungarico-Latinum, olim... a Alberto *Molnár* Szentziensi collectum; nunc . . . revisum . . . studio et vigiliis Francisci *Páriz* Pápai. 473—1068. lapig.

Megjegyezzük azonban, hogy míg némely könyvtárban a címleírásban még ennél is kevesebb van, a mi aztán valóban igen kevés, nagyon sok esetben, mint meglátjuk, az első leírás még mindig nem elég pontos. De erről a maga helyén lesz szó.

A címleírás módjára, vagyis a betűrendes czédula-czím tár egyes czéduláinak készítésére a hány a könyvtár, annyi a szabály. Nem egy könyvtár erre részletes utasításokat adott ki, sőt van rá

országos utasítás is.* Mi itt a leglényegesebbeket a következőkben foglaljuk össze:

a) Elöl jön az író vezeték- s azután keresztnéve, mindig alanyesetben és latin betűkkel. Épen ezért az író neve mindig szabatosan meghatározandó, s az irodalomban elfogadott alakot vesszük, a többi alakról pedig utalólapot írunk, ha szükséges; de ügyelni kell, hogy betűrendes cím tárunkban ugyanazon szerző neve egyképen legyen írva. Már pedig ismeretes, hogy különösen a középkorban,** sőt a múlt század elejéig is divatos volt különféle képen írni ugyanazt a nevet, vagy a szerző maga is más-más néven írt vagy másképen írta le nevét vagy másképen írták mások. így pl. máig is hol Virgiliust, hol Vergiliust írnak. így továbbá Holtzmann = Xylander; Schwarzerde = Melanchthon; Hausschein = Oecolampadius; Trepassi = Metastasio; Giovanni Vittorio de Rossi = Johannes Victorius de Rubeis és Janus Nicius Erythroeus; Bevilacqua = Abstemius; Torquemada = Turrecremata; Leger Duchesne = Leodegarius a Quercu és Quercetanus; Van der Bycken = Torrentius; Shakespearenek is négy alakban ismert nevét tudományosan is kétképen írják stb. De maguk a tudományos művek is néha másképen írják ugyanazt a nevet: *Nicolaus* de Lyra; máskor így *Lyra*, *Nicolaus* (de) stb. Hasonló nehézséget okoznak ily nevek: Franck, Frank, Franké, Francke, Franckius, Francus; vagy Hoffmann, Hofman, Hofmann és Hoffinan; Schwarzius, Schwartz, Schwarz, Schwarze, Schwartz stb. stb. Ilyenkor mindig a legelfogadottabb alakot használjuk s a többiről mind utalunk, ha

* *Instructionen für die alphäbetischen Kataloge der preussischen Bibliotheken u. f. den preussischen Gesamtkatalog.* Vom 10. Mai. 1899. Berlin. A. Asher et C. — L. erről magyarban: dr. Sebestyén Gy.: *A katalógus-készítés kérdésehez.* (M. Könyvsz. 1895. 21. 1.) — Szabó Ervin: *A porosz áll. könyvtárak lajstr. rendszere.* (U. o. 1900. 284. 1.) — Dziatzko Carl dr.: *Instruction l. die Ordnung der Titel int alphäbetischen Zettelkatalog der kön. u. Universitäts-Bibl. zu Breslau.* Berlin. 1886. — *Instruction f. die Herstellung der Zettel des alphäb. Katalogs.* Burg. 1892. — Fumagalli Giuseppe: *Cataloghi di biblioteche e indici bibliografici.* Firenze. 1887. — *Instruction ... in der herzogl. Bibl. zu Wolfenbüttel* von Heinemann. 1893.

** A nevek pontos megállapítására nézve Jöcher és Adelung *Gelehrten-Lexikonj*éi mellett Franklin Alf. *Dictionnaire des noms, surnoms et pseudonymes latins de l'hist. littéraire du ntoyen-äge.* Paris, 1875., — és más convers. lexikonok s a főtebb id. bibliográfiai művek használandók.

kell. Ha a szerző két, esetleg három nevet használt élete különböző szakában (Schedel Ferencz, Toldy Ferencz), a mi nálunk a magyarosításokkal gyakori, akkor legjobb az ilyen író műveit a legutolsó név alatt besorozni s előbbi neve (esetleg nevei) utalólapokkal jelzendők. Az utalólapokról, itt legelőbb lévén róluk szó, megjegyezzük, hogy általában czélszerű a főczéduláktól eltérő színű papírra írni őket. Az ily nevek: Van Praet, Van Dyk, Van Mons, La Fontaine, La Rochefoucauld, az illető nemzet szokása szerint írandók: tehát a Van, La stb. elől teendő; de ha ezek csak a nemesség jelölői, mint a *de* vagy *von* is gyakran, akkor hátul jönnek, zárójelben. Ha az írónak több a családneve (vezetéknéve), akkor az a vezérszó, melyet ő tekintett családnévnek s minden kétes esetben bibliográfiai művekből ez pontosan meghatározandó; mert különben megesik, hogy a könyv megvan a könyvtárban, de a hibás névleírás miatt meglelni nem bírjuk.

Gyakori eset továbbá, hogy a szerző elrejtí nevéét az előszóban vagy másképen, pl. mint a XV—XVI. században a mű végén, az ú. n. colophonban. Ilyenkor legjobb a könyvet anonymusnak venni, a kikutatott szerző nevéét jegyzetben idézni s róla utalni. A másik mód: a könyvet a kikutatott szerző neve alatt venni fel; de ilyenkor a szerző nevéét szögletes zárójelbe [] teszszük s a könyv címéről készítünk utalást; mert a könyv keresője nem tudhatja minden esetben azt, a mit mi kikutattunk. Ha pedig a név rövidítve van, így hagyjuk ugyan, de [] zárójelben utána tesszük a teljes nevet, ha ez kikutatható és utalólapot készítünk róla.

Ha a név csak kezdőbetűvel van jelölve, a könyv *anonym*; de ha a szerzőt ki bírjuk kutatni, [] zárójelben kiírjuk s úgy erjöl, mint a kezdőbetűkről utalunk rá, még pedig magyarban csak az első betűről (pl. T. L. névben a T-ről), indogermán nyelvekben mind a két betűről. Ha a könyvet a nevek kezdőbetűi szerint vesszük fel, akkor a címről kell utalólapot készíteni.

A költött (*fictiv*) és álnevek (*pseudonym*), az anagrammok (Galenus = Angelus, Logica = Caligo) vezérszók, ha nem tudjuk a szerző valódi nevéét. Ha kikutatható, előnyösebb a valódi névre venni fel [szögletes zárójelben] a művet s az ily nem valódi nevekről utalni; mert szükséges, hogy egy szerző összes művei egy név alá legyenek csoportosítva a betűrendes cím tárban. (Pl. *Hiador* műveit *Jámbor Pál* név alatt vesszük fel és *Hiadorról* utalóczedula

készül, a *Sajó* műveit *Jókai* név alatt stb.) Ha valaki minden művét ugyanegy kedvelt választott név alatt írja (Vas Gereben = Radákovich József), e név megmarad.

Hercegek, királyok, pápák, gyakran püspökök neveit hivatali címük szerint írjuk, s ha kell, valódi nevükről utalólapot készítünk.

A kiadók, fordítók, magyarázók, (kommentátor) szerkesztők, átdolgozók, előszót írók stb. neveiről utalólapok készítendőek; így a kéziratok másolóirol is. Általában ajánlandó a címbe előforduló minden tulajdonnévről utalni a műre; így az életrajzi művekben azok neveiről, kikről az életrajz szól.

Minden szó a főcédulán, melyről utalócédula készül, aláhúzendó. Minden szögletes [] zárójelbe tett szó vagy kifejezés a cédulán azt jelenti, hogy ebben az alakban ez a szó a címbe nem fordul elő.

b) Sok könyvnek két-három, sőt több, olykor nagyon sok a szerzője. Ha a szerzők száma nem több háromnál, akkor az elsőnek neve lesz a vezérszó, a többi név utalólapot kap. Ha a szerzők száma négy vagy több, a könyvet címszó szerint vesszük fel, és ha a mű önálló részekre oszlik, a szerzők nevei utalócédulákat kapnak, az összkiadó vagy szerkesztő szintén (kiadók, szerkesztők) minden esetben. Hasonló az eljárás az ú. n. gyűjteményes műveknél, sorozatoknál: a művet a gyűjtőcím alatt írjuk le s a szerzőkről utalócédula készül, ilyformán: *Olcsó könyvtár*. A főcédula lesz: *Könyvtár* (Olcsó). A gyűjtemény egyes számait sorszám szerint leírjuk s az egyes szerzőkről így utalunk: *Petőfi Sándor*, A helység kalapácsa. L. *Könyvtár* (Olcsó), 112. sz.

c) Valamely mű folytatói, ugyanannak bővített kiadásban kiadói, kiegészítői stb., szintén utalócédulát kapnak; a művet pedig az eredeti szerző neve alatt írjuk le. Ha azonban a mű az átdolgozás által egészen új művé lett, akkor az átdolgozó neve alatt írjuk le. Pl.: Graesel Ármín dr. *Handbuch der Bibliothekslehre* című műve Petzholdt Július *Katechismus der Bibliothekslehre* művének második, egészen új átdolgozása; de valóban is annyira új, hogy őt valódi szerzőnek nézik s a mű az ő neve alatt ismert. Ez esetben tehát a Petzholdt nevérol írunk utalólapot.

d) Ha a könyv a szerző neve nélkül jelent meg, akkor a mű címéből vezérszóul választjuk az első alanyesetben álló

főnevet, vagy a mely a legjellemzőbb. Ebben a választásban pontos megállapodást máig sem lehet találni s kétes esetben legjobb a bibliográfiai művekben megnézni a fölvétel módját. Néha az egész czímbe nincs főnév; pl. lehet egy röpirat czíme: *Non plus ultra, Quo vadis?* vagy *Quo usque?* Ily esetben a czímszó lesz a névelő utáni első szó: melléknév, névmás, ige, határozó, számnév. A szárnevet mindig betűvel írjuk ebben az esetben, még pedig zárójelben, s utána tesszük számmal írva is. Vannak néha teljesen czímtelen könyvek, vagy nincs valódi címük, mint a könyvnyomtatás kezdetén megjelent műveknek. Ilyenkor ezeknél, minthogy ma már le nem írt incunabulum alig van, megkeressük, hogy mások miként írták le. Ha új az ily czímtelen könyv, mint pl. a Thewrewk Emil huszonöt éves jubileumára kiadott szemináriumi emlékkönyv, akkor az érdekelt tulajdonnév lesz a legjobb vezérszó. Néha a vezérszónak többféle helyesírása van. Pl. a híres Miksa-féle *Theuerdank* helyesírási formái: *Theuerdanckh, Teurdannck, Tewardannckh*. Ilyenkor vagy a legelterjedtebb alak lesz a vezérszó, vagy a legelterjedtebb alakról legalább is utalólapot készítünk. Az összetett szókat a vezérszóban elválasztani nem szabad. PL: *Virágoskert* s nem *Kert* (virágos).

e) A XVII—XVIII. századi doktori dissertatióknál gyakran a szerző így van megnevezve: auctor et defendens; auctore et praeside. Természetesen ily esetben a szerző világos. De ha a szerző világosan megnevezve nincs, akkor a praeses neve alatt vesszük fel a dissertatiót s a defendens nevéől utalólapot készítünk.

f) Ha a könyvnek két, egy fő- és egy alcíme van, akkor a főczím jön elől s azután a részek czíme sorban s ha kell, utalólapot kapnak. Ha a könyvnek kétnyelvű czíme van, a főczím az, a melyik nyelven a könyv írva van vagy a mely országban megjelent; de mindkét czím leírandó s jelzendő, hogy a szöveg egy-, két-, háromnyelvű.

g) A folyóiratokat, lapokat mindig egész címük szerint vesszük fel, a névelő utáni szóval kezdve: *Budapesti Szemle, Vasárnapi Újság* stb. Oka ennek az, hogy ezeket egész címükkel szoktuk kimondani; de nem árt ily vezérszók alatt: *Revue, Szemle, Zeitschrift, Zeitung* stb. alatt felsorolni egy közös lapon mindazokat, melyekben ez a szó vezérszó lehetne. Ha a folyóiratnak alcímei

vannak, ezekről utalólap készül. Ha címe többször változott, az időrendben legelső cím alatt írjuk ugyan le, de minden cím-változásról utalólapot készítünk.

h) Minden régebbi könyvtárban, sőt újabbakban is, vannak ú. n. gyűjtő-kötetek, fictiv gyűjtemények, melyekben sok minden található: kis értekezések, röpiratok, különböző időből és szerzőktől alkalmi versek stb. Magyarul szokás volt az ilyeneket: *Vegyesek*, *Halotti beszédek*, *Miscellanea*, *Szindarabok* stb. címek alatt összegyűjteni. Még jó, ha egynemű dolgok kerültek össze. Ha az ilyen együttartását különös ok, pl. kegyelet, emlék, kötés, nem kívánja, szét kell választani s újakat lehetőségig nem kellene alkotni; mert minden, még a legkisebb füzet is megérdemli önálló létét. E mellett az egészen egy alakú füzetek ritkák s így a különböző alakúakat scalpozni kell s az egyforma kötés Procrustes ágyába szorítani; holott az igazi bibliofil a könyveket csak teljes, eredeti nagyságukban, sőt körülvágatlanul szereti, és kivált az editio princepsék értékét ez különösen emeli. De ha az ily kötetek együttartandók bármilyen okból, vagy ki nem kerülhetők, akkor a közös fölapra a sorrendben legelső vagy a gyűjtemény közös címe alatt leírjuk őket s minden egyes füzetéről (vagy szerzőről) utalólap készül.*

A nyomtatás körülményeinek (impressum) jelzéséről a következő szabályok szólnak:

a) A könyv megjelenésének helye, nyomtató, kiadó neve mindig kiteendő; de nem alanyesetben, hanem a mint a könyvön állnak mert ez döntő gyakran a kiadás meghatározásában. Az év arabszámmal vagy há kell, mindkétképen leírandó: római és arabszámmal is, s ekkor az utóbbi zárójelben.

b) Ha a szokott jelzések közül valamelyik hiányzik, akkor ezek a jelzések használandók: h. és é. n. vagy h. é. és k. vagy ny. n. (t. i. hely, év és kiadó, vagy nyomtató nélkül). Ugyanezek latinul: S. l., d., a., ed. (t. i. sine, néha absque loco, dato, anno, editoré). Ha ezek közül bármelyiknek végére jártunk, szögletes [] zárójelbe odairjuk. Ha hely, kiadók stb. költöttek, szögletes []

* Mennyire ki nem kerülhetők néha, épen a *Brit. Muz.* példája is mutatja, hol az egy időszakra vonatkozó (pl. a francia nagy forradalom) apró nyomtatványokat legújában is gyűjtő kötetekbe kötötték össze; talán csakugyan a megmentetésnek ez az egyetlen módja.

zárójelbe e szót teszszük: [költött vagy fictiv], s ha tudjuk, a valódi nevet zárójelben kiírjuk.

c) Ha a mű több kötetű s nem egy helyt és időben jelent meg, az egyes köteteknél e körülményt megjelöljük.

A könyv alakját az ívjelzés szerint jelöljük, e módon: 2r, 4r, 6r, 8r, 12r, 16r, 24r, 32r, 64r. A legtöbb nagyobb könyvtárban az lévén szokásban, hogy a könyveket három sorozatban (2r, 4r és 8r) állítják fel, a 8r vagy kisebb műveket nem jelölik, mint magától értetődőt. Ha a könyv szélesebb mint magas, azaz téglányalakú, akkor a »haránt« (rövidítve »har.«) szóval jelöljük: Har. 2r, 4r stb. Ma főcél lévén nagy könyvtárakban a hely pontos kihasználása, Amerikából elterjedt a könyv mérésének szokása, tekintet nélkül az ívjelzésre. Németországban erre nézve a következő méretek vannak: 25 cm. magasságig minden könyv 8r, 35 cm.-ig 4r, azonfelül 2r, még pedig 45 cm.-en felül nagy 2r (Fo). Angliában: 23 cm.-ig 8r, 28 cm.-ig nagy 8r, 28—38-ig 4r és nagy 4r, ezenfelül 2r és nagy 2r. Amerikában 25 cm.-ig 8r, 30-ig 4r s azonfelül 2r, Olaszországban 28 cm.-ig 8r, 38-ig 4r s azon felül 2r.

Mindezekkel a könyv leírása még nem teljes. Ezekon kívül a cédula-lapon még jegyzetek is foglalhatnak helyet s kell is foglalniok. £ jegyzetek a következő esetekre vonatkozhatnak:

a) Ha a cím és tartalom nem egyező vagy a cím talányos, minden kétes esetben jó a készítendő szakkatalógus számára megjelölni röviden, hogy a könyv mily tartalmú; mert ebből néha furcsa hibák erednek. Viszont jelölni kell, ha a címlap elhallgatja, hogy a mű jegyzetes kiadás, mástól van előszava, hogy fordítás vagy átdolgozás, hogy csak címlapkiadás, hogy benne képek, metszetek, térképek, zeneművek stb. vannak, vagy ha a címből nem világos a mű nyelve, vagy hogy próza-e vagy vers?

b) Ha a kiadásnak valami sajátossága, hibája stb. van, melyek más kiadásban nincsenek; mert néha ez a mű felismerésére szolgál vagy becsét növeli. Pl. Petőfi összes műveinek 1848-ból két 8r kiadása van; de mindkettő második kiadásnak van jelölve. A *Theuerdank* kiadásokból 1517-ből (első kiad.) csak három pl. ismert olyan, melyen a 70-dik sz. fametszvényen Scheufelein Hans monogramja látható, s azért e példányokat különös becsben tartják; pedig ezek különben az egyszerűbb papírpéldányok.

c) Külön megjegyzésre méltó körülmények, hogy a könyvben vannak-e kézirati oldaljegyzetek, kivált ha ezek híres tudósoktól erednek; vannak-e betoldások, külön leveleken kézirati pótlások, más bejegyzések, exlibrisek; nincs-e a könyv pergamenre, különös papírra, selyemre, sajátos betűkkel s híres nyomtató által nyomva; nincs-e különös kötése, nem került-e valami híres könyvtárból; nem fűződik-e hozzá valami irodalmi adoma vagy történet?

A betűrendes czédula-czímárban, hogy a keresés könnyű legyen, természetesen a legszorosabb betűrendet kell megtartani s ügyelni, hogy ez soha meg ne rontassék. Ebben a berendezésben a legszorosabb szótári rend a legjobb; de nem épen könnyű mindenben alkalmazkodni hozzá akkor, ha a vezérszó ugyanaz. Itt a következő elvek veendőek figyelembe:

Az ugyanegy nevé szerzőket betűrendbe, a keresztnévük betűrendje szerint helyezzük el; ha ez is egyforma, akkor koruk, előnévük vagy születéshelyük szerint. Ugyanezt tesszük az egyenlő vezérszónál, t. i. bevonjuk a rendezésbe a második, sőt harmadik szót is. Ugyanegy szerző műveiről a lapokat a kiadások időrendjébe rakjuk. Legelői jönnek az összkiadások időrendben, aztán az egyes művek kiadásai, kezdve idő szerint a legrégebbe. Végül a szerző műveinek fordításai jönnek, az illető nyelv földrajzi távolsági vagy szintén betűrendjében (ez inkább ajánkozik) s ez a berendezés, különösen az ó-kori klasszikus írók műveinél nem is könnyű. A magyarban az y-nal írt neveket úgy rendezzük, mintha í-vel volnának írva; különben is ugyanaz a szerző is írta nevét kétféleképen. Ha ugyanazon név mellett a keresztnév hiányzik s meg sem határozható, a betűsorban az ilyeket teszszük legelől. Ha az ily neveknel, mint *Meyer*, *Meier*, *Mejer*, *Mater*, *Mayer* a szoros betűsört megtartjuk, a név más-más helyesírására utalólapot teszünk be, a kereső figyelmeztetése végett. Az ily vezérszók, mint *Journal*, melyek több nyelvben használtak, nyelvek szerint csoportosítva s ezen belől a második vagy harmadik szó szerint betűrendbe teendőek. Általában a betűsorra a legnagyobb figyelmet fordítjuk; mert gyakran előfordul, hogy valamely könyv megvan a könyvtárban s csak azért nem kapjuk meg, mert nem akadunk rája a betűrendes címárban a pontatlan berendezés miatt.

Ha a betűrendes címárt könyvbe írjuk, akkor e könyveknek 2r alakot választunk erős, merített papírral, vagy mint a British

Museum könyvtárában, pergamen-lapokból álló könyveket, ha ugyan drágasága miatt tehetjük. Ily könyvekbe a címeket vagy beírjuk, vagy az egyoldalosan kinyomatott címeket beragasztjuk; ez utóbbi esetben a könyv rovatai berendezésének és a kinyomatott címek alakjának egyezniök kell. Az ily beírásokra csak a rövidített cím alkalmas; teljes címekre majdnem lehetetlen elég helyet hagyni. Ezért Göttingában a könyvalakú cím tárban minden szerző külön lapot kap, a mi majdnem annyi, mint bekötött cédulacím tár. A legnehezebb annak kiszámítása, hogy a folyton szaporodó könyvek bevezetésére mennyi helyet hagyjunk, hogy a helyes betűrend megmaradjon. E végre különböző az eljárás. Egyrészt a címeket megfelelő távolságokra írják, s mégis minden második oldalt még üresen hagyják, hogy a hely több legyen; továbbá a lapot két hasábra osztják s esetleg az egyik hasábot is a pótlékokra hagyják. A lapot különben minden merőleges rovat nélkül rendezik be, szótárszerűleg.

A könyvbe írt cím táruk nehézségeit Rudolph A. J., & Newberry-library könyvtárnoka (Chicago) az által igyekezett legyőzni, hogy »Rudolph indexer könyv«-eket készített, melyek mindegyike 10 kemény, 32 cm. magas és 25 cm. széles lapokból áll, s a lapok szélei rámásak, úgy, hogy a keskeny, kemény lapra ragasztott cím e rámába betolható s így a betűrend könnyen megtartható. A könyv kötése egy mechanikus szerkezettel olyan, hogy bármikor új rámás lapok tehetőek be s a vastag könyv kettőbe osztható. Ilyen ugyanott a hely s a genealogikus cím tár is, melyek összesen 1075 ily könyvet vesznek igénybe. Egy könyvbe körülbelül 800 cím rakható be. A British Museum könyvtára, mint már említettük, a közönség használatára adott betűrendes cím tárát pergamen-lapokból álló könyvekbe rendezte be, melyekbe a kinyomatott könyvcímeket betűsorban beragasztják. Természetesen ott aztán két ily cím tár van, hogy az új szerzemények beragasztásáig a másik példány helyettesítse az olvasóteremből kivitt köteteket.

IV. b. Szakcímtár.

Szakcímtár célja. — Készítése könyvbe vagy lapokra. — A könyvek két felállítása: mechanikus és szakszerinti. — A szakrendszer megválasztása. — Tökéletes szakrendszer nincs. — Ennek okai. — Aldus Manutius, Estienne Róbert s mások szakrendszerei. — Brunet rendszere. — Bibliothèque Nationale, Hartwig Ottó, Schleiermacher, a Bibliothèque de l'institut, Ste Geneviève kvt., Muséum d'histoire naturelle szakrendszere és más szakrendszerek. — AUIbone S. Aug. szakrendszere. — Lebas és Langton rendszere. — Stein Henri rendszere. — A budapesti egyetemi könyvtár szakrendszere. — Budapesti Nemzeti Múzeum és kolozsvári egyetemi kvt. szakrendszere. — Dewey rendszere. — A szakrendszerben a főbb elvek. — A könyvek fölállítása és számozása. — A könyvek sorrendje. — Betűrendes felállítás. — Ennek előnyei és hátrányai. — Chronologiai rend. — Példa. — Eltérés a chronologiai rendtől. — A Bibliothèque Mazarin módszere a könyvek felállításában. — A francia, az olasz módszer. — Helyhez kötött és mozgatható felállítás. — Módszerek a szakok jelzésére. — Szekrények jelzése.

A szakcímtár célja a könyvtárban levő műveket szakok szerint csoportosítva s az egyes szakokon belől betűrendben sorolni fel és így e szempontból kellő tájékozást nyújtani arról, hogy a tudomány egyik vagy másik ága minő művekkel van a könyvtárban képviselve. E szerint ez modernnek nevezhető könyvtárban okvetlenül szükséges. Szintén két módon szokták készíteni, t. i. könyvekbe írják be vagy úgy mint a betűrendest, egyes lapokra. Feltéve, hogy egyes lapokra íratjuk, s ma már bizonyára a legtöbb könyvtárnok ezt fogja választani, legjobb a betűrendes címtár készítésénél azonnal két lapot készíteni minden könyvről, hogy egyiket a szakcímtárnál használjuk fel. Noha itt a könyvbeírás kevesebb nehézségbe ütközik, mert számos kisebb csomóra osztott címről s betűsorról van szó, mégis a cédularendszer itt is célszerűbb. Ha ezt választjuk, akkor ajánlatos más alakú cédulákat, pl. kisebbeket venni, mint a betűrendes címtáréi s itt meg lehet elégedni rövid címekkel; mert egy teljes címleírásokkal készült címtár egy könyvtárban elég.

Így a betűrendessel most már két címtár állván előttünk, ez alapon a könyveknek két módon felállítása divatos: a) A *mechanikus*, azaz a termekben, vagy külön a szekrényekben a végetlen sorszám szerinti. Első esetben minden teremben, másodikban minden szekrényben újra kezdődik a sorszám s lényege az, hogy megszakítás nélkül foly. E rendszer szerint a könyvek három csoportban állnak

nagyság szerint: ívrétűek, negyedretűek s együtt a nyolczad- és kisebbrétűek; de azért a sorszám csak egy és nem kezdődik újra minden csoportnál. E módszer mellett is nem egy okot lehet előhozni; pl. azt első sorban, hogy a könyv nem lévén a legtöbb esetben u. n. kiállítási tárgy, tehát a könyvtár nem múzeum; ennél fogva mindegy, a czédulákon vagy könyvekben jól részletezett szakcímtár mellett, hogy a könyvek hol állanak; továbbá, hogy ezzel a módszerrel lehet a többnyire annyira szűk könyvtári helyet legjobban kihasználni, mert így nagyságra nézve csakugyan egyenlő könyvek kerülnek egymás mellé; végre, hogy a könyvtárt szemre e szerint lehet legcsinosabban berendezni és ez a leg-egyszerűbb. Azonban mégsem ajánlandó s mindez okok keveset nyomnak a latban az ellene szóló fontosabbak mellett.

b) Második a könyvek *systematicus* vagy *szakszerinti* felállítása, mely megfelel a szakkatalógusnak. Ehhez több hely kell; mert minden egyes szaknál a következő gyarapodásra kell tekinteni a sok kellemetlenséggel járó átrakás kikerülése végett s véglegesen ez még így sem kerülhető el. E mellett a berendezés mindenképen bonyolultabb. A háromféle nagyságú könyvek természetesen itt is három külön rendben állanak s itt már alkalmazható három sorszám; de előnyt fogunk adni a minden szakon át csak egy átfutó sorszámnak s minthogy a könyvek áttekintése egyik esetben sem épen egyszerű, különösen nagyobb könyvtárban, a számozásról külön könyvet kell vezetni, sőt a beosztásról megfelelő helyrajz készítenő minden szakról.

Ha már most a könyvtárt a mai felfogásnak megfelelően csak *szakrendszer* szerint rendezhetjük be, itt két kérdés áll elő: mi kezdjük-e a berendezést vagy egy már kész rendszer szerint elkezdett és előhaladott berendezést veszünk-e át folytatás végett? Ha az első az eset, akkor gondos megválasztás után azt a szakrendszert vesszük alapul, mely a tudományok mai állásának a legmegfelelőbb; de ebben a helyzetben csak kevés könyvtárnak van. A második esetben minden oldalú vizsgálat alá vesszük a már megkezdett rendszert s ha talán egyes részek változtatást igényelnek, idő folytán végrehajtjuk; de magát az egész alapot a legsürgetőbb okok nélkül nem változtatjuk meg; mert tömérdek munkaerő és idő vész kárba, mely jobban értékesíthető s inkább a régi rendszer következetes keresztülvitelét fogjuk tovább foly-

tatni és okok nélkül nem fogjuk elődeink munkáját kicsinyleni, mi épen a könyvtárkezelés terén, fájdalom, eléggé gyakori.

Kétségtelenül legjobb szakbeosztás az, mely a tudományokkal lehető legteljesebb összhangban áll; de a valóságban olyan, mely tökéletes volna, egy sincs. A könyveket t. i. az írók nem írják rendszernek vagy szakoknak megfelelően s így a bibliográfiai szakrendszert mindig csak bizonyos fokig lehet a tudományok philosophiai rendszerével összhangba hozni s még ha teljesen lehetne is, akkor is ez oly kérdés, melyben az egyéni véleménynek és meggyőződésnek mindig meglesz a maga okadatolt külön véleménye. Ezért nincs általában elfogadott szakrendszer. Meg kell még jegyezni, hogy a könyvtár állaga és célja szerint a szakok alsó és alsóbb osztályokba sorozása is a dolog természete szerint módosul. Egy egyetemi könyvtár pl. az orvosi vagy gazdasági szakra nem fog annyi alszakot alkalmazni, mint egy kiválóan orvosi vagy gazdasági sakkönyvtár.*

Míndez okok eredménye, hogy mai napig több mint 200 szakrendszer ismert, a nélkül, hogy valamelyik egyetemessé vált volna. E szerint mind máig igaz, a mit a tudós könyvtárnok, Dávid, a XVIII. században mondott, hogy tökéletes bibliográfiai szakrendszer lehetetlen; mert ez abban állana, hogy fő és alszakokra beosztja mindazt, a mi ismeretünk tárgya. Már pedig minden főszak úgy tekinthető, mint egy ágakat és leveleket hajtó törzs s ezek közt rendet szabni a nehézség kettős: megállapítani a rangot, melyet a főosztályok egymáshoz elfoglalnak és helyesen sorolni mindenikhez kellő rendben az ágakat és leveleket. A bibliográfiai rendszer tehát állandó ép úgy nem lehet, mint nem a tudományok alapjai. Vegyük csak azt, hogy Müller Miksa a nyelvtudományt a természettudományok közé sorozta, hogy van matematikai aesthetika, physiologiai lélektan; hogy gyakran egy-egy alszak időnként főszakká válhat és megfordítva. A tökéletesség ebben tehát, akár philosophiai (subjectiv), akár alakilag szorosan tudományos (objectiv) rendszert alkossunk, á priori lehetetlen.

A legrégebbi szakrendszer nyomtatott művekről az Aldus

* L. pl. egyes szak részletezésére nézve Dahlmann-Waitz: *Quellenkunde der deutschen Geschichte*. 6. Aufl. 1894. — Potthast: *Bibliotheca historica medii aevi*. 2. Auflage. Berlin 1896.

Manutius tudós nyomdászé volt, ki 1498-ban a nyomtatott görög könyveket így osztotta be: 1. Grammatica. 2. Poetica. 3. Logica. 4. Philosophica. 5. Sacra Scriptura.

Estienne Róbert katalógusában 1546-ból a könyvek 14 osztályba voltak sorozva: 1. Hebraeca. 2. Graeca. 3. Sacra. 4. Prophana. 5. Grammatica. 6. Poetica. 7. Historica. 8. Rhetorica. 9. Oratoria. 10. Dialectica. 11. Philosophica. 12. Arithmetica. 13. Geometrica. 14. Medica.

Ezekben majdnem teljesen a subjectiv szempont jelentkezik. Tökéletesebb rendszerekre törekedtek: Wechel 1543-ban, Gesner Conrád 1548/49-ben, Tréner Flórián 1560-ban, Savigny (Cristofle, de) 1587-ben, Lord Bacon 1605-ben, Fr. Araoz és J. Rhode 1631-ben, Arias Montanus és Clemens Qaudius 1635-ben, Naudé Gábriel 1643-ban*

A leghíresebb szakrendszerek egyike a *Brunet J.-Ch.-é*, melyet ő *Manuel du libraire et de Yamateur de livres* ez. híres bibliográfiai művében alkalmazott, mely a Martin Gábrielén alapszik (t 1761.), ki az övét Marchand Prosper segítségével készítette. Ez a rendszer különösen Franciaországban mondhatni általános lett, noha, mondják, nem elég philosophiai és nem elég tudományos. Ámde Nodier Ch. pl. így ír róla: »felöleli minden erőlködés nélkül mindama számtalan és szeszélyes alosztályokat, a melyeket tetszett az emberi szeszélynek meghonosítani a könyv irodalmi alakjában és szentesítették kitűnő czímtárak, melyek a magok nemében classicusok«.

Azonban azért a nehézségek e rendszerben sem csekélyek. Pl. a házasságról szóló műveket benne kilencz helyről kell össze-

* Ezekről s több másokról 1. Brunet: *Manuel du libraire et de l'atnateur de livres*. — Petzholdt Július: *Bibliotheca Bibliographica. Kritisches Verzeichniss* stb. Leipz. 1866. 20—65. 1. — Edwards Edward: *Memoirs of libraries*. A szakrendszerekből egész csomót közöl Maire: *Manuel pratique du bibliothecaire*. 1896. 181—248. 1. — Rouveyre: *Connaissances nécessaires á un bibliophile*. IX. — Cutter: *Expansive classification*. Boston, 1890. Ugyanezt lásd *Transacções and. Proc. of 2. intern. Libr.-Confer.* London, 1897. (1898. 84—88.1.) — Zangmeister: *System des Realkatalogs der Universitáts-Bibl. zu Heidelberg*. 1893. — Stein: *Manuel de bibliographie générale*, 1897. — Richardson Ernest C.: *Classification, theoretical and practical*, stb. New-York, 1901. (Ez a mű az eddig ismert szakrendszerek legnagyobb részét időrendben ismerteti.)

keresni: mint szentséget a theológiában és kanonjogban, mint polgári kötést a polgári törvénykönyvek közt, mint büntettet a büntetőtörvényben, mint a házasfelek egymás iránti kötelelességeit a morálban, a népességhez való viszonyára nézve a közgazdaságban, mint orvosi kérdést az orvostudományban, a régiek szokásait illetőleg a régiségtanban, tréfás oldalaira nézve a facetiákban. Azonban mindemellett is ez a Martin-Brunet-rendszer lett a párizsi s ez után az egész francia könyvkereskedők és számos könyvtár szakrendszere s a mint ez Brunet művében fel van dolgozva, az emberi tudás és szorgalom méltán bámulatra méltó eredménye. Nem közölhetvén itt a Brunet-féle szakrendszert összes részleteiben, csupán főbb osztályaiban adjuk s ez a következő: ő az egész tudás-tömeget öt főszakba osztja: A) *Theologia*, B) *Jogtudomány*. C) *Természettudomány, művészetek, mesterségek*. D) *Irodalom*. E) *Történelem*-

A) *Theologia* alosztályai: I. Szentírás. (1—3.)* II. Liturgia. (1-7.) III. Zsinatok. (1—4.) IV. Szent atyák. (1—5.) V. Theológiai írók. (1—7.) VI. Eltérő tanok. (1—2.) VII. Zsidó vallás. VIII. Keleti népek vallása. (1—5.) IX. Függelék a theológiához. (Philos. művek az istenségről és istentiszteletről.) (1—2.)

B) *Jogtudomány*. (Bevezetés a jogtudományba: A törvényhozás és törvénykezés története, a jog tanulmánya, a jog filozófiája, szótárak és általános művek.) I. Természeti és nemzetközi jog. (1—3.) II. Politika. III. Magán- és büntetőjog. (1—6.) IV. Kanon- vagy egyházjog. (1—8.)

C) *Természettudományok, művészetek, mesterségek*. (Bevezető ismeretek és szótárak.) I. Philosophiai tudományok. (1—5.) II. Physika és chemia. (1—2.) III. Természettrajz. (1—8.) IV. Orvostan. (1—14.) V. Matematika. (1—3.) VI. Függelék az előbbiekhöz. (1—3.) VII. Művészetek. (1—3.) VIII. Mesterségek. (1—4.) IX. Tornászat. (1—5.) X. Játékok.

D) *Irodalom*. I. Nyelvészet. (1—5.) II. Szónoklat. (1—5.) III. Költészet. (1—17.) III.* Dráma. (1—15.) IV. Regény és rokon. (1—2.) Függelék a IV.-hez (1—2.) V. Tanítóköltészet és rokon. (1—5.) VI. Párbeszédek és rokon. VI. Levélírás. (1—7.) VII. Többnyelvű művek. VIII. Különböző művek és kivonatok gyűjteményei; színdarabok tára; vegyesek. (1—8.)

* Az arabszámok az alszakok számát jelölik.

E) *Történelem*. I. Bevezető ismeretek. (1—4.) II. Egyetemes történelem (régí és újabb). (1—3.) III. Vallások és babonák története. (1—2.) IV. Ókor történelme. (1—8.) IV* Független az ókor történelméhez. (1—2.) V. Újabb korok történelme. (Európa. Általánosságok.) (1—15.) Ázsia** (1—12.) Afrika*** (1—5.) Észak- és Dél-Amerika**** (1—4.) VI. Segédtudományok a történelemhez. (1—6.) Vegyesek, encyclopaedikus szótárak. Folyóiratok. (1—3.)

A fontosabb és többször alkalmazott szakrendszerek közül álljon még itt párnak az ismertetése.

A *Bibliothèque Nationale* szakrendszere.

Théologie. A) Écriture sainte. B) Liturgie et Conciles. C) Peres de l'église. D) Théologie catholique. D*) Théologie non catholique.

Jurisprudence. E) Droit canonique. *E) Droit de la nature -et des gens. F) Droit civile.

Histoire. G) Géographie et histoire générale. H) Histoire ecclésiastique. I) Histoire ancienne (Grecs, Byzantins, Turcs, Romains, Antiquités). K) Histoire d'Italie. L) Histoire de France. M) Histoire d'Allemagne, des Pays-Bas, des pays du Nord et de l'Est de l'Europe. N) Histoire de la Grande-Bretagne. O) Histoire de l'Espagne et de Portugal. On Histoire d'Asie. O») Histoire d'Afrique. P) Histoire d'Amérique. P*) Histoire d'Océanie. Q) Bibliographie.

Sciences. R) Sciences philosophiques, politiques, économiques, morales et physiques. S) Sciences naturelles. T) Sciences médicales. V) Mathématiques, sciences et arts. Vm) Musique.

Littérature ou Belles-Lettres. X) Linguistique et rhétorique. Y) Poésie et théâtre. Y*) Romans. Z) Polygraphie et collections diverses. Z*) Commerce. Pompes. Tournois.

Látható, hogy ez a beosztás az ABC összes betűinek alkalmazásával készült. Ehhez némileg hasonlóan járt el *Hartwig Ottó*, ki, mint a hallei egyet. könyvtár igazgatója, a következő szakrendszert alkalmazta az emberi lélekre és a természetre vonatkozó tudományok szoros elválasztásával:

A) Bücherkunde u. Allgemeine Schriften. B) Allgemeine Sprachwissenschaft und orientalische Sprachen. C) Klassische Philologie. D) Neuere Philologie. E) Schöne Künste. F) Philosophie. G) Pädagogik. H) Kulturgeschichte und allgemeine Religionswissenschaft. I) Théologie. K) Rechtswissenschaft. L) Staatswissenschaften. M) Historische Hilfswissenschaften. N) Geschichte. O) Erd-

kunde. P) Allgemeine naturwissenschaftliche Schriften und mathematische Wissenschaften. O) Physik u. Meteorologie. R) Chemie. S) Naturwissenschaften. T) Land- u. Forstwirtschaft, Technologie. U) Medizin.*

E szakrendszer rokonsága a *Schleiermacher A. E.* rendszérével (1852) azonnal szembeötlő, ha ezt megtekintjük:

A) Encyclopaedie, Litterérgeschichte u. Biographie. B) Vermischte Schriften. C) Sprachen- und Schriftkunde, Philologie. D) Griechische u. Lateinische Litteratur. E—F) Schöne Wissenschaften in den neueren u. orientalischen Sprachen. G) Schöne Künste. H—O) Historische Wissenschaften. P) Mathematische u., physikalische Wissenschaften. Q) Naturgeschichte. R—S) Medizin. T) Industrie, oder oekonomische Forst- u. Jagd-Wissenschaften, Technologie, Handel und Schiffahrt. U) Militärwissenschaften. V—W) Theologie. X—Z) Jurisprudenz u. Staatswissenschaften.

E szakbeosztásokban és csomó másban, mint látható, az Abc betűi egészen önkényesen állanak az egyes szakok előtt. Ilyen a többek közt a *Bibliothèque de VInstitut* (Párizs), a *Ste Genevieve* és a *Musée d'histoire naturelle* könyvtárainak szakrendszere is. Természetesen a fent jelzett szakok csak a főszakok, melyek annyi alszakra oszthatók, a mint a könyvtár természete kívánja s bármely könyvtár teheti azt is, hogy tetszése és igényei szerint csak egy-egy szakot részletezzen alszakokra. Más beosztások betűk helyett az arab vagy római számokkal jelzik az egyes szakokat. így vesz fel Lorenz: *Catalogue general de la librairie française* művében 1—23 főszakot, a *Bibliographie de la France* ez. folyóirat a maga évi összefoglalásaiban I—XVIII-at, a Hinrichs *Verzeichniss der im deutseken Buchhandel neu erschienenen u. nett aufgelegten Bücher* etc. és a *Börsenblatt / den dewtschen Buchhandel* I—XVII-et, a Teubner *Verlags-Katalog-ja* I—XX-at, Allibone S. Aug. *A critical dictionary of english literature and British and american authors* (Philadelphia 1880. I—III. és Suppl. I—II. 1891. Kirk-től) 1—40-et. Ez utóbbiak így következnek a szakok címzeinek betűsora szerint: 1. Agriculture. 2. Antiquities. 3. Architectur. 4. Astronomy. 5. Bibliography. 6. Biography and Cor-

* L. Minden részletében: *Schema des Rcalcatalogs der kön. Universitäts-Bibliothek zu Hálté a/S.* (Beihefte z. Centralbl. f. Bibliothekswesen. III.)

respondence. 7. Botany. 8. Chemistry. 9. Divinity. 10. Domestic Economy. 11. Dráma. 12. Education. 13. Essayists. 14. Fiction. 15. Fine arts. 16. Games. 17. Géography. 18. Geology. 19. Heraldry. 20. History. 21. Juvenile. 22. Law. 23. Literary History. 24. Mathematics. 25. Mechanic. 26. Medicine. 27. Morál and Mentái philosophy. 28. Morál and Manners. 29. Music. 30. Natural History. 31. Natural Philosophy. 32. Naval and Military. 33. Philology. 34. Poetry. 35. Political Economy. 36. Politics. 37. Topography. 38. Trade and Commerce. 39. Travels. 40. Voyages.

Lebas a Sorbonne könyvtára számára (*Bibliothèque de l'université de France*)* egy más rendszert dolgozott ki, melyben a szakokat oly betűkkel jelezte, melyekkel az illető szak neve kezdődik. Ezt Langton H. H. a Toronto University könyvtárában alkalmazta, még pedig mint saját találmányát. Ennek alapterve az, hogy hét főszakot vesz fel nyolcz betűvel: B. *Bibliographie*. T. *Theologie*. S. *Science*. L. *Littérature*. H. *Histoire*. I. *Incutables*. Ms. *Manuscripts*. R. *Réserve*.

Már most ha e betűkhöz még egy nagy betűt teszünk, ez jelez a főszakban egy fő-alszakot s a melléjök tett kis betű vagy betűk jelzik az alszakot, melyek újra kezdő betűi az ezen alszakba osztandó tudománynak.

E szerint:

B. — BIBLIOGRAPHIE

B.G.	Bibliographie générale.	T.E.e.	Exégése.
B.S.b.	Bibliographie spéciale (bibliothèques).	T.E.e.a.	Exégése de l'Ancien Testament.
B.S.r.	Bibliographie spéciale (répertoires).	T.E.e.n.	Exégése du Nouveau Testament.
B.S.a.	Bibliographie spéciale (amateurs).	T.E.r.	Rabbins. Langues bibliques.
		T.L.	<i>Liturgie</i> .
		T.L.g.	— générale.
		T.L.p.	— particulière.
		T.C.	<i>Conciles</i> .
		T.C.g.	Collections et ouvrages sur les Conciles.
		T.C.p.	Conciles particuliers.
		T.S.	<i>Saints Peres</i> .
		T.S.i.	Introduction.
		U.	ez van bevéve az <i>École normale supérieure</i> könyvtárába Is. (Paris.)
T.E.	<i>Theologie. Ecriture.</i>		
T.E.t.	Textes.		
T.E.v.	Versions.		
T. — THEOLOGIE			

- T.S.c. Collections.
 T.S.g. Pères grecs.
 T.S.l. Pères latins.
 TT. *Théologiens*.
 T.T.i. Introduction.
 T.T.sc. Scolastiques.
 T.T.d. Dogme.
 T.T.mo. Morale.
 T.T.sa. Sacrements.
 T.T.se. Sermonaires.
 T.T.c. Catéchismes.
 T.T.a. Ascétiques.
 T.P. *Polémique*.
 T.P.i. Contre les incrédules.
 T.P.h. Contre les hérétiques.
 T.P.ja. Pour et contre les Jansénistes.
 T.H. *Histoire ecclésiastique*.
 T.Hx. Chronologie et Géographie.
 T.H.g. Histoire générale.
 T.Kg.h. Histoire hétérodoxe.
 T.H.p.g. Histoire particulière (Eglise gallicane).
 T.H.p.e. Histoire particulière (Eglises étrangères).
 T.H.p.m. Histoire des missions.
 T.H.b. Biographie. — Vie des Saints.
 T.H.b.¹ Biographie. — Vie des papes.
 T.H.o. Histoire des ordres religieux.
 T.H.j. Jésuites.
 T.H.j'. Ecrits contre les jésuites.
 T.H.h. Histoire des sectes hétérodoxes,
 T.D. *Droit canon*.
 T.D.c. Collection du droit canon.
 T.D.f. Droit canon français.
 T.D.m. Mélanges. — Recueils.
- S. — SCIENCES
- S.D. *Dictionnaires — Encyclopédies*.
 S.D.e. Encyclopédie.
 S.D.j. Journaux encyclopédiques.
 S.D.i. Institut.
- S.P. *Sciences philosophiques*.
 SJP.h. Histoire de la philosophie/
 S.P.g. Traités généraux.
 S.P.L. Logique.
 S.P.m. Métaphysique. •
 S.P.mo. Morale.
 S.P.n. Philosophie (Nouv. série).
 S.G. *Sciences politiques et gouvernementales*.
 S.G.p. Politique.
 S.G.oe. Economie politique.
 S.G.é. Education.
 S.G.i. Instruction publique.
 S.N. *Sciences naturelles*.
 S.N.d. Dictionnaires et ouvrages généraux.
 S.N.m. Minéralogie.
 S.N.b. Botanique.
 S.N.z. Zoologie.
 S.N.a. Agriculture, jardinage.
 S.M. *Sciences médicales*.
 S.M.d. Dictionnaires et ouvrages généraux.
 S.M.a. Anatomie et physiologie.
 S.M.m. Médecine.
 S.M.X. Chirurgie.
 S.M.ϕ. Pharmacie.
 S.M.v. Vétérinaire.
 S.O. *Sciences occultes*.
 S.O.ϕ. Philosophie occulte.
 S.O.a. Alchimie.
 S.O.* Astrologie.
 S.Q.m. Magnétisme.
 S.\$\$. *Sciences physiques*.
 S.O.<>. Physique.
 S.fc.^ . Chimie.
 S.X. *Mathématiques pures et appliquées*.
 S.X.d. Dictionnaires et traités généraux.
 S.X.é. Mathématiques élémentaires.
 S.X.t. Mathématiques transcendantes.
 S.X.u. Mathématiques appliquées.
 S.X.m. Mécanique.

S.X.a.	Astronomie.	L.P.é.po.	Philologie portugaise.
S.X.o.	Optique. Dioptrique.	L.P.el.	Philologie élémentaire.
S.X.n.	Mariné et Navigation.	L.P.v.	Critique verbale.
S.X.g.	Art de la guerre.	L.H.	<i>Histoire littéraire.</i>
S.X.p.	Ponts et chaussées.	L.D.	<i>Traité didactiques.</i>
S.X.J.	Jeux de calcul et combinai sons.	L.M.	<i>Littérature du Moyen Age.</i>
S.A.	<i>Beaux-Arts.</i>	L.M.c.	Collections.
S.A.Í.	Introduction et Dictionnaires.	L.N.xm.	- du XIII ^e siècle.
S.A.a.	Architecture.	L.M.XIV.	- du XIV ^e siècle.
S.A.p.	Peinture.	L.M.XV.	— du XV ^e * ⁵ siècle.
S.A.s.	Sculpture.	L.G.	<i>Littérature grecque.</i>
S.A.m.	Musique (Traité sur la).	L.G.c.	Collections.
S.A.e.	Exercices gymnastiques.	L.G.g.	Grammairiens.
S.A.g.	Gravure.	L.G.p.	Poètes épiques, didactiques, etc.
S.I.	<i>Árts industricls.</i>	L.G.tf	Théâtre.
S.I.d.	Dictionnaires.	L.G.o.	Orateurs.
S.I.p.	Traité particuliers.	L.G.cp.	Philosophes.
. st .-v	<i>Journaux scientifiques.</i>	L.G.t.	Ouvrages techniques.
"si ir	Journaux.	L.G.d.	Genres divers. Romanciers, etc.
S.J.c.	Collections académiques.	L.G.h.	Historiens.
S.J.ce.	Collections étrangères.	L.G.m.	Littérature grecque, moderné.
S.J.m.	Mélanges.	L.L.	<i>Littérature latiné.</i>

L. ----- LITTÉRATURE

L.P.	<i>Philologie.</i>	L.L.p.	Poètes épiques, didactiques, etc.
L.P.c.	Philologie générale et composée.	L.L.#.	Théâtre.
L.P.o.	Philologie orientale.	L.L.o.	Orateurs.
L.P.o.s.	Philologie orientale, sémitique.	L.L.*.	Philosophes.
L.P.ce.	Philologie celtique.	L.L.t.	Ouvrages techniques.
L.P.g.	Philologie grecque.	L.L.d.	Genres divers.
L.P.l.	Philologie latiné.	L.L.h.	Historiens.
L.P.f.	Philologie française.	LX.m.a.	Moyen Age.
L.P.f.p.	Philologie française . patois (dialectes).	L.L'.	<i>Littérature latiné moderné.</i>
L.P.é.	Philologie étrangére.	LX'.p.	Poètes.
L.P.é.i.	Philologie italienne.	L.L'.pr.	Prosateurs.
L.P.é.e.	Philologie espagnole.	LX'.m.	Mélanges.
L.P.é.a.	Philologie anglaise.	L.F.	<i>Littérature française.</i>
L.P.é.g.	Philologie germanique.	L.F.c.	Collections.
L.P.é.sl.	Philologie slave.	L.F.p.	Poètes.
L.F.r.	H.U.	L.F.pp.	Patois.
L.F.g.		L.F.tf.	Théâtre.
		L.F.o.	Orateurs.
		H.M.e.	
		H.M.p.	
		H.M.o.	
L.F.x.	H.U.i.		
L.E.	H.U.c.		
L.E.a.	H.U.h.		
L.E.a.c.	H.A.		
L.E.a.p.	H.A.g.		
L.E.a.tf.			

Romans et	Orient.	H.M.sl.	Etats slaves, Russie, Pologne, etc.
Contes.	H. — HISTOIRE	H.M.sc.	Etats scandinaves, Suède,, Norvège, etc.
Genres divers,	<i>Histoire universelle.</i>	H.M.g'.	Autriche, Prusse, Saxe, Allemagne.
lettres,	Introduction.	H.M.b.	Pays-Bas, Hollandé.
logues,	Chronologie.	H.M.a.	Angleterre.
poemes.	Histoire générale.	H.F.	<i>Histoire de France.</i>
Polygraphes.	<i>Histoire ancienne.</i>	H.F.c.	Collections.
<i>Littérature</i>	Histoire générale de l'Anti-	H.F.g.	Histoire générale.
<i>rc</i>	quité.	H.F.o.	Origines, Mérovingiens, Carolingiens.
<i>étrangère</i>	Particulière des peuples de l'Europe et des peuples Orientaux: Juifs, Egyptiens, etc.	H.F.ca.	Premiers Capétiens, premiers Valois.
Littérature	Histoire des Grecs.	H.F.v.	Deuxièmes Valois.
anglaise.	Histoire des Romains et des peuples conquis.	H.F.b.	Bourbons.
Collections.	Histoire byzantine.	H.F.r.	Révolution.
Poètes.	<i>Histoire moderne de l'Europe</i>	H.F.e.r.	Empire et Restauration.
Théâtre.	<i>(France exceptée.)</i>	H.F.p.	Histoire des provinces..
Prosateurs.	Histoire générale.	H.F.m.	Histoire municipale.
	Italie.	H.F.i.	Institutions.
Romanciers.	Espagne.	H.F.a.a.	Administration et finances anciennes.
	Portugal.	H.F.a.m.	Administration et finances modernes.
Littérature	Orient de l'Europe.	H.F.co.	Colonies.
e		H.F.u.f.	Enseignement supérieur.
espagnole		H.F.u.s.	Enseignement secondaire.
.		H.F.u.p.	Enseignement primaire.
Littérature		H.O.	Histoire orientale.
e		H.O.as.	Asie.
germanique.		H.O.af.	Afrique.
Littérature		H.O.am.	Amérique.
e		H.T.	Histoire de la Terre.
italienne.		RT.as.	Asie.
Littérature		H.T.af.	Afrique.
e		H.T.am.	Amérique.
scandinave.		H.B.	Biographie.
Littérature		H.B.g.	Générale.
e slave.		H.B.p.	Particulière.
Littérature		H.V.	<i>Géographie et voyages.</i>
e		H.V.a.	Atlas.
étrangère.		H.V.h.	Histoire.
		H.V.g.	Géographie.

H.V.e.	Voyages en Europe.	H./R.h.	Héraldique.
H.V.as.	Voyages en Asie.	H./R.p.	Paléographie (Traités sur la).
H.V.af.	Voyages en Afrique.	H.J.	<i>Journaux et recueils littéraires historiques.</i>
H.V.am.	Voyages en Amérique.	HJ.j.	Journaux français.
H.V.o.	Voyages en Océanie.	HJ.j.é.	Journaux étrangers.
H.V.c.	Voyages de circumnavigation.	H.J.a.	Collection académique.
H.L.	<i>Législation.</i>	H.J.m.	Mélanges.
H.L.Í.	Introduction; questions générales.	HJ.r.	Recueils de pièces diverses.
H.L.gr.	Législation des Grecs.	H.J.f.	Facéties.
H.L.r.	Législation des Romains.	Eg-	<i>EgyptU.</i>
H.L.fa.	Droit français ancien.	M.	<i>Musique</i> (Partitions).
H.L.fm.	Droit français moderné.	U.	<i>Universités françaises.</i>
H.L.é.	Droit étranger.		
HAR.	Droit des gens, diplomatie.		
	<i>Archéologie.</i>		
H.A.R.d.	Dictionnaires, etc.	It.	Théologie.
H.A.R.o.	Archéologie orientale.	I.S.	Science.
H.A.R.r.	Archéologie grecque.	I.I.	Littérature.
H.A.R.r.	Archéologie romaine.	I.h.	Histoire.
H.A.R.e.	Epigraphie.		
H.A.R.n.	Numismatique (ancienne).		
H.A.R.m.	Numismatique (moderné).		
H.A.R.m.	Mythologie.	M.S.f.	Manuscrits fac-similés.
H.A.R.f.	Monuments figurés.	M.S.n.	Manuscrits (nouveaux-fonds).
H.A.R.ma.	. Moyen Age.	R.	RÉSERVE.
H.J.R.c.	Chevalerie.		

I. — INCUNABLES

MS. — MANUSCRITS

Stein Henri eldobván a Brunet-féle rendszert (*Manuel de bibliographie générale*. 1897.), melyet ok nélkül tartanak szerinte a francziák oly becsben, a heidelbergi és hallei rendszer alapján egy újat alkotott e műve (címét 1, 138. lapon.) számára a következő 17 fő osztálylyal:

- I. Bibliographies universelles. (4 alszak.)
- n. Bibliographies nationales. (Az országok betűrendjében.)
- III. Sciences religieuses. (12 alszak.)
- IV. Sciences philosophiques. (6 alszak.)
- V. Sciences juridiques. (11 alszak.)
- VI. Sciences économiques et sociales. (11 alszak.)
- VII. Sciences pédagogiques. (8 alszak.)
- VIII. Sciences pures. (14 alszak.)
- IX. Sciences appliquées. (12 alszak.)

X. Sciences médicales. (16 alszak.)

XI. Philologie et Belles-lettres. (27 alszak.)

XII. Sciences géographiques. (9 alszak.)

XIII. Sciences historiques. (8 alszak.)

XIV. Sciences auxiliaires de rhistoire. (8 alszak.)

XV. Archéologie et Beaux-Arts. (15 alszak.)

XVI. Musique. (9 alszak.)

XVII. Biographie. (4 alszak.)

A főszakokat tehát 176 alszak s a II-ik főszakban az országok alszakai egészítnék ki, melyek mindenike, ha kell, még alszakokra osztható s így pl. a IV-ikben a *Bio-bibliographies* alszakot és több másban egy-egy alszakot még országok szerint felsorolva egészítené ki, természetesen a főszak mellé tett megfelelő szám- vagy betűjelzéssel.

A *budapesti egyetem könyvtárának szákrendszer*e az előbbieket közül azokhoz csatlakozik, melyek néhány főszakot alkalmaznak s ezeket (A—J.) nagy és az alszakokat kisbetűvel jelzik. Hibája, hogy nagyobb terjedelmű könyvtárak számára némely szak nincs benne eléggé részletezve. Beosztása következő:

A) *Hittudomány*. Aa. Ó- és új-szövetségi bibliai történet s szöveg-itészeti, régészeti, értelmezéstani s philologiai tudomány-szakok és bibliai vita-iratok, talmud-irodalom.

Ab. Egyház-irodalomtörténeti művek, szentatyák, egyházírók, zsinatok, bullák, decretáliák.

Ac. Egyetemes egyháztörténelem, vallástörténelem és ebbe-vágó monographiák, szentek élete, szerzetesrendek.

Ad. Alap- és ágazatos hittan, erkölcsstan, ascetikus munkák, hitvédelmi iratok, catechetica, moralphilosophia.

Ae. Lelkipásztorságtan, liturgia, egyházi régiség, egyházi művészet.

Af. Egyetemes és összehasonlító hittudomány, vegyes tartalmú hittudományi művek, encyclopaediák.

B) *Jogtudomány*. Ba. Általános jogtörténelem, hűbérjog, jog-encyclopaedia, összehasonlító- és egyetemes jogtudomány, vegyes tartalmú jogtudományi művek.

Bb. Jogbölcészlet Nemzetközi jog, nemzetközi tenger- és folyamhajtási jog. Nemzetközi jogsegély.

Be. Római jog.

Bd. Egyházjog.

Be. Közjog, közigazgatás, törvénygyűjtemények, országgyűlési irományok.

Bf. Magánjog és bányajog.

Bg. Polgári törvénykezési eljárás (peres és peren kívüli). Törvénykezési szervezet. Ügyvédség. Közjegyzőség. Büntetőjog (anyagi és alaki). Börtönügy.

Bh. Váltó- és kereskedelmi jog.

C) *Államtudomány*. Ca. Politika és politikai röpiratok. Állam és egyház közti viszonyt tárgyaló művek.

Cb. Nemzetgazdaság, pénzügy és politikai számtan.

Cc. Statisztika.

Cd. Ipar, kereskedés és közlekedés.

D) *Orvostudomány*. Da. Általános orvostudomány. Boncztan, szövettan, fejlődéstan, élettan és élettani vegytan. Bakteriológia.

Db. Kórboncztan, kórtani vegytan, általános kór- és gyógytan, kórjelzéstan és orvosi történelem.

De. Gyógyszertan, méregtan, különös kór- és gyógytan.

Dd. Sjebészet, szemészet, szüléstan, fogászat és női gyógyászat.

De. Törvényszéki orvostan, törvényszéki vegytan, elmekórtan, közegészségtan, orvosi rendészet és orvosi statisztika, fürdők, kórházak.

Df. Állatgyógyászat.

Dg. Hasortszenvi orvostan.

E) *Matematika és természettudomány*. Ea. Matematika

Eb. Physica, astronomia, chemia, mysteriumok, jövendölések, mágia.

Ele. Természetráaj, őslénytan.

Ed. Technológia, géptan, építészet, mezői gazdaság, víz-szabályozás, bányászat, borászat, vadászat, szakácsság.

Ee. Hadtudományok. Hadtörténelem.

F) *Philosophia, aesthetika és paedagogia*. Fa. Philosophia és történelme.

Fb. Aesthetika és művészettan, játékok, zenészt.

Fc. Közoktatás és neveléstudomány.

G) *Történelem és földrajz*. Ga. Egyetemes és nem hazai történelem és segédtudományai (Chronologia, diplomatica stb.), művelődéstörténet, heraldica, szabadkőművesség.

Gb. Hazai történelem és segédtudományai.

Gc. Irodalomtörténet, könyvészet, nyomdászat, könyvtárak, levéltárak.

Gd. Művészettörténet. Műemlékek. Régészet (hazai és külföldi).

Ge. Földrajz, utazások és ethnographia.

Gf. Egyetemek. Felsőbb tanintézetek.

H) *Philologia és literatura*. Ha. Görög és latin nyelv, régiségek, mythologia, irodalomtörténet, commentárok, szótárak.

Hb. Görög és latin írók.

He. Összehasonlító és modern nyelvtudomány (magyar és külföldi).

Hd. Magyar szépirodalom.

He. Germán szépirodalom.

Hf. Román szépirodalom.

Hg. Szláv szépirodalom.

Hh. Keleti irodalmak.

J) *Vegyesek*. Egyetemes encyclopaedia. Társulati, vegyes tartalmú kiadványok.

A magy. nemzeti múzeum szakczimtári rendszere ugyanaz, mint a münchenié, valamint ugyanolyan a könyvtár betűrendes berendezése is, a mint a könyvek a polczokon állanak. E szakrendszer a müncheni kir. könyvtár igazgatójától, Laubmann Györgytől ered, ki erről *Plán u. Classifications-Normativ der k. Hof- u. Staatsbibliothek zu München, nebst einem Anhang Über die Aufstellung* «. *Beschreibung der Bücher* ez. a. egy részletes munkálatot készített. Az ő rendszere áll tizenkét fő- és összesen 182 alosztályból. Főszakjai a következők: I. Encyclopaedia. II. Philologia. III. História. IV. Mathematica V. Physica. VI. Anthropologia. VII. Philosophia. VIII. Aesthetica. IX. Politica. X. Medicina. XI. Jurisprudentia. XII. Theologia. Az alszakokból a nemz. múzeum csak 117-et alkalmaz.

A kolozsvári egyetemi könyvtár szakrendszerét a kolozsvári egyetem tanáraiból egy külön e végre kiküldött bizottság dolgozta ki, s általában az jellemzi, hogy az egyetemi karok által képviselt tudományok sorrendjét fogadták el alapul s így egy logikai rendszert állítottak fel összesen 48 főosztályból, mely alosztályokkal bármily arányban bővíthető. Ez a következő:

I. Könyvészet, könyvtártan, nyomdászat története.

- II. Encyclopaediák, vegyes tartalmú folyóiratok, tudományos társulatok és egyesületek évkönyvei.
- III. Hittudomány.
- IV. Bölcsélet.
- V. Nevelés-, oktatástan, isk. programmok, ifjúsági iratok.
- VI. *a)* Általános és összehasonlító nyelvészet, *b)* Hellén és római nyelvészet, *c)* Magyar nyelvészet, *d)* Ural-altáji nyelvészet, *e)* Indogermán nyelvészet, *f)* Sémi, keleti afrikai és amerikai nyelvek, *g)* Szótárak és lexikonok.
- VII. *a)* Görög és római remekírók és magyarázataik, *b)* Újkori latin írók.
- VIII. Irodalomtörténet, költészettan, szónoklattan, bírálat, *a)* Hellén és római, *b)* Hazai, *c)* Külföldi.
- IX. *a)* Hazai *b)* Külföldi szépirodalom.
- X. Művészetek: festészet, szobrászat, színészet, fényképészet, zene, díszművek, albumok, képes-gyűjtemények.
- XI. *a)* Mívelődéstörténet (mythologia, népmondák, népmesék). *b)* Egyház-történelem, *c)* Egyetemes és részletes tört. *d)* Hazai történet, *e)* Életrajzok, emlékiratok, levelezések, emlékbeszédek.
- XII. Régészet, tudományos felírttan, időszámítástan.
- XIII. Oklevéltan, pecséttan, címertan, nemzedéktan.
- XIV. Éremtan.
- XV. Földrajz, népisme, utazások, térképek.
- XVI. Jog- és államtudományi encyclopaediák. Hodegetika, lexikonok, folyóiratok, törvénykezési irományok, döntvénytárak, törvény-gyűjtemények.
- XVII. Általános jogtörténelem.
- XVIII. Bölcséleti jog. Tételes nemzetközi jog, diplomatia.
- XIX. Római jog.
- XX. Egyházjog, hűbérjog.
- XXI. *a)* Magánjog, váltó-, kereskedelmi-, ipari-, bánya-, vám-, rév-, tengeri jog és törvénykezés, *b)* Polgári törvénykezés, csőd-, telekkönyvi stb. eljárás.
- XXII. Büntetőjog és törvénykezés. Börtönügy.
- XXIII. Politika, alkotmánytan, közjog, közigazgatástan, társadalomtan, publicisztika. Röpiratok.

- XXIV. Nemzetgazdaságtan. Pénzügyi jog és pénzügytan. (Élet-biztosítás.)
- XXV. Statisztika. Államszámvitel. Politikai számtan.
- XXVI. Általános természettudományi művek és folyóiratok.
- XXVI/a. Természettan.
- XXVH. Vegytan.
- XXVHI. Állattan.
- XXIX. Növénytan.
- XXX. Ásványtan, földtan, őslénytan.
- XXXI. Mennyiségtan, csillagászat
- XXXII. Építészet, gépészet, bányászat.
- XXXIII. Gazdászat, erdészet, kertészet, vadászat, halászat stb.
- XXXIV. Ipar és kereskedelem.
- XXXV. Haditudományok, tengerészet.
- XXXVI. Általános orvostan, folyóiratok, *a)* Általános kór- és gyógytan, *b)* Kórboncztan. *c)* Gyógyászat történelme.
- . XXXVII. Boncztan, élettan, szövettan és fejlődéstan. Anthropologia.
- XXXVIII. Gyógyszertan, méregtan, élet- és kórvegytan.
- XXXIX. Bel-, elme-, ideg-, hasonszervi gyógyászat, fürdőtan.
- XL. Sebészet.
- XLI. Bőr- és bujakórtan.
- XLII. Szemészet, fogászat, fülgyógyászat.
- XLIIH. Szülészet, nő- és gyermekgyógyászat.
- XLIV. Állatorvostan, törvényszéki orvostan, közegészségtan, bacteriologia, orvosi statisztika.
- XLV. Állatorvostan.
- XLVI. Vegyesek, naptárak, schematizmusok, kaszinók, egyletek és társulatok alapszabályai, szabadkőművesség.
- XLVII. Alkalmi és üdvözlő versek és beszédek, üdvözlő feliratok; halotti prédikációk.
- XLVIII. Idegen és hazai politikai napi- és élczlapok.

Végre nem hagyható említés nélkül a *Dewey-féle szakrend-szer*,* mely Amerikából terjedt el hozzánk, már a mennyire elterjedt

* Még egy pár szakrendszer nagyon jó ismertetését l. Schönherr Gyula: *A berlini udvari könyvtár szakrendszere.* (Magy. Könyvsz. 1894. 52. 1.) — Desiderius (Dézsi L.): *A berlini kir. egy. könyvi, szakrendszere.* (U. o. 1895. 1897. évf.) — Néhány hazánkban alkalmazott szakrendszert leír Kudora: *Könyvtártan* 188—208 l.

s legelőször egy ily című füzetben jelent meg: *Decimal classification and relative index for arranging, cataloging, and indexing public and private library*, by Melvil Dewey. Boston. 5-ik kiad. 1894. E füzetről neve *Decimal classification*. (Tizes szakrendszer). Ő e rendszer következetes alkalmazása végett fölvesz 10 szakot: 0. *General Works*. 1. *Philosophy*. 2. *Religion*. 3. *Sociology*. 4. *Philology*. 5. *Natural Sciences*. 6. *Useful arts*. 7. *Fine arts*. 8. *Literature*. 9. *History*. Már most minden szakot három számmal jelöl, melyben az első szám a 10 főszak egyikét, a második szám a főszak alszakát s a harmadik, ha szükség van rá, ez alszak egyik alszakát jelzi s a hol nincs alszak, oda nulla jön. Tehát így megy tovább az első szak 0 alapszámjával stb. Álljanak itt a főszakok és az első alszakok 0—99-ig í

000 <i>General Works</i> .	240 Devotion and Practical.
010 Bibliography.	250 Homiletic. Pastoral. Parochial.
020 Library Economy.	260 Church. Institutions. Works.
030 General Cyclopedias.	270 Religious History.
040 General Collections.	280 Christian Churches and Sects.
050 General Periodicals.	290 Non-Christian Religion.
060 General Societies.	300 <i>Sociology</i> .
070 Newspapers.	310 Statistics.
080 Special Library, Polygraphy.	320 Political Science.
090 Book Rarities.	330 Political Economy.
100 <i>Philosophy</i> .	340 Law.
110 Metaphysics.	350 Administration.
120 Special metaphysical Topics.	360 Associations and Institutions.
130 Mind and Body.	370 Education.
140 Philosophical Systems.	380 Commerce and Communication.
150 Mental Faculties. Psychology.	390 Customs. Costumes. Folklore.
160 Logic.	400 <i>Philology</i> .
170 Ethics.	410 Comparative.
180 Ancient philosophers.	420 English.
190 Modern Philosophers.	430 Germán.
200 <i>Religión</i> .	440 French.
210 Natural Theology.	450 Italian.
220 Bible.	460 Spanish.
230 Doctrinal Theology. Dogmatics.	470 Latin.

480 Gréek,	740 Drawing. Design. Decoratton.
490 Minor.Lahguages.	750 Painting.
500 <i>Natural Science.</i>	760 Engravingi
510 Matherhatics.	770 Photography.
520 Astronomy.	780 Music.
530 Physics.	790 Amusements.
540 Chemistry.	800 <i>Lilerature.</i>
550 Geology.	810 American.
560 Paleontology.	820 English.
570 Biology.	830 Germán.
580 Botany.	840 French.
590 Zoologie.	850 Italian.
600 <i>Useful Árts.</i>	860 Spanish.
610 Medicine.	870 Latin.
- 620 Engineering.	880 Greek.
630 Agriculture.	890 Minor Languages.
640 Domestic Economy.	900 <i>History.</i>
650 Communication and Comraerce.	910 Geography and Description.
-660 Chemical Technology.	920 Biography.
670 Manufactures.	930 Ancient History.
680 Mechanic Trades.	940 Europe.
690 Building.	950 Asia.
700 <i>Fine Arts,</i>	960 Africa.
710 Landscape Gardening.	970 North America.
720 Architecture.	980 South America.
730 Sculpture.	990. Oceanica and Polar Regions.

A Dewey rendszere, a mint itt látható, áll. 10 fő és 90 al-, összesen 100 osztályból s mert minden alosztály megannyi 10—10 osztályra osztható, összesen 1000 alosztályból.. Ennek különben csakis ebben a sajátságában áll az előnye s minden többi a hiányai közé tartozik. Hiánya, hogy a fő- és alosztályok közt nincs logikai rend; hogy az emberi ismeretek nem szoríthatók a tizedes-rendszer Procrustes-ágyába; hogy éppen ezért már öt módosítása ismert, mióta létezik s így pl. a Dewey számai és osztályai nem egyeznek meg az Otlet Páléval, ki La Fontaine Henrival ennek az ügynek vezérferfia Európában; hogy végre gyakorlatban sem vált be, mert nem sikerült, mégsem, vagy éppen számos alosztályai miatt

ugyanegy tudományszak műveinek helyes beosztása. A belgák s különösen a belga kormány támogatásával Brüsszelben egy nemzetközi bibliográfiai hivatal* (*Institut international de Bibliographie*) e rendszernek az 1895-iki brüsszeli könyvtárnoki congressuson diadalt víván ki, felkapták és hozzá is fogtak e rendszer szerint feldolgozni az emberi tudás irodalmát s elkezdtek a 3-ikon (*Sociology*), folyóiratot is adnak ki; de bár több helyt próbáltak ily hivatalokat létesíteni, az ügy kevéssé haladt. E rendszer kitűnő bírálatát adták Delisle Leopold a *Journal des Savant-ban* (1896 márcz.), továbbá Ch. V. Langlois a *Revue des bibliothèques-ban* (1896. 65.1.) és a *Memóriái de la librairie-ben* (1896.185. és 630. 1.), Hartwig O. *Die Betvegungen auf dem Gebiee des intern, Bibliothekswesens (Cosmopolis. VI. 547. 1.)* ez. értekezésében és Funck-Brentano a *Correspondance hisitorique et archéologique-ban.* (III. 1896. 33. 1.)

Az előbbiekből látható, hogy Ötlet és La Fontaine, a kik különben ügyvédek s nem szorosan véve bibliographusok, egy-szersmind egy, a világ összes műveit, sőt tudományosságát felölelő egyetemes repertorium készítését tűzték ki feladatául a brüsszeli Institut-nak, a melyet ők *Répertoire bibliographique universel-nék.* {Bibliographia universalis) neveznek s ez betűrendben és szakok szerint magába foglalná az újságcikkeket, a folyóiratok értekezéseit is, nemcsak a könyveket és füzeteket. Azonban e vállalat kivihettségét Funck-Brentano számokban mutatja be. Ugyanis a világ évi könyvtermelése kitesz 200 ezer önálló művet és kb. 400.000 czédulázandó értekezést; e mellett az eddigi világirodalmi termelés 10—15 millió czédulát igényelne, a mit sem előállítani, sem a könyvtárak, melyek rájuk előfizetnének, megőrizni, feldolgozni és megfizetni nem bírának. A leghiggadtabb vélemény szerint is a vállalatnak nincs jövője.

A szakrendszer alkotásában (mert bizonyosan még mindig fognak újakat alkotni) és kiválasztásában a következő szempontok veendőek főképp figyelembe: a) A főbb tudományszakok legyenek

* L. Esztegar László dr. cikkei *Magy. Könyvsz.* 1896. 341. és 1897. 266. 1. — Az Office International kiadványai: *Bulletin de l'Institut international de bibliographie.* 1895. ősze óta és több vállalat a *Bibliographia Universalis-ból.* L. kivált Milkau Fritz: *Centralkataloge u. Titeldrucke.* Leipzig. 1898. 12—25. 1.

lehetőleg pontosan elválasztva a tudomány szakainak tényleg megfelelő, egységes terv szerint, *b)* Ez egységes terv alapján a tudományszakokat valamely természetes logikai rendbe sorozzuk egymás után s a foszakokat jelöljük akár betűkkel, akár római számokkal. Ez a logikai egymásután ugyan közönbös a felállításra; de nem az a rendszer tudományos egységére nézve, *c)* Az alszakok úgy rendezendők be, hogy mindig új alszakokat lehessen beigtatni; mert noha a tudomány maga állandó, de részei folyton változók. PL. ujabban a nyelvtudomány elvált a philológiától; másutt új szakok álltak elé, mint meteorológia, psychophysika, electrophysika stb. *d)* Az alszakokat legjobb latin és görög kis betűkkel jelölni s ezek közt is logikai rendnek kell lenni. Megjegyzendő, hogy az alosztályok csak nagy és gyorsan növekedő könyvtárakba valók & a túlságos eltagolás még ezekben sem jó; mert ingadozóvá teszi a beosztást, *e)* Ha valamely könyvtár különösen egy-két szakot művel, ezeket több alszakra tagolja fel. *f)* Az egyes szakokban mindig az általános művek alszaka teendő elől. *g)* A könyv osztályozásánál a tartalom s nem az alak irányadó. Tehát a versben vagy levélben írt természettudományi mű az utóbbi osztályba tartozik. *h)* A szakbeosztást *egy* jártas hivatalnok *végezze*; ha, mint nagy könyvtárakban, többen végzik, álljanak állandó érintkezésben. Bizonytalan esetekben beszéljék meg a teendőt. A kétes természetű műveket minden szakban osztályozzák *egy* elv szerint s ha a szükség úgy kívánja, a rokonszak számára készítsenek megfelelő utalólapokat.

Ha így az egyes lapok a szakcímítár számára a szakjelzéssel együtt készen állnak, akkor a lapokat szakok szerint csoportosítjuk s ezen belől Abc-sorban. Csak ekkor veszi kezdetét a könyvek felrakása a polczokra s megszámozásuk. Már említettük, hogy a könyvek három csoportban állítandók fel. Legalól jönnek a 2r könyvek s ezeknek *egy* polcz minden szekrényben elég, A következő két polcz a 4r-eké, a többi a 8r és kisebb könyveké. Már azt is említettük, hogy legjobb, ha minden szakban csak *egy* sorszám van s ekkor, természetesen, a sorszám ugrik a 8r-ektől a 4r vagy 2r könyvekhez vagy megfordítva; így például *La. 1.* lesz *egy* 2r könyv s a 2-diknek u. ott a száma *La. 10*; mert a 2—9 a 4r és 8r-nél van; de ez semmi különös nehézséget nem okoz. Lehet az is, a mi kevésbé helyeselhető, hogy mind a három alakú

könyvek külön-külön sorszámot kapjanak, Ekkor a jelzés pl. így lesz: Ab. 1—85... a 8r könyveké; Ab. 4r 1—85... a 4r könyveké és Ab. 2r 1—85... az ívrétű könyveké. így van ez pl. a Ste Geneviève könyvtárban is, (Paris) de ezt a francziák sem helyeslik és a Bibliothéque Nationaleban már egy a szám egy szakban mind a három könyvsorban. Hasonlóan külön van számozva mind a három könyvsor a budapesti egyetemi könyvtárban is. Ha a számsor akár egy, akár három, a számozás alól kezdődik az ívrétű könyveknél s mindig balról jobbra megy, mint a könyvben a sorok, kivéve, hogy alulról haladunk fölfelé. A kigyóvonalszerű számozással tett próba nem vált be s ezért meg sem szabad kísérlem többé. Némely könyvtárnok még ma is gyakorolja azt, hogy a könyvre nem teszen számot; csak szekrény- és polczjelzést. Szintén kárhóztatandó eljárás, mely okvetlenül nagy zavarokra vezet csak kissé nagyobb használat mellett is. Ilyet nem rég is láttam egy vidéki jelentékenyebb könyvtárunkban.

A másik kérdés az, hogy milyen sorrendben kerüljenek a könyvek a polczra? Leggyakrabban azt fogjuk találni a legtöbb könyvtárban, különösen nagyobbakban, hogy a szakon belől egyszerűen a könyvek bejövele szerint helyezik a könyveket egymás után, a mint őket a könyvtár napról-napra megveszi, s legfőlebb a nagyságra ügyelnek a hely mentől jobb kihasználása és a csinosság végett. így van ez Budapesten is az egyetemi könyvtárban. Azonban sok, különösen német könyvtárnok, ezzel nem volt és nincs máig sem kibékülve. így pl. a müncheni nagy kir. könyvtár, a strassburgi egyetemi, a drezdai királyi, a stockholmi királyi és még más könyvtárakban a könyvek a szakokon belől a szerzők vagy vezérszó szerint Abc-sorban állanak s ekkor a betűrendes szakcímtár egyszersmind helycímtár is. így van berendezve Budapesten a nemzeti múzeum könyvtára is, éppen müncheni mintára. Ez a mód a XVIII. század végéről való.

Természetes, hogy ez a berendezés csak ugrószámokkal képzelhető. Azaz, ha a szakban a legelső könyvünk szerzője pl. »AbonyiBéla«, még mindig elgondolható lévén, hogy egy, ennél Abc-sorban előbb álló szerző könyvét kaphatjuk, pl. »Abádi Péter«-ét, a mű száma tehát nem, teszem azt, Ab. 1. lesz, hanem Ab. 5 vagy 10, hogy besorozhassuk az elébe netalán jövő könyveket; s így a következőnek száma sem Ab. 11. hanem pl. Ab. 15 s így tovább. Magá-

tói értetődik, hogy itt is módunkban van, hogy akár csak egy sorszámot használjunk mindhárom alakú könyveinknél (a mint ez szokottabb), akár külön-külön, azaz három elől kezdődő sorszámot. Természetes az is, hogy ha az így üresen hagyott ugrószámainkat a bejött könyvek kitöltik, akkor az azután beérkező könyveket már exponenssel jelöljük, ily formán: Ab. 11a, Ab. 11b stb. Ha így, a mi némely szakban gyorsan növekedő könyvtárnál gyakori, a kis abc.-nk is betelik, akkor kettős, háromszoros, sőt négyszeres exponenssel jelöljük a könyvet: Ab. 11aaaa; s ezután a görög abc.-hez folyamodunk: Ab. 11 a, 11 B stb. Világos továbbá az is, hogy a mint a sorszámokban üres helyeket hagyunk a később beérkező könyveknek, úgy üres helyeket hagyunk a polczokon is; tehát egymástól a megfelelő távolságra állítjuk őket, s ha a helyek így betelnek, új helyre teszszük a könyveket hasonló óvatossággal.

Könnyű belátni, hogy egy *befejezett* s további fejlesztésre nem igen szánt, vagy nagyon lassan növekedő könyvtárban ennél szebb mechanikus rendszer alig volna felgondolható. Mily szép az, ha pl. az összes Cicero-, Arany-, Petőfi-kiadások könyvtárunkban együtt vannak! Ezt még ki lehet és kell egészíteni azzal, hogy a kiadások kövessék egymást időrendben: elől az összkiadások egy szám alatt és exponensekkel, azután a többiek, a mint az egyes műveket a költő írta és kiadta, azután ezek kiadásai s így tovább, szoros időrendben. Ezeket kövessék a fordítások hasonló módon, végre a magyarázatok. Ez az elhelyezés a könyvtárban ugyanazon szerző műveire nézve az áttekintést rendkívül egyszerűvé teszi. De könnyű belátni azt is, hogy ez a berendezés mégis csak mechanikai s nem tudományos. Legfőbb előnye, hogy meggazdálkodható a helycímzár, hogy a könyveket aránylag kevés jártassággal, katalógus nélkül is ki lehet hozni s be lehet vinni és végre akár oda lehet fokozni a dolgot, hogy, mint Strassburgban, még számot sem adnak a könyvnek, mert helye amúgy is biztos. Igaz, hogy ott csak hivatalnokoknak szabad visszatenni a kihozott könyveket.

E rendszer hiányai más oldalról szembeötlők, s a következőkben foglalhatók össze: Ez az elhelyezés, mint láttuk, csak mechanikus. Óriási helyet igényel, különösen gyorsan gyarapodó, folyton fejlődő könyvtárban; mert a folytonos közbeigatásra helyet kell hagyni. Ezt a helyet kiszámítani nem lehet s ha betelik, a könyveket más helyre kell áthordani, a mi megzavarja még a könyv-

tárban dolgozókat is és a gyakori átrakás miatt a könyvek szükségtelenül romlanak. Hasonlóan zavarólag hat az üresen hagyott számhelyek betelése után a végletekig menő exponensek alkalmazása és a kezelést e szempontból nagyon megnehezíti. Ezért pl. már az újabban rendezett müncheni egyetemi könyvtárban sem alkalmazták, holott közel állott ugyanott a királyi könyvtár, mint minta.

Tudományos tekintetben ennél sokkal többre kell tartanunk a szakokon belől a könyvek chronologiai sorrendben való elhelyezését. Az például, hogy a magyar történelmi szakban az Árpád-házról szóló Összes vagy a magyar történelemről szóló összes általános művek a könyvtárban chronologicus rendben álljanak, már a tudományos felállítás szempontjából lényeges volna s ezért Grásel pl. ezt a módszert helyesli legjobban; mert hiszen minden más múzeumban is szak- és chronologiai rendszer van egyesítve. Ez' a módszer különben épen úgy ugrószámokkal jár, mint az előbbi s hasonló helyelosztást igényel. Ebben az esetben mindig a mű első kiadása kapja a főszámot s a többi kiadásokat exponensekkel jelöljük. Ha pedig pl. valamely műből csak a harmadik, negyedik kiadás van meg a könyvtárban, akkor is meghagyjuk a főszámot a netalán bekerülendő első kiadásnak s a 3-ik kiadás száma lesz pl.: Ab. 125b.

Megjegyezzük e rendszerre a következőket: Ez a chronologicus rendszer alkalmazva van Halléban; ez okvetetlenül szükségessé teszi, hogy a szakcímtárt könyvbe írjuk, természetesen nem egymás után a címeket, hanem megfelelő helyföntartással a gyarapodás számára. Ebbe a szakcímtárba csak rövidebb címeket írunk be, mely magába foglalja: a szerzőt, a mű rövid címét, ha kell, a fordítót és kiadót, a kiadás helyét, idejét s a mű kötetének vagy részeinek számát. Viszont még meg kell lennie minden lapon a következő három rovatnak: alak (2r, 4r, 8r), szám, kötet és következő felírásoknak: főszak, alszak és esetleg ennek is alszaka; valamint minden kötet tartalmazzon elején vagy végén a beosztásról pontos tájékoztató tartalommutatót.

Álljon itt pl. Grásel könyvének francia kiadásából (227. 1.) a következő minta és beosztás:

Alak	Hely- szám	N. Történelem	Czím-tár lapszáma
			705. Nd. 707—780.
		Nd. Ujabbkori történelem.	
		Harminczéves háboru.	Kötet- szám
4°	707	GUALDO Priorato, Galeazzo. Historia delle guerre di Ferdinando II e Ferdinando III imperatori e del rè Filippo IV di Spagna contro Gostavo Adolfo rè di Svetia e Luigi XIII, rè di Francia. Successe dall' anno 1630 sin all' anno 1640 Bologna 1641	1
F°	712	LOTICHIUS, Jo. Petrus. Rerum germanicarum, sub Matthia, Ferdinandis II & III imp. gestarum, libri LV Francofurti a.M. 1646	1
F°	716	CHEMNITZ, Bogislaff Philip von. Königlichen Schwedischen in Teutschland geführten Kriegs Theil I, II, Stettin 1648 Stockholm 1653 Theil III, IV. Nach Handschriften im Schwedischen Reichsarchive herausgegeben Stockholm 1855—59	4
4°	720	RICCIUS, Josephus. De bellis germanicis libri X, in quibus Bohemica, Danica, Suecica bella, et quidquid ubique terrarum ab a. 1618 usque ad a. 1648 gessere Germani, continua narratione describuntur Venetiis 1649	1
F°	730	PUFENDORF, Samuel de. Commentariorum de rebus Suecicis libri 26 ab expeditione Gustavi Adolphi regis ad abdicationem usque Christinae. Ultrajecti 1686	1
F°	731	— — 26 Bücher der Schwedisch- u. Deutschen Kriegsgeschichte von König Gustav Adolfs Feldzuge in Deutschland an bis zur Abdanckung der Königin Christina. A. d. Lat. übers. v. J[oh.] J[oachim] M[öller] von S[ommerfeld]. Franckfurt a. M. 1688	1
4°	742	BOUGEANT, Guil. Hyac. Histoire des guerres et des négociations qui précédèrent le traité de Westphalie Paris 1727	1
8°	743	— — Historie des dreissigjährigen Krieges und des darauf erfolgten Westphälischen Friedens. Aus d. Französ. übers. Mit Anmerkungen und einer Vorrede begleitet von Friedrich Eberhard Rambach. Th. I—IV. Halle 1758—60.	3
751 összekötve l. Ne. 379. 8°		KRAUSE, Johann Christoph. Lehrbuch der Geschichte der dreissigjährigen teutschen Krieges und Westphälischen Friedens Halle 1782	
		BREYER, Carl Wilhelm Friedr. Geschichte des dreissigjährigen Kriegs. Bd. I. München 1811 [= WOLF, Peter Philipp. Geschichte Maximilians I. und seiner Zeit. Bd. IV. Ne 1889. 8°.]	
8°	760	RICHTER, Johann Wilhelm Daniel. Geschichte des dreissigjährigen Krieges. Bd. I—V. Bd. III—V. = Geschichte des Böhmischen Krieges. Bd. I—III. I : Leipzig 1840. II—V : Erfurt 1849—59	5

E beosztásnál, mely az Abc. rendszerűnél még sokkal bonyolultabb és sok esetben még nagy tanulmánynyal sem sikerűi pontos alkalmazása, magától értetődik, hogy a szakcímtár szintén helycímtár is; de nem lévén betűrendes, minden kötet szakcímtárhoz betűrendes mutató kell. Továbbá nem alkalmazható a könyvtár minden részében s e tekintetben Grásel is a könyvtárigazgatónak bizonyos szabadságot engedélyezne, hogy szükség esetén a chronologikus rend helyett válaszsza a betűrendes elhelyezést; így a görög és a római íróknál, kiknek chronologikus sorrendjét nem is igen ismerjük pontosan; továbbá az egyes országokról szóló földrajzi, az egyes nyelvekről szóló philologiai műveknél legjobb az országnevek és nyelvevek betűrendjét használni s csak e kereten belől ragaszkodni a chronologiai rendhez; hasonlóan legjobb ezt tenni az életrajzi műveknél és okvetetlenül a folyóiratoknál is.

Megjegyezzük, hogy a francziák ezt sem fogadták el, még pedig ugyanazon okokból nem, mint a betűrendes elhelyezést. Nincs alkalmazva továbbá sem Hollandiában, sem Olaszországban; sőt sok helyt, a hol volt is régebben szakrendszer, felhagytak még ezzel is, és csak sorrendbe teszik a könyveket, a mint beérkeznek a könyvtárba. így tesznek a francia egyetemi könyvtárak, így a bécsi egyetemi könyvtár s így újabban a Bibliothèque Mazarin (Paris). Ennek rendezését Desmarais végezte 1740-ben olyformán, hogy az 1 — 10.000 számot főnhagyta a foliók, a 10.001—20.000-ig a 4r és azon felül a kisebb könyveknek s ezen belől szakrendszert csinált, arra számítva, hogy ha e számok betelnek, a szakrendszert többé nem folytatják. Midőn utóbb csakugyan a Leblond-könyvtár 50.000 kötetét próbálták beigtatni, ezt csak a legnagyobb nehézséggel teheték a számozásban s így most szakrendszer nélkül folytatják a könyvtárrendezést, tekintet nélkül a tartalomra; mert hiszen, mondják ők, Boccaccio novellái jól megfémek pl. Klopstock *Messiása* stb. mellett. Sőt még Németországban is általán ismertek Kayser szavai: az, hogy »egy könyv itt vagy ott áll, egészen mindegy*. A fő a jó és megbízható címtárak. így járnak el majdnem minden olasz könyvtárban is, hol az elhelyezésben a beérkezés sorrendje s az alak az irányadó; a könyv jelzése a teremre, szekrényre, polczra és számra vonatkozik, a hol a könyv meglehető.*

* Kollányi Ferencz: *Az olasz állami könyvtárak*. Magy. Ksz. 1898. 32.1.

Egészen hasonló az eljárás Hollandiában is. E szerint a könyv e könyvtárakban egyszersmind helyhez van kötve; csak ugyanabban vagy ugyanolyan szekrényben és polczon állhat. De erről kissé alább még lesz szó. Az előbbiekhöz csak azt kell még hozzátennünk, hogy akár a betűrendes, akár a chronologiai és betűrendes rendszer együttes alkalmazása meglehetősen gyakorlatot igényel s ezt még a legszabatosabb és legtökéletesebb leírás sem pótolhatja. Ezért ezek bármelyikének alkalmazása esetén a helyszíni tanulmányok és gyakorlatszerzés nem mellőzhető.

A könyvek számozására nézve még megfigyelendők a következők: *a)* A könyvek elhelyezése lehet helyhez kötött vagy mozgatható. Az első szerint meg van jelölve a szekrény és polcz, melyben és melyen a könyv áll; másik esetben csak a sorszám s tehát állhat a könyv bárhol és a régi számmal az összes könyvek új számozás nélkül áthelyezhetőek más szekrénybe, mely lehet kisebb vagy nagyobb az előbbinél. E két rendszer közül az utóbbinak előnyei annyira szembeötlők, hogy csakis ez ajánlható, *b)* Bármely rendszernél nagyon fontos a könyv kihozásában és visszahelyezésében a szak és az alak. Ezek könnyű felismerésére különböző módszereket alkalmaznak: Különböző színű pajzsocskákat ragasztanak a könyv sarkára szakok szerint s ezekre írják a jelzést. A könyv alakját olykor rányomatják a könyv sarkára külön is. Próbálták szakok szerint a más színű kötés alkalmazását, a mi részleteiben kivihetetlen. Amerikában több helyt a könyv jelzését is rányomatják aranyomással a könyv sarkára. A bécsi egyetemi könyvtárban s más helyeken is a könyv külső tábláján a balfelöli felső szegletben egy kis pajzson áll a szám. Magyarországon szokás a könyvjelzetet belől a könyv táblájára írni (legjobb csinos pajzsra) s a könyvbe egy felül kiálló kis nyelvet tenni, melyen a jelzés áll. Ennek hibája azonban, hogy e papírnyelv kiesik, leszakítják s a porozásnál sem éppen czélszerű.

Bármily felállításnál a czélszerűség megkívánja végre, hogy a szekrényekre állandó, tájékoztató felírásokat tegyünk, a melyeket a használt szakberendezés szab meg. Legjobb pléhtáblákat alkalmazni odaerősítve s a szükséges jelzéseket fehér alapra olvashatóan rajok festetni; mert a cél az, hogy kellő tájékozással a keresett könyvet bárki meglelje s nemcsak éppen az, ki a könyvtárban netalán több év óta foglalkozik.

IVc. *Helycím-tár.*

Helycím-tár feladata. — Berendezése. — A czímek leírása. — Részletek. —
Gyűjtő kötetek. — *Helycím-tár* haszna.

A *helycím-tár*, mint neve is mutatja, az a cím-tár, mely a könyveket oly sorrendben sorolja fel, a mint azok a polczokon állanak s célja megmutatni, hogy miféle könyv áll valamely polczon és helyen, ha pl. a könyvtárt újra át kell vizsgálni s a könyv bármely okból nincs helyén. Ez a cím-tár tehát a könyvtár való-ságos leltári naplója és mindenütt szükség van rá, a hol más cím-tár nem pótolja, mint a könyvek betűrendes felállításánál a szakcím-tár, vagy a könyveknek a bejövétel szerinti elhelyezésénél a járuléki napló; mert különben ha valaki elviszi a könyvet és megsemmisíti mindakét czédulát (betűrendes- és szakcím-tári), nagyon bajos, sokszor lehetetlen megállapítani, hogy miféle könyv az, mely hiányzik.

Ez a célja egyszersmind megmagyarázza berendezését, mely a lehető legegyszerűbb. Ezt a cím-tárt mindig könyvbe kell írni vagyis az íveket elkészítés után bekötetni. Leltárszerűsége megkívánja, hogy lapszámozva, esetleg zsinórral áthúzva és lepecsételve legyen s minthogy hosszú időre szól és használat alatt áll, merített papírra (nálunk pl. diós-győrire) irandó. A következő rovatos berendezés volna rá teljesen megfelelő: A könyvek sorszama, a mű leírása, kötetszám, darabszám. A lap fején egy erősebb keresztvonal helyet adna a szükséges feliratnak, pl. *Ga., Történelem* [vagy esetleg még részletesebb alszak: *Ókori történelem* s a sorszám: volna 1-től stb. Természetes, hogy ha a könyvek alak szerint három sorszámmal vannak felállítva, akkor a cím mellé oda jön az ivrét jelzése is: *Ga. Történelem. 4-r.* Röviden, a felirat mindig a berendezéstől függ és a hol a könyvek elhelyezése szekrényhez és polczhoz van kötve, ott a lap feién a felirat ezt fogja jelezni, pl. LXXXV. A. 1—20. vagy LXXXV. I. 1—20. Ebben a LXXXV. a szekrényt, az *A* vagy *I.* a polczot és 1—20. a könyvek számát fogja jelölni.

A *helycím-tár* célja nem lévén egyéb, mint hogy leltáru szolgáljon, ebbe a címeteket a lehető röviden vezetjük be, csak oly terjedelemben, hogy a könyv könnyen föl legyen ismerhető; de szükséges az, hogy a könyv bármily rövid leírása megegyezék

azzal a móddal, a mint a könyv a másik két főcímtárban van leírva s ez különösen vonatkozik a szerző nevére és a vezérszóra. Ezért legjobb e címtárt a czédulalapok alapján készíteni oly formán, hogy a czédulákat a könyvek sorrendje szerint helyez- zük s róluk a címeket a helycímtárba bevezetjük. Ez azonban szükségessé teszi azt, hogy a helycímtár lehetőleg együtt készül- jön el a másik kettővel, a mi igen ritka eset; utóbb pedig a szak- címtár czéduláit újra szétdobni már nehéz; de ennek pontos meg- csinálására még sincs más mód vagy aztán el kell rá készül- nünk, hogy a két címtár nem fogja minden esetben pontosan fedni egymást, ha a hely-címtárt a helyszínén s a könyvek alap- ján külön csináltatjuk. A cím e rövid leírásának, bármily rövid legyen is, magába kell foglalnia a szerző nevét, vagy a vezérszót, az évet, helyet, alakot, kötetszámot s pár oly esetleges megjegy- zést a mellékletekről, kötésről, kézirati bejegyzésekről, melyek a könyvet egyénileg jellemzik s fölismertetik, hogy nemcsak a könyv, hanem a példány is ugyanaz. A szorosabb bibliográfiai feladatok megoldása azonban nem e címtár feladata.

Magától értetődik, hogy e címtár készítése előfeltételül megkívánja, hogy a könyvtár pontosan legyen rendezve s míg ez nincs meg, jobb nem fogni hozzá; mert ez annyi volna, mint felesleges munkát végezni. De mert tévedésektől a leg- jobban rendezett könyvtár sem ment és így pl. előfordulhat, hogy rosszul osztályozott könyvet más szakosztályba kell áttenni, mely tehát más számot kap s emennek helyébe egy más könyvet kell igtatni: célszerű a helycímtárban az ily javításoknak helyet hagyni akár egy szélesebb jegyzetrotatban, akár a címtár egyik oldalának üresen hagyása által. Más részről magában a címbe is történ* hétének pontosabb utánajárás következtében javítások. Ez esetben nem ártana más színű tintát használni; de mindenesetre e javí- tásokat külön zárójelbe kell tenni, nehogy a munka iránt kétség támadjon; mert általában főelv, hogy a helycímtár címe egyezzen a másik két címtár címeivel s különbséget csak a rövidség tegyen. így természetes az is, hogy kiegészítésre váró művek, ha új kötet- tel bővülnek, ez az új kötet a helycímtárba is bejön s így a kötet- és darabszám végleges beírását a mű befejezésére hagy- juk vagy aztán az ily műveknek nem adunk a könyvtárban vég- leges helyet, míg be nem fejeztetnek; de ez nem nehézség nélküli

eljárás, noha sok könyvtárban gyakorlat s nem egy könyvtárban egyenesen szabályul adja.

Ha gyűjtő kötetekről van szó s ezeket bármi okból szétválasztani nem lehetett, akkor ezek egy helyszámot kapnak, akár mennyi kis mű is legyen egy kötetbe kötve; még pedig bevezetjük az ily köteteket az első mű czíme alatt s a helyczímtárba is mind odajegyezzük, a hány művecske van a kötetben, oly sorrendben, a mint egymás mellett állanak. Ha kis alakú (8-r., 12-t.) könyv mellett nagy ívr. alakú táblák állanak s ezeket az ívr. könyvek közé állítjuk, akkor a helyczímtárban is kölcsönös utalás szükséges egymás számjaira.

Az így berendezett helyczímtár, ha pontosan van vezetve, megbecsülhetetlen szolgálatokat tehet és tesz. Ennek alapján a könyvtár kötet- és darabszáma állandón tudható. A könyvtár átnézése, mely nagyobb időközökben okvetetlenül végrehajtandó, ennek alapján a legnagyobb pontossággal végezhető. E mellett minden kétes esetben eligazít a hiányzó könyv helye a hiányzó könyv czímére nézve, melyről viszont a czédulaczímtár teljes bibliográfiai felvilágosítást nyújt.

V.

A czímtárak készítésének nehézsége. — A könyvczímek kinyomatása. — Eljárás.

— Előnye. — Kiadványok ezek alapján. — A czédulák nyomtatása linotypia és galvan-lemezek által — írógéppel. — A könyvnyomdák könyvtári czédulái.

— Legyőzhetetlen nehézségek. — Központi czédulakészítés. — Czímtárak kinyomatása. — Hazánkban. — Egyetemes czímtár. — Országos czímtár Franciaországban, Olaszországban s más országokban.

Látható az előbbiekből, hogy e czímtárak megkészítése nemcsak valóban nagy és fárasztó; de egyszersmind szerfölött költséges s e mellett sohasem mondhatók befejezetteknek. Ezért már régóta gondolkoznak módokról, hogy miként lehetne e munkát megkönnyíteni és megmenteni a könyvtárakat attól, hogy e nehéz és gyakran gépies munkát mindenik újra végezze.

E tekintetben első mozgalom volt a könyvczímek kinyomatása s a katalógusoknak ez egyoldalú kinyomatott czímek szétvágása és felragasztása által való megkészítése. Hobson volt Erőpában az első, talán Amerikából véve az eszmét, ki Cambrid-

geben 1861-ben a könyvtár évi járulékainak kinyomatását elkezdte s a címítárat az így nyert címek felragasztása által készítette. így Angliában csakhamar bejutott ez az eljárás Glasgowba (1866), a British Museumba, onnan Leydenbe (1871.) s ez a példa aztán elterjesztette egész Közép-Európába, legelőbb Kasselbe s a Bibliothéque Nationaleba, utóbb Berlinbe, Wolfenbüttelbe, Kölnbe stb. Az eljárás a következő: Egy-két gyakorlott hivatalnok elkészíti a beérkezett új könyvekről a czédulákat egy példányban s midőn ezek 120—140-re szaporodnak, hogy kitesznek egy ívet, vagy félívet, akkor betürendbe helyezik és vékony papírra kinyomatják egyoldalú nyomással. E nyomtatott lapokon jó, ha a címek egy erősebb vonással vannak elválasztva, vagy legalább egy kis köz hagyandó a címek közt, hogy ez a kivágást megkönnyítse. Természetes, hogy a címeknek egy vagy két hasábos, kisebb vagy nagyobb lapokra nyomatása azon czédulalaptól függ, melyekre őket felragasztatjuk. Ez egyoldalú nyomásból annyi példányt csináltunk, hogy ne csak elég legyen minden címítárnak két példányban megcsinálására, hanem hogy kívánatra esetleg kiválóbb tudósok is kaphassanak belőlök. Leydenben 50-nek, máshelyt kevesebbnek nyomatása van szokásban. Ha beérkeznek e lenyomatok, akkor vagy a tiszta felület szükséges mennyiségben ragacscsal bekenetjük s a címek kivágását és felragasztását a szolgálkra bizzuk, vagy a könyvkötő ragasztja fel őket a czédulalapokra és a könyvalakban vezetett címítárakba, a szükséges felügyelet mellett. Ez az utóbbi mód az inkább ajánlandó a beragasztás pontossága miatt. Ily esetekben a czédulalapokon bizonyos egy magasságba tett jel szükséges, hogy a felragasztás arányos legyen. A többi munka aztán csak a czédulák beosztásából áll. Megjegyzésre méltó, hogy a legtöbb helyt a könyv jelzését (szak, alak, számozás) utólag kézzel egészítik ki a czédulalapon, viszont a járuléki naplói számot, kötésjelzést stb.; de több helyt a könyv jelzését is (signatura) együtt nyomtatják ki, mint Cambridgeben és Wolfenbüttelben (hercegi kv). Hasonlóan kettős az eljárás az utalásokkal is. Legtöbb helyt az utalóczédula is éppen oly teljes cím felragasztásával készül, mint a főczédulalap s ilyenkor a felismerést ezek más színű czédulája nagyon megkönnyíti, vagy pedig az utalásokat a megfelelő módon a hivatalnok szintén elkészíti, midőn a nyomtatás alá készített főczímlapot megírja s ezt együtt nyomják ki a főcímmel és levágva

így ragasztják fel. Nekünk az előbbi eljárás természetesebbnek látszik, csakhogy ekkor az utaló szót mindig kézzel kell a lapra beírni.

A címek e kinyomatása nemcsak megkönnyíti, hanem lényegesen olcsóbbá és pontosabbá is teszi a könyvtári munkákat; e mellett az így nyert címtárak olvashatóbbak. Továbbá az egyszer kijavított címet nem kell mindig újra javítani s a czédula-címtárakat kisebb alakra lehet készíttetni. Mindennek előnye oly szembeötlő volt, hogy a Bibliothéque Nationale 1877. óta az így kinyomott címekből összeállítva a következő kiadványokat bocsátja közzé: *Bulletin mensuel des publications étrangères recues par le département des imprimés de la B. N.* Ehhez 1882 óta járul a cserepéldányok gyanánt kapott doktori értekezések címtára (*Catalogue des dissertations et écrits académiques*) és havonként a beszerzett hazai könyvek címtára. (*Bulletin mensuel des récentes publications francaises* stb.) Végre 1896 óta még az idegen folyóiratokról is külön évi címtárt ad ki: *Liste des périodiques étrangers* cz. a.*

E módon a címtározás e munkája tehát egy más és nem kevésbé fontos cél elérésére is vezet. Hasonlón jár el a berlini királyi könyvtár, mely e célra a következő nyomtatványokat adja ki a címtározás kinyomott címeiből: *Jähres-Verzeichniss der an den deutschen Universitäten erschienenen Schriften* (1885 óta), *Jähres-Verz. der an d. d. Schulanstalten erschienenen Abhandlungen* (1889 óta) és *Verzeichn. der aus der neu erschienenen Literatur erworbenen Druckschriften.* (1892 óta egyoldalú és kétoldalú nyomással.) Ezek mind kaphatók egyoldalú nyomással is, melyékből a címeket bármely könyvtár kivághatja és felragaszthatja saját céljaira s kivált a doktori dissertatioknál egyetemi könyvtárakban ez ma általános gyakorlat.

Ettől már csak egy a lépés ahhoz, hogy ne a könyvcímeket nyomassuk ki; hanem magokat a czédulákat, még pedig

* Megemlítendő itt, hogy a francia közokt. min. 1885. jul. 25-iki rendelete szerint minden évben aug. 20-ig neki be kell küldeni a felső iskolák kiadványai jegyzékét s ezekből évenként kiadatja ezek jegyzékét *Catalogue des thésés et écrits académiques* ez. a. egy- és kétoldalú nyomással és minden öt év külön kötetben név- és szakmutatóval van ellátva.

egyenesen a czédulalapra. Európában ezzel legelőször Uhlworm tett kísérletet Kasselben (városi kv.), a ki a könyvczímek kinyomtatását és fölragasztását is a leírt módon legelőször honosította meg Németországban (1882). Ő t. i. miután a kinyomatott járulékból évenként 100 lenyomatot csináltatott, az egyes czímek szedését külön vétette s kézi gyorsajton egyenesen a czédulákat nyomatta ki; de csak egy évig folytatta a próbát.

Ennél fontosabb az a két kísérlet, melyek Amerikából ismeretek hasonló czélra. Ugyanis a Public Libraryban (Boston) a czédulák nyomására a linotypiával (soröntőgép) tettek kitűnően bevált és a czímek előállítását olcsóvá tevő kísérletet. Ez eljárás szerint az ezen az utón öntésben előállított czímekkel először megnyomtatják a szükséges mennyiségű czédulákat s azután összerakva, könyvalaku czímtárak nyomására használják őket, melyek havonként jelennek meg 5000 plban, melyeknek évi folyamát 25 cent, valóban csekély áron adják az előfizetőknek. Jellemző adat, hogy a könyvtárban a földszinten elhelyezett nyomda 1896/7-ben 12672 czímet és czédulát szolgáltatott be a kellő példányszámban a könyvtárnak. Magától értetődik, hogy az ily módon, mondhatni havi vagy kétheti szedésekből és czímlenyomatokból összeállított évi gyarapodási jegyzék nem mutathat fel sem szoros betűrendet, sem szakrendet. Használhatóságát tehát egy jó szak- és betűrendes név- és tárgymutatónak kell minden év végén teljessé tenni; sőt öt évenként összefoglaló név- és tárgymutatóval kell ellátni. A linotypiat e czélra ma több amerikai könyvtárban használják.

A Crerar-könyvtárban (Chicago) nem linotypiával, hanem egy más eljárással tettek kísérletet, t. i. az olvasótermi czímtárt (3000 köt.) galvanizált lemezekkel nyomatták. Ugyanis a kinyomatott czímtár szedéséről minden czímról egy vékony lemezt készíttetnek (drbjának ára kb. 30 fillér) s ezeket a kinyomatás sorrendjébe helyezik és ezekkel nyomják a további czímtárakat, mi által megkímélik a leírást és javítást. Ez az első ily módon nyomtatott czímtár. C. C. Jewett, a Smithsonian Institution könyvtármunkása, már 50 évvel ezelőtt e czélra egy központi intézetet ajánlott volt, mely minden könyvtárnak a catalogushoz szükséges gálván-lapokat szolgáltatva volna; mert olcsóbb volna, mint a betűnyomás; de ez akkor csak indítvány maradt s megvalósítására 50 évet kellett várni. Egy még újabb módszer a czímek sokszorosítására szintén

Amerikából ismert. Ugyanis a már említett Rudolph A. J., a ki származására nézve magyar ember, és Chicagóban a Public library egyik könyvtárnoka, egy, ma még ismeretlen módszer szerint Röntgen-sugarakkal sokszorosítja a címeket; de hogy a gyakorlatban mily eredménnyel, még nem tudni. Ugyanő egész címtárakat egy ugyancsak általa feltalált u. n. kéknymással készített házi használatra s ez jól bevált, melynek azonban technikai részére e helyt ki nem terjeszkedhetünk.*

Ha e költséges és még részben nem eléggé ismert módszerek nem is honosíthatók meg nálunk, mindenesetre lehet az, a mit már Amerikában szélűben használnak s megpróbálták nálunk is, hogy a könyvcímeket géppel írják vékony, erős papírra egyszerre 4—5 plban s azután kivágva felragasztják a szükséges példányszámban. E módot követik ujabban a budapesti egyetemi könyvtárban, hol egyszerre a géppel négyszer írják le a könyvcímet. Az újabban nyomott könyvek e módú címtározásában nincs semmi nehézség a legtöbb esetben. Az írógép magyar, német, olasz, francia, spanyol, angol és még több más nyelvre a mai helyesírás szerint jól berendezhető s így aránylag könnyen elvégezhető minden könyvtár legnagyobb munkája és a könyvtár szert tesz ugyanazon könyvről 4—5 egyenlő jó címre. E mód természetesen inkább ajánlja a nagyobb alakú czédulákat az írógép nagy betűi miatt.

Megjegyzendő, hogy az írógéppel írandó címek berendezése, nem lévén oly eszközei a gépnek, mint akár a kéznek, akár a nyomdának, némi változtatást igényel s a legjobb esetben is a kézzel írandó pótlásokat nehéz kikerülni, mint pl. a név kiemelése, a szükséges szók jobb aláhúzása stb., ha t. i. milderre különös súlyt helyezünk. E mellett nem csekélyek az akadályok oly kiegészítéseknel, melyeket folytatásokban megjelenő művek tesznek szükségessé s különösen oly művek, melyek ki nem számítható fő, főbb, alsó és még alsóbb alosztályokban, egész és félkötetekben, kisebb-nagyobb részekben jelennek meg, úgy hogy az eligazodás bennök gyakran még jártas hivatalnoknak sem könnyű. Ezek megjelenése rendesen nincs semmi sorrendhez kötve s így a czédulán

* Leírta a *Library Journal*-ban 1899. 24. 102-105. 1. *The blue-print process for printing catalogs* cz. a.

a szükséges hely hagyása ki nem számítható. Ily esetekben a kézzel való kiegészítés bizonyára szintén nem mellőzhető. Felesleges végre említeni, hogy kéziratoknak, incunabulumoknak vagy a XVI. s részben XVII. század könyveinek, a régi magyar könyvtáraknak stb., melyek címleírására egész külön tanulmány kell, melyek címében ma már nem használt betűk, rövidítő s egyéb jelek vannak, címeit géppel leírni lehetetlen s ezért el sem kell kezdeni.

Egy másik követendő mód volna a címek többszörösítésére az, melyet az időrend kedvéért előbb kellett volna említeni, hogy magok a könyvnyomdák mellékeljék minden munkához a címet vékony, hártypapírra nyomva 4—5 plban a könyvtárak cím-tárai számára. Mondjuk, hogy ez hozzájárulhatna minden könyvhöz, mint a címlap vagy tartalomjegyzék. Ezt az amerikai és némely angol könyvkiadók teszik is; de általános elterjedést nem nyert. A kérdésnek egész kis irodalma is van. Mindenesetre mi úgy látjuk, hogy a kérdés megoldása nem kis nehézségekbe ütközik, melyek a következők:

a) A kérdés, ha egyáltalán igen, csak nemzetközi úton volna megoldható; mert a címeknek lehetőleg egyenlő alakban kellene nyomva lenniök, különben némely könyvtár nem használhatná, akár mert igen nagy, akár mert igen kicsiny volna a mellékelt címnyomat. Vagy azt kellene elhatározatni, hogy minden könyvtár egyforma alakú czédulalapokat használjon katalógusaihoz, a mi ki nem vihető.

b) A másik, a mi éppen ilyen fontos, az, hogy e címnyomatoknak egyenlő, meghatározott módszer szerint és egyenlő vékonyságú papírra kellene készülniök. Ámde mint láttuk, a cím-tárat a könyvtárak ma távolról sem készítik egyforma módszerrel. Már pedig egy könyvtár sem teheti, hogy czédulaberendezése módszerét folyton változtassa; ez a könyvtárban minden bibliográfiai keresést és tájékozást hihetetlenül megnehezítné. Bizonyos jelzéseknek minden czédulán ugyanegy helyt kell lenniök, hogy a szem tüstént rajok akadjon.

c) Továbbá nem volna elég a címlap egyszerű lenyomása. Első sorban is a szerző neve, vagy a vezérszó elől teendő kiemelve stb. A könyv leírása bizonyos bibliográfiai jártasságot kíván, a melylyel a nyomdász vagy kiadó nem minden, sőt pontosan csak ritka esetben rendelkezik. Hiszen a könyvvel foglalkozás tudo-

mányos előképzettséget kivan magában véve is s ezen kívül még külön kell könyvtárkezelésre előkészülni! Mennyi nehézség! Végre a vezérszóban mindig minden könyvtárra nézve a helyest el sem találhatná; mert más-más a szokás minden háznál. A kérdés tehát nem megoldható s ha csak országonként lehetne is rendezni, már az is nagy vívmány volna; de ez is, világosan, csak ábránd marad még sok ideig. Mindé nehézségek azonban elenyésznek, ha a címek kinyomását maga a könyvtár a saját berendezésének és bibliográfiai vagy bibliophil aggályainak és szokásainak megfelelően rendezi be.

Ennek pótlására jött létre a Rudolph Indexer Company Philadelphiában Cutters vezetése alatt azzal a tervvel, hogy központilag nyomassa ki a könyvcímekkel ellátott czédulákat s a könyvtárak egyszerűen beszerezték volna őket; de működését meg sem kezdte. Azonban a Library Bureau 1894-ben hozzá fogott a czédulák e központi kinyomatásához, egyelőre az amerikai könyvekre szorítkozva; de két és félévi kísérlet után a könyvtárnokok egyesületének engedte át a tért, mely ennek örökében, de nem nagy sikerrel folytatja.

Befejezván emigy a különböző czímtárak leírását és készítésének módszereit, egy pár szóban említsük meg az egyes könyvtárak egytetemes és évi czímtárainak kinyomatását. Már volt róla szó, hogy miként járnak el az évi gyarapodás kinyomatásában oly könyvtárak, melyek a címeket a czímtárak számára nyomtatás utján állítják elő. Azonban magát a törzskönyvtár czímtárát aránylag kevés könyvtár nyomatta ki és birta kinyomatni mind máig. Általában figyelemre méltó, hogy a hol kinyomatták, a legtöbb esetben a betűrendes czímtárt adták ki. E tekintetben mind máig hasonlíthatatlanul első helyen áll a British Museumé: *General Catalogue of the British Museum library*, mely (1881—1899-ig) megjelent 393 részben s *Catalogue of the accession* ez. a. 1880-tól adja ki az évi gyarapodást.* Ehhez méltó lesz a Bibliothèque Nationale-é, mely 80 kötetre van tervezve *Catalogue général des livres imprimés de la Bibi. nationale* (Megj. az I. k. 1897 s azóta máig 10 kötet.) ez. a. és három nagy osztályt fog alkotni: I. az ismert nevű szerzők műveit, II. az álnevű szerzők műveit, szerzőnélküli és

* A British Museum könyv- és kéziratára a kiadványok egész sorát adta ki. L. *List of the British Museum publications*. 1901.

gyűjteményes műveket, végre III. egy egész csomó külön czímtárt fog magában foglalni. Minthogy csupán a betűrendes czímtár egyszerű, biztos és állandó, ezt fogadták el a kiadványban alapelvül.

Hazánkban a kolozsvári egyetem és a Bruckenthal múzeum könyvtárai adtak ki czímtárakat, amaz szak-, emez betűrendes. Az u. n. évi járulékokat az egyetemi könyvtáraktól megkívánják a tanárok, hogy kinyomatva kapják s ezeket a budapesti egyetem könyvtára is kiadta 1877-től (1901-ig I—XXVI). Ezek jók, a baj csak az, hogy nehéz bennük a keresés s ezért minden 10—10 kötethez egy-egy gyűjtő névmutató kellene. Kinyomatandó azonban minden könyvtárban a kéziratok czímtára vagy legalább jegyzéke, az incunabulumok és régi m. könyvtár jegyzékei vagy rövidített címei,* az olvasótermi czímtár és nagyon jó, ha különösen kisebb szakkönyvtárak teljes czímtárt adnak. Magán-könyvtárról szóló címjegyzékek közül különösen kiemelendő újabban Apponyi Sándor: *Hungarica, magyar vonatkozó külföldi nyomtatványok* (I—II. 1900—902.), mely egy valódi bibliophil tárgyszeretetével és tudásával van készítve s mintaszerű a könyvek egyéni tulajdonainak leírásában.

Az előbbi törekvések s különösen a czímtárak készítésének módja különösen két más eszmére vezetett, melyek egyike a világ-irodalom egyetemes, másik az egyes országok összes nyilvános könyvtárai egyetemes czímtárának megalkotása és kiadása.

A világ-irodalom egyetemes czímtárának eszméjét különböző országokban, különböző időkben többen hangoztatták, mint Van der Haeghen Belgiumban, Garnett Richárd Angliában, Ötlet és La Fontaine szintén Belgiumban, kik, mint láttuk, megpróbálták és még mindig próbálják, továbbá Barnwell James G.; de ma már, mint Ötlet és La Fontaine törekvései vázlatánál említettük, kivihetetlensége, legalább hosszú időre még, egészen kétségtelen.

Nagyobb és némely országban határozott sikert mutat az a törekvés, hogy az egész országra kiható s minden könyvtár új szerzeményeit magában foglaló, egyelőre legalább évenként kiadandó

* E nemből nálunk jók: Horváth Ignác: *A magyar nemz. muz. könyvtárának ősnymtatványai.* (1895.) — *A budapesti m. k. egyet. könyvtár codexeinek címjegyzéke.* (1881.) és *kéziratainak címjegyzéke.* (I—II. 1889—94.) A ül. K. nyomás alatt. — Hellebrant: *A m. t. akad. könyvtárban levő ősnymtatványok jegyzéke.* (1886.)

egyesített országos címztárak jelenjenek meg. Ez egyesített címztár lelkes küzdői voltak: Amerikában Jewett 1850-ben, Olaszországban Narducci Enrico (f. 1893.), Franciaországban Hébert J. B. 1848-ban, Zelbr Kari Brünnben 1894-ben, Németországban Förstemann Ed., Treitschke Heinr. (von), Dziatzko Karl és még előbb is több mások. Azonban a kérdés megvalósításában csak a minden évi újabb gyarapodás kiadására nézve került sor az utóbbi években, még pedig a könyvczímeknek a katalógusok számára való kinyomatásával kapcsolatban.

Ujabban Franciaországban Fécamp Albert (könyvtárigazgató és tanár Montpellierben) 1891-ben dolgozott ki erre tervet, ki államilag szervezett központi hivatalt javasolt e célra. Ez ugyan nem létesült, de saját egyéni fáradozásaival elérte, hogy 1893/94 óta az általa kiadott *Liste alphabétique des nouvelles acquisitions*-hoz hozzájárulnak Aix, Marseille, Besancon, Clermont és Lille egyetemi könyvtárai. Olaszországban az 1885. okt. 20-iki rendelet szabta meg, hogy minden állami könyvtár tartozik szerzeményeinek jegyzékét minden évről beküldeni, még pedig az olasz könyvekről Flórenczbe, az idegen könyvekről Rómába, az állami könyvtárba s 1886 óta mindkét egyesített címjegy-zék rendszeresen megjelenik, megjelölve a könyvtárakat, hol az illető könyv kapható. Ez a flórenczi könyvtár részéről annál könnyebb volt a hazai irodalomra nézve, mert 1867 óta úgylis tartozott a köteles példányokról kiadni a *Bibliografia Italiana-i* s így ezt most csak kibővítette utalásokkal a 30 állami könyvtárra, a hol egyik vagy másik művet megszerezték. Ma e kiadvány címe: *Bollettino delle pubblicazioni ricevute per diritto di stampa* s a könyvtárakból kapott adatok alapján minden év végén egy *Tavola sinottica-t* (Áttekintés) állít össze. A római Viktor-Emmanuel-könyvtár hasonló kiadványának címe az összes könyvtárak által beszerzett, külföldi irodalomról: *Bollettino delle opere moderne straniere acquistate delle biblioteche pubbliche governative del regno d'Italia* volt s megjelent 1886—1893-ig. Hasonló összefoglaló könyvczímztárak jelennek meg Svédországban 1886 óta, (*Accessions-katalog* ez. a. s magokba foglalják 26 svéd könyvtár évi gyarapodását) az egyetemi nyomtatványokra nézve Upsalában, Kopenhágában, Lundban. Mindezek oly példák, melyek hazánkban is követendőek volnának, hol természetesen azon kellene kezdeni,

hogy pontos jegyzékek adassanak ki előbb az évi magyar nyomtatványokról az új törvény alapján, mely a köteles példányokról hozott; még pedig az olasz eljárást kellene e tekintetben irányadóul venni és azután a könyvtárak összefoglaló szerzeményeire kellene ugyanezt az eljárást kiterjeszteni.*

VI.

Külön czímtárak. — Régi Magyar Könyvtár czímtára. — Berendezése. — Szabó Károly czímmásolatainak pótlása. — Példa dr. Dézsi Lajos czímmásolataiból. — Önyomtatványok czímtározása. — Próba a teljes és rövidített czímmásolatról, Dedek Crescens Lajostól. — Doktori értekezések. — Őrzésök módjai. — Értesítők. — Egyetemi nyomtatványok. — Térképek. — Kéziratok. — Levelek. — Arczképek. — Látképek. — Metszetek. — Segédkönyvek a metszetek leírásához.

A leirt nagy czímtárakon kívül, mint már a maga helyén említettük, minden könyvtárnak terjedelméhez képest szüksége van több-kevesebb *külön* czímtárra.

Ezek elseje ránk nézve a *Régi Magyar Könyvtár* külön czímtára. A mióta t. i. Szabó Károly megírta a maga nemében akkoriban első híres magyar bibliográfiai művét *Régi Magyar Könyvtár* (I—II.) ez. a., melyhez újabban a Hellebrant kiegészítésében a III. kötet (1—2. rész) járult, melyben *a*) a kezdet óta 1711-ig hazánkban nyomtatott magyar; *b*) latin és *c*) külföldön magyar szerzőktől nyomtatott műveket egyesítették: azóta szokásban van a könyvtárból az e körbe tartozó, de főleg az *a* és *b* (I—II. kötet) pont alatti műveket külön állítani fel. Itt a felállításban legjobb a szoros időrendet követni és gyűjteményenként egy-egy sorszámot használni. E külön felállítást egyebeken kívül az ajánlja, hogy ezek ma már minden könyvtárban nagy értékűek; másodsor csak így lehet könnyen ellenőrizni, hogy nem vész-e el közülök vagy egyr végre ez elősegíti a Szabó-Hellebrant-féle címjegyzékek folytonoskiegészítését, mert így mindenünnen napfényre kerülnek az ily, irodalmunkra nézve különös becsű nyomtatványok.

Ezek rendezésében a legjobb módszer felhasználni a *Régi*

* E kérdésekről 1. kivált Milkau Franz: *Centralkataloge u. Titeldrvcke (Beihefte zum Centralbl. f. Bibliotheksw. XX.)* — Dziačko: *Die Centralisation der Kataloge deutscher Bibliotheken. (Centralbl. f. Bibliotheksw. 1884. 261. 1.)* — Esztégár. *Az egyet. repertórium. Magyar Kvsz. 1896. 341. 399. 1.*

Magy. Könyvtár köteteinek egy-egy példányát. A könyvtár birto-
kában levő ily könyveket t. i. ennek időrendjében rendezzük és
sorszámait beírjuk úgy a könyvbe, mint a megfelelő kötetbe a
könyv czíme elé s az így berendezett kötet egyszersmind a meg-
levő művek helyczímtára is. Mindez nem teszi ugyan feleslegessé,
hogy esetleg a szak-, de mindenesetre a betűrendes nagy czímtár
számára, melynek lehetőleg minden, a könyvtárban levő nyomtat-
vány czímét magába kell foglalnia, ne készítettünk külön lapokat;
de ezek Szabó Károly köteteire utalással lehetnek teljesen röviddek;
mert ezekben úgyis megvan a pontos bibliográfiai leírás és úgyis
mindenki ide fog folyamodni e végett. Minthogy pedig van sok
oly régi magyar nyomtatvány, melyeknek czíme Szabó Károlynál
hiányzik, ezeket természetesen az illető évhez írjuk, pl. úgy, hogy
az erre használt példányunkba minden levél után egy üres tiszta
levelet köttetünk s itt is megelégszünk rövid czímmel; mert úgyis
a pótlásokról szóló pótkötetet dr. Dézsi Lajos szerkesztésében nem-
sokára kiadja az akadémia s már előbb is pontos leírásuk megvan a
Magyar Könyvszemle köteteiben, melyekre hivatkozni lehet és kell.
Ezzel nem kívánjuk azt mondani, hogy Szabó Károly, külön-
ben páratlan érdemű művének címleiratai tökéletesek; hiszen a
Hain leírásai sem azok ma már az incunabulumokról; már pedig
ezek pontosabbak, mint a Szabó Károlyéi. A mai bibliográfia
ma már több, részletesebb és főleg pontosabb adatokat kivan, így pl.
a sorválasztók, könyvnyomtató jelvények, a czímen a betűk minő-
ségének, mellékleteknek, képeknek, hangjegyeknek leírását s mind-
ezt pragmaticus hűséggel; azaz a kis és nagy betűk, rövidítések
stb. pontos követésével, a könyvdíszek, könyvnyomtató jelvények
leírásával, a lapkeretezés meghatározásával. Továbbá szükséges az
illusztrációk pontos leírása, lehetőleg metszőjök meghatározása;
de mindenesetre kezdőbetűik följegyzése, ha ezek a metszeteken lát-
hatók. A képeknél kiemelése szükséges annak, hogy réz- fa- stb.
metszetek-e? [Szabó pl. egy helyt a XVII-ik század elejéről kömet-
szetet említ.] Az előszók és ajánlások szintén megnevezendők s a
bennök előforduló nevek följegyzendők, melyekre külön névmutató
utaljon.* Kétségbenvonhatatlan továbbá, hogy magok a nyomdászati

* L. erről bővebben Varjú Elemér: *Az 1711. előtti magy. nyomtatványok
könyvészete. Magy. Könyvszemle.* 1898. 334. 1. — Ferenczi Z.: *Salamon és
Markalecz. népk. u. o.* 1896. 52. 1.

termékek összehasonlítása is szükséges; mert csak e módon fogjuk megállapíthatni nyomdászatunk eredetét és a XVI—XVII. században nyomdáink számát és vándorlásait is. Viszont itt is szükséges, hogy a könyvtár példányát, mint külön egyedet, vizsgálat alá vegyük eredete, kötése, a könyvbejegyzések, pótlások stb. szempontjából s esetleg utalni a könyvről szóló irodalomra, Álljon itt pl. egy ily pontos címleírás a Dézsi Lajos dr. címmásolataiból:

Bécs. (Hofhalter Rafael.) 1562.

[CANISIUS — TELEGDI MIKLÓS.] AZ KERES | TYENSEGNEC FON- | DAMENTOMIROL | való róuid keony- | wechke. | Ki az Szent irafnac kúlömb kúlömb | heleiból, keres es feleles keppen | irattatot es Telegdi Miklós mefter | által, Deac nyelwból Magyar | nyelwre fordítatot. | [*Vignetta*.*] \

BECHBEN NIOMTAT- | tatot Raphael Hofhálter által: vrunc | f3uletefe vtan 1562. ef3tendóban. [

8-rét, A — G|-2 = 51 számozatlan levél. * A címlapon lévő vignetta: egy kocsánon függő falevél, mely a Heltai-nyomda termékein is gyakran előfordul. A címlap hátsó oldalán Oláh Miklós arcképe és címere van, keretbe foglalva; a külső kereten: EFFIGIES R: D: NICOLAI OLAHI ARCHIEPI: ET COMI * j TIS PERPETVI STRIGONIEN: PRIMATIS | LEGATI NATI. AC SVMMI SECRETARH * ET CANCELLARII REGH | IN HVNGARIA EC. ANNO JETATIS SVIE LXVII ji; a belső kereten: TV ES SPES REFGVIM ET PROTECTOR MEVS DNE DEVS; a címer felett: INSIGNIA EIVSDEM DOMINI STRIGONI * | ENSIS. EC. 1560.;; a kereten kívül a kép alatt: ftefulis effigiem quifquis depinxit OLAHI, | Vicit Apellseam fedulus arte manum* | j felírással. 2« *levélen*: RAPHAEL | HOFFHALTER | Bechy könywnyomtato, az | kerefjtyen tanuló gyermekeknek, j es mindeneknek, kic ez köny- | wechket oluaffac, köftónetit | mongya, es Iftenec ke- | gyelmeffeget es ma- I lafityat kiuan-l nya. j] 4« *levélen*: Az nagyfto- | MBATI TANVLO DE- | ac giermekeknek, Telegdy Myklos | Mefter, Iftenben walo be- | kefseghet kiwan. [6" *Telegdi előszavának kelte*: Ez lewel keolt NagyHombat | ban, fjentluan hauanak | tyzenkettődnapian | 1562 értendőbe.

Irodalom. Benkő István baseli egyetemi tanuló fedezte fel egyetlen példányát a baseli egyetemi könyvtárban s címmását közölte a M. Könyvszemle 1882. évfolyamában 371. lap (254. sz. adalék). Betűhív kiadását a M. Tud. Akadémia megbízásából Sz.(ilády) Á.(ron) rendezte sajtó alá, végül Telegdi irodalmi működését tárgyaló »Jegyzetek«-et csatolva hozzá. Az eredeti unicum-példányhoz nem juthatván hozzá, e kiadásról vettük címmásunkat.

Baseli egyetemi könyvtár.

Ősnyomatványoknak (incunabula) nevezzük azokat a nyomtatott műveket, melyek a könyvnyomtatás megkezdése óta 1500-ig bárhol megjelentek. Némelyek az ősnyomatványokat egész 1530-ig kívánják számíttatni s pl. a budapesti egyetemi könyvtárban is az 1501 — 1525-ig megjelent műveket egy második ősnyomatvány-csoporttá alakították külön czímtárral. Megjegyzésre méltó, hogy ez utóbbiak czímtározása, mert rólok megbízható bibliográfiai mű még nincsen, sok tekintetben nehezebb, mint az u. n. ősnymtatványoké, melyekre ellenkezőleg ma már nagyon pontos bibliográfiai művek állnak rendelkezésünkre.* Minthogy ma már általános a megállapodás, hogy az ősnymtatványok csak 1500-ig tekintendők azoknak, az ezutáni könyveket legjobb a rendes módon kezelni s a többiek közé osztani be.

Az ősnymtatványokra máig a legteljesebb Hain *Repertorium bibliographicum* ez. (I—II. Pars 1—4. 1826—38.) műve, a ki 1500-ig betűrendben sorolja fel őket s a melyeket *-gal jelölt meg, ő maga írta le a müncheni kir. könyvtárban; tehát e leírásai teljesen megbízhatók. E műhöz kiegészítéseket adott Copinger W. A. *Supplement to Hain's Repertorium Bibliographicum* (Part I—II. 1. 2. 1895—1902. London.) és Hain műve alapján Burger K. jó *Registert* készített a XV. századi nyomtatókról időrendben. (*Beihefte z. Centralblatt für Bibliothekswesen*. VIII.) Ujabban az ősnymtatványokra minden államban s minden könyvtárban különös gondot fordítanak és számos mű jelent meg rólok, melyek közül kiemelendők: Pellechet Marié, *Catalogue général des incunables des bibliothèques publ. de Francé* (1.1897.), mely a szerzőnő halálával (f 1900.) félben maradt; Proctor Róbert, *An index to the early printed books in the British Museum* (London. I—IV. 1898—99.); Marais Paul et Dufresne de Saint-Léon, *Catalogue des incunables de la biblioth. Mazarine*. (Paris. 1893.) Campbell M.-F.-A.-G. *Annales de la typographie néerlandaise au XV-e siècle*. (Haye. 1874 és 4 Suppl. 1878—90.) Magyarban: Hellebrant Árpádnak a m. t. akadémia

* Legjobb az 1500 utáni nyomtatványokra Panzer G. W. *Annales typographici ab artis inventac origine ad annum MD post Maittairei Denisii aliorumque cura* Vol. I—V., ab a. MDI ad a. MDXXXVI. Vol. VI—XI. Norimbergae. 1793—1803. — Maittaire *Annales typographici* műve 1719—41-ig Hágában jelent meg, (I—V.) melyhez Denis két Supplementumot adott. (Wien. 1789.)

és Horváth Ignácznak a m. n. múzeum ősnymotatványairól kiadott (1. 196. lap) címjegyzékei említendők. A budapesti egyetemi könyvtár ősnymotatványainak jegyzéke most készül. Ma általában minden nagyobb könyvtár külön jegyzéket ad ki ősnymotatványairól.

Ma ezek feldolgozásában kettős a törekvés: egyrésztől minden állam a maga közkönyvtáraiban levő ősnymotatványokról törekszik külön egyetemes címtárt kiadni, minőnek a Pellechet-é készült Franciaországra nézve; másrésztől Németországon mozgalom indult meg, hogy egy új egyetemes címtárt adjanak nemzetközi vállalként, mely egyszersmind kitüntetné, hogy melyik ősnymotatvány melyik könyvtárakban van meg; mert ma már a részletes kutatások csaknem megkészserezték a Hainnál feldolgozott mennyiséget (15.000), t. i. ma az ősnymotatványok számát 30.000-re teszik.

Az ősnymotatványok feldolgozásában a következő szempontok veendőek figyelembe: *a)* Mindenesetre, hivatkozva kivált Hainra, Panzerre, esetleg más segédeszközökre is, csak rövid címet fogunk rólok írni és czédulánkra ráírjuk, hol található meg a mű pontos leírása; azután a mi példányunkat, főkép mint külön példányt írjuk le; tehát a benne levő jegyzetek, különösségek, az illuminatornak és registratornak esetleg neve, a könyv díszítése képekkel, kezdőbetűkkel, széldíszekkel, a papír vagy hártya, mire nyomtatva van, végre az eredet és kötés jőnek különösen tekintetbe. Ha azonban példányunk ismeretlen, akkor minden, az eddigi legpontosabb utasítások szerint írjuk le. *b)* Az így leírt czédulákat pontosan időrendbe rakjuk s így helyezük egymás mellé az ősnymotatványokat is és e szerint számozzuk s azután a czédulalapokból betürendes címtárt alkotunk és külön helycímert is készítünk, *c)* Az oly ősnymotatványokat, melyek időrendbe nem sorozhatók, mert keletjük hiányzik és meghatározva sincsenek, vagy csonkák, külön sorozzuk s betürendbe állítjuk fel mindaddig, mig meg nem határozzuk.

Ha azonban a könyvtár ősnymotatványokban különösen gazdag, akkor a csoportosításnak még más módja is lehet és czélszerű; t. i. az országok betúsora s ezen belül időrend szerinti elhelyezés a városok betúsora szerint. Még más mód, hogy az országok szerinti berendezés oly idősorban következék, a mint ezekben meghonosult a könyvnyomatás; ezen belül megint váro-

sok időrendjében és az egyes városok szerinti elhelyezésben megint időrendben állíthatók fel. Kisebb gyűjteménynél, mely pl. 100—1200-ból áll, ilyesminek nem igen van értelme. Magától értetődik, hogy mentől közelebb áll valamely incunabulum a könyvnyomtatás kezdő korához, becse annál nagyobb s ezért minden berendezésnek ezt kell kitüntetnie. E szerint ez helyesebb a szakberendezésnél.

Ma már az ősnymtatványokra nézve Hain leírásait sem tartják és méltán nem tartják elég pontosaknak; mert a példányok felismerésére felsorolt adatai nem elég teljesek és megbízhatók. Ezért új és pontosabb leírásokra tettek javaslatokat, a melyeket mind figyelembe kell vennie annak, a ki velők foglalkozni akar. Ezeket különösen Dziatzko K. *Über Incunabeln-Katalogisierung (Sammlung bibliothekstwissenschaftlicher Arbeiten. 10 füzet)* és *Plan eines allé bekannten u. noch zu ermittelnden Wiegendrucke umfassenden Katalogs* (U. o. 14. füz.) ez. értekezéseiben írta meg s így e helyt ezekre utalunk.* Végüi álljon itt két czimleírás Dedek Cr. Lajos czímmásolataiból, egy teljes és egy rövidített, melyek az újabb kivánatok figyelembevételével készültek.

Teljes czimleírás:

379. Lyra [*Nicolaus de, Ord. Min.*] — *Glossae in universa biblia.* — Vv. 4. — Venetiis, Octavianus Scotus. 1489. VI° Id. Sextüis. — V. I. 298. fhn. s. [*efi* — Bd⁶] V. II. 290. fhn., s [aa—ccc6] V. III. 242. fmn., s. [AA—ZZ* et &&—>*], V. IV. deest. — ch. g., rubr. et nigr., maj. et min., miniat. et fig. aurs. et cols., f. 1. s. a^s quadr. orn. flór. et figur. splendidissimae ornatum, inít. aur. et col. pict., 2. col. et text. a com. circ, 77—78 l., Fol. mj. [Kol. — Reg. — Sig. typ. in V. V-o.]. —

V. I. f. 1 s. a² incipit; Prológus | Prológus primus. Venerabilis Nicolai de lyra ord | dínis seraphyci Francisci: in testamentum vetus de commen- | datione sacre scripture in genere Incipit. | [H] *Ec óta* | liber vite re | Ecclesi. 24 | Scdj . . . f. 2 s. a»^v, Secundo in comparatione ad alias scientias. ibi. Taceo de grama j ticis . . . Textus veró: Incipit epla sci Hieronymi | ad Paulinü etc . . . f. 17^v: Incipit liber Genesis. Capitulum. I | [JJ *N principio crea-*

* V. ö. Einsle Anton: *Die Incunabel-Bibliographie.* (Publicationen d. Ver. des österr.-ung. Buchhändler. VI.) — Maire: *Manuel pratique.* 139. 1.

uii dens ce. | Omissis diuisiõib^s .. f. 298^v explicitt 26: feliciter finit. |

V. II. f. 1 s. aa. incipit: Prológuſ | Expositio confratris cuiusdá de ordine postillatoris in pro | logutn librorum paralyponmenon sequitur. | [S] Septuaginta interptü re Iste prológus pponitur | traslationi. .. f. 290 explicit: Postilla venerabili fratris Nicolai de lyra sup ecclasticü finit. |

V. III. f. 1. s. AA: Prológuſ. | Incipit prológus in Isaiaam prophetam. | [N] *Emo cum pphetas* re. Iste Plogus diuidif T quing[^] | ptes. In qrü práma . . . f. 242. 1. 35 explicit in 2-a col.: Explicitt postilla | fris Nicolai de lyra | sup vet' tertamétü. cü expositionibſ Brisonis 1 plogos Hieronymi. | Et cü additionibus pauli epi burgésis r correctorys earüdem addi- | tionum editis a matthia doringe ordinis minorum. |

Ap. H. deest. —

Prov.: In práma pag. antec. V. I. leg. not.: Liber presbyteri de Kapsoncha emptus fi. 5 et den. 44., ac: Conuentus Ord. Disc. SSt. Trinitatis Redemptionis Captivorum; illa manu Saec. XVI., haec XVIII. scripta. — Leg. not. marg. — V. II-um cum I-o in unum ligatum. — Comp pell. nova. — Vol. III-um f. 1. leg.: Ipse liber est Conuentus Rhemetensis ord. S. Pauli Primi Eremitae. A^o [17] 48. — Comp. pell. õrig. — Leg. not. marg. —

Rövidített címleírás:

18. Calderinus. [*Johannes Ictus Bononiensis.*] — *Repertorium juris* P. 2. — S. 1., s. typ., 1474 [Basileae, Michael Wensler]. 1° Id. Dec. — P. I. 257. ffnn. — P. II. 231. ffiin., eh. g., rub. et nig., maj. et min., init. pict., 2—col., 47. L, Fol. mj. — Kol. —

Ap. I: H. 4248* — P. I. 145/1. —

Prov. I: In teg. int. leg. not: Zur Kaysermarker Kirchen Bibliothek gehörig .. . f. 1° leg: Inscriptus Bibliothecae Pestiensi O. S. Pauli primi Eremitae. Anno 1767. — f. 2°: Ex libris: Bibi. Pest. Ord. S. Paul. — Comp. õrig. pell. saec. XVI. det.

Jelek és rövidítések magyarázata: P. 2 = partes duo; s. 1. = sine loco, seu indictione typographiae; s. typ. = sine nomine typographi; ffnn = foliis non numeratis; eh. g. = caractere gothico; rub. et nig. = in rubro et nigro; maj. et min. = cum majusculis et minusculis; init. pict. = cum initialibus pictis; 2. col. = in duabus columnis; 1. =

Imeis; Fol. mj. — Folio május; — Kol. = Kolophon — H = Hain; P = Panzer. In teg. int. leg. not. = In tegumine intus legitur [guntur] notajae]; f = folio; Comp. = Compactura; őrig. = originális; pell. = pelleacea; det. = deteriorata. — rubr. in. min. = rubrum in minusculis; cum miniat. et fig. aurs. et cols, = cum miniaturis et figuris aureis et coloratis; quadr. orn. flór et flgur. = quadrum ornamentis floricomis et figuralibus; aur. = auro; col. = colore; text. a com. circ. = textus a commentariis circumdatus. — Reg. = Registrum; Sig. typ. = Signum (scutum) typographi. - f. Ív « folio primo verso. —

A doktori értekezések (dissertációk) már hosszú idő óta egy minden tekintetben terjedelmes és nagybecsű irodalomná nőttek ki magokat. Noha ezek elméletileg és gyakorlatilag véve valódi tudományos és gyakran nem is kis terjedelmű művek, melyek tehát éppen oly elbánásra tarthatnak igényt, mint bármely más könyv, mégis szokás külön kezelni őket. Magától értetődik, hogy oly könyvtárban, hová évenként 40—50 értekezés kerül be, ilyeneknek nincs értelme. Azonban egyetemi könyvtárakba, ha a csereviszony jól van rendezve, évenként 1500—2000, sőt több dissertatio érkezik be; mert az a gyakorlat csak nálunk van meg, hogy a jogi és orvosi doktoratushoz nyomtatott tudományos értekezést mindaddig nem kívántak. Ha már ily nemzetközi csere van könyvtárunkban, ha lehet, legjobban a dissertatiokat szintén azon városok betűrendje szerint csoportosítani, külön a 4r és 8r-eket, melyek egyetemektől kapjuk, ezen belől karok szerint állítjuk fel a karok sorrendjében (hittudományi, jogi, orvosi és bölcsészeti) s használhatóságukról jó betűrendes és szakczimtár által gondoskodunk. További megőrzésükre két mód van szokásban. Egyik az, hogy bizonyos, pl. 10—20-as csoportokban a számozás után dobozokba helyezzük; az erre szolgáló dobozok több helyt készen kaphatók; ilyen gyár címét bármely papírkereskedésben meg lehet tudni. A másik mód az, hogy egyenként bekötik őket; minthogy azonban ez nagyon költséges, a lehető legegyszerűbb kötést választják. Volt alkalmunk látni azt is, hogy kemény, tartós papírba, melyet a könyvtár adott, a szolgálak, a kik ezt megtanulták, kötötték be őket bizonyos átlagárért s szép kerestetők volt mellette.

A betűrendes és szakczimtár ezekről egész rövid címet foglaljon csak magában. A munka megkönnyíthető az által is, hogy

meghozatjuk az ily egyoldalú nyomásos francia és német cím-tárákat s a kivágott címet a könyvkötővel egyszerűen felragasz-tatjuk.*

Ha a könyvtári munka nagyon sok, mivel ma már a dissertációkról jó szakjegyzékek jelennek meg, egyelőre megeléged-hetünk azzal is, ha csupán betűrendes cím-tárt készítünk rólok a négy kar szerint vagy pedig egyesítve; mert a nyomtatott szak-jegyzékekből így is könnyű kikeresni, hogy valamely tárgyra nézve minő dissertatiók vannak és hogy megvan-e a keresett dissertáció a könyvtárban vagy nincs? Megjegyezzük, hogy egységes eljárás, mint egyébben, úgy ebben sincs; mi itt csak a leggyakorlatibb módról szoltunk. A szakcím-tárban azok a görög és latin írók vagy általában szerzők, kikről egyik másik dissertáció szól, utaló-lapot kapnak, s általában ilyesmiben a többi nyomtatványnál leírt gyakorlatot követjük.**

Értesítők. Ma ily cím alatt ismerjük magyar nyelven az iskolák mindennemű fajairól évenként kiadott jelentéseket. Ezek külön kezelése mulhatatlanul szükséges és a legjobb módszer a hazaiakat és külföldieket külön, a városok betűsorában állítani fel, a honnan kapjuk őket s ha egy városból több iskola küldi meg érte-sítőit, akkor a városok nevein belől az iskolák betűsorát vesszük s így, minden intézet értesítőjét, a mint kapjuk, a megelőző évihez tesszük. E módon, minthogy az értesítők többnyire egyenlők, kétféleképen szokás őket megőrizni a romlástól: dobozokban vagy bizonyos (pl. 5.) évfolyamonként egybekötve. Az utóbbi mód ajánlatosabb, ha keresztülvihető; mert a tisztántartás egyszerűbb. A cím-tározásnál a lapra vezérszól a várost tesszük és min-den iskolának az illető város neve alatt, külön czédulalapokat nyitunk s rávezetjük az értesítőket évfolyamonként, utalva a ben-

* *Catalogue des dissertations et écrits academiques provenant des échaw ges avec les universités étrangères et recues par la Bibliotheque Nationale.* 1886/87 óta évenként. — Königl. Bibliothek Berlin: *Jahres-Verzeichniss derem den deutsch. Universitäten erschienenen Abhandlungen.* 1887 óta évenként. — Mourier et Deltour: *Notice sur le dociorat és-lettres, suivie du catalogue et de Vanalyse des theses etc. depuis 1810.* (Paris 1880.)

** A német doktori értekezésekkel ma már külön folyóirat foglalkozik, melyet Fock ad ki (Lipce) *Bibliographischer Monatsbericht* ez. a. 1889. okt. óta.

nők levő értekezések szerzőire s ha csak lehet, azokra is, kikről szólnak.*

Ugyanezen eljárás alá esnek az *egyetemi* és más felsőbb iskolai nyomtatványok. Szintén a városok betűrendje szerint helyezük el őket évek szerint s legjobb minden egyetemnek annyi czédulalapot nyitni, a hány fajta nyomtatványt küld be. Ezzel a különböző nemű és alakú nyomtatványok összezavarását kikerüljük. Ezeket szintén legczélszerűbb bizonyos évsorozatokban beköttetni s a gyarapodásra helyet tartani fenn az illető szekrényben.

A *térképek* külön elhelyezését csak az teszi indokolttá, ha a könyvtárban ilyenek nagy mennyiségben vannak. Ha nem ez az eset, akkor vászonra vonva összehajthatón és könyvalakú tokban helyezve el, a mint azt minden könyvkötő tudja készíteni, úgy kezelendők, mint a könyvek. Czédulázni legjobb őket az ország, földrész, város stb. nevéről, melyet ábrázolnak; mert ez megtalálásukat nagyon megkönnyíti. A rajzoló, metsző, kiadó stb. utalólapokat kapnak. Ha a térkép nagyobb s összehajtván könyvként kezelni nem lehet, akkor vagy nagyobb táblákba rakva fekvő alakban szekrényekbe helyezük el, vagy fali térkép alakjában vonatjuk vászonra védőpálcákkal s tekercsalakban az épületberendezésnél leírt módon kezeljük. Az u. n. kézi-térképek, melyek szerző neve alatt jelennek meg s a föld összes részeit magokba foglalják, a szerző neve alatt czímtározandók. Nem ártana a térképekről oly összefoglaló jegyzék sem, mely az öt világrészről külön utalna az összes térképekre; pl. így *Afrika* s ez alatt felsorolhatnának az összes, Afrikáról szóló s azután rendben, szintén betűsorban az Afrika részeiről szóló térképek. Magától értetődik, hogy ily részlet-munkák csak a többi főbb munka befejezése után következnek. A térképek külön berendezésére igen jó módszert követnek a drezdai kir. könyvtárban. A hosszában vonalzóit 13—30

* A programm-értekezések sok esetben nagyon becsesek; ezért bibliographiájukról, különösen a németek, már régóta gondoskodtak. Klusmann: *Systematisches Verzeichniss*. I—II. 1876—90-ig; Winiewski F. és Hahn: *Systematisches Verzeichniss* ez. a. 1825—60-ig állították őket bibliographiailag össze. A kir. kvt. Berlinben *Jährliches Verzeichniss der an deutsch. Schulanstalten erschienenen Abhandlungen* ez. a. 1890 óta ad jegyzékeket stb. stb. Ausztriára nézve Gutscher J. és Bittner J. 1850—89-ig dolgozták fel az anyagot. A magyar programmértekezésekről I. Panyák: *Programm-értekezések repertórium* 1850 — 1885. (Budap. 1887.)

cm. nagyságú czédulalapon elől áll a térkép neve és tárgya, aztán részletes címe; a czédulalap kb. közepén függőleges vonallal eí van választva s a másik oldalon a következő pontokra felel a czédula: rajzoló, metsző, szerkesztő, nyomtató, kiadó, méret, vetítés, kivitel módja, színezett vagy nem, nyomtatás helye, éve, alak (lapok száma, nagysága $\frac{m}{m}$ -ekben), megjegyzések, provenientia.* Ilyen fölvételt azonban csak szakember készíthet.

A *kéziratok* czímtárának készítése egészen sajátos ismereteket kíván, melyeket nem lehet követelni minden könyvtári hivatalnoktól. Ezért legjobb, ha ezek czímtározására egy, esetleg több tudományos előkészültségű hivatalnok alkalmaztatik, vagy időlegesen megbízatik. A kéziratok különben úgy tekintendők, mint a könyvek, s leírásuk körülbelől megegyezik azzal, a mint az incunabulumokat kell leírni, a mennyiben régiségök és fontosságuk ezt megkívánja. A leírás kiegészítendő a másolóra, ennek korára stb. vonatkozó adatokkal. Mindenesetre a leírás részletességére nézve különbség teendő egy codex és egy későbbi kézirat között. Minden könyvtárban azonban a legfőbb gondok egyikétül kell tekinteni a kéziratok czímtárának kinyomatását s ha ez egyelőre nem történhetnék teljes és részletes leírások alapján, már csak egy egyszerű jegyzék is a tudománynak igen nagy szolgálatot tesz. A kéziratoskat általános szokás nyelvek szerint s ezen belől kor szerint rendezni, még pedig, ha nagy mennyiségök miatt ez szükséges, akkor, mint a könyveket, három nagyságban egy számsorral. Ha a kéziratok száma nagy, akkor a nyelveken belől a könyvtári szakrendszer szerinti s ezen belől a kor szerinti rendezés helyes. Minden kézirat, ha eredetileg nincs lapszámozva, lapszámmal látandó el, akár lapok, akár levelek szerint. Ha a kézirat több kötetből áll, minden kötet külön signaturát kap, nem mint a nyomtatványoknál. Ezzel azt a fontosságot jelzi a könyvtár, melyet a kéziratoknak tulajdonít a nyomtatott művek fölött.

A kéziratokhoz tartoznak a *levelek* és az egy lapnyi kéziratosk (autographiák) is. A levél meg van határozva, ha leírjuk az elküldő nevét [vezeték-és keresztnév], továbbá a keletet, a levél tárgyát, végre, hogy kihez szól; jegyzetben adjuk a provenientiát vagy egyéb szükséges megjegyzést s utalunk annak a nevére, a kihez küldve volt Dyen

* A czédulát ered. nagyságban 1. Gyalui: *Külföldi közkönyvtárak*. 92. 1. mellett.

levél-czímtárt látott e sorok írója a leydeni könyvtárban, melyből tehát azonnal meg lehet tudni, hogy kiktől es kikhez intézett levelek vannak a könyvtárban. Egy harmadik fajta utalás még tökéletesebbé teszi a használhatóságot, t. i. az utalólapok mindazok neveiről, kik a levelekben említettek. így van ez rendezve a flórenczi nemzeti könyvtárban s legyen ez követendő például főlemítve. A leveleket legjobb mind külön csoportokban, egyenkint papírba téve, a levélírók betűrendjében s ezen belől időrendben helyezni el, úgy hogy minden levélíró levelei külön sorszámot kapjanak, pl. az Arany nevén álló leveleket külön 1—10 stb. sorszámmal kell jelölni. A névtelen és meg nem határozható levelek külön csomagba helyezendők, hasonlóképen időrendben.

Arczképek. A hazai arczképeket mindig legjobb a többiek közül elkülönítve tartani. A régieknek az volt a szokása, hogy az arczképeket nagy könyvekbe betűsorban vagy másként beragasztották. Ha ez a beragasztás betűsorban történt, akkor ez egyszersmind betűrendes címtárt is adott s így elég volt mellékelni hozzá két mutatót a rajzoló és metsző neveiről, hozzátéve a közelebbi meghatározásokat mindkettőhöz, mint: hely, idő, nagyság, metszet neme és a szükséges jegyzet. Az ily könyvbe beragasztás célja természetesen csak a nagyobb biztonság volt. Legjobb mód az arczképeknek bizonyos csoportokban, pl. országok szerinti betűrendes elhelyezése fiókokban vagy dobozokban, egyforma kemény lapokra a négy saroknál fogva felragasztva s ezekhez a szükséges három címtár megkészítése: az ábrázolt, a rajzoló és metsző nevével. Minden arczképet és minden más metszetet is egy arra készült kisebb bélyegzővel kell megbélyegezni.

Az arczképekhez hasonló eljárás alá esnek a *látképek* bizonyos vidékekről, városokról, egyes emlékekről stb. Ezeket szintén legjobb a tárgy szerint betűrendbe helyezni s rólok a leírást a fenti módon készíteni. A festők műveiről készült *metszeteket* a festők neve alatt helyezzük el szintén betűsorban, utalva a metszőre, kiadóra stb. s természetesen utalva, ha esetleg szükséges, az e módon ábrázolt arczképekre és látképekre. E szerint, minthogy a legtöbb könyvtárban úgy is csak mellékesen van kisebb-nagyobb metszetgyűjtemény, nem fog a könyvtárnok súlyt helyezni, hogy őket iskolák szerint rendezze; noha az időt s metszőt és több ilyesmit a rendelkezésére álló eszközökkel meghatározni igyekszik. Ha azon-

ban a gyűjtemény oly jelentékeny, mely szakszerűbb berendezésre méltán tart igényt, akkor természetesen szakembert kell a rendezéssel megbízni s a kellő szakszerű eljárást érvényesíteni. Itt különösen a következő szakművek ajánlandók e czélra: Bartsch: *Le peintre-graveur*. Vienne. 1803—21. Robert-Dumesnil: *Le peintre-graveure francais*. Paris. 1835—50. Andresen: *Der deutsche peintre-graveur*. Leipzig. I—V. 1864—74. és *Die Deutschen Maler-Radierer*. 1877. (I—V.) Passavant: *Le peintre-graveur*. Leipzig. 1860—64. Dutuit Eug. *Manuel de Vamateur d'estampes*. Paris. 1884—86. Le Blanc: U. azon czímmel. Paris. 1854—86. Portalis és Béraldi: *Les graveurs du XVIII siècle*. Paris. 1880—82. Béraldi: *Les graveurs du XIX siècle*. 1885—92. stb. Whitman A. *The print-collectors handbook*. Ezek mellett a számtalan metszet-gyűjtemények katalógusai s végre a lexiconok tehetnek jó szolgálatot: Nagler: *Die Monogrammisten*. Nagler. G. Kasp., *Neues allgem. Künstlerlexicon*. I—XXII. (1835—52.). Müller: *Aug. Künstler-Lexicon*. I—III. 1857—64. Meyer: *Allg. Künstlerlexicon*. I—III. 1872 óta — Schreiber W L. *Manuel de Vamateur de la gravure au XV. siecle*. I—VIII. 1901. óta.

VII.

A könyvtár jókarban tartása. — A pontosság és rendszerét — A könyvtár átvizsgálása. — A könyvtár ellenségei: a nedvesség, por, flegem és tűz. — Védekezés a nedvesség ellen. — A por ellen. — A különféle rovarok ellen. — A tűz elleni védekezés, tűzkár elleni biztosítás.

A könyvtár berendezésénél nem kisebb, sőt a miatt az állandó gondosság miatt, melylyel jár, majdnem még nagyobb feladat a könyvtárnak állandó jókarban tartása. E karbantartás alatt különösen kettőt értünk: az összes munkálatoknak folytonos és mindig a kellő időben végzését és ez által a rend állandó föntartását, másodsor a könyvek és összes felszerelés mindennemű kártól való megőrzését.

Ezek közül az elsőt a pontossággal és rendszeretettel érjük el. Soha sem kell engedni, hogy a munkálatok végrehajtása a halogatás által napról napra maradjon. Ezért fontos, hogy a hivatalban rend legyen, kötelességét mindenki frissen és kedvvel teljesítse, a rábizottakat ne halogassa és egyik hivatalnok a másikat, vagy maga a könyvtárt látogató közönség az egyes hivatalnokokat beszél-

getés vagy más ürügy alatt munkájától el ne vonja. Segít továbbá ezen a munka helyes és némileg a hivatalnokok egyéniségéhez mért beosztása és első sorban a főnök kötelességérzete, kinek a munkában elől kell járnia a saját jó példájával. A rendet nagy mértékben elősegíthetik maguk a szolgák is, kik a könyvek kihozását és elrakását végzik; mert pl. ha a könyveket gondatlanul vagy rossz szándékból félreteszik vagy épen eldugják, minden egyéb törekvés hiábanvaló: a rend felbomlik. Azért éppen a könyvtári munkákra áll, hogy minden tagnak egyforma lelkiismerettel kell munkáját végeznie s egyetlen hanyag vagy rossz munkás évekre terjedő bajt okozhat. A rend állandó fentartását az előbbieken kívül legjobban elősegíti a könyvtár időnként való átvizsgálása.

A könyvtár *átvizsgálása* (revisio) alatt értjük azt, hogy az összes külvívő könyveket visszakerjük és helyeikre rakjuk; azután, kezünkben a helycímtárral, végigmegyünk minden szakon, minden egyes művön és tényleg megállapítjuk, hogy ezek megvannak-e teljesen és kellő rendben? Ennek az átnézésnek a takarítás után kell történnie s egyik célja az is, hogy a netalán eltévedt, rossz helyre elrakott könyvek előkerüljenek, a hiányos művek kiegészítés végett jegyzékbe vétessenek. E szerint ezt a szolgák jelenlétével, de hivatalnokoknak kell végezniök, még pedig élénk forgalom mellett lehetőleg évenként egyszer, vagy ha a könyvtár nagy, akkor évenként legalább egy-egy része átvizsgálendő, úgy, hogy minden 3—4 év alatti körforgásban a könyvtár minden részére sor kerüljön. A hol azonban helycímtár nincsen, ez az átnézés és vizsgálat pontos nem lehet s azért e címtár elkészítése a legfőbb feladatok egyike.

A könyvtár átvizsgálására nézve igen helyes, ha ilyet nemcsak az igazgató és hivatalnokok végeznek a maguk hatáskörében, hanem a felsőbb hatóság is elrendeli néha a könyvtár egyik vagy másik szakának átnézését a saját kiküldöttének felügyelete alatt; mert ez a hivatalra élesztőleg hat s ébren tartja a hivatalnok felelősségérzetét. Természetesen az ilyen vizsgálatnak az egész ügymenetre ki kell terjeszkednie; tehát az összes iratokra, könyvekre és címtárakra.

A könyvtárnak *a károktól való megőrzését* már az előbbi eljárás meglehetősen biztosítja; de mindezekon kívül vannak a könyvtárnak külön ellenségei; ezek a nedvesség, por, férgek és a tűz.

A nedvesség átlyukasztja a könyv papírját, utóbb szétmállasztja és elrontja a kötést; a por megrontja a papírt, elrútítja a könyvet; a fereg megeszi a papírt, bőrt, fatáblát; a tűz az egészet semmivé teszi. A *nedvesség* ellen az épületet kell első sorban szárazra építeni, s erről volt már szó. De szükséges továbbá a szabad levegő, s ezért, a legbecesebbeket kivéve, nem kell a könyveket zárt szekrényekbe tenni; még ezeket is legjobb csak rácsos ajtók mögé zární. A szekrények továbbá ne legyenek a falnál, s ha már épen így van, akkor legyen fahátuk. Lehetőleg földszintre ne rakjunk könyveket s legjobb, ha keletnek s délnek nyílnak az ablakok, a mint már Vitruvius kívánja.

A *por* ellen nehezebb a védekezés. Mindenki ismeri a nagy városok tisztátlan, ártalmas légkörét, s a mint ez árt az embernek, úgy árt a könyvnek is. Itt is első feladat az épület szerkezetében minden szükséges elővigyázat alkalmazása. E mellett a legjobb módok egyike a por ellen a linóleum- vagy camtulicon-padlóbevonás, mely könnyen tisztítható. De legfőbb a könyveknek minden évben szabad levegőn való leporolása. Általában a könyvtárt alig lehet elég tisztán tartani s ezért rá minden módot el kell követni. Ugyane tisztaság és porolás legjobb a *féreg* ellen is. De különösen a legjobb módszerek egyike, ha csak a megtartást különös érdek nem kívánja, a régi fatábla-kötéseket újjakkal cserélni ki. Ma már egyéb-iránt különböző szereket is használnak a férgek ellen. Megjegyzendő, hogy a jó fa-, még inkább vasszekrények s a könyvtárak mai nagyobb használata már magukban jó óvószerek. Jó volna ellenük az is, ha a takarítást késő ősszel lehetne végeztetni, mert ez a férgek elhelyezkedésének ideje. Legártalmasabb közülük a faragó-bogarak családja (Xylophaga). Ezek erős rágonyaikkal kifejlett vagy álcaalakjukban minden fa- és papírnemű tárgyat át meg át fúrnak. Az álcák rézsútos meneteket rágnak a könyvben, melyek kijavíthatatlanok, s a hulladékból gubót készítenek maguknak. Fajaik: *Anobium pertinax* (Totduhr), *Lymexilon navale*. Ezek ellen nem annyira az óvakodás, mint inkább kiirtásuk nehéz s az ily rovarokkal teli faszekrényeket legjobb elégetni. Ha kevésbé vannak még elterjedve, akkor friss, nem elég kiszáradt deszkák, csirizzel bevonva, jó fogóeszközöknek bizonyultak. Minél délebbre fekszik a könyvtár s minél nagyobb a meleg, annál nagyobb e rovarok támadása. Afrikában, Dél-Amerika melegebb vidékein, pár év alatt egész könyvtárt képe-

sek tönkre tenni. Hasonló ellenségek még a molyok, hangyák, az álskorpiók egyik faja (*Chelifer cancroides*). Mindezek ellen kámfor, benzin, terpentembe mártott posztódarabok, chlor, oltatlan mész, a deszkák lemosása hígított savakkal, benzinnel stb., elég jó szereknek bizonyultak. E mellett szükséges a régi könyveket lehetőleg gyakran mozgatni, a férgekől megtámadott könyveket azonnal kihozni és kitakarítva visszatenni. Állítólag vadgesztenye-lisztnek a könyvkötő-csirizbe keverése az ily könyveket mentté teszi a rovaroktól. A tűz elleni védekezésnek mindenesetre legjobb módja, ha az épület maga olyan, mely a tűznek lehetőleg ellentáll. Azonban meg kell vallani, hogy teljes biztonság egyfelől nincsen, másfelől nagyon kevés könyvtárnak van önálló és tűztől mentes épülete, csak megközelítőleg is. E mellett a könyvtárban jelentékeny károkat okozhat egy VÍZCSŐ megrepedése, egy óriási zápor, belső tűz. A tűzkár ellen újabban a tűz elleni biztosítást hozták szokásba. Közép-Európában (Németország, Svájc, Belgium, Hollandia, Ausztria, Luxemburg) 1898-ig 49 könyvtárt biztosítottak tűzkár ellen s közöttük 18-at olyat is, melyek önálló épületben vannak elhelyezve; mert igaz, hogy az égő könyvtárt sok esetben el lehet oltani, de akkor a víz teszi tönkre a könyveket, mint a brüsszeli könyvtár-égésnél (1886. júl. 7.). A tűzkár elleni biztosítás kérdése 1899-ben a brémai philologiai gyűlés könyvtári szakosztályának ülésein is előfordult, s ez alkalommal csak 1871—1900-ig 23 könyvtárnak részben vagy egészben leégését sorolták fel. Ebből az alkalomból a következő elvek találtak helyeslésre: *a)* Oly kisebb államok vagy városok, melyek leégés esetén könyvtárukat gyorsan pótolni nem tudnák, okvetlenül biztosítsák; nagyobb államok követhetik az önbiztosítás elvét; de minden esetben ajánlandó volna, ha ezek is könyvtáraikat biztosítnák. *b)* A biztosítás módja kettős lehet, t. i.: vagy az összes megszámitott könyvekre vesznek fel darabonként egy átlagos árt, mint Strassburgban, a hol ez 5 márka; vagy a különböző alakú könyvekre nézve vesznek fel külön-külön átlagos árt, mint Darmstadtban, hol a nagy 2-r. könyveket 50, a kisebb 2-rétűeket 30, a 4-rétűeket 18, a 8-rétűeket 8 s a dissertatiókat 0.20 márka becserékben biztosították, belevonva az ősnymtatványokat is, de kivéve az összes, biztosításra el nem fogadott kéziratokat. Az évenkénti gyarapodás hasonló becslés alá esik mindkét esetben s a biztosítási összeg hasonló arányban emelkedik.

Vannak más könyvtárak olyanok is, melyek csak egy átlagos összegre vannak biztosítva, mint az erlangeni egyetemi, wiesbadeni királyi, hannoveri városi könyvtárak; de részleges égés esetén nem lesz könnyű a kárt megállapítani. Természetes azonban, hogy mindenütt, a hol biztosítások történtek, nagyok a részletekben, a becslésben, módban stb. az eltérések, c) A könyvtár kincseit külön kell biztosítani minden esetben.*

A könyv ellenségei közé tartoznak a különböző betegségek bacteriumai is, melyek oly házakból rakódnak le a kikölcsonzött könyvekre, a hol ragályos betegségek fordulnak elő. Ezért újabban annál komolyabban gondolnak a könyvek időnként e szempontból való megvizsgálására; mert kivált himlő, tüdővész s más hasonló betegségek terjesztésére a nagyforgalmú könyvtárak csakugyan alkalmasok. Ezért pl. a Chicagói nyilvános könyvtárban a veszélyes, ragályos betegetől visszakerült könyveket elégetik s az ily betegségek tudatása a kikölcsonzó kötelessége, különben elveszti jogát a kikölcsonzásra. A könyveket tehát időnként desinficiálni kellene, ha volna rá mód. Újabban a száraz sterilizálást ajánlták ugyanott; mert 50 kikölcsonzött könyv megvizsgálása csakugyan azt mutatta, hogy bacteriumok vannak bennük, noha csak ártatlan természetűeket találtak; ezért csak a ragályos betegetől visszakerült könyveket sterilizálják, vagy veszedelmesebb esetekben elégetik. Ez az eljárás máshol is ajánlandó s ezért csak helyeselni kell az oly intézkedést, minő nálunk is adatott ki ócska iskolai könyvek eladása ellen. Itt különösen a kölcsön- és népkönyvtárakra nézve volna külön intézkedésnek helye e szempontból.**

Végre, sajnálatos ugyan, de igaz, hogy nem kevés esetben a könyvtár könyvgyűjteményének ellensége maga az ember, a használó közönség. Általában is igaz, hogy a közvagyon megbecsülése és megóvása a közönségben nincs eléggé kifejlődve; de a könyvet aztán, legyen az sajátja vagy másé, általában még kevésbé kiméli. Erről minden könyvtárnak vagy magánember, ha könyveit kikölcsonozta, kellemetlen tapasztalatokat tehetett és tett. Az ember,

* L. e kérdésről Thudichum F.: *Feuersicherheit der deutschen Bücherschatze. Beilage zur Allg. Zeitung.* 1898. 87. sz. Schmidt Adolf és Markgraf H. előadásait a fent idézett gyűlésen. *Sammlungbibliothekswissenschaftlicher Arbeiten.* Heft. 13.

** L. Maire Alb. *La biblioth. et l'hygiène du livre.* (Centralbl. f. Bibliothekswesen XVIII. 259. 1.)

mint a könyv ellensége, általában kétféle: az egyik a gyűjtő, másik a gondatlan, lelkiismeretlen rongáló. A gyűjtőknek számtalan a faja. Vannak kép-, metszet-, kezdőbetű stb. gyűjtők, a kik képesek kivágni a könyv lapja közepéről a metszetet, betűt stb. s így ráviszi őket a lelkiismeretlenség, hogy megcsonkítsanak becses kéziratoskat, incunabulumokat, képes gyűjteményeket. Csak példakép idézem, hogy pl. a budapesti egyetem könyvtárában Guigo: *Staiuta ordinis Carthusiensis* 1510-diki kiadása igen ritka példányaiból négy van meg s e négyből bírtunk csak egy teljes és egy körülbelül teljes példányt összeállítani, a talán már 100 évvel ezelőtt működött gyűjtők miatt. De hát ilyesről melyik könyvtárnoknak ne volna kellemetlen tapasztalata? A könnyelmű, gondatlan rongálok ellen pedig jóformán nincs védekezés. A könyvek összefirkálása, az érdekesebbeknek talált helyek durva aláhúzása írónnal, tintával, égett gyufaszállal, továbbá számárfülek csinálása, a kötés megrongálása, a papir bezsírozása — fájdalom — kiírthatatlannak látszik s az ez irányban csak a magunk által tett tapasztalatokról sokat írhatnánk össze. Ezért a valódi bibliophil — a mit nyilvános könyvtár természetesen nem tehet — könyvet soha kölcsön nem ad, sőt még nem is szívesen mutogatja. Héber Richárd, az angol könyvgyűjtő, azt mondja, hogy az igazi bibliophilnak minden könyvet három példányban kellene bírnia: egyet csak a mutogatásra, egyet a maga használatára s egyet kikölcsönzésre. A new-yorki *Library Journal* a következőkben állította össze, hogy mit nem kell tenni a könyvvel: »Nem kell ágyban fekvé olvasni; az oldalszélekre jegyzéseket írni, még ha az ember Coleridge volna is; nem kell számárfüleket csinálni a könyvbe; nem kell az egy dollár értékű könyvnek öt dollár értékű kötést adni; nem kell az ujjat megnyalazni a lapozáskor, a felnyitott könyvet lefordítva fektetni, a könyvre szivarhamut rázni s általában nem kell szivarozva olvasni, mert a tiszta látást gátolja; nem kell a könyvre tüsszenteni, a könyvet piszkos rongygyal törülgetni, a könyveket ételszekrényben és ezek fiókaiban tartani, különböző könyveket összekötetni, a könyvet hajtűvel felválni vagy épen kézzel felszakítani, juchtenbörbe kötetni, gyermekek- vagy macskák után dobni, erőszakosan felnyitni, tűzhöz vagy lánghoz közel tartani hajón vagy függőágyban olvasni és nedvességnek kitenni.« Aranyszabályok; de hát Amerikában a könyvek megcsonkítása vagy befirkálása ismeretlen volna, hogy ezt nem is említi?

VIII.

A könyvkötés. — Könyvkötés helyben vagy a könyvtáron kívül. — Szerződés. —
 Könyvkötői napló vezetése. — Eljárás. — Szabályok. — Kötés nemei. —
 A kötéssel foglalkozó hivatalnok.

A könyvtár fõntartásának egy másik fontos segédeszköze, hogy lehetõleg minden könyvet bekõtessünk. Ez ugyan a legtöbb esetben kivihetetlen, különösen régibb könyvtáraknál; de legalább az újabb s kikölcsönzésre szánt művek okvetetlenül bekötetendõk. Nagyobb könyvtárakban magában az épületben van külön könyvkötõ-műhely az intézet számára, s ily helyeken a könyv címztározására csak a bekötés után kerül sor; de ha nincs, akkor megbízható könyvkötõkkel kell, akár mintakötetek, akár alak, ívszám, kötés neme, minõsége szerint, külön alkat kötni bizonyos egységárakban, és ezeket az illetõ városban uralkodó árak határozzák meg. Nagyobb könyvtárnak jobb több könyvkötõvel szerzõdni, hogy a művek gyorsabban kerüljenek vissza, de célszerû ez a verseny kedvéért is.

A könyveknek kötés alá adására és visszahozására legjobb napot szabni, s egy szállítmány bekötésére 14—20 napot adni. A könyvek kötésérõl annyi külön könyvkötõi napló vezetendõ, évenként újra kezdõdõ sorszámval és dátummal, a hány könyvkötõ dolgozik a könyvtárnak; és ennek berendezése lényegesen függ a könyvkötõkkel kötött szerzõdéstõl; mert pl. ha alak, ív stb. szerint van az alku, akkor ezekre mind rovat kelj, ha mintakötetek szerint, akkor e rovatok szükségtelenek. A következõ rovatok mindenesetre lényegesek: sorszám, dátum, a kötendõ könyv címe, a kötés neme, próbakötet, áf, megjegyzések. E naplóból az átadott könyvekrõl a könyvkötõ másolatot kap, a naplóban pedig az átvételt elismeri. A neki adott naplókivonatban szükséges, hogy a könyvcím akként legyen bevezetve, a mint neki a könyv sarkára a címet rá kell nyomnia, s ez a cím a legfõbb pár pontban (név vagy vezérszó) egyezzek teljesen a címztári címmel; mert ez a könyv megtalálását a polczon nagyon elõsegíti s így a kezelés egyik megkönnyítõje. A kötések árát, a könyvkötõvel egyetértve, a megállapodás vagy szerzõdés szerint az illetõ hivatalnok vezeti be. A bekötött könyvek átvétele a napló alapján történik s az átvétel megtörténtét ugyanott jelezni kell. A könyvkötõ a számlákat negyedévenként

adja be s a megtörtént kifizetést a könyvkötői naplóba is be kell jegyezni.

A könyvkötetésre különben a következő szabályok veendőik különösen tekintetbe:

a) A kötés feleljen meg a könyv értékének; mert ez sok pénzt vesz igénybe, tehát ok nélküli költség helytelen. Legyen a kötés erős és lehetőleg egyszerű.

b) Feleljen meg a könyv hasznátságának. E szerint szótárak, bibliográfiai s más ily művek erősebb kötésre szorulnak, mint ritkán kézbe vett könyvek.

c) A gyűjteményes művek kötése legyen egyforma. A folyóiratok saroknyomása foglalja magában a címen, a kötet vagy rész jelzésén kívül az évet is; hasonlóan a régi magy. könyvtári könyvek, incunabulumok s legalább a XVI. század első feléből való művek, az éven kívül a nyomás helyét is. Folyóiratok több kötete soha sem kötendő együvé s önálló kötet legyen minden, több évfolyamhoz külön megjelent név- és tárgymutató is, mert különben ha valaki kiveszi az illető évfolyamot, kiveszi a hozzákötött tárgymutatót is és akkor a folyóirat egész sorozata használhatatlan.

d) A sajtóból csak most kikertült könyveket csak a nyomdafesték teljes kiszáradása után adjuk kötés alá, mi pár hónapot bizonyosan igénybe vesz. Kivételt csak sürgős esetben tegyünk.

e) A könyvet csak annyira kell körülvágni, hogy a kemény táblával legalább is visszanyerje eredeti nagyságát. Meg kell jegyezni, hogy valamely mű körülvágatlan példánya a bibliophil előtt mindig becsesebb mint a körülvágott, s mégis a könyvkötő a legtöbbit ebben hibázik s gyakran tönkreteszi a könyvet, lefarag kézirati bejegyzést, becses dedicatiót stb. Kivált a régi könyveket nagy széllel nyomatták részint jegyzetek tehetése, részint a könyv díszítése végett; már most a könyv bárminő körülvágása megrontja a szöveg és a könyvszélek közti összhangot s ezért voltaképen legjobb volna nem vágni körül. Mindazáltal ez közkönyvtárban lehetetlen s így legalább a legkevesebbet engedjünk levágnani a könyvből. Az amerikai szokást, hogy egyáltalán ne vágassuk körül a könyveket, legfőleg a szépen, merített papírra vagy más, különös módon, szokatlan nagy széllel nyomott könyvekre, költők első kiadásaira, becses régi magyar és ilyes művekre, incunabulumokra (melyek már úgy is körül vannak vágva) kell kiterjeszteni; mert

a por, piszok nagyon is beveszi magát a körülvágatlan könyvekbe. A könyv külső színes borítéka mindig bekötendő a könyvhöz.

f) Különböző szerző műveit soha sem kell egybekötetni s ugyanazon szerzőnek is csak legfőlebb nagyon kis terjedelmű, ugyanazon szakra vonatkozó munkálatait, s ezeket sem takarékoság, csak könnyebb megőrzés céljából.

g) A kötés legyen olyan, hogy a kinyitott könyv megálljon a kinyitás helyén; tehát ne pattanjon vissza s a levelek ne tánczoljanak; mert ez a könyvet valóban használhatatlanná teszi. A melyik könyvkötő ehhez nem ért, olyannal nem kell szóba állni.

h) A könyv saroknyomása legyen olyan, hogy egyetlen tekintettel róla következtetni lehessen a könyv tartalmára; tehát foglalja magában a cím lényegét kivonatosan.

i) Másodszor kötött könyveket soha sem szabad még egyszer levágni, legfőlebb a lemetszett széleket üvegpapírral ledörzsölni szükség esetén.

k) Folyóiratok egyes füzetének első és hátsó színes borítéklapjai a rajtuk levő bibliográfiai s más adatok miatt mindig okvetlenül bekötendőek az illető helyre, vagy összegyűjtve az évfolyam végére.

l) Minden önálló tábla, kép, térkép stb. vászonszalagra erősítve kötendő be.

m) A sarokra jó rányomatni, hogy a könyv melyik könyvtaré.

A kötés nemei közül itt a papír, vászon- és bőrkötés jön tekintetbe. A papírkötés kemény táblával a legolcsóbb. Ezért szükség esetén jó a még be nem fejezett műveknél, továbbá kis terjedelmű vagy kézbe alig kerülő könyveknél; azonban a sarok felső és alsó részén szükséges a kötést pergamen- vagy vászonerősítéssel látni el. A papírborítékokból az erősebb, a sötétebb és nem sima fajtájúak választandók, mert a világosak pizkolódnak s a simák igen csúsznak. Ugyané szabályok a vászonkötésre is találunk, melynek nagy szerepet juttatunk szintén a kisebb és kevés használatú könyveknél. De a legtöbb könyvet mindenesetre bőrbe fogjuk kötetni, s itt lehetőleg kerülni kell a juhbőrt, noha ennek is van jobb fajtája, a melyik t. i. nincs lemezekre vágva, jól van kikészítve s szép lakkal fődve. Az ilyen kevésbé szivacszerű és eüentállóbb. Viszont kevésbé használandó a pergamen is; mert noha drága, ma nem készítik oly jól mint régen s mert a nedvességet, szárazságot nagyon is megéri és idővel repedezik, török. Legjobb

a borjú-, disznó-, szattyán- (maroquin), bagaria-kötés, különösen az utóbbi, mert nemcsak szép, hanem szaga miatt a férgek még a környező könyveket is kerülik. De ezt csak ritkább és becsesebb művekre fogjuk drágasága miatt alkalmaztathatni. Ma minde bőr-kötések jelentékenyen olcsóbbak, de kevésbé jók; mert a jó bőroket ma már tudják két, sőt három lemezbe metéltni, sőt tudták már a XVIII. században. Az ily bőrnek csak a felső lemeze jó, a többi minden kikészítés daczára gyöngö s hamar borzolódik; de felismerni bajos a szépen elkészített kötésen.

Egészben véve meg kell jegyeznünk, hogy annak a hivatalnoknak, a ki egy nagy könyvtárban a kötéssel foglalkozik, a kötés eljárását ismerni kell s tanulmányozni az erre vonatkozó könyveket.* Kiegészítésül megjegyezzük még, hogy a már említett Rudolph A. J. (Newberry Library. Chicago) egy ú. n. Rudolph Indexer-t talált fel a lapokra és folytatásos munkákra részint állandó, részint ideiglenes kötésül s ugyanő egy »Rudolph pamphlet binder«-t is készített füzetekre, dissertatiókra, melyek mindketteje bevált.

IX.

A könyvtár czélja a használatra nézve. — A szabályzat pártatlan megtartása. — Könyvtári szabályzat. — Készítésében a főbb irányelvek. — A könyvtár kettős használása. — *LA könyvek használata az olvasótermekben.* — Általános elvek. — Kivételek. — Egyéb elvek. — Kérő lapok. — Intézkedések a könyv megrongálása ellen. — A nemzeti múzeum és budapesti egyetemi könyvtár olvasótermi szabályzatai. — *II. Könyvkölcsönzés.* — Főbb szabályok. — Tértívények kezelése. — Levélszekrények. — Egyéb szabályok. — Statisztika.

A könyvtár czélja, mint a bevezetésben láttuk, nemcsak a berendezés és megőrzés, hanem a közhasználat is; mert a beléje helyezett anyagi és szellemi tőke csak így hozza meg kamatait. A közönség is mindinkább megérti nálunk is a könyvtárak szük-

* Egy pár álljon itt: Bosquet Em. *Traiti théorique et pratique de l'art du relieur.* Paris. 1890. — Lenormant S. *Nouveau nomenclature complet du relieur.* — Bauer C. *Handbuch der Buchbinderei.* Weimar. 1881. — Brade L. *Illustrirtes Buchbinderbuch.* 1-te Aufl. Halle. 1882. — Adam Paul. *Der Bucheinband,* 1890. Leipzig. — L. még Brunet, Uzanne műveit: *La reliure ancienne et moderne, La reliure moderne* stb. Paris. 1884. és 1887. — Beraldi: *La reliure du XIX. siècle.* Paris. 1896. — Rouveyre: *Connaissances nécessaires à un bibliophile.* IV.

ségeit s kivált az országos és egyetemi könyvtárakat nemcsak nagy mértékben veszi igénybe, hanem naponként nagyobb követelésekkel is áll elé. így tehát e tekintetben a feladat a következő: a helyes használat elveit meg kell egyeztetni a megőrzéssel; a könyvtárt a közönség használja, de el ne használja. Ez utóbbi pedig azért nem könnyű feladat, mert, mint már fentebb bővebben volt róla szó, a közönség semmit nem kímél kevésbé, mint a könyvet s ha idegen vagyron rongálását általában nem míveli is, a könyv rongálását, legyen az másé, önmagáé, nem is tekinti hibának vagy csak igen ritka esetben s éppen ezért kölcsön kért könyv visszaadásában is kevésbé lelkiismeretes; holott a könyv a legdrágább holmik egyike.

Ebből következik, hogy a könyvtár használatában a tökéletes rend minden felügyelet mellett is csak a közönség pontosságával és rendszerető komolyságával érhető el. Itt első sorban úgy a hivatal, mint közönség részéről elvárando a használatra vonatkozó szabályok szigorú, pontos és pártatlan megtartása s a kölcsönös előzékenység és figyelem.

A könyvtár használásának módjáról okvetlenül szabályzatot kell kibocsátni és ezt nyomtatásban a közönség kezébe adni, hogy tudja jogait és a szabályzat áthágását ne menthesse ki ennek nem ismerésével. E szerint csupán a szabályzat kifüggesztése nem elég. Ennek alkotásában a következő irányelvek ajánlandók: *a)* A szabályzatot a kor igényei szerint kell alkotni s tehát időnként változtatni és ingyen a látogató közönségnek kezébe adni. *b)* A szabályzat ne csak általános, hanem az ismert esetekre vonatkozó részletes és pontos utasításokat tartalmazzon; de ne legyen mindemellett körülírással és hosszú, *c)* Egy minden könyvtárra vonatkozó egyetemes szabályzat nem alkotható; mert egészen más szempontok irányadóak, országos, városi, egyetemi, szak- vagy intézeti, akadémiai, nép-, nagy vagy kisebb forgalmú könyvtámál, nagy vagy kisebb városban levőnél. Tehát a szabályzat legyen az ily viszonyokhoz alkalmazott, *d)* A szabályzatnak okvetlenül tartalmaznia kell: a nyitva tartás idejét az olvasóteremre nézve, a könyvkivétel és beadás idejét és módzatait, a könyvtár használatára jogosítás módját, az olvasótermi használat szabatos pontozatait, a könyvek kikölcsönzését a városra és a városon kívül, a ki nem nyomtatott címítárak használhatásának s a könyvtár meg szemlé-

hetesének módjait. Utóbbi kettőre világosan kiteendő, hogy: könyvtárnoki felügyelet nélkül a ki nem nyomtatott betűrendes cím-tár nem használható, sem a könyvtár meg nem tekinthető; kivéve a cím-tárra nézve azt az esetet, ha az egyenesen a közönség számára külön éppen ezen célból van berendezve, mint a British Museumban és Amerikában rendszeren, minek helyessége, ha kivihető, nagyon szembeötlő; de ha csak egy példányban van meg, nem engedhető meg, hogy gyakorlatlan vagy gondatlan kezek a könyvtár legnehezebb munkája eredményét összehányják.

A könyvtár használata kétféleképpen történik: benn a könyvtárban az erre kijelölt olvasóteremben vagy olvasótermekben és a könyvek kikölcsönzése által. Ehhez képest a szabályzatnak is kettősnek kell lenni, t. i. egyik része az olvasótermekre, másik része a kikölcsönzésre vonatkozik.

I. A könyvek használata az olvasótermekben.

Az olvasótermekre szóló szabályzatnak magában kell foglalnia a következőket:

a) Kik léphetnek be az olvasóterembe? Ennek meghatározását a könyvtár természete hozza magával. Országos könyvtár tágabb körre terjed ki, mint a szorosan egyetemi s ez is tágabbra, mint akadémiai, egyleti, intézeti stb. könyvtárak. Ismét más a közönsége a városi, a nép- és szakkönyvtáraknak, b) Mily könyveket lehet használni a nagy olvasóteremben, a hírlapi és külön termekben és hogyan?

Általában szabályul állítható fel, hogy minden nagy olvasóteremben kell lennie egy válogatott könyvtárnak szótárakból, Conversations-lexiconokból, bibliográfiai művekből, utána nézésre alkalmas hasonló, mindenesetre nagy művekből, melyeket kiki használhasson minden kérés nélkül. Az ily kézi könyvtárnak úgy kell elhelyezve lenni, hogy a mint kiveszi valaki a könyvet, ugyanott támla vagy asztal is legyen, a hol megnézhesse s kijegyezhesse, a mit keres. Ezekre egyetlen szabályul lehetne fölállítani, hogy csak ott, a szekrénynél használhatók s azután helyökre vissza kell tenni; vagy, a mi még helyesebb, a támlán, asztalon hagyni. Nálunk azonban tovább menni s nagyobb szabadságot adni most még nem lehet, különösen nem nagyobb látogatottságú könyvtárakban, ha nem akarunk a könyvek eltűnésére ébredni. A John Crerar-library-ban (Chicago), mely reggel 9-től esti 10-ig van nyitva,

az olvasóterem minden kézi könyvtári könyvét szabadon használhatja bárki, csak ott kell hagynia az asztalon, a hol olvasta. Általában e könyvtárban egyebekben is a legnagyobb szabadság uralkodik és mégis megnyitása, azaz 1897 óta csak 14 kötetről nem tudják, hogy hová lett; de biztosra veszik, hogy nem vitték el őket, csak valahová, nem a magok helyére kerültek. Hasonlót olvasunk s nem minden csodálat nélkül Amerika más könyvtáiról is és méltán lep meg a közvagyon e tisztelete s az a fejlett fel fogás a könyvek használata módjáról, mely ott általánosnak látszik. Nálunk a szabadságban ennyire menni nem lehet egész Közép-Európában sem; sőt a hol megpróbálták is, utóbb kénytelenek voltak a korlátozáshoz visszatérni.

Az említett, szabadon használható könyveken kívül minden más nyomtatott művet is ki lehet kérni és használni az olvasóteremben; de már csak kérőlap mellett. Ki nem adható művek: a rendkívül becsesek és nagyalakúak, melyeket, ha van, csak külön helyiségben kell a kereső rendelkezésére adni, külön felügyelet mellett; a regények s általában csupa mulattatásra szánt művek; de természetesen kivételt tesznek e tekintetben az éppen e célra szolgáló könyvtárak, t. i. városi és népkönyvtárak; továbbá ki nem adatnak a legtöbb egyetemi könyvtárban a görög és római classicusok fordításai, de ez aligha helyeselhető; nem adatnak ki az összes u. n. »remoták« (külön őrzött művek) és általában a kötetlen könyvek s végre szokásban van a csupa értelmetlen kapkodást eláruló kérőknek is újabb könyvek odaadását több kísérlet után megtagadni. Ha külön folyóiratterem van, ezek csak ott legyenek használhatók; a kéziratok pedig csak az ezek kezelésével megbízott hivatalnok felügyelete alatt.

A legtöbb, különösen egyetemi és nagy országos könyvtárakban eltiltják az olvasótermekbe idegen könyv bevitelét, vagy legalább megkövetelik ezek bemutatását. Minthogy ennek egyéb, mint biztonsági értelme nincs, ha szükség van rá, akkor csak az első mód felel meg. Némileg meddő kérdés, hogy egy olvasó egyszerre hány könyvet kérhessen? Ha egyszerű olvasásról van szó, egyet; ha tudományos kutatásról, a hányat kér, annyit kell kiadni. Ez minden esetben a teremben felügyelő tisztviselő tapintatától s attól függ, hogy a szolgálat miként van berendezve. Egyetemi könyvtárakban szabály, hogy egyelőre egy könyv adandó ki s a máso-

dik és többi csak akkor, ha már a többi megjelenők is megkapták a kért könyvet.

Az olvasótermi legfőbb intézkedések egyike, hogy oda kabáttal, esernyővel, bottal (sőt kalappal sem) senki be ne mehessen; viszont kérőlap nélkül senki könyvet ne kapjon s minden kérőlapra csak egy könyv (mű) legyen kiadható. A kérőlap tartalmazza: az olvasó helyszámát a teremben, a könyv szerzőjét, címét, megjelenése helyét, évét, az olvasó nevének sajátkezű olvasható aláírását és lakását s minden lehető esetben a könyv helyszámát. E kérőlapokat az illető hivatalnok megőrzi s csak a visszakapott könyv ellenében adja vissza az olvasónak, melynek felmutatásával a ruhatárban letett holmiját kikapja. A legtöbb könyvtárba, kivéve a népkönyvtárakat, igazolás nélkül senki be nem mehet. így a British Museum könyvtárába vagy a Bibliotheque Nationaleba való belépés előtt mindenkinek a titkári szobában kell jelentkeznie s külföldiekre nézve még néha követségi ajánlatot kívánnak. Egyetemi könyvtárakban kemény papírra írt látogató jegyeket adnak ki, melyek évenként más-más színűek, hogy ellenőrizni lehessen őket Kisebb könyvtárakban, csekélyebb látogatás mellett, e célra elég egy könyv, melybe a belépő beírja nevét, állását és lakóhelyét. Körülírandó az a mód is, a mint a könyvet használni szabad. Számos könyvtárban a tinta a tisztaság miatt el van tiltva s csakis e szempontból van értelme; mert ha a kikölcöszött könyvből lehet tintával kivonatokat írni otthon, akkor bátran lehet a könyvtárban is; de ha tintával szabad a könyvtárban írni, akkor e célra magát az olvasótermet kell fölszerelni s nem szabad megengedni, hogy tintát az olvasó vigyen magával. Természetesen e szabály nem vonatkozhatik sem díszművekre, sem metszetekre vagy ilyesekre. Eltiltandók továbbá az árajzolások mindennemű áttetsző papíron, a könyvekbe való beírás, befirkálás, mi ellen egyetemi könyvtárakban eddig még a küzdelem hiába való volt; általában eltiltandó mindaz, a mi a könyv megrongálását okozhatja.

Végre még csak az jegyzendő meg, hogy a tudomány érdeke azt kívánja, hogy országos, egyetemi és népkönyvtárak nyitva legyenek egész nap, kb. 8—9 órán át; mert mindenkinek, ki dolgozni akar, alkalmat kell rá adni; és ez a könyvtárra nézve is előnyös; mert minél inkább használható a könyvtár helyben, annál

kevesebb a kikölcsonzés, a minek lehető apasztása a könyvtárnak egyik fő érdeke.

Álljanak itt mintául a budapesti egyetemi könyvtár és a nemzeti múzeum' olvasótermi szabályzatai.

*A Budapesti Egyet. Könyvtár ügyviteli szabályzatának az olvasótermi látogatásra vonatkozó része: **

21. §. Az *olvasóterem* minden tisztességesen öltözött és komoly magaviseletű egyén számára nyitva áll, a ki 16-ik életévét betöltötte; de az egyetemi és műegyetemi hallgatóknak elsőségök van. A ki a könyvtárt használni akarja, az igazgatótól vagy az e célra felhatalmazott könyvtártisztától látogatási jegyet kér. Az egyetemi vagy műegyetemi tanuló leczkekönyvével, gymnasiumi vagy reáliskolai tanuló saját igazgatójától vagy osztálytanárától kiállított bizonyítvánnyal tartozik magát igazolni. Más polgári állású egyének is, ha a könyvtár tisztviselői előtt ismeretlenek, tartoznak magokat kellőleg igazolni. A sorszámmal ellátott látogatási jegyre az illetőnek feliratik neve s polgári állása. Az olvasóterembe csak az mehet be, ki látogatási jegyét a kapusnak bemutatja és azt felsőruhájával, botjával, esernyőjével, kalapjával nála hagyja.

A látogatási jegyekről az igazgató könyvet vezet; ezek személyre szólnak és másra át nem ruházhatók.

Ha valaki látogatási jegyét elveszti, azt tartozik az igazgatónak bejelenteni, ki megsemmisítése iránt intézkedik. Ha valaki látogatási jegyét másnak adja, s tette kiderül, az a könyvtár látogatásától az illető tanévre eltiltatik.

A látogatási jegyek mindig egy tanévre szólnak és a következő tanév elején ujjal cserélendők ki.

£ látogatási jegyek csak a nagy olvasóterembe lépésre jogosítanak fel.

22. §. Könyvek a kézikönyvtárból csak a nyitvatartás utolsó félórájáig adatnak ki. A belső termekben őrzött könyvekre nézve kivánatlapok a nyitvatartás egész ideje alatt adhatók be. (L. következő §. 5. kikezdés.) Ezekre nézve az olvasóterem bejáratánál külön levélszekrény is áll.

* Jóváhagyta a vallás- és közokt. ügyi m. k. minister ur 4524/1901., sz. a.

23. §. Az olvasó felső ruháját, botját stb. a ruhatárban a 21. §. szerint átadván, ruhatári (sárgarézből) és ellenőrző-jegyet (kemény papírból) kap, melyeknek száma ugyanaz.

Az olvasó az olvasóteremben ellenőrző-jegyét a tisztnek adja át, mire kívánatlapot kap, melyre az ellenőrző-jegy száma van írva. Az ellenőrző-jegyet a tiszt az ugyanazon számú rekeszbe helyezi.

Az olvasó a kívánatlapot kitöltvén, a szolgál kezéhez juttatja. Ha a könyv benn van, azt az olvasó azonnal megkapja s a kívánatlapot az ellenőrző tiszt veszi át megőrzésül. Ha a könyv nincs helyén, a szolgál a címet áthúzza s a kívánatlapot visszaadja. Ekkor az olvasó ugyanazon számmal ellátott más kívánatlapot kér és más könyvet kíván.

Azon kívánatlapokat, melyekre könyvek adtak ki, rövid időközönként, vagy a tiszt sürgetésére azonnal is, a szolgálak pontosan beadják és az ellenőrző-jegyek mellé helyezi.

Az az olvasó, ki ellenőrző-jegyére már kapott kívánatlapot és ismételve kér, kívánata nem vehető tekintetbe, míg az először kérék kielégítve nincsenek. Az új kívánat akkép teljesítettik, hogy a tiszt más kívánatlapot, de az előbbivel megegyező számút ad. A belső könyvtári termekre szóló megrendelések ugyanily kívánatlapokra Írandók. Ezek közül a d. e. 11 óráig beadottakra még az nap d. e., az azután beadottakra d. u. $\frac{1}{4}$ órára s a d. u. beadottakra másnap d. e. $\frac{1}{10}$ órára adatnak át a könyvek.

Távozni akarván az olvasó, a könyvet a ruhatárjegy felmutatása mellett visszaadja, a tiszt pedig kellő összehasonlítás s a dolog rendben találása után az ellenőrző-jegyet adja át, mely két jegyre a ruhatárból az olvasó letéteményét kézhez kapja.

24. §. Az olvasóteremben a legnagyobb csend követeltetik, miért is a járás-kelés, hangos beszéd, vagy az olvasók minden másnemű háborgatása tilos.

25. §. Az olvasóknak a könyvszekrények és állványok emelvényeire fellépni tilos.

26. §. Regények, színművek s más mulattató könyvek csak bebizonyított tudományos czólra adhatók ki.

27. §. Az olvasóteremben rendszerint egyszerre csak egy kötet adatik ki olvasás végett; kivételt tesznek e szabály alól a szótárak, fordítások, atlaszok s más efféle segédkönyvek.

28. §. Egy s ugyanazon nap több különböző munka is kiadatik egymásután az olvasónak. Ha azonban a kívánatok tökéletes tervtelenséget, pusztá kapkodást árulnának el, a könyvtáristizt fel van jogosítva az ily követeléseket visszautasítani.

29. §. A füzetekben megjelenő és még be nem kötött munkák az olvasóteremben a közönségnek ki nem adhatók.

30. §. A könyvekből való kijegyzésnél a papir nem a könyvre, hanem melléje teendő.

31. §. Ha az olvasó kijelenti, hogy a belső termekből kihozott munkát másnap ismét használni óhajtja, az számára az olvasóteremben félretéteik.

32. §. Az irott czímtárák az olvasó közönséggel rendszerint nem közölhetők; kivételkép azonban erre az igazgató felhatalmazást adhat.

*A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtári szabályzatának
az olvasóteremre vonatkozó része:**

1. A könyvtárt használni kívánók számára az olvasóterem, a vasárnapokat és ünnepeket, a nagycsütörtököt, nagypénteket, nagyszombatot, s július 1-étől augusztus 31-ig a revízióra s a porolásra szolgáló két havi időt kivéve, naponkint reggel 9 órától délutáni 1 óráig van nyitva.

2. Az olvasóterembe tanulmányozás céljából minden, 16-dik életévét betöltött, tisztességesen öltözött egyén bebocsáttatik.

3. A könyvtárt látogatók, első látogatásuk alkalmával kötelesek az e célra szolgáló könyvbe nevöket, polgári állásukat s lakásukat beírni, s ez alapon egy év tartamára érvényes igazoló jegyet kapnak. Az igazoló jegyet a könyvtári igazgató-ör ingyen adja; a jegy másra át nem ruházható; tulajdonosa azt magánál hordani s kívánatra előmutatni tartozik. Minden látogató köteles beírt lakásának évközben történt változtatását bejelenteni.

4. Olvasásra csak a jelentkező által sajátkezüleg aláírt kölcsönző lap mellett adatnak ki az egyes művek. A pontosan kitöltendő kölcsönző lap a teremben jelenlevő könyvtári alkalmazottól

* A vall.-és közokt. ü. miniszter úr által 10498/1898. sz. a. jóváhagyott nemzeti múzeumi szervezeti és szolgálati szabályzatból.

kapható. E kölcsönző lapot csak a használt mű hibátlan visszaszolgáltatása után kapja vissza az olvasó.

5. A ki valamely művet több napon át kíván használni, e szándékát az olvasóteremben felügyelő könyvtári alkalmazottnak bejelenti, s ez az illető művet számára félreteszi; ha azonban 3 egymásután következő napon a félretett mű tovább-használatára nem jelentkeznék, e mű használatára a sorrendben utána előjegyzett van jogosítva, illetőleg pedig a mű rendes helyére visszatéttetik.

6. Ha egy időben többen jelentkeznek valamely mű használhatóságért, a jelentkezés sorrendje irányadó.

7. Jegyzeteket az olvasóteremben csak írónnal szabad tenni; a kikölcsönzött művekbe belejegyezni, egyes szavakat azokban aláhúzni, vagy festőszereket használni, tilos.

8. Képes munkák illusztrációinak lerajzolására esetről-esetre a könyvtári igazgató-őr ad engedélyt, de az illusztrációkat átrajzolni (pauzálni) feltétlenül tilos.

9. A ki valamely művet megrongál vagy beszenyvez, tartozik a kárt megtéríteni.

10. Az olvasóteremben mindenki csöndesen járni és csöndesen viselkedni tartozik, hogy az olvasó közönséget ne zavarja.

11. A könyvtárt látogatók kötelesek felső ruháikat s a magukkal hozott csomagokat, könyveket, s bárminemű nyomtatványokat az osztály ruhatárában letenni.

12. Az olvasóteremben a jelenlevő könyvtári alkalmazott és a szolgálak örködnék a rend és csend fõntartása, úgyszintén a teremben kifüggesztett, jelen könyvtári rendszabályok szigorú megtartása felett.

13. A rend ellen vétõktõl a könyvtári igazgató-õr az igazolójegyet s az olvasásra jogosító engedélyt egy bizonyos időre, vagy mindenkorra is megvonhatja.

14. A könyvtár használata ingyenes.

A múzeumi könyvtárt a dolgozóteremben a nyitási idő alatt tudományos buvárlat céljából a könyvtári tisztviselők előtt személyesen ismert szaktudósok és esetleg oly egyének is külön teremben használhatják, kik erre társadalmi állásuknál fogva igényt tarthatnak.

E teremben is, a használat idején, egy tisztviselő állandóan jelen van és felügyel.

Hírlapok csak az e célra berendezett teremben olvashatók.

Tudományos kutatások előmozdítása céljából egy délutáni dolgozószoba áll a kutatók rendelkezésére, melyben kivételes szükség és sürgősség esetén tanulmányaikat a hivatalos órákon kívül is folytathatják. Ennek használatára nézve esetről-esetre az igazgató-őr ad engedélyt, mely már egy nappal előre kikérendő, hogy a szükséges felügyeletről és a használandó könyvtári anyag kikereséséről gondoskodás történhessék.

II. *Könyvkölcsönzés.*

Kétségtelen dolog, hogy legjobb volna a könyvtárakat nyitva tartani egész nap, pl. reggel 9-től esti 8—9 óráig s könyvet egyáltalán nem adni ki. Ez a gyakorlat Amerika legtöbb könyvtárában, a British Museumban stb. Ilyen esetben az olvasótermeket föl kell szerelni minden lehető kényelemmel. Erről már volt szó. Azonban egyetemi könyvtárakban ez a mód kivihetetlen; a tanszékek: igénye megkívánja a tanárok részére a meglehetősen szabad kikölcsönzést, még pedig hosszabb időre is.

A kikölcsönzésre általában a következő szabályok irányadók:

a) A kikölcsönzésre jogosított egyének száma egészben jobban korlátozandó, mint az olvasó termek látogatóéi; mert itt még más szempontok is figyelembe veendőek. Sőt a kikölcsönzött könyvek visszakaphatása bizonyos biztosítékokat is igényel; ilyenek: a kikölcsönzőnek hivatali vagy másnemű állása, vagyona, a könyv árának biztosítékul letévése, mások kezessége. Ez a kezes könyvtári hivatalnok ne legyen s némely könyvtári szabályzat egyenesen meg is tiltja, mint pl. Lipcsében; ez által úgy az igazgatóság, mint a hivatalnokok több kedvetlenségtől meg vannak mentve. A kezes rendszerint valamely tekintélyes városi polgár vagy egyetemi tanár. Ily esetben ez vagy egyenesen a térítvényt írja alá vagy egy erre kész lapot tölt ki, melyet a térítvényhez kell mellékelni.

b) Egy térítvényre csak egy könyv, illetőleg mű vehető ki és ennek kitöltése mindig tintával történjék. Ezért a térítvényeket ma már úgy nyomatják, hogy egy könyvnél több nem is fér rajok. Térítvény nélkül könyvet kivinni senkinek se legyen szabad s így az igazgatónak vagy hivatalnokoknak sem. A térítvények alakjáról itt közöljük a nemzeti múzeum és budapesti egyetemi könyvtáréit, a melyek vagy hasonlók teljesen megfelelők:

ad. 89. kvt. szám.
1901.

TÉRITVÉNY

a budapesti királyi magyar Egyetemi könyvtárból kiadott könyvről.

A kölcsönvevő neve	állása	lakhelye
.....

A könyv szerzője	címe	Darab- szám	Kötés
.....

Kikölcsönzés ideje 190.....

Biztosíték.....korona.

A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárból

kölcsönvettem a következő munkát:

Szerző, vagy rendszó	cím, rész	darab szám	alak	kötés	jegy
.....

Kelt 1..... Sajátkezű aláírás:

Határidő 1..... Állás:

Hivatalos jegyzet:..... Lakás:

A könyv	szerzője
.....
.....
.....

Több mint két hónapra könyv ki nem kölcsönözhető.

A kölcsönvevő felelősséget vállal a könyvért mindaddig, míg a térítvényt vissza nem vette. A kikölcsönzésből származó peres ügyben pedig a budapesti IV. ker. bíróság illetékességét ismeri el.

A kölcsönvevő neve:

..... a M. Nemz. Múzeum

Könyvtárból 1.....

1.....-ig tartó használá-

latra kivette az alább leírt munkát.

Szerző, v. rendszó

Cím, rész

Darabsz. ... alak jegy

Általában a térítvények kezelésére két mód van. Lehetnek t. i. kettősök, két részre szakíthatók, mint a mellékelt minták, s akkor az egyik lap a kivevő nevéen, másik a könyv helyes címe szerint őriztetik betűsorban. Nagy forgalmú könyvtárban csak ez

a mód ajánlható; mert a hivatalnok munkáját egyszerűsíti, mivel a térítvényt maga a kivevő tölti ki. A másik eljárás az, hogy csak egy részből áll a térítvény (minő a közlőitek nagyobbik fele) s ezeket a kivevők nevein betűrendben őrzik, míg a kisebb könyveket betűrendes könyvbe írják be, melyben a következő rovatok vannak: sorszám, kivétel napja, könyv címe és kötetszáma, darabszám, kötés minősége, könyv helyszáma, kivevő neve, behozatal napja, jegyzet. Ilyen könyvet e sorok írója is rendezett be a kolozsvári egyetemi könyvtárnál; azonban a forgalom növekedésével a kettős térítvényekkel kellett kicserélni; de pl. máig is e mód van meg Strassburgban. Hiánya, hogy a szerzők nevei ugyanazon betűnél nem kerülhetvén szoros betűrendbe, a keresés sok időbe kerül. Ha a kivevő a könyvet visszahozta, térítvénye sajátkezűleg aláírt felét visszakapja e rányomott szóval, mire külön bélyegző kell: »Visszahozta«, a másik rész félretehető és a statisztikai adatoknál felhasználható.

c) Nagyobb forgalom mellett ritka helyt lehet a könyvet azonnal kivenni, hanem levélszekrényeket állítanak fel a könyvtár előcsarnokában, néha még a városban is, pl. a könyvtár könyvárúsainál (városi könyvtár, Frankfurt a/M.), épügy a kikölcsönzendő, mint az olvasó-termekben használandó könyvekről, a honnan a bizonyos óráig kihordott kívánatlapokra a könyv másnap megkapható vagy esetleg a bedobott kívánatlapot kapja vissza az illető e jelzéssel: »Nincs meg* vagy »Ki van kölcsönözve*. E kívánatlapokat a könyvtárakban bizonyos csekély árért adják, pl. 20 darabot 10 fillérért. Az ily lapok hátára jó rányomatni a könyvtár használsáról a fontosabb szabályokat.

d) A könyvkikölcsönzésben bizonyos megszorítások szükségesek. Ilyenek: könyvet kivenni csak a nap bizonyos idejében, pl. 9—12-ig lehessen; a térítvény személyesen állítandó ki; könyvet rendszeren egy óra, 6 hétre adjunk ki s a határidő leteltével szükséges, hogy az intés azonnal elmenjen, melyért, ha a szolgálta viszi el, bizonyos intési díj (20 fillér) fizetendő. Szabatosan meghatározandó a meghosszabbítás módja, az egyszerre kiadható művek (kötetek) száma. Egyetemi könyvtárakban a tanárookra nézve a határidő kivételesen $\frac{1}{2}$ év, sőt több is lehet. Beveendő a szabályzatba, hogy senki se vegyen ki könyvet más számára, noha ezt igen nehéz vagy éppen lehetetlen ellenőrizni. Több helyt benne van a

a szabályzatban, hogy senki sem viheti el a városról a könyvet bejelentés nélkül; ámde ez is a végre nem hajthatók rovatába fog tartozni.

e) Minden szabályzatban gondoskodni kell a legalább ugyanazon állambeli könyvtárak csereviszonyáról. A könyvkölcsönzők tekintélyes részét teszik a vidéki középiskolák s más intézetek tanárai. Ilyen célra a könyvek kímélése végett faládák készítendőek. A vidékre küldött könyvekért a jótállás az illető intézet igazgatóját illeti. A szolgálak számára ily elküldött könyvek csomagolása díjában kevés díj kérhető be.

f) A könyvek közül nem kölcsönözhetőek ki: lexiconok, encyclopaediák, kéziratok, incunabulumok, nagy díszművek, unicumok vagy nehezen pótolható művek, rézmetszetek, kéziratok, bibliographiai művek, bekötött napilapok s természetesen, a még kelőleg be nem vezetett új munkák. Jó, ha némely különösen ritka dolog kikölcsönzését felsőbb engedélytől teszszük függővé; mert így a könyvtár esetleges követeléssel szemben fedezve van.

Azok az adatok, melyek a könyvtárnak kivált e kétoldali működéséből erednek, származik a *könyvtári statisztika*, melynek nem annyira szükségessége fontos, mint inkább érdekessége. A könyvtári statisztika érdekesebb adatai a következők: A könyvételre és más dologiakra, valamint a személyzetiekre fordított kiadások külön és együtt véve. A könyvtárba évenként bejött művek kötetszáma (térképeknél drb): vétel, ajándék, csere és egyéb utón. E ponton meg szoktak különböztetni kötetet és füzetet. A száz, máshelyt a 49 oldalnál kevesebből álló művet füzetnek veszik, a minek különben nem sok az értelme, mert hiszen a könyv értéke nem a nagyságtól függ; pl. Parisban a Didot-féle árverésen 1878-ban 50 füzetet, melyek átlag 38 lapnyiak voltak, 50.000 frankon adtak el s a kötet latin neve is (*volumen*) eredetileg jelentett akár egy, akár 30 méteres tekerceset. De hát a dolog végre egyre megy.

A könyvtár használatáról a következő, különben pontosan meg nem állapítható adatokat szokás feljegyezni: Az olvasóteremben a látogatók számát naponként, hónaponként, összesen egy év alatt, valamint külön kimutatásokat készítenek az olvasókról nemes hivatás szerint. Kimutatják a látogatók által használt műveket kötet és szak szerint. Ugyanily összegező kimutatást készítenek a hírlapi vagy esetleg más olvasóterem látogatottságáról s végre a

könyvkikölcsönzőkről és a könyveknek más intézetekhez való elküldéséről. A kéziratok, oklevelek, általában ritkaságok használatát külön szokás kimutatni. E statisztikai adatokat az évi jelentésben szokták kiadni s nálunk a statisztikai hivatal is havonként bekéri. Ezek pontos vezetésére ily esetben külön, bekötött napló szükséges melynek rovatait a statisztikai adatok természete határozza meg.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó.....	V
A szerző előszava	VII
Irodalom	XI

BEVEZETÉS.

- I. Közkönyvtárak szüksége. — A könyvtár fogalma. — A könyvtár szó jelentése. — Könyvtár..... 1
- II. A legrégebbi könyvtárak. — Görögország könyvtárai. — A pergamumi és alexandriai könyvtár. — Római könyvtárak. — Könyvtárak a középkorban. — A Benedekrendi szerzetesek. — A többi szerzetek. — A könyvek őrzésének módja. — Az egyetemek. — Az első nyilvános könyvtárak Olaszországban. — A könyvtárak mai fejlettségének áttekintése. — A könyvnyomtatás befolyása a könyvtárakra. — Könyvek Magyarországon az Árpád- és vegyesházi királyok alatt. — Könyvtáraink ügye máig 2

I. RÉSZ.

Könyvtárépület és berendezése.

- I. A könyvtárnak külön épület kell. — Az ókori könyvtárak elhelyezésének módja. — Könyvek őrzése a középkorban. — A renaissance kora. — Példák a renaissance-kori könyvtárakra. (Teremkönyvtárak.) — Karzatos rendszer. — Példák. — Hibái. — Raktárrendszer. — Amerikai rendszer. — Hiányai..... 13
- II. A könyvtár célja. — A könyvtár alkatrészei. — Az önálló épület szüksége. — A könyvtárépület szükséges részei. — A könyvtárépület feltételei. — Beosztás. — A szokásos kétféle beosztás. — Példák. - Külső stylus..... 33
- III. A háromféle könyvraktári rendszer. — A karzatos rendszer. — A raktárrendszer belső elosztása. — A raktárak fekvése. — Világítás módjai nappal. — Szekrények elhelyezése és tengelytávolsága..... 54
- IV. Számítások a könyvek elhelyezhetőségéről. — A polczközök magassága. — A könyvszekrények. — Könyvemeletek magassága s a szekrények beosztása. — A könyvek súlya s a tér kihasználása. —

II

A szekrények anyaga. — Belső oszlopok. — Szilárd vagy áttört közpadlók, — A közpadló. — Világító nyílások. — Egyéb berendezési részletek. — Felhúzó gépek — Porolásra alkalmas helyek.

— Külön bejárat. — Vasablakok, villámhárító, tűzjelző. — Fedél-szerkezet — Intézkedések a nedvesség ellen. — Vitruvius szavai. 66

- V. A különböző szekrény-szerkezetek. — A szekrényfalak készítésénél szükséges szempontok. — Mozgatható polczok. — A fogas lécz. — A polcz anyaga. — A rézcsappal való állíthatóság. — Ebrard és Wolf találmánya. — Roth módosítása. — Green módosítása. — Smith módosítása. — Lipman szerkezete. — A baseli szerkezet. — Stikeman polczai. — Dahl és Krücken, dr. Uhlworm szerkezete. — Wenker könyvszekrénye. — Pauli, Koch, Müller polczai. — Staender polczai. — Eredmények. — Egyéb ritkaságok stb. őrzésmódja 79

- VI. Olvasótermek. — Az új n. nagy olvasóterem. — Elhelyezése, világítása. — Asztalok elhelyezése, méretei, berendezése. — Külön helyek. — Felügyelet. — Kézikönyvtár. — Nagyobb olvasótermek: Bibi. Nationale, British Museum, Ste-Geneviève kvt., Congressus kvt. (Washington), bostoni népkvt. olvasótermei, néhány egyetemi könyvtár (budapesti, lipcsei, strassburgi, baseli) olvasóterme. — Felügyelet. — Folyóiratok olvasóterme..... 98

- VII. Kikölcsönző helyiség. — Előadó terem. — Egyéb helyiségek. — Igazgatási helyiségek. — Czím tár-szoba. — Czím tárak. — Elhelyezésük. — Czím tárak berendezése. — Különböző módszerek. — Irodahelyiségek padlója. — Esti világítás. — Fűtés. — Szellőztetés. — Gépek elhelyezése 114
- VIII. Néhány könyvtár rövid leírása: British Múzeum, Bibliothéque Nationale, budapesti, rostocki, greiffswaldi, hallei, kiéli egyetemi, stuttgarti királyi, a Valliano-könyvtár, a lipcsei, strassburgi egyet, és tartományi, a baseli egyetemi könyvtár 122

II. RÉSZ.

A könyvtár kezelése.

- I. Könyvtárak fajai: országos, egyetemi, intézeti és szakkönyvtárak, törvényhatósági és népkönyvtárak; utóbbiak főleg Angliában és Amerikában 131
- II. Könyvtáralapítás és könyvtárfejlesztés. — A könyvtáralapítás szempontjai s az eljárás. — A könyvtárgyarapítás szempontjai. — Ruskin a könyvekről. — A könyvek fontossága könyvtári szempontból. — Ritka könyvek s ezek ismertető jelei 137
- ül. Járuléki napló. — Beosztása. — A beírásra vonatkozó szabályok. — A folytatások jegyzéke. — Pecsét, bélyeg. — Ex-librisek. —

- Bélyegzés módja. — A járuléki napló mint helycímtár. — Kötés a címtározás előtt..... 143
- IV. Czimtárak (katalógus) fontossága. — Felosztás. — Három egyetemes cimtár. — Külön cimtárak. — Tudományos betűrendes cimtár. 147
- IV. a) *Betűrendes* cimtár könyvalakban és lapokra. — A czédulák neme, alakja. — Beosztása. — Könyvczim. — Teljes és rövidített czim. — Példák. — A czimek készítésére főbb szabályok. — Impressum leírása. — A könyv alakja. — Jegyzetek. — A pontos betűrend. 148
- IV. b) *Szakcimtár* czélja. — Készítése könyvbe vagy lapokra. — A könyvek két felállítása: mechanikus és szak szerinti. — A szakrendszer megválasztása. — Tökéletes szakrendszer nincs, — Ennek okai. — Aldus Manutius, Estienne Róbert s mások szakrendszerei. — Brunet rendszere. — Bibliothèque Nationale, Hartwig Ottó, Schleiermacker, a Bibliothèque de l'Institut, Ste-Geneviève kvt., Muséum d'histoire naturelle szakrendszere és más szakrendszerek. — Allibone S. Aug. szakrendszere. — Lebas és Langton rendszere. — Stein Henri rendszere. — A budapesti egyetemi könyvtár szakrendszere. — Budapesti Nemzeti Múzeum és kolozsvári egyetemi kvt. szakrendszere. — Dewey rendszere. — A szakrendszerben a főbb elvek. — A könyvek fölállítása és számozása. — A könyvek sorrendje. — Betűrendes felállítás. — Ennek előnyei és hátrányai. — Chronologiai rend. — Példa. — Eltérés a chronologiai rendtől. — A Bibliothèque Mazarin módszere a könyvek felállításában. — A francia, az olasz módszer. — Helyhez kötött és mozgatható felállítás. — Módszerek a szakok jelzésére. — Szekrények jelzése 160
- IV. c) *Helycímtár* feladata. — Berendezése. — A czimek leírása. — Részletek. — Gyűjtő kötetek. — Helycímtár haszna 187
- V. A cimtárak készítésének nehézsége. — A könyvezíemek kinyomatása. — Eljárás. — Előnye. — Kiadványok ezek alapján. — A czédulák nyomtatása linot}pia és galvan-lemezek által. — írógéppel. — A könyvnyomdák könyvtári czédulái. — Legyőzhetetlen nehézségek. — Központi czédulakészítés. — Cimtárak kinyomatása. — Hazánkban. — Egyetemes cimtár. — Országos *czimtár* Franciaországban, Olaszországban s más országokban..... 189
- VI. Külön cimtárak. — Régi Magyar Könyvtár cimtára. — Berendezése. — Szabó Károly czímmásolatainak pótlása. — Példa dr. Dézsi Lajos czímmásolataiból. — Ősnyomtatványok cimtározása. — Próba a teljes és rövidített czímmásolatról, Dedek Crescens Lajostól. — Doktori értekezések. — Őrzésök módjai. — Értesítők. — Egyetemi nyomtatványok. — Térképek. — Kéziratok. — Levelek. — Arcképek. — Látképek. — Metszetek. — Segédkönyvek a metszetek leírásához 198
- VII. A könyvtár jókarban tartása. — A pontosság és rendszeret. — A könyvtár átvizsgálása. — A könyvtár ellenségei: a nedvesség,

- por, fereg és tűz. — Védekezés a nedvesség ellen. — A por ellen. — A különféle rovarok ellen. — A tűz elleni védekezés, tűzkár elleni biztosítás 210
- VIII. A könyvkötés. — Könyvkötés helyben vagy a könyvtáron kívül. — Szerződés. — Könyvkötői napló vezetése. — Eljárás. — Szabályok. — Kötés nemei. — A kötéssel foglalkozó hivatalnok..... 216
- IX. A könyvtár célja a használatra nézve. — A szabályzat pártatlan megtartása. — Könyvtári szabályzat. — Készítésében a főbb irányelvek. — A könyvtár kettős használata. — *LA könyvek használata az olvasótermekben.* — Általános elvek. — Kivételek. — Egyéb elvek. — Kérő lapok. — Intézkedések a könyv megromlása ellen. — A nemzeti múzeum és budapesti egyetemi könyvtár olvasótermi szabályzatai. — *//. Könyvkikölcsönzés.* — Főbb szabályok. — Térítvények kezelése. — Levélszekrények. — Egyéb szabályok. — Statisztika 219

KÉPEK JEGYZÉKE.

Oldal

2. Középkori könyvtár Herefordban (Anglia).....	7
3. Részletek a cesenai könyvtárból (Olaszország).....	9
4. A Bibliotheca Laurentiana olvasóterme Flórenczben	14
5. Székek és támlányok a Bibliotheca Laurentianában Flórenczben	15
6- A Vatican könyvtára Rómában (alaprajz).....	16
7. A Vatican könyvtára Rómában (keresztmetszet)	17
8. A Bodleiana pótépítménye Oxfordban ... _	18
9. A szentgalleni szerzetkönyvtár.....	19
10. A régi hercegi könyvtár Wolfenbüttelben (külső kép)	20
11. A régi hercegi könyvtár Wolfenbüttelben (alaprajz).....	20
12. A Radcliffe-könyvtár (library) Oxfordban. (Külső kép)	21
13. A Radcliffe-könyvtár Oxfordban. (Belső kép)	21
14. Nyilvános könyvtár Amiensban (alaprajz)	22
15. Nyilvános könyvtár Amiensban (külső kép)	22
16. Nyilvános könyvtár Amiensban (hosszmetszet)	23
17. A budapesti egyetemi könyvtár egyik könyvraktári helyisége	24
18. Della Santa könyvtár-terve	25
19. Császári nyilvános könyvtár Szt-Pétervárt. (Földszint)	26
20. Császári nyilvános könyvtár Szt-Pétervárt. (Főemelet)	26
21. Ste Geneviève-könyvtár Parisban. (Emelet)	27
22. Ste Geneviève-könyvtár Parisban. (Földszint)	27
23. Egyetemi könyvtár Kopenhágában.....	28
24. A Nemzeti Múzeum könyvtára. (Könyvtermek)	29
25. Részlet a pannonhalmi könyvtárból. (A balszárny egy része)	30
26. Wellesley-College könyvtára Wellesleyben	31
27. Peabody library Baltimoreban	32
28. Valliano-könyvtár Athénében (Alaprajz)	34
29. Valliano-könyvtár Athénében. (Homlokzat)	35
30. Valliano-könyvtár Athénében. (Hosszmetszet)	35
31. Királyi és orsz. könyvtár Stuttgartban (alaprajz)	36
32. Királyi és országos könyvtár Stuttgartban. (Keresztmetszet az olvasó- termen keresztül, a közép-kiugró rész irányában).....	37
33. Királyi és országos könyvtár Stuttgartban. (A könyvszekrények kereszt- es hosszmetszete, látképe és alaprajza)	38

	Oldal
34. Egyetemi könyvtár Lipcsében. (Első emelet).....	39
35. Egyetemi könyvtár Lipcsében. (Földszint).....	39
36. Új hercegi könyvtár Wolfenbüttelben. (Emelet)	40
37. Új hercegi könyvtár Wolfenbüttelben, (Földszint).....	40
38. Egyetemi könyvtár Baselben. (Földszint)	41
39. Egyetemi könyvtár Baselben. (Emelet)	41
40. Egyetemi könyvtár Baselben. (Metszet az előépítményen át).....	41
41. Egyetemi könyvtár Baselben. (A könyvraktár keresztmetszete és alapja.)	42
42. Egyetemi könyvtár Hallében. (Könyvvállványok)	42
43. Egyetemi könyvtár Hallében, (I. emelet és II. emelet)	42
44. Egyetemi könyvtár Hallében. (Földszint)	42
45. Egyetemi könyvtár Greifswaldban. (I. emelet)	43
46. Egyetemi könyvtár Greifswaldban. (Földszint).....	43
47. Egyetemi könyvtár Kieiben. (Keresztmetszet a könyvraktáron).....	44
48. Egyetemi könyvtár Kieiben. (II. emelet és födélémelet)	44
49. Egyetemi könyvtár Kieiben. (I. emelet).....	44
50. Egyetemi könyvtár Kieiben. (Földszint)	44
51. Egyetemi könyvtár Strassburgban. (Első emelet).....	45
52. Egyetemi könyvtár Strassburgban. (Földszint).....	45
53. Delessert könyvtár-terve	46
54. Wyatt Papworth könyvtár-terve.....	46
55. Csigamenetű könyvtár-terv	46
56. A washingtoni nemzeti könyvtár jutalmazott pályaterve	47
57. A washingtoni nemzeti könyvtár niusodik terve	48
58. Nemzeti könyvtár Washingtonban	49
59. A washingtoni nemzeti könyvtár alaprajza, a mint megépítették. (I. Emelet).....	50
60. A washingtoni nemzeti könyvtár alaprajza, a mint megépítették. (Földszint).....	50
61. Nemzeti könyvtár Washingtonban. (II. emelet).....	51
62. Nemzeti könyvtár Washingtonban (A—A metszet).....	52
63. Nemzeti könyvtár Washingtonban (B—B metszet)	53
64. Nemzeti könyvtár Washingtonban. (A könyvraktár egy részének képe az udvarról).....	54
65. Egyetemi könyvtár Hallében	55
66. Kerületi és városi könyvtár Augsburgban.....	56
67. Egyetemi könyvtár Baselben	57
68. Egyetemi könyvtár Strassburgban	58
69. Ste-Geneviève-könyvtár Parisban	59
70. Ste-Geneviève-könyvtár Parisban (metszet)	59
71. Nyilvános könyvtár Chicagóban.....	60
72. Nyilvános könyvtár Bostonban	60
73. Nemzeti könyvtár Washingtonban	61
74. Nemzeti könyvtár Washingtonban. (Lépcsőház)	62
75. Karzat a göttingai egyetemi könyvtárban.....	63
76. Karzat a göttingai egyetemi könyvtárban	63
77. Karzat a Bibliothèque Nationale (Paris) kisebb könyvtermeiben	64

	Oldal
78. A könyvszekrények elhelyezésének módjai	65
79. Vasbelépítmény a kiéli egyetemi könyvtár raktárában	69
80. Vasszerkezeti részek a kiéli egyet, könyvtárban	70
81. Részlet a British Museum könyvraktárából.....	71
82. Egyetemi könyvtár Leydenben. (Részlet a könyvraktárból)	72
83. Egyetemi könyvtár Rostockban.....	73
84. Öntöttvas padlórészlet a Bibliothéque Nationaleból, Parisban.....	74
85. Öntöttvas padlórészlet a Bibliothéque Nationaleból, Parisban	74
86. Úvegpadlórészlet a Reichstags-Bibliothekből Berlinben.....	74
87. Részlet a hallei egyetemi könyvtár könyvszekrényeiről	75
88. Lépkőké	75
89. Lépcsős szék	75
90. Könyvtámaszok aczéllemezből	76
91. A Bibliothéque Nationale (Paris) könyvszekrényeinek alkalmazott asztalka.....	76
92. Könyvszekrény nagy alakú könyvek számára. (A strassburgi egyetemi könyvtárból).....	77
93—99. Polcztartószegecsek különböző alakjai s elhelyezésük.....	81
100. Polcztartó a charlottenburgi népkönyvtárban.....	82
101. Ebrard és Wolf szekrénye.....	82
102. Roth szekrénye	83
103. A berlini országház könyvtárának poiczai	83
104. Raktárberendezési részletek a Nemzeti (Congressus) Könyvtárból Washingtonban. (Állvány)	84
105. Raktárberendezési részletek a Nemzeti (Congressus) Könyvtárból Washingtonban. (Oszloptartó)	84
106. Raktárberendezési részletek a Nemzeti (Congressus) Könyvtárból Washingtonban. (Könyvpolcz, könyvtartó s könyvállvány oldal- nézete a fog- és csapberendezéssel	84
107. Raktárberendezési részletek a Nemzeti (Congressus) Könyvtárból Washingtonban. (Összbeosztás) -.....	84
108. Nemzeti (Congressus) Könyvtár Washingtonban. (Részlet a könyv- raktárból)	85
109. Smith poiczai. (Szerkezet)	86
110. Ugyanaz. (Nézet).....	86
111. Lipman szekrénye.....	87
112. Könyvállványok a baseli egyetemi könyvtárban	88
113. Stikeman polczszerkezete.....	89
114. Dahl és Krucken polczszerkezete.....	89
115. A Wenker szekrénye. (Polczok)	90
116. Ugyanaz. (Beosztás)	91
117. Ugyanaz. (Részlet)	92
118. Ugyanaz. (Részlet)	92
119. Staender polczszerkezete.....	93
120—121. Kiállítási szekrények és állványok a British Museumban.....	94—95
122. Szekrény a göttingai egyet, könyvtárban, kihúzható polczokkal	96

	Oldal
123. Asztal gördülő lapokkal, térképek stb. számára	96
124. Az <i>elzárt</i> rész ritkaságok számára a Bibliothèque Nationaleban	97
125. Támlánnyal ellátott asztal a göttingai egyet, könyvtárban	101
126. A Bibliothèque Nationale könyvtára. (Alaprajz)	102
127. A Bibliothèque Nationale olvasóterme. (Keresztmetszet)	103&
128. A Bibliothèque Nationale olvasóterme.....%	104
129. A British Museum könyvtára. (Az olvasóterem kupolája)	105
130. A British Museum könyvtára. (Alaprajz)	105
131. A British Museum könyvtárának olvasóterme	106
132. A Congressus könyvtárának olvasóterme Washingtonban	107
133. Public Library Bostonban. Bates Hall.....	108
134. A budapesti egyetemi könyvtár olvasóterme	109
135. A budapesti egyetemi könyvtár olvasóterme. (Metszet)	110
136. A budapesti egyetemi könyvtár olvasóterme	111
137. A lipcsei egyetemi könyvtár olvasóterme	112
138. Olvasóasztalok tervbe vett elhelyezése az új állami könyvtár olvasó- termében Flórenczben.....	11\$
139. Folyóirat-szekrény	114
140. Hírlap-állvány	115
141. Czédulaczímtár-szekrény a Reichstags-Bibliothekban Berlinben	117
142. Amerikai czímtár-berendezés.....	119
143. A budapesti egyetemi könyvtár	125

Jegyzet. A képek közül a 4, 5, 9, 21, 22, 28—52, 56—64, 66—68, 73—74, 79—86, 88—89, 93—97, 100—108, 112, 120—133, 137—142. számúak közlési joga a *Baukunde des Architekten* II. kötetének II. részéből: Bibliotheken und Archiwe (2. kiadás), e vállalat kiadójától, *Toeche Ernst* úrtól (Berlin SW.), a 6—8, 10—16, 18-20, 23, 26—27,53—55,65,68-70,75—78, 87, 91—92, 98-99, 134—135. számúaké a *Handbuch der Architektur* IV. része 6—4. kötetéből, a *Bergstrasser Arnold-féle* könyvkiadó cégtől (Stuttgart) szerez-
tetett meg,